

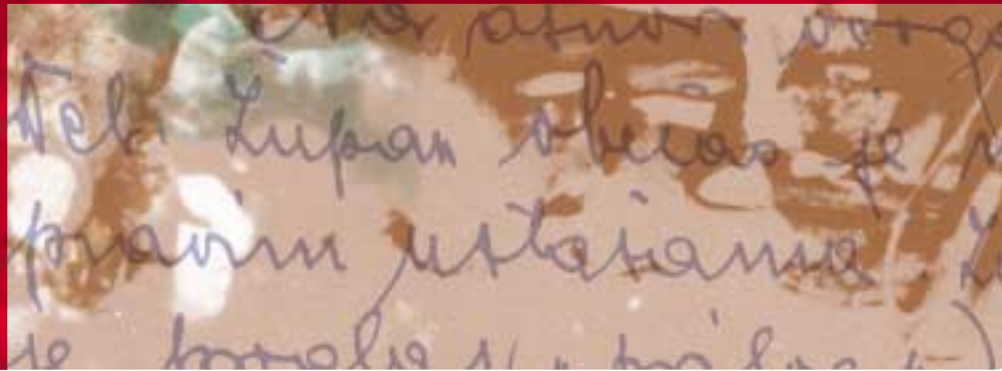
...da sam bio naoružan
ustaškog povjerenika iz Udbine
Upravo čovjek se čud
da znam od kuda nastaje ta psi
sa vremena uvesti zapovjedništ
od prve".

Đuro Zatezalo

*“Radio sam svoj seljački
i kovački posao”*

SVJEDOČANSTVA GENOCIDA

Đuro Zatezalo

*“Radio sam svoj seljački
i kovački posao”*

SVJEDOČANSTVA GENOCIDA

Srpsko kulturno društvo “Prosvjeta”
ZAGREB, 2005.

SKD "Prosvjeta"

BIBLIOTEKA *Historijska istraživanja*

Đuro Zatezalo

"Radio sam svoj seljački i kovački posao"

SVJEDOČANSTVA GENOCIDA

UREDNIK **Čedomir Višnjić**

**Izdano uz finansijsku pomoć Savjeta za nacionalne manjine
Vlade Republike Hrvatske**

CIP - Katalogizacija u publikaciji
Nacionalna i sveučilišna knjižnica - Zagreb

UDK 341.485(497.5=163.41) "1941/1945"
323.14(497.5) "1941/1945"
355.1-058.65(497.5=163.41) "1941/1945"

ZATEZALO, Đuro

Radio sam svoj seljački i kovački posao

: svjedočanstva genocida / Đuro Zatezalo. -

Zagreb : Srpsko kulturno društvo

"Prosvjeta", 2005. - (Biblioteka

Historijska istraživanja)

ISBN 953-6627-79-5

- I. Genocid — Srbi — NDH
- II. Srbi — Hrvatska — 1941.-1945.
- III. Srbi — Ratne žrtve — 1941.-1945.
- IV. Drugi svjetski rat — Genocid — Hrvatska
- V. Nezavisna Država Hrvatska — Srbi — Genocid

450913107

“Radio sam svoj seljački i kovački posao”

Predgovor — 9

Svjedočanstva — 14

Prilozi — 360

*“Ako živi obraza ne madu,
Ako živi za pravdu ne znadu,
Pokojni će grobove otvoriti
I na mrtva usta govoriti...”*

Ognjeslav Utješenović Ostrožinski
“Uskrsnuće Jelačića Bana”
Zagreb, 1866.

Predgovor

Svjedočanstva izbjeglih od smrti samo su dio istine preživjelih svjedoka o tome što se sve događalo i na koje se sve načine mučenički stradalo i umiralo. Mnogi su ranjeni umrli, a da nitko nije zapisao njihove patnje.

Zbog toga su mnoge istine o ozakonjenim ustaškim zločinima ostale nedorečene ili prešućivane, i zbog onoga – nije još vrijeme, treba distanca od 50 godina, treba sačekati, to bi vrijeđalo osjećaje naroda kome su ustaše pripadale. Naljutit će se prijatelji, ali i neprijatelji sa kojima u budućnosti mislimo da budemo prijatelji. Sve to zlo neka čeka bolje prilike. Ne treba prikupljati, zapisivati i objavljivati o tim užasnim ustaškim zločinima, čemu evidentirati masovne grobnice, stratišta, otkrivati bezdane jame, ekshumirati iz njih žrtve. Bolje je da one u miru počivaju tamo gdje jesu i tome slično.

Šutnjom se prikrivalo mnogo toga. Čutalo se sve pod izgovorom da bi sve to smetalo bratstvu i jedinstvu naših naroda i narodnosti.

Da se o zločinima nije čutalo, da su socijalističke vlasti Hrvatske kroz za to nadležne institucije na vrijeme i organizirano prikupljale podatke, dokumente, sjećanja preživjelih, da nisu prešućivale uništavanje i ono malo sačuvane i postojeće građe, već da su stručno i naučno prikazivale istinu, sigurno se zločini ne bi ponovili. Ovako su za potomke poklanih 1941-1945. godine i žrtve njihovih najmilijih bili perfidniji i još krvaviji. Srpska naselja su gotovo nestala. Kuće i gospodarske zgrade opljačkane, velikim di-

jelom spaljene ili naseljene Hrvatima i ne samo izbjeglicama, nego i iz gradova i naselja Hrvatske gdje nije bilo nikakvih sukoba niti borbi. Od 1991. do 2000. godine, porušena su i skromno podignuta spomen-obilježja žrtvama iz vremena Nezavisne Države Hrvatske. Nestala su tako i njihova imena – po drugi puta su ubijeni. Tako i na mjestu Srpske pravoslavne crkve Rođenja Bogorodice (1826) u Glini gdje su ustaše krajem jula 1941, poklale 1564 Srbina bio je podignut Spomen-dom a ispred njega spomen-ploče s imenima žrtava. 25, 26. i 27. septembra 1995. godine spomen-ploče su razbijene i uklonjene, a umjesto ranijeg naziva Spomen-dom – ispisano je Hrvatski dom.

Ovim sadržajem htio sam da budem uz nedužne žrtve i sve one koji nisu mogli da ispričaju svoju grozomornu istinu kako su se i na kakve bestijalne načine rastajali sa svojim životima.

Dok sam prikupljao i zapisivao ova svjedočanstva, a posebno sada kada sam ih ponovo nakon 63 godine od vremena izvršenja toga genocida čitao i pripremao za njihovo predočenje današnjim i budućim generacijama, nisam se osjećao ni kroničarom ni historičarom.

Ova svjedočanstva ne ostavljaju nikakve dileme šta je tko radio i kakvu je ulogu imao u zločinu. Ona precizno optužuju zločinca, objelodanjuju mu ime koje je ovdje utisnuto. Potpisao se punim imenom i prezimenom – neizbrisivo.

Muškarci, žene i djeca klani su noževima, ubijani sjekirama, čekićima i maljevima, strijeljani u čelo ili potiljak, pečeni u vatri, spaljivani u vlastitim kućama povezani žicom ili lancima, bacani u bezdane jame, u jame koje su si sami morali iskopati prije strašne smrti, strmoglavljivani u morske dubine, u rijeke, vješani i satirani batinama, glađu i žeđu... i tko da izbroji!

Zločini genocida predstavljaju najteže zločine protiv čovječnosti i međunarodnog prava. Genocid ustaša Nezavisne Države Hrvatske, 1941-1945. predstavlja zločin sa predumišljajem, programirani zločin.

Genocid nad djecom, tek došlom na svijet iz majčine utrobe, predstavlja najteži među najtežim zločinima protiv čovječnosti i međunarodnog prava zasnovanog na zakonu.

Nezavisna Država Hrvatska bila je jedina država u svijetu koja je imala koncentracione logore za djecu – od kolijevke do 14. godine života. Postoji imenom i prezimenom popis 19.432 djeteta umorena na najokrutniji način u ustaškom logoru Jasenovac, 7.000 u logoru Sisak i u jamama samo na Kordunu: 6.677 dječaka i djevojčica.

Dani u godinama 1941-1945. bili su stravični i krvavi. Nikada toliko suza, hajki, patnji i ljudske nevine krvi po dolinama i brežuljcima, mrazu, snijegu, vijavici i ledu. Oni koji slučajem preživješe, utkaše u psihu teške uspomene, urezaše doživotne brazde i sjećanja.

To vrijeme će se vječno pamtiti kada su majke i bake nosile u naručju tek rođenu djecu, ostavljale ih u spiljama, šupljim bukvama, u dubokim dolinama, kanjonima rijeka i sa zvijerima ležaj dijelile, a od zvijeri u ljudskoj spodobi spašavale svoje i svoje djece gole živote.

To vrijeme će se vječno pamtiti po zlim domišljajima da se istrijebi cijeli jedan narod.

Nauka je još uvijek ostala dužna da rasvijetli i objasni odakle i iz kojih bestijalnih pretinaca i sklopova ljudske podsvijesti potiču načini mučenja i zločinačka praksa primijenjena protiv srpskog naroda u Drugom svjetskom ratu.

Tko je mogao u Srpskoj pravoslavnoj crkvi u Sadilovcu, na Kordunu, 31. jula 1942. godine, poklati 422 srpska seljaka među kojima i 149 djece u dobi do 13. godine života? Donijeti slamu, političku benzinom i spaliti poklanu, često još živu djecu s roditeljima, braćom i sestrama u hrišćanskoj svetinji – crkvi. A koliko ih je poklano i spaljeno u svojim vlastitim domovima!

Tko je osmislio mrtvo kolo u Mašvini, na planini kordunskog brda (iznad Rakovice, Slunj), kada su 21. jula 1942. godine ustaše poklale u zbjegovima i vlastitim kućama više od 420 srpskih civila, pa zaklanih 10 djevojčica i 10 dječaka, od 5 do 7 godina, skinule gole, djevojčice položili na leđa u krug, spojili im ruke, a raširili nožice i na njih položili gole zaklane dječake!

Masakrirani su nevini, djeca uz roditelje, braća uz sestre, unuci uz djedove i bake. Smrt ih je sjedinila zauvijek.

Kada danas čitamo ova svjedočanstva preživjelih i nedoklanih, ne osjećamo vrijeme dalekog, već vrijeme blizog i svježeg krvavog postojanja Nezavisne Države Hrvatske. Zato će i svi oni koji bilo kada budu čitali ove tragične ispovijesti uskrslih iz mrtvih, koji u sebi do kraja iscrpljenima smogoše još snage i pobjegoše sa stratišta ili se izvukoše izranjavani, iskasapljeni i krvavi iz vječne tame bezdanuša, imati pred očima stalnu dimenziju neuništivosti ljudskog roda.

Sadržaj ove knjige ne predstavlja teoretsko obrazlaganje genocida već isključivo iznosi činjenice o tome kako i pod kojim okolnostima se genocid od 1941. do 1945. godine u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj provodio.

Nauka o jeziku, ni nakon 63 godine od počinjenih zlodjela, još nije pronašla ni približno primjerene riječi kojima bi se mogao izraziti stupanj nečovječnosti i monstroznosti izvršenih zločina u toku postojanja Nezavisne Države Hrvatske, 1941-1945.

Ipak, duboko sam uvjeren da će doći vrijeme kada će se moći razjasniti kako su ovi zločini nastali, kako su organizirano pripremani, kako zakonima ozakonjeni i masovno provedeni. Vjerujem da će historijska nauka razjasniti pravu i sveukupnu istinu ovih stravičnih zločina počinjenih nad stotinama hiljada muškaraca, žena i tek rođene djece u namjeri uništenja cijelog jednog naroda.

Sadržajem ove knjige nisam imao namjeru optužiti bilo koga za izvršene zločine. Htio sam samo da se i ovako pridružim nevinnim žrtvama: majkama, očevima, bakama, djedovima i svim tim žrtvama, neiživljenim dječacima i djevojčicama iz vremena moga tužnog djetinjstva od 1941. do 1945. godine.

“... jer žrtve i njene muke u rastajanju sa životom traže o tome istinu...”

Đuro Zatezalo

Svjedočanstva

Dušan Nikšić
Donji Poloj
Veljun

6. maj – Đurđevdan, godina 1941. Osvanuo je lijep sunčan dan. Toga dana Srbi se svečanije odijevaju, idu jedni drugima na Krsnu slavu u goste, razgovaraju o uspjesima u obavljanju proljetne sjetve. Vesele se i raduju. Sve je razdragano i svečano.

Nitko ni u pomisli nije mogao slutiti da će to biti dan nečuvenog zločina nad nevinim seljačkim stanovnicima Korduna. Jedan od prvih masovnih zločina nove hrvatske vlasti poglavnika Nezavisne Države Hrvatske, dr. Ante Pavelića. Zločin planiran, dobro pripremljen i organizirano izveden po zamisli poglavara Pavelića i naređenju Eugena Dide Kvaternika.

Upravo toga dana, 6. maja, dana veselja i slave, u ranu zoru, odjeknuli su prvi ustaški pucnji u srpskim selima Veljuna, Perjasice, Donjeg Poloja, Kuzme i drugih naselja. Ustaše, emigranti i domaći Hrvati – ustaše hvatali su svoje komšije Srbe po selima, tukli i zatvarali na nekoliko sabirališta – mučilišta na Veljunu, Perjasici, Slunju i Hrvatskom Blagaju.

Da bi mogli početi provoditi takvu i ozakonjenu politiku, Nezavisne Države Hrvatske, masovno istrebljenje srpskoga naroda iz Hrvatske, ustaške su vlasti organizirale ubistvo ugledne hrvatske porodice mlinara Jose Mravunca u Hrvatskom Blagaju, omiljenog čovjeka među Srbima i Hrvatima. Upravo tu na Kordunu, prema ocjeni ustaških poglavara gdje su Srbi i Hrvati vjekovima živjeli u dobrim komšijskom odnosima trebalo je zločin izvršiti i njih međusobno zavaditi i zakrvaviti. To su izveli na najpodliji mogući način.

Već krajem aprila 1941. godine, nakon prvog masovnog pokolja Srba u selu Gudovcu kod Bjelovara 28. 4. iste godine u župnom stanu u Hrvatskom Blagaju na Kordunu, sastali su se ustaški povjerenik za Veljun Ivan Šajfar, župnik Blaž Tomljenović i mlinar Josip Paunović i dogovorili se o ubistvu mlinara Jose Mravunca i njegove porodice, s tim da odmah proglase kako su to umorstvo učinili Srbi s Veljuna. O tom njihovom dogovoru upoznao je na

sastanku u Karlovcu 35 probranih ustaša njihov oficir Zdravko Karlović koji su i donijeli detaljan plan o likvidaciji Jose Mravunca i njegove porodice. Na tom sastanku učestvovao je i već do tada dobro poznati ustaša iz sela Furjana, Milan Buneta, koji je na saslušanju 27.7.1945. godine u Karlovcu, pored ostalog ispričao: “Glavna tema sastanka bila je insceniranje ubistva mlinara Mravunca Jose i njegove familije iz H. Blagaja k. br. 37, radi davanja povoda za masovno hapšenje i likvidaciju Srba, muškaraca iz Veljuna i okolnih sela.

Pošto je hrvatsko selo Blagaj vrlo pasivno, a susjedno selo Veljun u kome su nastanjeni Srbi znatno bogatije trebalo je naći nekakvog povoda za likvidaciju ljudi iz Veljuna kako bi se kasnije narod iz H. Blagaja mogao preseliti u srpske kuće i tamo se stalno nastaniti.

Na pomenutom sastanku je Josip Paunović iz Blagaja predložio da prisutne ustaše jedne noći otiđu u Blagaj i tamo likvidiraju hrvatsku familiju Josipa Mravunca. Ovim ubistvom postigao bi se dvostruki uspjeh: 1. Ubistvo familije Mravunac smatralo bi se zločinom koga su izvršili Srbi iz Veljuna i okolice, čime bi se dobio povod za javno hapšenje svih muškaraca iz Veljuna, koje treba tajnim načinom poubijati, a potom proglasiti da su zatvorenici poslani na prisilni rad u Njemačku i 2. Mlinara Mravunca Josipa trebalo je inače likvidirati jer se on više osjećao kao Jugoslaven nego Hrvat – katolik. On ne simpatizira ustaški pokret i naveliko konkurira ostalim boljim hrvatskim mlinarima iz istog sela. Na sastanku su pored Punovića Josipa iz H. Blagaja prisustvovali Grašić Pero-Čigrija i mi iz Karlovca. Svi učesnici u diskusiji složili su se sa prijedlogom Paunović Josipa...”

Neposredni organizatori na terenu bili su: župnik Ivan Nikšić, šef ustaškog stana iz Slunja, župnik Ivan Mikan iz Ogulina, učitelj i ustaški povjerenik općine Veljun Ivan Šajfar, advokat Lovro Sušić iz Ogulina, župnik Blaž Tomljenović iz Hrvatskog Blagaja, ustaški emigranti koji su došli iz Zagreba” najbliži pouzdanik po naređenju Dide Kvaternika, ustaški oficir Ivica Šarić, sin bilježnika iz Gospića, Mijo Babić, Vjekoslav Maks Luburić i nekoliko domaćih ustaša iz Hrvatskog Blagaja.

Prema utvrđenom dogovoru, noću 5/6. maja 1941. godine, ustaše obučene u seljačku odjeću ubile su Josu Mravunca, suprugu mu Mariju, majku Anu, maloljetne sinove Ivana i Nikolu, a dvanaestogodišnju kćerkicu Milku bacili u rijeku Koranu i ona je jedina preživjela.

Sutradan, 6. maja 1941. godine, šef slunjskih ustaša župnik Ivan Nikšić poslao je telegram svim oružničkim stanicama u kotaru Slunju: “Srbi u Blagaju ubili hrvatsku porodicu Josipa Mravunca. Zabranite Srbima izlazak iz kuća...” Okupljenim ustašama u Slunju u prisustvu župnika Nikšića, raspravljajući o sudbini pohvatanih Srba, ustaški oficir Ivica Šarić im je rekao: “Ja znam da njih ima i dobrih ljudi, ali šta mu za to najbolje možeš, nego da mu pištoljem prosviraš mali mozak...” U pomoć ustašama iz Slunja došle su ustaše iz Zagreba, Karlovca, Hrvatskog Blagaja, kako emigranti tako i domaći – komšije.

U tri dana, od 6. do 9. maja 1941., pohvatale su ustaše na prevaru 600 Srba muškaraca s područja kotara Slunja i kotara Vojnić, od kojih su 520 poklale u Hrvatskom Blagaju, a drugih 80 je na intervenciju talijanskog pukovnika Oskara Grittia vraćeno u kamionima s puta prema Hrvatskom Blagaju u Slunj i pušteno svojim kućama.¹

Jedini koji je uspio pobjeći s tog masovnog gubilišta u Hrvatskom Blagaju i to iznad same “Popove jame”, svega pedesetak metara udaljene od katoličke crkve bio je Dušan Nikšić iz Donjeg Poloja koji je ispričao:

“6. maj 1941. godine – Đurđevdan. Odjednom se kod moje kuće pojavi grupa civila – komšija Hrvata s vojničkim puškama i narediše nam: “Predaj se, ruke uvis!”.

1 O pokolju Srba u Hrvatskom Blagaju maja 1941. godine svoja svjedočanstva zapisali su: Momčilo Kozlina, Veljko Velimirović, Nikola Dejanović, Milić Stojić, Dušan Vuletić, Marija Šajfar. Mnogobrojni dokumenti o ovom zločinu nalaze se u Histo-rijskom arhivu u Karlovcu – KA – Zločini, Državnom arhivu Hrvatske, Zagreb, Arhivima Beograda, u Zborniku 18, HAK, str. 140, u knjizi “Okrug Karlovac 1941”, knjizi Petra Zinajića “Genocid na Kordunu i okolici 1941-1945”, Bg. 1996. O ovom masakru pisao je Slavko Goldštajn u *Politici*, juna 1969, u devet nastavaka, u *Vjesniku u srijedu* 18.5.1966. piše Jovo Popović i više drugih.

Iznenadili smo se kad smo vidjeli da su to nama dobro poznati komšije iz Hrvatskog Blagaja. Moj otac, dva brata i ja digosmo ruke i oni viknuše: “Vi noćas ubiste našega Josu Mravunca – mlinara, vi ga noćas ubiste”. Njima je tada rukovodio i domaći ustaša Milić Abramović, zvani Panduričin.

Odveli su nas i zatvorili u kuću našeg komšije Miće Lovrića. Tu je već bilo dosta zatvorenih ljudi iz našeg sela Donji Poloj i nekoliko iz susjednih sela i zaselaka. Kada su se napljačkali po našim kućama i sakupili nekoliko desetaka ljudi odveli su nas na desnu stranu Korane. Tu su nas počeli tući kundacima i cijevima pušaka. Onda su nas doveli u Veljun i strpali u žandarmerijsku kasarnu.

Tamo smo imali šta vidjeti. Ljudi leže izmrcvareni po čitavom podu. Dobro sam zapamtio strašno okrvavljenog sveštenika Branka Dobrosavljevića, njegovog sina Nebojšu, studenta medicine, predsjednika općine Todora Dudukovića, gostioničara Manu Manojlovića i Mujicu Vučkovića. Kad smo upitali što je to s njima, rekoše nam: “Pričekajte pa ćete vidjeti šta će biti i s vama!” U jednom ćošku prostorije ugledah nekoliko krvavih kolaca. Pomislih: loše će biti. U tome času udoše ustaše “majari” iz Blagaja, a među njima ustaški povjerenik Dane Marinac. Postrojiše nas u dvovrsni stroj. Sa strane svakog od nas stade po jedan zlikovac s kolcem u ruci, a dvojica s prednje strane s puškama u ruci okrenutih cijevi prema zemlji, a kundacima prema gore.

Nastade ono što niko nije očekivao. Po redu sa čela počinje tuča i batinjanje, traje dok im je volja, dok se ne oznoje i ne zamore. Ako bi koji čovjek posrnuo pod udarcem koca, prednji ustaša bi ga dočekaao kundakom. Kundaci su se lomili na ljudskim tijelima. Kad su nas tako isprebijali, došla su dva kamiona i strpaše nas u njih uz ponovno kundačenje. Rekoše da nas vode na preslušanje kod poglavnika u Zagreb. No kada su nas dovezli do Blagaja, zaustaviše kamione pred školom. Tu su već s domaćima bili i ustaše emigranti. S njima se šepurio župnik Blaž Tomljenović i učitelj Ivan Šajfar.

Na sam Đurđevdan uvedoše nas u zgradu škole. Odmah nastaje batinjanje, čupanje brkova popovima i starijim ljudima, čupanje kose mlađim ljudima. Gledao sam kako mom ocu Dragiću čupaju

brkove, Rafajlu Dejanoviću, Radi Dejanoviću i drugima. Domaći “majari” i emigranti – ustaše kundacima udaraju vičući: “Ustani, sjedni, majku vam srpsku!” I tako cijeli dan i noć.

Sutradan, 7. maja 1941., postrojili su nas ispred škole i doveli onu malu djevojčicu Milku, kćerku ubijenog mlinara Jose. Ona je trebala po njihovom nagovoru prepoznati one koji su zločin počinili. Vodili su je između naših redova i tražili da upre prstom u nekoga od nas. Djevojčica je na kraju izjavila: “Od ovih ljudi nije niko. Oni ljudi koji su ubili moju majku, oca i braću imali su drukčije kragne na košuljama i maje su im drugačije nego ovima”. Na to su se izderali na nju i nekuda odveli.

Ponovno su nas nagurali u podrum školske zgrade. Ljudi su onako natiskani vršili malu i veliku nuždu u gaće. Bila je nesnošljiva zagušljivost. Ustaše su nam govorile: “Vidite kako vam je sada u podrumu, a šta će biti kada pustimo vodu da vam kapa po glavama!” Istoga dana dovezli su nove žrtve s Veljuna, koje su batinali i mučili kao i nas dan ranije. 8. maja izvedeni smo iz podruma i prostorija škole. Postrojeni čekali smo. U to je u pratnji ustaša došao Nikola Lasić, nama poznati sudac iz Slunja, inače rodnom iz Karlovca. On je preslušavao ljude. Ali nikoga nije pitao za pokojnog Josu Mravunca, već samo za oružje. Sveštenik Skorupan, kojeg je jedan ustaša jako mučio, rekao je istom da upita suca Lasića kakav je on čovjek, sudija to može potvrditi, jer ga on dobro poznaje da je uvijek bio dobar od kada živi na ovom području, kako sa Srbima tako i s Hrvatima. Ustaša je i upitao suca Nikolu Lasića: “Je li ovo istina što kaže?”

Sve što je sudac Lasić rekao bilo je: “Biće.” Iste večeri po presudi suca Nikole Lasića i još dvojice ustaša, svi smo osuđeni na smrt.

Negdje oko 23 sata sudac Lasić je zatražio da se izdvoji grupa nas oko 36, od ukupno popisanih 520 Srba koliko nas je bilo prema popisu ustaše Ivana Šajfara. Nikola Lasić,² sudac, naš poznanik, je tom prilikom rekao: “Vodite ih i pobijte, oni su presuđeni...”

2 Sudac Nikola Lasić je poslije oslobođenja 1945. postavljen za predsjednika nigdje drugdje nego u Vojnici. Poslije je premješten za suca Okružnog suda u Karlovcu. Kad je umro, sahranjen je pod crvenom zvijezdom petokrakom.

Rasporedili su nas 6 po 6 partija. Razmišljam grozničavo što da radim? Pomislio sam da skočim kroz prozor, ali kako sam vidio ustaše s noževima na puškama, nisam imao izgleda za bijeg. Udoše ustaše s konopcem i svezaše nas dvojicu po dvojicu za ruke. Dva na čelu, dva u sredini, dva u začelju. Ljudi u velikom strahu posrću i klecaju, ruke im klate. Čak i onom ustaši koji nas je vezao drhte ruke.

Ispred nas išao je ustaša koji nas je vodio kanapom nešto dužim od jednog metra. Tako i onaj iza nas. Trojica ustaša išla su s naše desne a trojica s lijeve strane s puškama i noževima. Vrijeme je prolazilo kao nikada. Minuti života su u pitanju. U šestoj partiji bio sam ja. Došla je i ona na red smrti. Nisam prestajao misliti kako da se spasim. Jedini spas bio je bijeg. Ali kako? Nekako sam uspio razznjirati cipele. No bio sam svezan s jednim starim čovjekom iz Veljuna. Baš u sredini kolone...

Još kada su me zlikovci vezali, ispružio sam desnu ruku i zategao. To mi je omogućilo da se već kad su nas povelj, oslobodim konopa. Starac je to primijetio, ali me nije htio odati. Iz škole povedeni smo prema katoličkoj crkvi. Put kojim smo išli bio je uzan. Ustaša pokraj mene je malo izostao. Iskoristio sam taj momenat i skočio preko živice u lijevu stranu. Ustaša je viknuo: "Pobježe!" Počeli su pucati. Proletio sam onako bos kroz dolinu pokraj samog bezdana. Kao ptica tako sam proletio drugu pa i treću dolinicu, a zatim gotovo u koraku preskočio cestu i trčao prema brdu Lisac.

Tu sam bio van ustaškog puščanog domašaja. Kada sam stigao do Lisca, sjeo sam na kamen da me bar malo prođe smrtni strah. Jasno sam čuo pucanje iz pušaka. Zaključio sam da iznad jame kod katoličke crkve ubijaju naše ljude.

Ovim bijegom za mene je prošlo najgore što se zamisliti može."...³ Poklani Srbi iz Veljuna i njegove okolice su bačeni u već iskopane jame u uvali između katoličke crkve i zgrade škole u Hrvatskom Blagaju. Žrtve su posuli kršćani-katolici živim krečom i zatrпали zemljom. Hrvati mještani su je poslije preorali i zasijali zob, kako bi se izgubio svaki trag zločina...

3 Svjedočanstvo Dušana Nikšića zapisao sam u Vukovaru, 19. XI. 1961. godine.

Mile-Milić Abramović,
vodnik stožerne satnije 1. ustaške bojne
8. ustaškog zdruga, svjedoči

O zločinu ustaša u Hrvatskom Blagaju nad Srbima Korduna 6. maja na Đurđevdan 1941. Abramović je izjavio 22. novembra 1945. godine:

“Ja sam za vrijeme Jugoslavije pripadao HSS-i u kojoj sam bio sve do 1941. godine. Prilikom kapitulacije Jugoslavije ja sam bio kod svoje kuće u selu Korana (Srpski Blagaj) općina Cvijanović Brdo, kotar Slunj. Odmah uspostavom NDH, travnja 1941. stupio sam u ustašku organizaciju, kojom je rukovodio mlinar Joso Paunović. Mjeseca svibnja 1941. na dan Sv. Đurđa mi smo se organizirali za kupljenje Srba po Veljunu, Veljunskoj Glini, Crnom Vrelo i Poloju, te ostalim srpskim zaseocima Veljuna. Na isti dan naoružali smo se u Blagaju u jačini od 50-60 ustaša na čelu s učiteljem Šajfarom i Josom Paunovićem. Došle su i ustaše iz Zagreba. Raspodijelili smo se u pet grupa i pošli svako u svom pravcu u hvatanju Srba i pljačkanje njihove imovine. Jedna grupa išla je u Crno Vrelo, druga u Cvijanović Brdo, treća u Šljivnjak, četvrta na Veljunu, peta u kojoj sam bio i ja u Donji i Gornji Poloj.

Naređeno nam je da pohvatane Srbe vodimo u blagajsku školu, a ko bude bježao da ga moramo ubiti. Moja grupa od 15 ustaša hvatali smo Srbe u selu Lovrići, Savići, Opačići, Dejanovići i drugima. Neki su bježali prema šumi Paletini. Ubili smo trojicu u bijegu više kuće Rade Tepavca. Pohvatali smo 30. Ja, Mika Cindrić, zvan Brko, Mikan Cindrić-Pađan i Ante Paunović i drugi odveli smo ih u veljunsku školu i tamo zatvorili s drugima. S nama su bili i slunjske ustaše od kojih se sjećam Ivana Skukana Tošinog, Marka Obajdina Milića Skukana Tošinog iz Rastoka, Nikole Štefanca. Sjećam se dobro da smo pohvatali toga dana više od 500 Srba i zatvorili ih u zgradu škole i žandarmerijsku kasarnu na Veljunu i školu u Hrvatskom Blagaju. Svakog sata smo ulazili u zatvore i tukli čim smo stigli po Srbima. Uzimali smo sve što su imali kod sebe. Ja sam išao tući Srbe u grupi sa Mirkom Volfom, Mijatom Stanišićem, Perom Grašićem (Čigrijom), Milićem Paunovićem (Franji-

nim) i Stipom Grašićem (Stipanovim). Nas šestorica ustaša ušli smo u školu u jedan sat poslije pol noći i tukli smo Srbe dok smo mogli, te dok se nismo zamorili. To su radile i druge grupe ustaša.

Sutradan došli su kamioni iz Karlovca i Slunja i odvažali su povezane Srbe s Veljuna u zgradu škole u Hrvatski Blagaj. Opet smo noću upadali i tukli ih čim smo dospjeli. Blagajski Hrvati ustaše su danju kopali jame u dolini pokraj škole blizu katoličke crkve i bezdane jame pokraj nje u koju smo takođe bacali poklane Srbe. Dok su jedni klali i ubijali Srbe nad iskopanijama i bezdanom, drugi su držali okolo straže, udaljeni jedni od drugih oko 50 metara tako da ni jedan Srbin ne bi pobjegao. Srbi su vođeni iz škole svezani dvojica po dvojica do jame i nad njom ubijani batovima i noževima. Nakon ubistva Slunjani su dovezli živoga vapna i posuli po ubijenim ljudima i jama je do jutra bila zatrpana u kojoj je bilo potučeno oko 500 muškaraca, a onda su blagajski seljaci izorali dolinu i zasijali zob po ubijenima.

Poslije pokolja bio sam kod svoje kuće sve do pada Blagaja rujna 1941. tada sam izbjegao u Gornje Taborište, gdje sam ostao sve do pada Slunja listopada 1942. godine.

Tada sam s ostalim ustašama pobjegao u pravcu Karlovca. Za vrijeme četvrte njemačke ofanzive januara 1943. bio sam Nijemcima vodič prema Kordunu. Pomagao sam s ostalima Nijemcima kod izgradnje Koranskog mosta. Ponovnim dolaskom partizana u Slunj kolovoza 1943. ja sam opet sa ustašama otišao u Petrinju, a zatim u januaru 1944. sam prešao Čerkezima, zatim su došli Slunjani koji su pobjegli pred partizanima, njih oko 250 i svi smo se javili u 8. ustašku bojnu u kojoj je bio zapovjednik naš slunjski župnik Nikšić. On nas je sve odveo u Zagreb, gdje smo primili ustaške uniforme i oružje te otišli za Cazin. Tamo smo stalno vodili borbe s partizanima. Osim borbi ja sam imao i specijalni zadatak-dužnost, bio sam šef zatvora u Cazinu u koji smo zatvarali partizane koje smo htjeli pohvatati u borbi. Zatim smo se 28. lipnja 1944. preselili u Vaganac, gdje smo se borili s partizanima do januara 1945. godine. Sa mnom su u istoj kući stanovali Ivan Skukan iz Rastoke, Petar Vlašić ustaški poručnik iz Dalmacije i Ivan Obajdin iz Podmelnice. Ja sam i ovdje bio šef zatvora i imao sam 10 ustaša koji su pri zatvoru držali stražu.

Mjeseca listopada 1944. kada smo uhvatili partizanku Boju Grgić, vodio sam nad njom istragu. Nakon pet dana ja, Ivan Skukan, Mijo Obajdin i jedan civil Hrvat iz Drežnika izveli smo Boju dobro izmučenu iz zatvora nedaleko žice oko 100 metara gdje smo istu Boju Grgić i ubili, te u naglosti kako sam ja u naglosti motikom je ubijao, zamahnuo sam i nehotice zasjekao i ustašu Ivana Skukana po desnoj nozi. Po završetku ubistva mi smo je zatrpali i vratili se u svoju ustašku bazu. Kada me je Đuka Žanić pitao nakon nekoga vremena gdje je Boja, odgovorio sam mu da Boja spava u dolini.

U listopadu 1944. pohvatali smo više od 100 srpskih seljaka u okolici Vaganca i sve smo jedne večeri potukli, zatim smo se sastali u kući Ive Bilana, uzeli 10 litara rakije i poslije ubistva pili i pjevali.

U zajednici sa mnom pili su rakiju svi oni koji su izvršili zajednički zločin nad pohvatanim srpskim narodom u Vagancu i to: ja, Mijo Obajdin iz Podmelnice, Ivan Sabljak iz Saborskog, Josa Sertić iz Selišta, Josa Sertić iz Sertić Poljane, Ivan Obajdin iz Slunja, Mirko Orešković (Ličanov) iz Drežnika i još pet ustaša iz Mesićeve bojne. Ostao sam tako u Vagancu dok nisam morao pobjeći sa svima ustašama ispred partizana 1945. Pobjegli smo u Bihać, zatim u Kostajnicu gdje smo ostali do kapitulacije NDH. Tada smo pobjegli čak do Dravograda, gdje su nas uhvatili partizani i otpremili nas u logor u Bačku gdje sam bio sve do 19. kolovoza 1945. godine. Nakon toga došao sam svojoj kući. Nakon nekog vremena partizani su me uhapsili i doveli u zatvor gdje se i sada nalazim.

Pošto nisam u početku naveo lica koja sam 6. maja na Đurđev dan 1941. uhvatio u Poloju, sada napominjem njihova imena i to: David Dejanović, Rade Dejanović, Jovan Dejanović, Rafajlo Vuletić, Nikola Opačić, Rade Opačić, Todor Čika, Dragić Vukmirović, Dragić Nikšić, Miladin Nikšić, Stevan Dejanović, Nikola Dejanović, Simo Opačić, Milić Vuletić, Mojsija Vuletić, Miloš Premac, Mijo-Mihajlo Opačić i Mojo Opačić.

Sve gore pomenute pohvatao sam ja kod njihovih kuća i odveo u Blagaj u školu, koji su bili nakon kraćeg vremena pobijeni – streljani.

Više nemam ništa reći, a sve gore navedeno tvrdim da je istina na koje dajem dobrovoljno svoj vlastoručni potpis.

Historijski arhiv Karlovac, F. Zemaljska komisija za utvrđivanje zločina okupatora i njihovih pomagača, Zapisnik od 22. novembra 1945. godine.

Janko Medved
Hrvatski Blagaj
Slunj

Janko Medved rođen je 1898. godine u Hrvatskom Blagaju, općina Veljun, kotar Slunj. Jedan je od ustaša koji je hvatao Srbe na Kordunu, pljačkao, palio i ubijao. Maja mjeseca 1941. godine kada je učestvovao u zločinu u Hrvatskom Blagaju imao je sedmero djece.

Evo šta kaže u svojoj izjavi od 21. maja 1945., o pokolju Srba u Hrvatskom Blagaju 6-8. maja 1941. godine:

“Maja mjeseca 1941. godine ja sam odmah primio oružje i stupio u ustaše sa Perom Čigrijem (Grašićem), Markom Grašićem, Mikom Volarićem, Stipom Grašićem, Ivanom Volf i drugima iz Hrvatskog Blagaja. Bilo nas je naoružanih 50, koji smo odmah išli sa slunjskim ustašama u srpska sela: Crno Vrelo, Cvijanović Brdo, Veljun, Perjasicu i druga u kupljačinu, da hvatamo srpski narod. Zakleli smo se da ćemo srpsko sve poništiti, od kilograma, pa dalje. Prilikom hvatanja srpskog naroda u pomenutim selima mi smo pohapsili pored muškaraca, žene i djecu. Njih oko 500-600. Neke su žene s djecom pušteni. Mi smo muškarce zatvorili u žandarmerijsku kasarnu, školu, pravoslavnu crkvu i popov stan. Te zgrade bile su pune ljudi i mi smo se redali svaki pola sata naizmjenično smo ih tukli nas osam po osam. Tukli smo ih sve dok se u komećulo da diše. Dok smo mi njih tukli drugi su otišli u Blagaj da kopaju jame kod škole u jednoj dolini prema katoličkom crkvi.

Drugi dan 6. maja 1941. mi smo Srbe gonili u zgradu škole u Blagaj gdje smo ih natrpali oko 400. U školi i podrumu su bili sve dok nismo iskopali jame, gdje ćemo ih zatrpati, a dok su jedni kopali jame u dolini, drugi su ulazili u školu i mrcvarili i tukli na zvjer-

ski način pomenute Srbe, od kojih je nekolicina u školi i pomrla, koji su bili na zvjerski način mučeni.

Kada su jame bile gotove mi smo uveče izvodili isprebijane 10 po 10. Mi smo njih tukli kramповima, noževima i batovima tj. macolama. Kad smo ih doveli do jame mi smo komandovali da legnu i oni su morali poleći, pa smo išli od jednog do jednog i udarim ga dva puta u glavu sa batom i s njime odmah u jamu. Mene je zapao red na petu partiju u kojoj je bilo 12 Srba, a sa mnom su ih sprovođili do jame: Mika Štajduhar, Ivan Volf Perin, Marko Grašić, Stipe Grašić i Pero Grašić. Kada smo došli do jame prvi je uzeo bat Pero Grašić, koji je ubio četvoricu, a ja sam ostalih 8. Druge ustaše su ih pobacale u jamu. Kada smo obavili taj posao otišli smo u školu i vadili opet 10 po 10 i davali ih drugim ustašama koji su ih vodili do jame i tamo tukli. Tako smo imali posla cijelu noć, sve dok se nije razdanilo. Ubijali smo i dalje. Ustaše iz Slunja su dovezle u nekoliko kola živog vapna koje su posipale po napola izmrcvarenim ljudima, koji su se u jami još pomicali-kretali i tada su ih počeli zatrpavati. Kada smo ih zatrpali mi smo jame zaravnali i još smo nad njima zaigrali kolo. Kolo je predvodio Stipan i Mija Grašić i još neke ustaše iz Zagreba. Seljaci Blagaja su dolinu izorali i zasijali zob.

Već drugi dan išli smo u pljačku u Crno Vrelo, na Veljun i druga srpska sela iz kojih je bio pokupljen narod. Tada smo dotjerali mnogo blaga, svinja, goveda, ovaca itd. Mi smo to svoje djelo vršili više puta, jer smo dovozili i robu, poljoprivredni alat i sve do čega smo došli. Ja sam tada otišao kući gdje sam bio sve do Božića. Tada sam ponovno primio oružje od popa Blaža Tomljenovića, koji je toga puta naoružao nas opet oko 50. Mi smo tada držali svoju posadu u Blagajskoj školi, a i više puta smo išli u akcije u srpska sela, gdje smo vršili pljačku krupne stoke, a najviše svinja itd. Neko vrijeme sam bio kod kuće i radio svoj posao. Sve je to tako trajalo do 26. ožujka 1945. dok nisam s ustašama pobjegao u Karlovac. Mladi su otišli u ustaše, a mi stariji smo radili kod civila i tako smo se prehranjivali. Kada su partizani napali Karlovac ja sam pobjegao s ostalim bjeguncima u Zagreb, a iz Zagreba smo bježali s vojskom prema Sloveniji sve do Dravograda. Tu su nas pohvatali partizani i otpremili u Maribor gdje su nas popisali, dali nam propusnice i

transportirali nas svakog k njegovoj kući, sem nas nekoliko, koje su partizani prepoznali, uhvatili nas i zatvorili.

Više nemam ništa reći, a sve navedeno je tačno i dajem svoj potpis.”

Janko Medved s. r.

Historijski arhiv u Karlovcu
KA – Slunj, Izjave o zločinima.

Marija Šajfar Mimica **Veljun – Slunj**

O hapšenju, odvođenju od kuće, zatvaranju i pokolju Srba u Hrvatskom Blagaju 6. maja 1941. godine Marija je kratko ispričala:

“Sklopila sam brak sa mojim suprugom Ivanom Šajfarom 1932. godine. Bio je rezervni jugoslavenski pješađijski potporučnik i kao takav bio je pozvan na vojnu vježbu aprilskih dana 1941. u Otočac. Po zanimanju je bio učitelj. Poslije rasula jugoslavenske vojske brzo se vratio u Veljun, gdje smo inače živjeli.

Osnutkom Nezavisne Države Hrvatske, 10. aprila 1941. godine, postavljen je za općinskog ustaškog povjerenika Veljun, kotar Slunj. Kao pripadnik ustaške organizacije još od ranije bio je i ovih dana 1941. dobro obaviješten o političkoj situaciji u to prevratničko vrijeme.

Dana 5. na 6. maja 1941. pobijena je porodica mlinara Josipa Mravunca iz Hrvatskog Blagaja. Već sutradan, 6. maja, na Đurđevdan, kada se narod Korduna veseli i slavi praznik, čule su se zaprepasavajuće vijesti.

Stanovnici Veljuna i okolnih naselja voljeli su i poštovali mlinara Josipa i bili s njim prijateljski povezani, pa nisu mogli ni pomisliti da bi netko mogao takvo zlo učiniti njemu, njegovoj majci, supruzi i djeci.

Od usta do usta išle su razne tužne vijesti, a da nitko od stanovnika Veljuna nije znao šta se zapravo dogodilo.

Već 6. maja 1941. došao je na Veljun kod moga supruga specijalni izaslanik, ustaški natporučnik Ivan Šarić, sa svojim emigrantima ustašama iz Zagreba. S njima se vratio i župnik Blaž Tomljenović koji je toga dana zarana otišao u Zagreb. Tu se našao i Mijo Babić, ustaški vođa, sa svojim ustašama – emigrantima s nekoliko domaćih iz Slunja i Hrvatskog Blagaja.

Istoga dana oni su uhapsili 22 Srbina, muškarca iz Poloja, i zatvorili ih u štalu i žandarmerijsku kasarnu na Veljunu.

Navečer oko 22 sata Šarić je pozvao moga supruga da izađe iz stana napolje, pred kuću. Ja sam sve to pratila, gledala kroz prozor i slušala njihov razgovor. Čula sam da ga je Šarić pitao kako on tumači krvoproliće porodice Mravunac. Moj muž je rekao da je to grabežno umorstvo. Ivan mu je odgovorio da to nije istina, već da je to srpska osveta hrvatskom narodu. Naredio mu je, dobro sam čula, da imade pohapsiti sve Srbe muškarce od 16 godina starosti pa dalje. Hapsili su Srbe pod izgovorom da i sami dođu na prepoznavanje kako bi preživjela dvanaestogodišnja djevojčica Milka Mravunac prepoznala počinioca zločina.

Moj muž mi je pričao da je mala Milka u žandarmerijskoj stanici na Veljunu pričala da su dvojica nepoznatih ljudi došli tražiti njenog oca da ih preveze preko Korane, a kako te večeri nije bio kod kuće, već u selu Blagaju, ti su se ljudi zadržali u sobi do oko 11 sati noću, a u kući je bila majka s djecom. Tek kad su vidjeli da domaćina nema, i poslije dužeg običnog razgovora, tražili su od majke da im dade novac. Kako im ona nije dala novac, izveli su je napolje, ubili i bacili u vodu, zatim majku očevu i malu joj braću. Nju su udarili daskom po glavi i bacili u rijeku Koranu. Mala se osvijestila i isplivala. Čula je da otac dolazi kući (zviždukao je). Poletjela je prema ocu da ga obavijesti, ali nije imala snage da ga dozove, i da mu kaže što se dogodilo. Nadalje, moj muž je pričao da je Joso došao do blizu svoje kuće, ali je iz jedne šumice iskočilo njih nekoliko i zaklali ga. Mala je uspjela doći do kuće Mate Grašića, prve kuće iznad Korane, i tu ispričala šta se desilo. Prenočila je i sutradan otišla sa seljacima svojoj kući da vide što se dogodilo. Tu su našli poklanu porodicu Mravunac.

Moj muž se dogovorio sa Šarićem o načinu hapšenja Srba muškaraca, kako na Veljunu tako i drugim okolnim selima. Na

osnovu dogovora moj suprug je izdao nalog žandarima i blagajskim ustašama za hvatanje ljudi koje su dovodili na Veljun, zatvarali u žandarmerijsku kasarnu, štalu i neke druge prostorije. Tu su ih tukli i odatle odvozili u Hrvatski Blagaj onim istim kamionima u kojima su iz Zagreba došle ustaše emigranti. Muž mi je ispričao da su Srbe mučili u blagajskoj školi i odvodili do jame koju su si sami morali iskopati i tu ih mrcvarili, ubijali pištoljima i noževima. Osim u ovu iskopanu jamu, udaljenu nekoliko metara od školske zgrade, Srbe su bacali u jednu prirodnu jamu zvanu Popova pećina koja se nalazi samo malo dalje u pravcu katoličke crkve. Ljude su klali uglavnom noću, ali kako je moj suprug pričao, neke i danju. Govorio je da bi trebalo zaštititi one koji su glasali za Mačeka, ali mu se Ivan Šarić oštro usprotivio rekavši mu da ih neka on zamijeni.

Kad je moj muž došao kući iz Hrvatskog Blagaja, bio je uzrujan tako da mu je jedan žandar rekao da je sazio za Stenjevec (Iudnicu). Bio je blijed i nije mogao jesti nekoliko dana. U mojoj trgovini na Veljuni pričali su seljaci iz Hrvatskog Blagaja da je župnik Blaž Tomljenović u crkvi održao govor da nije grijeh ubiti Srbina. Poznato mi je da je pušteno 96 ljudi jer su došli Talijani i spasili ih. Nakon pokolja Ivan Šarić otišao je sa svojima natrag u Zagreb. Moj muž je iz Slunja dobio nalog da prvo uhapsi pravoslavnog popa Branka Dobrosavljevića, njegovog sina studenta Nebojšu, Radu Gojsovića, Radoša Vujičića, Đuru Velimirovića, Manu Mihajlovića, Todora Dudukovića i druge, naročito, koliko se sjećam, komuniste, među prvima.

Sjećam se i drugog masovnog pokolja srpskog naroda, 3. augusta iste 1941. godine. Tada su ustaše civili Slunjani i Blagajci pohvatali sav živalj: muškarce, žene i djecu. Tim pokoljem rukovodio je učitelj, ustaša iz Slunja Žarko Kovačević i Ivan Skukan. Moj muž u tom zločinu nije imao udjela.

Ustaše su došle iz Slunja iznenada bez prethodnog obavještenja. Srbi su tada potučeni kod "Jelika" nedaleko Slunja. Koliko je življa brojno toga puta usmrćeno, meni nije poznato..."

Šajfar Marija, v.r.

Uz svjedoka Marijana Jandrašec, v.r.

Marijino svjedočanstvo zapisao sam u Koprivnici 10. maja 1963. godine.

Jovan D. Obrenović, jerej
Veliki Šušnjara
Glina

10. aprila 1941. godine bio sam na pogrebu Stojana Bunčića iz Šušnjara. Vrlo ružno, blato i kiša sa snijegom. Teška muka na frontovima gonila me je da odem u Glinu (srez) da čujem za najnovije vijesti. U 6 sati po podne krenem iz Grabovca za Glinu. U vozu ratno raspoloženje iako je već dva sata prije toga izvršen prevrat i sramna izdaja. Nitko ništa nije znao osim slušača radija. U Glini se već na stanici nešto osjećalo, vazduh je bio težak. Tražim novine hrvatske jer beogradske nisu izlazile, ali ni prodavač ne radi.

Požurim u varoš. Prolazeći pored dućana g. Čorkovića, njegova me gđa pozove u dućan i sva u plaču, drhteći, saopšti mi o proglasu Kvaternikovom. Reče mi još: "I dr Maček je govorio i kazao je Hrvati članovi HSS i sve organizacije općinske, kotarske i banovinske od danas je jedini i vrhovni vođa hrvatskog naroda dr. Ante Pavelić i jedino se njegovim naredbama imate pokoravati." Slušam i ne mogu vjerovati. Sve, samo ne to. Produžujem dalje i vidim da Srbi zatvaraju radnje i bježe na ulice, dok Hrvati užurbano, veselo, trče od kuće do kuće. Na nekim kućama se viju hrvatske zastave. Dr. Branković izlazi iz knjižare Štula i još izdaleka mi, pozdravljajući kaže: "Gotovo je!" Bez riječi, stegnuta srca i stisnutih pesnica idem u srez. Tamo sve van sebe. Sva vrata sem načelnikovih otvorena, sve kancelarije prazne. Činovnici se razbježali a nekoji su kod načelnika.

Uđem k načelniku. Načelnik zajapuren mlatara rukama držeći depešu Kvaternikovu. Oko njega desetak Glinjana Hrvata sa predstojnikom opštine Fancekom Brkićem na čelu. Traže da se i u Glini odmah proglasi Nezavisna Država Hrvatska.

Načelnik Milenko Milić odbija dok ne dođe u vezu sa Zagrebom, ali sa Zagrebom je toga časa svaka veza prekinuta.

Kako dodoh potrča mi načelnik u susret sa rječima: "Hvala bogu, gospodine proto, da ste ovdje, evo čitajte."

Pročitah pa ga pogledah sa teškim bolom koga sam toga časa osjećao. "Šta da radim?", pita me.

Otpusti sve ljude pa sjedi, pa ćemo se dogovoriti. On ih otpusti i naredi da čuvaju red i mir. "Pod svaku cijenu zadrži red i mir dok ne vidiš kako će se dalje razvijati situacija", što je on prihvatio i odmah otišao u opštinu na dogovor.

Pristav dr. Imper vidno raspoložen trčkarao je tamo amo ali još uvijek u bojazni da se neće ispuniti to đavolsko djelo. Bio je pristojan Mića Kovačević činovnik, podal kao i uvijek već je spremao planove za ono šta će doći.

Pozovemo u srez g. župnika Žužeka i vjeroučitelja g. Jovu Lukića. Žužek Slovenac, Istranin, vrlo inteligentan i čestit sveštenik počeo je govoriti kao pravi hrišćanin: "Treba se pokazati u ovim časovima Evropejac, i evropejski. Kulturno postupati prema svakome."

Sa teškim osjećajima krenem na stanicu i u vozu do Grabovca provedoh pola sata strašnijih od najvećih muka. U Grabovcu nikom nisam ništa saopštio već produžih kući. Idući u moje selo na tzv. Jokalicama čujem pucanje (na mahove) u Petrinji. Kad sam stigao kući, žena me nudi s večerom, razume se da nisam mogao jesti. Mamu nismo ni budili da bar još jednu noć mirno prospava.

Duga i teška je bila ta noć.

U svanuće neko teško udara na vrata. Mama ustaje da otvori i čim je vrata samo malo otvorila, unutra upada Đuro Ivanić (Đuka) s karabinom i uzvikom: "Zovite gospodina, prevrat je – revolucija!" Mama zakuka i utrča k meni u spavaću sobu dok se ja bolno nasmeših i rekoh: "Znam ja sve".

Zove vas narednik Marko da dođete odmah kod Stanka Janjatovića, trgovca, reče mi Đuka, sav uplakan od straha, ne, već od ogorčenja i tuge, šta onog časa zna i osjeća da gubi sve.

Idi ti rekoh, a ja ću doći odmah.

Kod trgovca sve puno. Ljudi izbezumljeni, žene plaču, pjesma ovdje za dugo zamire, smijeh se više ne vidi i ne čuje, sve se u crninu oblači, postajemo svi živa grobnica.

Marko Grčević komandir žandarmerijske stanice, Hrvat, ali čestit i dobar Jugoslaven, čovjek, drug i prijatelj, plače, drhti i očekuje najgore, jer smo svi svjesni da dolazi strašna neman, koja će sve da guta.

“Marko ne kloni duhom, već učini sve da ne dođe do međusobnih razmirica i obračunavanja i čekajmo dalji razvoj situacije. Za moje ljude ja garantujem, da će držati red i mir.”

Cio dan provedosmo u teškom i mračnom iščekivanju. Vojnici, već rano koji su bili bliži, dolaze svojim kućama. Svi su utučeni, izdaja, nedisciplina, nered itd. dovedoše do ove strašne tragedije. Svi se pitamo: zar je to naša slavna vojska, zar su to sinovi naših slavnih predaka div-junaka, ali odgovora nema. Stvarnost je tu i treba joj u oči pogledati. U stanu me čeka druga grupa ljudi. Očekuju od mene utjehe, podrške i spasa. “Ljudi, budite mirni, radite svoj posao, na izazivanje ne odgovarajte i slušajte me, da bi i meni i sebi olakšali položaj. Ja vas napustiti neću, ostajem među vama. Ja sam tu. Dok sam ja tu nadam se da vi nećete biti uznemiravani.” Bože veliki, kako smo se ljuto prevarili! Ljudi plaču kao djeca i ne mogu da vjeruju da je stvarnost zaista tako strašna.

Očekujemo dolazak njemačkih trupa. U subotu 12. aprila 1941. sviće, Lazareva Subota, slava naše crkve. Jadna slava, odoh da služim sv. Liturgiju. Iskupismo se dvadesetak ljudi i žena, plaču i plaču samo.

Dolazim kući oko 12 sati. Pređa me trče moji sinčići Vukašin i Braco (Svetozar). Čujem motor pred samim ulazom u dvorište, sreća me prvi njemački vojnik motociklista izvidnica. Ozbiljan, mrk, sa karabinom preko ramena, pravo gleda i vozi dosta velikom brzinom.

Ulazim u kuću. Tu me čeka Joco Milobratović i priča kako je stigao kući. Svi isto pričaju. Bez borbe, bacajući oružje po naređenju starješina, pustili su neprijatelja u svoju zemlju. Ko nije odbacio oružje, bio je razoružan od ustaša.

Žena odlazi u sobu da donese suđe za ručak. Čuje se opet motor. Žena zakuka i utrči u kuhinju sa uzvikom “Evo Nijemaca!” Otrčimo u sobu i posmatramo, kamion za kamionom, prolaze Nijemci. To su sve pomoćne trupe, neboračke, jer boračke idu drugim tvrdim putem preko Klasnića za Bos. Novi – Petrinje za Kostajnicu.

Svijet pomalo izlazi iz kuća i gleda Nijemce pošto su vidjeli da nikom ništa ne čine i ne zaustavljaju se. Ako neko pozdravi, Nijemci odzdrave. Svijet se pomalo smiruje i odiše jer je sada ono očekivanje stranih trupa prošlo. Nadamo se da Nijemci neće doz-

voliti ništa šta bi moglo izazvati osвете i krvarenja. Zaista, dok su Nijemci ovdje bili, bilo je sve u redu i nikome se ništa nije dogodilo. No, čim su Nijemci otišli dalje prema Bosni, počelo je proganjanje Srba od strane ustaša.

Prvo hapšenje (“uhićenje”) od ustaša uslijedilo je već 16. aprila 1941. na samu Veliku Sredu i to mene, u 8 sati naveče. Toga dana sam predosjećao da će mi neko doći u stan i zaista, uveče kamionom došlo je 12 ustaša iz Gline. Čim je kamion stao, iskočile su ustaše i blokirale okolna dvorišta, put 100 metara dolje i gore, popele se na štalu, na svaki prozor po pušku, a onda uletile u kuću surovo i strašno kao na najvećeg razbojnika. Niko od seljaka nije se mogao primaknuti mom stanu, jer čim bi se neko pojavio, odmah bi pucali i pretili. Pretresli su kuću i poslije mene povelu. Strpaše me u kamion, nazad njih desetoricu, koji su neprestano držali puške na gotovs, prema meni. Dvojica su išla polako za kamionom i to natraške sa uperenim puškama sve do kraja sela i tek su onda i oni sjeli u kamion. Umjesto u Glinu odvezli su me u Grabovac i svratili u Sokolski dom, koga su ustaše uzurpirale. U međuvremenu dr. Juraj Rebok, primarius bolnice i logornik (šef sreza) glinskog, moj lični prijatelj i kućni liječnik, naredio je telefonski da me saslušaju u Grabovcu i odmah puste. Tako je i učinjeno. Cijelo selo nije spavalo očekujući šta će biti sa mnom. Ljudi su dotrčali u moj stan sa suzama u očima, iskazivali sreću da me opet vide u svojoj sredini. Tako je to ostalo punih 10 dana i svi smo se nadali da će doći normalne prilike i da će svaki onaj koji bude lojalan prema novom režimu i državi biti miran i moći raditi svoj posao, no u tome smo se svi ljuto prevarili, jer cilj i program ustaške vladavine je bio potpuno istrebljenje srpskog naroda iz hrvatske države i to sistematski i postojano.

Dvadeset i šesti april 1941., u petak, imao sam pogreb Petra Bunčića. Oko 13 časova moju su ženu zahvatili grčevi u stomaku i to tako jako da je jaukala kao dijete. Ostao sam pored nje do 16 sati, a onda krenuo na pogreb, pošto se ona malo smirila i zaspala. Kiša je pomalo padala i zahladilo je. U domu pokojnikovu koji je bio ugledan domaćin našao sam mnogo mojih ljudi a i iz drugih sela. Tu je bio i moj kolega paroh iz Malog Graca, Boško Bogunović,

pa poreznik Dušan Krković itd. Razgovarali smo najviše o nesreći koja je snašla srpski narod kao i o slučaju moga hapšenja 16. aprila 1941. godine.

Oko 17 časova počeli smo opelo i baš kada je počelo celivanje krsta, neko mi reče da su ustaše u dvorištu. Odmah sam znao šta me opet čeka. Pitao sam da li ih tko poznaje. Rekoše da ne poznaju nikoga. Sad mi je bilo još sumnjivije. U tome trojica uđu u sobu i upitaju: “Ko je Obrenović?” Ja se javim i oni mi saopšte da sam uhapšen i da se požurim s obredom. Odmah sam naredio da se pokojnik iznese i da se krene na groblje. Ljudi su očajno izgledali. Živi mrtvaci. Bez pomoći.

Kada se formirao sprovod jedan od njih je komandovao: “u strelce”, stave noževe na puške, izvade pištolje, stanu s leve strane trojica a s desne dvojica s uperenim pištoljima na mene. Tako smo krenuli prema groblju. Na groblju sam brzo završio pomen i pitao da li mogu da osvetim dom, pa da onda krenemo, a oni su odgovorili neka to svrši taj drugi, a ti odmah ideš s nama, jer se nama žuri i ovako smo mnogo čekali.

Još jednom pogledam moje ljude, pozdravimo se nemo jer riječi više ne idu iz njihovih usta.

Iza mene idu oni s pištoljima u rukama. Rado bih pušio ali ne smijem da metnem ruke u džep da ne bi mislili da neću upotrebiti oružje pa da me ubiju. U jednoj šumici jedan od njih (poručnik Noso) naredi mi: “Stoj! Ruke u vis! Imaš li oružja?” “Nemam.” “Pre-tresi ga.” Jedan me pretrese pa pošto nisu ništa našli krenusmo dalje. I oni stave svoje pištolje u džepove. Tada sam i ja zapalio cigaretu. Isti poručnik, propali đak bez obrazovanja vojničkog, još usput me je počeo ispitivati. Da li sam četnik. Da li sam radio protiv Hrvatske? Zašto će meni karabin itd. Kaže mi: “Treba zauvijek zapamtiti da ovdje više ne može biti i ne smije biti Srba, jer je ovo hrvatska zemlja i u Hrvatskoj će biti samo Hrvati i nitko drugi.”

Ja sam odgovorio i kazao, da oni vrše svoju dužnost i svakako da su došli po mene po naređenju i da sigurno postoji tužba i tužilac, pa tužilac će da dokazuje tužbu, a ja ću se braniti, pa ako tužilac sve ovo zašto me optužujete dokaže, ja ću snositi konzekvence. Na pola puta od groblja do moga stana, groblje je udaljeno oko

dva km sretnu nas dvojica ustaša i jedan od njih mi reče: “Kako to gospodin ide pješice po ovom blatu a ne vozi se u autu?” Ja mu ne odgovorih nego produžimo dalje. Pred dućanom Stanka Janjatovića sretoše nas još četvorica i tako nas dvanaestorica krenusmo prema mojoj kući.

Idući kroz selo primijetih da na kućama vise neke bijele krpe. Poslije sam saznao da su to ustaše naredile čim su ušli u naše selo, jer kažu: “Srbi su pobijedeni i kao takvi moraju držati bijele zastave na kućama kao znak predaje, a samo Hrvati kao pobjednici mogu isticati hrvatski barjak.” Pred vratima čekaju me još dvojica, jedan s puškomitraljezom a drugi s karabinom.

Kada su im moji pratioci rekli da nemam oružja, oni su spustili nišan. U stanu sam zatekao još dvojicu. Čim sam unišao u stan vidio sam da su u mom odsustvu napravili čitava razbojstva, sve je bilo ispreturano po kući, porazbijano i uprljano od njihovih cipela. Primijetio sam da ikone Sv. Save leže na podu iscjepane i zgažene, itd. Žena me je u očaju gledala previjajući se od bolova fizičkih a sada i duševnih i moralnih.

Djeca su od straha legla u krevet i nisu smjela oka otvoriti. Kada sam se vratio iz zatvora tek sam onda saznao istinu, šta su sve radili po mojoj kući dok sam bio odsutan. Čim sam ja otišao na pogreb oni su ušli u moju kuću. Njih oko 20. Uletjeli su s oružjem u kuću kao divlji zvjerovi, tražili su mene, pa kako nisam bio kod kuće, poslali su onu petoricu po mene s naređenjem da me smjesta dovu ku bez obzira gdje me nađu ili šta budem radio. Među njima je bio i jedan žandar Stipo Dejanović, dobar čovjek, ali plašljiv, pa im je sigurno on rekao da mi dozvole da bar otpratim pokojnika do groblja. Vidio sam da drhti kao prut. Čim su ušli u kuću počeli su razbijati do čega su god došli. Čak su i moju maturantsku sliku svu na komadiće isjekli, samo valjda zato što je na njoj naslov bio ćirilicom. Ikone su sve pocjepali sem slavske sv. Jovana. Zatim su počeli mućiti mi bolesnu ženu, govoreći joj da je žale, ali da me nikada više vidjeti neće, da će me sa naročitim uživanjem tući i mućiti pa kada me izmuće, da ću sam raku kopati pa će me tek onda ubiti. Ona ih je molila da je ne muće jer je skoro došla s operacije i da je bolesna, ali zvijeri nemaju milosti, nego nastavljaju

mučenje i sadističko naslađivanje u njenom bolu. Stariji moj sin, pet godina star, pobjegao je u sušnicu i sakrio se u daske, on čim vidi uniformu bježi, jer se uplašio kada je gledao kako me prvi put hapse i odvođe. Mlađi Svetozar Braco, star 4 godine, sjedio je u svojoj foteljici i gledao ih. Pitao ih je jesu li oni ustaše ili Nijemci. Zašto nose puške itd. Jedan od njih pitao ga: “Šta si ti?” “Ja sam Srbin”, kaže Braco. “Nisi ti Srbin, nego Hrvat”, kaže ustaša, a Braco opet kaže: “Nisam ja Hrvat, ja sam Srbin.” “Dobro”, kaže taj ustaša, “ali nećeš više vidjeti tatu, njega ćemo mi ubiti.” Malo siroče počeo plakati i kaže: “Nemoj čiko mog taticu ubiti”, ali zvijer-čovjek nema osjećaja. Naročito su bili surovi: Dujo Krpan, vođa te petorke, inače šofer kod Gavrilovića u Petrinji i neki Pešak, mesar petrinjski.

Sve se sam ološ okupio u ustaški pokret. Imaju stan, hranu, pluću, pljačkaju, ubijaju. Dao im je njihov poglavar Pavelić da rade sva zla srpskom narodu. Za nikakva zlodjela nisu nikom odgovorni. Oprostim se sa ženom i djecom i oni me povedoše sada po drugom putu. Pred kućom staroga Adama Jekića dočeka me još jedan ustaša koji je razgovarao sa trojicom seljaka, Dujo Krpan, obučen u vojničko odijelo, ličku kapicu, kišnu oficirsku kabanicu koju je negdje od nekog oficira oteo, opasan ustaškim nožem. Kad me je opazio, priđe i reče: “Slušaj ti gospodine, hajde malo da se razgovaramo dok sam raspoložen, jer poslije može doći zlo.” Pita me to nakaradno ljudsko stvorenje, jesam li četnik (jer su ustaše proglasile svakog Srbina četnikom, da bi lakše mogli vršiti nasilja i ubijanja radi opravdanja tobož). Da li sam radio protiv Hrvata, da li sam ljudima govorio da se odazivaju u vojsku ili da daju stoku, da li sam proslavljao dolazak Kralja na presto i svašta drugo na šta su ga uputile njegove ustaške vođe. Tako dođosmo i do kamiona, trpaju me u kola. Krenusmo i oni zapjevaše: “Posvetila se onome ruka, koji ubi srpskoga ajduka (Aleksandra)”. Jedan me upita zašto se ne obrijem, zar nije lepše da se uredim a ne ovako čupav da budem. Drugi dodade “ja dobro mažem”, treći “ja dobro brijem” itd. Poslije zapjevaše ustašku himnu. Kada su otpjevali gone i mene da pjevam: “Sprem te se sprem te se četnici”. Ja sam odbio da pjevam. Tako stigosmo do Kraljevčana. Kamion staje kod žandarmarijske stanice. Tu treba uzeti jednoga žandara koji dolazi iz Petri-

nje. Zvao se je Busija. Ovdje očekujem najgore, jer je to hrvatsko selo. Stvarno, čim smo stali trče muškarci, žene i djeca kamionu. Prvi stižu rojnik Iva Turković i krojač Kolić. Rojnik poslije pozdrava upita: “Je li tu ptica majku mu vlašku?”, “Tu je”, odgovaraju ustaše. Toga treba oderati, ubiti i mučiti jer taj je uvijek samo Srbin bio. Bi li ga htjeli vidjeti, pita jedan ustaša. Neka izađe da ga vidimo kakav sada izgleda. Izlazim i stojim pred tom besvjesnom stokom, što se zovu ljudi. Psuju, grde, pljuju me, zagledavaju, gurkaju, čupaju itd. Pa kada su se zadovoljili, opet me stavljaju u kamion. Slađa je smrt od ovih poniženja, ali tako valjda mora biti. Ulazeći u kamion jedan me udara puškom pod rebra. Samo ga bez riječi pogledam i sjednem na mjesto. Konačno stiže i taj žandar Busija u pratnji Krpana i našeg komandira Marka Grčevića. Krpan ulazi u kamion natrag, Busija naprijed. Komandir Grčević, visok, jak, ozbiljan, neoženjen i neustrašiv, na moje veliko iznenađenje, ovdje blijed drkti i usred one mase izvan sebe reče pred svim onim zlikovcima: “Gospodo, molim vas postupajte sa popom Jovom kao sa čovjekom jer je on zaista bio čovjek, ja ga poznam kako sam ovdje već dvije godine, nikome ništa na žalost učinio nije. Ako bi ikome trebalo krvi, onda prvo moja glava, pa njegova.” To je tako porazno djelovalo na onu masu da se nije mogla odmah snaći, a kamion je krenuo. Od toga časa situacija je za mene na bolje krenula. Stižemo u Čuntić, opet hrvatsko selo, silazimo u gostionicu Jurice Mihelića, šalju po fratre, jer se tu nalazi samostan Sv. Antuna s gvardijanom, ustaškim povjerenikom za ovaj kraj. Poslije 15 časova dolaze sestre. Ustaše izlaze pred njih. Poslije 10 minuta zovu me. Bože moj, šta se danas događa. U Kraljevčanima me štiti čisti Hrvat, žandar, a ovdje braća u Hristu, propovjednici ljubavi i trpeljivosti, predstavnici “jedino spasavajuće vjere”, šta će oni da kažu. Nije teško predvidjeti. Mlađi Benko prilazi meni i rukuje se i kaže da nema ništa protiv mene. Gvardijan ni prići mi neće. Kako bi on ustaški povjerenik prišao jednom šizmatiku, srpskome pravoslavnome popu. Nešto povjerljivo razgovara s ustaškim oficirom. “Izvršite naređenje”, kaže gvardijan i počnu se razgovarati, razumije se ustaški. “Za dom!”, kaže. “Spremni!”, odgovaraju i podižu ruke. ŽAP! Naredi ulazak u kamion i krenemo za Petrinju.

Već je puna noć kad stižemo oko 22 sata u Petrinju. Odmah me vode u glavni ustaški stan. Tamo u hodniku puno ustaša. Među njima vidim ustaše emigrante u kožusima. Pitaju, zašto je ovaj doveden. Odgovaraju, četnik je. Šalju me u policijski zatvor, što je moja sreća, jer ko prenoći u ustaškom zatvoru, taj se teško živ vraća svojoj kući. Sprovode me dvojica ustaša. Čim smo zašli u mrak, jedan kaže: "Hoćemo li ga?", i prođe naprijed. Opet sreća. Toga časa čujem glas ustaše poručnika Krpana, koji me je uhapsio. On reče: "Stoj!" – i ovi stanu. Onaj šta je rekao: oćemo li ga, pobjegne, a Krpan kada nam priđe reče: "Znam ja da bi te tukli, zato i ne dam da te oni sprovode, jer sam dao naredniku Marku riječ da te neću noćas tući. Stražar me vodi u ćeliju. Ubaciše me u posljednju sa lijeve strane gdje zatvaraju skitnice. S desne strane prepoznajem glas sveštenika Dušana Klipa, vidim lugara Nikoliša, trgovca Kalinića, starog financa Milojevića i među njima desetak seljaka Srba. Svi izgledaju mučenički. Glave otečene, a oči podbule, usne modre. Vidi se da su pretrpjeli strašne muke i patnje. Sveštenik Klipa ne može ni da se podigne. Taj čovjek je prepatio šta ni jedan nije. Na njemu su isprobali sve načine mučenja koja može čovjek da izmisli. Šta su prepatili, uskoro ću svojim očima vidjeti. Krpan pozove starog Milojevića, čovjeka od 82 godine, visoka, potpuno sijeda, pravi tip Slovena. Pa kada ga počne tući sa ustaškim nožem, u meni se utroba prevrće. Bije ga kao životinju. Ne može čovjek koji to nije vidio ni zamisliti da može čovjek drugog čovjeka tako teško zvjerski tući. Stari čovjek jauča, pada, beton grize, preklinje i moli, da ga ubiju, samo da ga ne muče. Daje svoju kuću i sve imanje samo da ga prestane biti – udarati po njegovom staračkom tijelu.

Dvadeseti vijek. Hiljadugodišnja kultura hrvatska. Dolazi još nekoliko ustaša s batinama. Počinje mučenje, ne samo starca Milojevića nego i svih zatvorenih Srba.

Kako kubaci i batine tupo udaraju o izmučena tijela jadnih ljudi, tako se čuje ono strašno, jezovito, kroz noć i one hapsanske hodnike zapomaganje. Ne mogu ljudi više ni da plaču, već samo ječe. Ne može to ostati nekažnjeno, ni od Boga ni od ljudi. To mučenje traje od 23 do 1 sat ujutro. Nevjerovatno šta sve čovjek može podnijeti. Ti su časovi tako strašni da čovjek dolazi do ludi-

la. U ćeliji užasno. Nema ni stolice, ni kreveta. Uzano, puno stjenica i ušiju. U jednom kutu bure za vršenje nužde. Tu ostajem 62 sata, a u ponedjeljak 29. aprila 1941. puštaju me kući.

Kada sam izašao iz zatvora, bilo mi je tek onda strašno. Jer koga sam god od Srba sreo, niko me nije smio pozdraviti, niti se sa mnom sastati. Gledao sam u njihovim očima samo suze u prolazu. Bilo je već 12 sati. U srpsku kuću ne smijem da im ne nanese neugodnosti, u hrvatsku pogotovo. Voz ide tek oko 9 sati naveče. Riješim da idem pješice 20 km. Ulazeći u moje selo srećem moje ljude, svi plaču od sreće što me opet vide. Bez riječi stiskamo jedno drugom ruke.

Nadamo se da ćemo bar sada biti mirni, ali se ljuto varamo. Tek sada i dolaze strašni dani po srpski narod. Počinje ubijanje u masi bez suda i presude, kako se kome ustaši sviđi.

Već 3. maja 1941. godine čujemo pucnjavu u Dodošima, Kraljevčanima i Mačkovom Selu. U ova sela je ušlo oko 100 ustaša i domobrana da pretresaju kuće i tobož traže oružje, koje su naši ljudi što su imali predali hrvatskim vlastima još 14. aprila iste godine. Pa čak i noževe. Predali su Srbi sve i izvršavali svako naređenje, nadajući se da će tako biti mirni. Međutim, vlastodršci hrvatski imali su u planu Srbe, to buntovničko i varvarsko cigansko, azijatsko pleme uništiti u ime kulture i kršćanstva.

O divnog čuda! Srbe pravoslavce u ime Hrista razapinji, pljačkaj i uništavaj a muslimane protežiraj i širi (valjda opet u ime Hrista i jedino spasavajuće).

Toga, 3. maja 1941. isprebijaše jadne goloruke muškarce i žene u tim selima i četvoricu ubiše i to: u Mačkovom Selu trojicu, u Dodošima jednog, Dragana Grmušu. Taj dan bio je mračan i kišovit. Interesantno je kada su god ustaše dolazile u srpska sela, bilo je ružno vrijeme kao da je i nebo plakalo zajedno s nama. Opet sam imao sprovod jednog djeteta. Kasno dođoh kući sav mokr i blatnjav. Iscrpljen, legnem da se malo odmorim. Oko 22 sata upadne šestorica ustaša u moj stan. Rekoše mi da u ime poglavnička idem s njima. Rekoše idemo do oružnika na neko malo saslušavanje, pa ću se brzo vratiti kući. Kad smo došli žandarmarijskoj stanici potjeraše konje i upitaše me smijući se: "Kako ti je

sjediti?" Znao sam da će me ovoga puta ubiti. Stanem se moliti i opraštati s djecom, ženom i svima ovdje i spremati se za smrt. Naprijed u sicu sjedili su pravi krvnici – onaj mesar Pešak. Na 7. km od moje kuće Pešak izvadi pištolj i nasloni mi ga na grudi, a onaj oficir reče: "Izvrši naređenje!" Zažmirio sam, molio se i pred očima imao sliku moje jadne dječice (koja su još tamo) i očekivao pucanj, ali zvijer ne puca. Poslije me osvijetli baterijom i prenese mi pištolj na čelo. Osjećaj hladnog željeza me trgne iz zanesenosti i opet ugledah groznu stvarnost. Oficir je još dva puta ponavljao: "Izvrši naređenje", ali razbojnik ne okida. Neće me ni ustaško zrno, ne da Bog. Tako prolazimo oko 4 km. Dolazimo opet do gostionice Jurice Mihelića. Put pravo vodi u Petrinju, a put desno vodi samostanu Sv. Antuna. Oficir naređuje: "Desno." Pešak kaže: "Zašto ne idemo pravo cilju?" I okrenuše po naređenju oficira samostanu. Tu nalazimo gvardijana. K njemu su ušli oficir i Pešak. Odoše k njima i drugi, ostadosmo ja i moj čuvar. Moj poznanik gvardijan nije me htio primiti, rekavši da nema vremena. Oficir iziđe i reče mi: "Vi ste slobodni, možete ići kući." Bježao sam preko polja i šuma. Stigao sam kući u pola tri u jutro, sav blatnjav, iznemogao i pocijepan. Legnem da počinem. Ne zadugo. Naveče, 4. maja 1941. oko 21 sat čuju se ponovno pucnji s početka sela. Čuje se plač, kukanje, pakao. Bura se primakla i mome stanu. Već prepoznajem po glasu ko plače. Čujem Dušana Končara kako kaže: "Ubijte me među moje četvero djece, razbojnici jedni." Snažan udarac u vrata i "Otvoraj", čuje se. Mama izlazi i otvara. Ulaze četiri hrvatska vojnika s puškama i šljemovima na glavi. Pitaju za oružje i počinje pretres. Okrenuše od sobe do sobe, od ormara do ormara. Pokupiše sve šta su tamo našli, a njima odgovaralo. Odnijeli su između ostalog: zlatni sat, naliv pero, tašnu, kišobran, košulje, kravate, zlatninu i još neke sitnice. Zatim jedan uperi pušku u mene i reče: "Nismo mi ovdje badava došli, nama treba novaca. Daj pare ili život." "Nemam novaca", kažem. "Onda glava", veli mi taj hrvatski vojnik. "Imam samo 200 din u kući i to vam mogu dati, više nemam", kažem. Nađem samo 14 dinara, ponudim i to uzeše. Iz kase crkvene općine uzeše 3000 dinara i odoše.

Ipak smo svi sretni jer nas nisu tukli.

Oko nas jauk i pucanje i dalje traje. Nakon samo 10 minuta upadaju u stan ustaše. "Ustaj ptico! Majku ti vlašku. Tebe trebamo. Ako si do sada izvukao glavu večeras nećeš! Oblači se i ideš s nama! Daj municiju. Prokaži četnike", naređuju mi. "Nemam municije, a prokazati ne mogu nikoga, jer ovdje nema četnika, a ako me hoćete ubiti kao Srbina i sveštenika, evo me i spreman sam." U taj čas u stan ulazi onaj oficir i ustaša Pešak, oni koji su me odveli sinoć. "Dobar večer!", kažu. "Dao Bog", odgovorim. Pešak drži pištolj i naređuje: "Sjedi", pokazujući na krevet. "Vi do njega", kaže ženi i pita me: "Je li te tko tukao noćas?" "Nije", kažem. "Je li ti šta fali?" "Ništa." "Kako si sinoć prošao?" "Dobro", kažem. "I neće ti se ništa dogoditi, ni vlas ti sa glave neće pasti, jer si pravi, samo te drugi klevetaju." Ja slušam i ćutim, ali mama jadna, misli što on onako lijepo govori da se je on promijenio pa zaplače i veli: "Gospodo, mi sada nemamo ništa, do gole kože smo opljačkani." "Ko vas je opljačkao?" "Vaši vojnici", kaže mama, a ja već vidim svoju sudbinu. "Dobro, mi ćemo pretresti vojnike, pa u koga se nađe biće ovdje streljan, a ako se ne nađe ništa bit će streljan gospodin", kaže Pešak. U kući je puno ustaških hrvatskih vojnika koji se razilaze. Ja sam tada upregao sve svoje moći da im dokažem da to nisu njihovi vojnici odnijeli i da mi ništa ne fali, ali oni ostaše pri tome da izvrše pretres. Poslije pretresa (razumije se nisu ništa pronašli jer su vojnici imali dovoljno vremena da sve sklone). Dovedu trojicu vojnika da mi sude jer sam naveo veliku "uvredu" hrvatskom vojniku. Osudiše me na smrt. Postave mitraljez u dvorištu, oprostim se sa djecom i ženom i krenem u dvorište uz pratnju. Opet Bog ne da, da poginem. Onog časa kada sam trebao izaći iz hodnika u dvorište, na samim vratima sretnem se sa natporučnikom Filkovićem (školski nadzornik u civilu). Ustaše ga pozdraviše, a on ih upita: "Šta je to?" On mi reče da se povučem u sobu a oni ostaše na hodniku. Dođe i Filković u sobu i reče: "Brate, i oče, šta je to?" "Eto gledajte!" "U vaš dom više neće doći", kaže i udalji se. Ubili su toga dana 11 Srba i to: U Bačugi 5, u Grabovcu 3, i u mome selu 3. Ubili su ih bez ikakve krivice. Ubijaju svuda gdje im dođe volja da ubijaju. Upravo čovjeku nevjerovatno da to može danas u 20. vijeku da se događa.

Poslije svega toga sam toliko oslabio da nisam mogao iz kreveta. Sutradan me moji prebace u susjedno selo, te u Glinu. Tamo me dr. Juraj Rebok zadrži u bolnici i skriva me punih 19 dana. Tu sam preživio i “vartolomejsku noć”, 11/12. maja 1941. godine, kada su ustaše pohvatale 480 Srba u starosti od 15 godina pa nadalje. U noći od ponedjeljka na utorak odveli su ih 4 km od Gline i pokraj mosta u Prekopi svih 480 pobiju. Ubijali su ih ovako: petoricu po petoricu odvodili su ih do već iskopane jame, svezane. Naredili su im zlikovci da legnu potrbuške glavom nad rakom i onda su ih gađali u potiljak. Neke nisu odmah usmrtili pa su ih onako krvave i još žive šutali nogama u jamu. Kada bi otišli kaminom po druge, poneki bi se jadnik znao osvijestiti i zapomagati, a ustaše bi ga lopatama zatukle. Kada su napunili jame druge su bacali u rijeku Glinu. Tako mi je pričao u bolnici dr. Juraj Rebok i dr. Marko Radojčević. Njima su sve detaljno opisali Hrvati seljaci iz Prekope koji su kopali jame za pobijene Srbe. Te noći ubijen je i paroh Bogdan Opačić.

Poslije ovog pokolja nastala su masovna ubojstva po srpskim selima. Ubijale su ustaše srpski narod na najokrutniji mogući način. U selu Bojni su trgovca zvanog “Čuča” ubili iz puške pa ga onda objesili. Kuću mu zapalili, zaklali jagnje i pod tim drvetom pekli gdje je njegovo tijelo visjelo. Jeli su i pili pod istim drvetom i uz pjesmu gađali mrtvo tijelo nesretnog čovjeka. Prave zvijeri i varvari. Neka im historija sudi. Bog dao.

Razgovarajući u bolnici s dr. Rebokom i učiteljem Štefančićem doznao sam šta namjeravaju ustaše da rade i radikalno riješe pitanje odnosa Srba i Hrvata. Srbe treba istrijebiti iz Hrvatske i učiniti čistu katoličku državu.

U istrebljenju srpskog naroda neće se birati sredstva. Intelektualce (prvenstveno sveštenike pravoslavne na račun muslimana hodža) treba pobiti, protjerati, crkve im opljačkati i popaliti. Srednji stalež kao i bolje stojeće seljake. Raja – mali čovjek, čovjek – kada ostane sam bez podrške i ikakvog izgleda na bilo kakav spas i pomoć, prevesti u katoličku vjeru i pretopiti u Hrvate.

Takvim đavolskim planom misle hrvatske ustaške vlasti iskorijeniti Srbe iz Hrvatske. I zaista, oni istinski, postojano i sistemati-

ski izvršavaju taj svoj plan. I žure se dok traje ratna bura, da ne bi zakasnili.

Oko 20. maja 1941. dođe u bolnicu i dr. Mirko Jerec, veliki župan petrinjski. Molio sam i njega da me preda sudu, pa da me on sudi, pa ako sam kriv, neka me strelja, pa ću bar kao čovjek umrijeti, a ne da me ustaše u noći izvuku i umlate te bace u vodu ili u kakovu jaraču. On mi reče da mi ne može pomoći i ne može garantirati život, a na sud ne može me predati jer nemam formalne krivice, nego neka živ ustašama više ne idem na ruke i neka nastojim da se što prije prebacim u Srbiju, jer će i tako svi Srbi tamo morati otići.

Dođem kući 25. maja iste godine. Dvije noći sam spavao u šumi. Čim su ustaše saznale da sam kod kuće, opet su se spremale da me uhapsu i ubiju. Moji parohijani su me molili da bježim i da se sklonim u Srbiju, govoreći: "Oče, idite, jer više ne možete ovdje preživjeti niti par dana, a šta ćemo mi imati od toga ako vas jednog dana nađemo negdje u travi mrtvoga, a ako se sklonite, još ćemo se uvijek nadati da ćete nekad doći u našu sredinu, opet i dobro nam doći."

Konačno 26. maja dobijem poruku iz Petrinje neka se odmah sklonim, jer Petrinjci spremaju da me odvedu, tada i sam rekoh da idem. 27. maja krenuh. Težak rastanak sa onim što je čovjeku milo i blisko. Išao sam pješice oko 50 km do Brđana kraj Sunje, da bih izbjegao Petrinju i Caprag. U Brđanima se ubacim u večernji voz i 28. maja stigoh sretno u Beograd, bez igdje ičega, sa golim životom. Sve sam izgubio, osim vjere u Boga, osim vjere da Bog postoji i da će pravda ipak pobijediti. Tako neka bude."

Arhiv Jugoslavije, Beograd, fasc. 922.

Jerej Jovan Obrenović s. r.

Erent Petar Selo Prekopa Glina

Pokolj glinskih Srba bio je osmišljen i dobro pripremljen. 7/8. maja 1941. održana je ustaška skupština u selu Jukincu. Njom je rukovodio dr. Mirko Jerec, veliki župan Petrinje, Juco Rukavina, Nikica Vidaković i drugi ustaški prvaci iz Gline. Dr. Mirko Jerec je, pored ostalih pretnji Srbima, govorio Hrvatima iz Jukinca, Prekope, Hađera i Kihalca da "sve Srbe treba pobiti i očistiti zemlju Hrvatsku od gamadi, te tražio od seljaka zemljište gdje bi se pobijeni Srbi pokopali" (izjava Šešerin Steve, 10.12.1944.).

O tom zločinu je Petar Erent, Hrvat iz Prekope kb. 28 svjedočio pred Općinskom komisijom za ratne zločine u Jukincu 10. decembra 1944. godine: "...Bilo je to 11. maja 1941. u sumrak kada su ustaše Ivan Gajdek, Stjepan Mulac, Mato Kihalić, Josip Lipak, Pavao Hajčić iz Prekope (sada u Petrinji), Ivan Avediđ (sada u Đakovu), Nikola Lipak Čuklje (poginuo u borbi s partizanima), Šafar Nikola, Ivan Šantek iz Kihalca (poginuli) i Stevo Rohak, također iz Kihalca (sada oružnik u Petrinji) išli selom i tražili da mi seljaci uzmemo lopate i krampove i da idemo kopati jame za pobijene Srbe iz Gline. I to na križanje sela Prekope.

Skupilo se nas oko 15 na tom križanju. Pošli smo preko mosta rijeke Gline pod Hađer, gdje smo počeli kopati jame. Kako je tu zemlja bila jako tvrda, vraćeni smo natrag preko mosta u tako zvani Čukljinank gdje smo zatekli seljake iz Jukinca, Hađera i Kihalca, naše komšije, tako da nas je ukupno bilo oko 50. Počeli smo s kopanjem jama. U samu zoru idućeg dana iskopali smo tri jame, veličine tri puta dva metra i dubine dva metra. Iza toga smo otišli kući. Na večer, 15. maja 1941. u sumrak ponovno smo došli na isto mjesto kod već iskopanih jama. Tada sam vidio iskopanu i četvrtu jamu koja je bila najveća: duga 8, široka 4 i duboka 2 metra. U jednoj već su bili naslagani leševi pobijenih glinskih Srba, među kojima sam prepoznao Iliju Šetića iz Gline i njegova dva trgovačka pomoćnika, koje su ustaše ubile u Glini i tu dovezle oko 10 sati naveče. Tada su već dovezli kamionom i druge Srbe iz zatvora Gline.

Kamion su dočekale ustaše među kojima Nikola Lipak Čuklje iz Prekope i Ivan Šantek iz Kihalca. Oni su iz kamiona izvlačili Srbe i dodavali ih drugim ustašama, a ovi ih odvodili držeći ih za vrat do jame gdje su ih dohvatile ustaše Janko Kihalić iz Kihalca (sada u Zagrebu), Lipak Stjepan iz Prekope (sada u Petrinji) i trojica ustaša Dalmatinaca koji su došli s drugima iz Zagreba. Oni su pred nama ubijali Srbe na taj način što je svaka žrtva morala najprije leći na zemlju, a zatim bi ispalili metak žrtvi u potiljak. Neke su još i žive prevaljivali u jamu.

Ubijanje su vršili naizmjenice dvojica, trojica. Tako kada se jedni zamore i dosadi im, onda ubijaju drugi. Žrtve su od kamiona dovodili u grupama od 10-15 ljudi u svakoj grupi. Kad se jedan kamion isprazni dođe drugi pun ljudi, jer su prevoženje iz Gline obavljala dva kamiona. Žrtve koje su se bunile, suprotstavljale, ustaše su ih na zvjerski način mučile i noževima usmrćivale – klale.

Na takav način vidio sam da je ubijen Ilija Aćimović iz Gor. Jama i Janko Stojić iz Gline. Njega su posljednjeg od njegove grupe od njih 18 ubili tako da su ga prvoga proboli nožem, a tek kada su usmrtili njih 17, pa onda tek njega dotukli motikom.

Ubijene u jami je slagao Stjepan Šošterić iz Hađera, sada u Petrinji.

Kamioni su tu noć svaki oko 15 puta dovozili Srbe iz Gline. Osam dana iza ubijanja hvalile su se ustaše, a posebno Nikola Lipak Čuklje, da je tu noć i prije toga dan poubijano 437 Srba Glinjana.

U zoru 13. maja 1941. završeno je ubijanje Srba i mi seljaci, među kojima i ja zatrpavali smo posljednju jamu gdje su bili u krvi pobijeni Srbi i to najveću masovnu grobnicu – jamu iz koje je jedan čovjek čije sam ime zaboravio vikao: “Šta radite ljudi, ne dao vam Bog, šta će moje petero djece?”

Na njegovo zapomaganje došao je Nikica Vidaković, ustaša iz Gline, skočio u jamu i dotukao ga iz pištolja.

Žrtve su u jamama posute najprije krečom u prahu koji su dovezli na volovskim kolima iz Gline istu onu večer kada je počelo s ubijanjem Srba. Zatim smo sve jame zatrpavali zemljom.

Još za vrijeme ubijanja naši seljaci Hrvati su skidali sa Srba odijela, cipele i drugu odjeću. Sjećam se da su to radili: Mato Milčić,

Nikola i Josip Mulac, Mate Vranić, Nikola Kihalić, Mate Josin Lipak, Mate Stipanov Lipak, Mate Kihalić, Adam Gojdek, Juraj Žinić, Josip Piškar, Stevo Prajdić, Stevo Naglič, Joso Žinić, Janko Šantek, Ivan Dobrinić, svi su sada u Petrinji osim Juraja Žinića koji je poginuo i Josipa Piškara koji je sada kod kuće u Jukincu...”

Arhiv Hrvatske, Zagreb.

Erent Petar s. r.

Ljuban Vlašić
Gornji Sjeničak
Vrgnimost

Svjedočenje o ustaškom zločinu u Glini 25. maja 1941. zapisao sam u Gornjem Sjeničaku 19. maja 1961. godine. Preživjeli Ljuban Vlašić mi je ispričao: “Na moju nesreću krenuo sam vozom iz Vrginmosta 25. maja 1941. godine u Glinu da obavim neke moje poslove. Nisam slutio na nikakvo zlo, sve dok nisam izašao iz voza na željezničkoj stanici u Glini. Dok smo izašli iz voza dočekale su nas ustaše i počele nas pretraživati. U isti čas sa sprata željezničke stanice viknuo je jedan čovjek: “Držite ga!”. Ustaše su potrčale za jednim mladićem koji se dao u bijeg preko neke livade. Pogodile su ga iz puške i on je pao. Ja sam kao neiskusan mladić svejedno mirno krenuo ulicom prema centru grada. Smatrao sam da nisam ništa kriv i da me neće ustaše dirati. Otišao sam kod jednog poznatog gostioničara gdje sam mislio prenoćiti. Tu sam zatekao oko 13 ljudi, koji su mirno sjedili, jeli, pili i razgovarali. Odjednom su upale ustaše s uperenim pištoljima u ove mirne ljude i viknule: “Ispijte to i izlazite na ulicu!” Pokušao sam pobjeći, ali nisam uspio. Priključili su me ovoj trinaestorici. Povele su nas ustaše ulicom prema zgradi pokraj bivšeg spomenika kralja Petra. Zatvorile su nas u podrum te zgrade. Stalno sam maštao kako da pobjegnem, ali nisam mogao uhvatiti pogodan trenutak. U podrumu uz naše uzdignute ruke pretresli su nas. U podrumu su nas držale ustaše

do 22 sata istoga dana. Tada su nas zvali jednog po jednog na saslušanje. Pitali su nas kako se zovemo, koje smo nacije i radi čega smo došli u Glinu. U podrumu je već bilo još sedam Srba među kojima i meni poznat Damjan Ošepin, nadlugar iz Bovića. Oko 23 sata izveli su nas iz podruma u hodnik. Tu su nas povezali špagom, rukama na leđima. Poredali su tako nas svezane jednog do drugoga pokraj vanjskih vrata koja su bila zatvorena. Njihov zapovjednik je naredio jednom ustaši: "Prebroj Srbe!". Začuo se glas: "Vezanih Srba 21." Tek nešto kasnije čuli smo zvuk kamiona koji se unatraske smjestio uza sama vrata hodnika. Otvorile su ustaše vrata i jednog po jednog bacale u kamion pokrit ceradom. Poredali su nas u stojećem stavu od kabine prema nazad. Odněkud su u kamion ubacili i tri žene Srpkinje. Tako nas je bilo 24-ero. Ustaše su žene udarale kundacima po glavi. One su plakale i dozivale po imenu svoju djecu. Ostali dio kamiona popunile su naoružane ustaše koje su nas povezle na stratište. Nakon kraće vožnje čuli smo udaranje grana o ceradu. Zaključili smo da smo u nekoj šumi ili šumici u blizini samog mjesta Gline. Ubrzo smo i stali. Odlučio sam svako pobjeći i očekivao sam pogodan trenutak. Ustaše su počele izvlačiti jedno po jedno iz kamiona. Prve su bile na redu žene. Ubijale su ustaše iz pušaka odmah pokraj desne strane kamiona. Na redu je bio jedan mladić koji se nije dao izvuci pa su se zlikovci malo više zadržali da ga izvuku. Iskoristio sam taj momenat. Imao sam mali nožić koga ustaše nisu pronašle kod pretresa. Oslobođio sam naglim trzajem svoje ruke, prerezao nožićem špagu na rukama mladiću Živku Škaljcu iz sela Banski Moravci, prorezao ceradu s lijeve strane kamiona i spustio se na zemlju. Ustaše me nisu opazile. Pobjegao sam u pomrčinu, meni u nepoznatom pravcu. Nisam daleko odmakao od stratišta. Preprečila mi se na putu rijeka Glina. Zavukao sam se pod jednu vrbu i tu dočekaosvanuće. Vidio sam svjetla kod kamiona i čuo pucanj jedan iz drugog. Znao sam da svaki znači smrt jednoga čovjeka. Kada su završili s ubijanjem nevinih ljudi otišli su kamionom u Glinu. U to je počela padati i kiša, koja mi je zadala i veće muke uz već postojeće. Uzoru sam krenuo, ali još uvijek u nepoznatom pravcu. Odjednom iza jedne vrbe skočio je na mene jedan krupan čovjek, uhvatio me

čvrsto za lijevu ruku, psujući mi srpsku majku, rekavši da me vodi ustašama, da mi oni sude. Znao sam ako ne nadjačam toga čovjeka da će me ustaše ubiti. Imao sam bakandže u desnoj ruci i udario ga njima po glavi. Iskoristio sam to i brzo potrčao dalje. Nakon nekog vremena ugledao sam ženu kako okopava kukuruze. Prestrašila se, bio sam mokar i zamazan.

Po nošnji sam prepoznao da je Srpkinja, pravoslavka. Prišao sam k njoj i ispričao joj da sam pobjegao sa stratišta naših ljudi. Pokazala mi je put prema željezničkom kolodvoru Topusko. Savjetovala me da se držim šume i da ću izići u pravoslavno selo. Na rubu šume sreo sam djevojku iz Selišta. Uputila me svojoj kući i njenoj braći. Brzo sam ih našao i ispričao šta sam doživio i kako sam pobjegao ustašama iz kamiona. Našli su jednog mladića koji me je prevezao preko rijeke Gline i pokazao mi dalje kojim smjerom trebam ići prema svome selu. Sada sam se već dobro snalazio. Na putu do Vrginmosta nisam imao nikakvih poteškoća. U mjestu su bili Talijani koji me nisu dirali. Tako sam došao i u Ostrožin, pa i svojoj kući. Sve sam detaljno o ustaškim zločinima u Glini ispričao svojim suseljanim. Neko vrijeme sam se skrivao kao i svi drugi Srbi, da ne padnem ustašama u ruke. Uključio sam se u prve partizanske jedinice. Ostao sam živ i danas sam nosilac partizanske spomenice iz 1941. godine, pod brojem 10544.

Ratni sam vojni invalid.

Ljuban Vlašić s. r.

Ljuban Jednak
Selište
Glina

“Sjedio sam kod svoje kuće u Selištu. Ljudi su u selu i okolini bili zaplašeni jer su kolali glasovi da ustaše ubijaju Srbe iznad 16 godina. Bili smo svi na oprezu. Svakog su dana dolazile nove vijesti o hvatanju i ubijanju. Govorilo se da su sad ovdje, sad tamo ne-

koga ubili. Ali mi ništa pouzdano nismo znali, i ljudi nisu vjerovali da su glasine istinite.

26. jula 1941. godine iznenada su upale ustaše u selo. Nastala je kuknjava i plač. Iz svih su kuća izvlačili muškarce. Uspio sam se provući i pobjegao sam u Balinac. Tek što sam se malko smirio u jednoj kući, kad dođe jedna baba: “Bježite, evo ustaša!”

Opet sam pobjegao, ovaj put u Gređane. Tamo su mi rekli da su me ustaše već tražile. Iz ovog su sela već bili odvedeni svi muškarci Srbi iznad 16 godina. Bilo je među njima i staraca od 80 godina. Strah i užas zavladao je selom. Nitko nije znao šta će biti s odvedenima. Majke i žene su naricale i proklinjale.

Sakrio sam se bio za neko vrijeme i razmišljao šta da radim. Odlučih da potražim sigurnije sklonište i izvučem se na cestu.

U zao čas.

Na raskrsnici naletim na ustaše, uhvatiše me u blizini moje kuće. Bilo je to 27. jula 1941. godine. Vodili su sa sobom već nekoliko Srba pohvatanih toga jutra. Dovedi su nas u Topusko. Putem su nam psovali majku, rugali nam se i govorili nam, uz namigivanje, da nam spremaju lijepu svečanost, slutili smo zlo. Pitali su nas da li hoćemo da nas smjestite u našu Srpsku pravoslavnu crkvu ili u općinsku zgradu. Smjestili su nas u opštinu. Bježati se nije moglo. Bili smo okruženi razbojnicima koji su bili do zuba naoružani. Režali su na nas kao bijesni psi. Ljudi su drhturili i znojili se, neki mladić, još dijete, plakao je. Gledao sam kroz prozor i posmatrao pred zgradom kako se ustaše cerekaju. Neke sam od njih poznao. Bio je tu Franjo Butorac i Stevo Mulac. Nisam vjerovao da nas ovi ljudi misle ubiti. Ta mi smo se poznavali i nikad se nismo svadali!

Dugo smo bili i sjedili u opštini, premještali se s noge na nogu, šapotali i dovijali se šta će se dogoditi. Osjetio sam glad, ali hrane nije bilo. Oko tri sata po podne zabruje pred opštinom kamioni. Povirih kroz prozor: kamion je bio krcat Srbima iz Starog Sela, Katinovca i iz Perne. Poznao sam mnoge ljude, bilo je među njima mladića i staraca. Njihove su oči zaplašeno lutale.

Kad su kamioni stali izderao se ustaša Franjo Tusić: “Pregledajte uhapšene, nemaju li oružja!” Počelo je skidanje s kamiona, jednog po jednog. Udarci kundakom padali su po leđima i glavama

po hvatanih. Zapomaganje i vika. Nemojte braćo! Spasite, kumim vas Bogom...!

Psovke i udarci.

Nahrupiše tada razbojnici i k nama u sobu i redom stadoše tući kundacima, nogama, šakam. Po leđima jednoga starca lupao je jedan ustaša kao po panju, odzvanjalo je muklo, i čuli su se uzdasi jadnog čovjeka.

Srušio se, ali se opet podigao. Ustaša ga tresnuo o vrata i starcu je sa čela prokapala krv na njegovu bijelu košulju. Jedan dječarac vrištao je i zazivao majku. Udarci su letjeli sa svih strana. Nastala je gužva, digla se prašina, ljudi su se sklanjali iza stolova i ormara, krv je poprskala pod. Prostačke kletve i zvjerski smijeh ustaša pomiješali su se s vikom i zapomaganjem bespomoćnih žrtava – srpskih seljaka.

Majku vam srpsku, pišaćete danas krv – urlale su podivljale ustaše. Gospodine, pa šta sam vam skrivio?... Nemojte, ako Boga znate! Smilujte se!... – zaklinjali su mučeni.

Uspio sam se neopaženo pomiješati s onima koji su već bili tučeni. Razbojnici su tučenima prevrtali džepove i otimali im novac, satove i sve što im je pasalo. Ljudi su i sami vadili i davali pare, samo da ih ne tuku. Među ustašama porodila se svađa zbog plijena. Kod pretrage jednog čovjeka pronašli su 3000 dinara i počeli su se za te pare tući.

Onda su nas izveli pred zgradu. Gledao sam naokolo neću li naći koje poznato lice, koje bi me moglo spasiti. Opazih mog starog znanca Đuru Vukinovca. Razgovarao je s jednim ustašom. Približih mu se i zamolih ga tihim glasom da se zauzme za mene, da me spasi. Gledao me je u nedoumici, ali odmah strese glavom:

– Spasio bih te, Ljubane, kad bih mogao. Ali vidiš i sam da ne mogu i ne smijem... I okrenu se! – pala je komanda.

Oko kamiona ustaše. Tjeraju nas kundacima i cijevima od pušaka u kamion. Nesrećnici su se poslušno i bez otimanja penjali. Mnogima je to bilo teško jer su bili isprebijani.

Kad je kamion pošao, zaletio se na mene Đuro, kojega sam maločas molio da me spase. To me je strašno iznenadilo. Ali prije nego što sam uspio da bilo šta zapitam, tresne me Đuro pesnicom

po glavi. U licu se bio promijenio, oči izbečio kao da je pomahnitao. Mašio se rukom za moj šešir i otme mi ga. To je bilo sve, trebao mu je moj šešir... Nisam to shvatio, bili smo stari i dobri znanci i nikad nismo međusobno imali nikakve prepirke. Nisu nas daleko vozili kamionom. Na željezničkoj stanici u Topuskom iskricali su nas. Tu je već bilo nekoliko Srba iz okolnih sela pod ustaškom stražom. Gurali su ih u stočne vagone, G kola. I nas su tjerali u već prenatrpane vagone. Našao sam se stisnut u jednom takvom vagonu među 150 ljudi. Gazili smo jedan drugoga po nogama. Bili smo naslagani ko sardele u konzervi.

Bilo je nesnosno vruće, i jedva smo disali. Što dalje, sve smo teže izdržavali stisku i nestašicu vazduha. Širio se strašan smrad. Stariji su ljudi stenjali, neku su pali nakon dva sata u nesvijest, dječaci su zapomagali i plakali. Sve nas je morila strahovita žeđ.

Vagoni su stajali na pruži i čekali odnekuda lokomotivu. Vrijeme je prolazilo, čineći mi se da sve traje vječnost. Privukao sam se prozorčiću – željeznim gatrama kao govedo kad ga voze u takvom vagonu, i ugledao Stanka Žužića iz Gređana, koji je držao stražu. Zovnem ga po imenu i zamolim ga da nam malko otvori vrata, da se ne ugušimo.

– Marš, svinjo! – bio je njegov odgovor.

– Stanko, ako boga znaš, vode mi daj – molio sam dalje.

– Marš!

Spuštala se noć. Bio je 28. juli 1941. godine. Ljudi nisu više mogli izdržati i počeli su mokriti pod sebe. Zagušljivost je postala još teža, ljudi su željeli da vagoni krenu bilo kuda, samo da krenu. Ali lokomotiva nije dolazila.

Prošla je čitava noć. U zoru su počeli pripreme za polazak.

– Prikopčaj ovaj vagon – čuli smo komandu izvana. – Ovi idu na prisilni rad... Nade su porasle kod svih nas. Na prisilni rad, pa dobro! Vozi, kamo te volja, samo nas ne tuci i ne ubijaj! Svi su živnuli i počeli zaboravljati na svoje muke i patnje. Neka bude i prisilni rad, neće ni to trajati vječno. Naći će se pravde i za nas na svijetu.

U tom raspoloženju dovezao nas je voz 29. jula 1941. godine na željezničku stanicu u Glini. Vrata se s bukom otvore. Svježi je vazduh prostrujao u vagon. Po dvojica smo izlazili iz vagona i

postavljali se u red. Dočeka nas je novi red ustaša. Neke sam poznao. Gledali su nas krvavo. Odveli su nas u koloni po četiri pred našu Srpsku pravoslavnu crkvu, Rođenja Bogorodice u Glini.

Tu nas je dočeka glinski ustaški koljač Nikica Vidaković. – Došli ste, majku vam vlašku! De uvedi ih da se pomole svom srpskom bogu. Biće mi za dušu... Trkni po ključeve da ove mrcine zatvorimo u crkvu... Mika Deželić ustaša, po zanimanju lončar, donio je ključeve naše crkve. Uvedoše nas u crkvu. Zaključaše vrata i pojačaše straže. Bila je već sva puna. Moglo nas je biti oko nešto više od 700. Neki su od nas vrtjeli glavom i potihom govorili da će nas pobiti. Većina se nadala da ćemo na prisilni rad. Bili smo žedni i gladni.

Škljocnu brava na vratima. Uđe neki ustaša Pajo Kreštalica i Milić. – Diži se! Izvršili su popis svih zatočenih. Dugo je to trajalo. Treba, kažu, taj popis da bi se mogli rasporediti za prisilni rad u Lici, na Velebit. Nade su ponovno rasle ali ne za dugo. Poslije podne udoše ustaše sa svojim oficirom, koji je viknuo da legnemo, da izujemo cipele i skinemo kapute. To smo i učinili. Upita razbojnik: “Ko je Pero Miljević?” Pero se javio. – Deder, golube, priđi bliže. Govori što znaš o četnicima!

– A jesi li ti četnik?

– Nisam...

– Nisi, Boga ti tvoga! Nisi četnik, je li, kurvo vlaška! Majku ti tvoju jebem... I zaleti se ustaša na Miljevića. Iz zvonika su donijeli debeli konopac i položili Peru na zemlju. Tukli su ga dugo, dok nije sav pocrnio. Najprije je vikao, kasnije je samo stenjao. I opet odoše. Pred noć su ušle druge ustaše. – Ko ima novaca, neka dade, kupiće mu se hrana. Ljudi su davali i skupilo se oko šest hiljada dinara. Svi su bili gladni i jedva su dočekali ustašku ponudu. Ali niko hranu nije donio. U suton nahrupiše ustaše u crkvu. Zveckalo je oružje u polutama, odjekivale su ustaške cokule našom crkvom. Palite svijeće! Nisu htjele gorjeti. Nisam praznovjeran, ali sam dobro vidio da velike svijeće nisu htjele da gore. “To je neki znak”, šaptali su starci drhtavim rukama.

Svjetlo drhtavih svijeća ipak je osvijetlilo crkvu i ljude. Sjenke su se kretale po zidovima. Razbojnici su obilazili i krvnički gledali

grupe svojih žrtava. A žrtvama su srca tukla, te se činilo da se u tišini mogu nadaleko čuti.

– Vjerujete li u našeg poglavnika? – zaurla jedan ustaša.

– Vjerujemo – čulo se nekoliko glasova.

– Vičite “Živio poglavnik!”

Neki su vikali.

– Jače, majku vam srpsku! Jače...

Odjednom zapuca karabin preko naših glava. – Lezi – više jedan krvnik. Složišmo se jedan preko drugoga na crkveni pod. – Diži se! ... Lezi, diži se... lezi... Nesrećni ljudi su se dizali i opet padali... Tako nekoliko puta. Čuli su se samo uzdisaji i ubrzano disanje. Srce je tuklo užurbano. Razbojnici su razbijali po crkvi. Kundacima su lupali po oltaru, ikone su pokidane padale na zemlju. Nekoliko kandila i drugih stvari bacali su zlikovci na nas pjeneći se od bijesa i psujući u sav glas.

Prisilili su nas da ležimo. Bili smo u košulji i gaćama. Kao pomamni počeli su po nama gaziti, tući nas kundacima i puščanim cijevima, udarati nas cokulama, gdje stigoše. Nastala je zaglušna kuknjava, plač i zapomaganje.

– Gdje je Pero Miljević? – pita neki ustaša.

Pero se javlja slabim glasom. Bio je već teško isprebijan i molio je da ga ne tuku. U ruci ustaše bljesnuo je nož u osvjetljenju crkvene svijeće. Zastao nam je dah. Polako se ustaša primakao Peri i, što bi trenuo, zabio mu nož u vrat. Rasječe ga i po trbuhu. Pero pade bez riječi. Krv je šiknula, i čulo se još samo krkljanje čovjeka koji je umirao.

Nastalo je sada sveopšte klanje. “Kolji, kolji...” vikao je razbojnik... Ustaše su klale koji je gdje stigao. Druge su ustaše kundacima udarale u glave naklanih ljudi. I tako redom...

To se ne može opisati – zastao je na čas Ljuban prešavši rukom preko čela. – Kao da sada gledam kako ljudi kleče i zaklinju ustaše da ih poštede. Ali jedan duboki udarac nožem u vrat i jedan zakretaj nalijevo... i svršeno. Žrtva se još pokušala pridići, ali udarac kundakom u glavu dovršava krvničko djelo. Neki se otimaju, dižu ruke na obranu, drugi čekaju na udarac kao ovce. Jednome je udarac nožem, mjesto u vrat, sletio u lice, drugome u ruku, neko je

potrčao, a ustaša nagnuo za njim i zahvatio ga nožem pred zidom... Prskao je mozak, krv je kлокotala po kamenitom crkvenom podu i polako, u širokom mlazu, tekla prema crkvenim vratima. Iz početka zaglušna vika pomalo je jenjavala. Ali ubijanje bespomoćnih ljudi trajalo je čitavu vječnost. Čuli su se jauci onih koji su ležali u krvi. Nisu još svi bili mrtvi.

Gledao sam prizor šćućuren uza zid. U uglu iza crkvenog ormana bila je tama. Zavukoh se iza ormanića čekajući da ustaše svrše svoj posao.

Sve je više tišina ovladavala crkvom. Žrtve su ležale porazbacane po čitavoj prostoriji. Poneki je još trzao nogom ili rukom, odnekuda se još čulo stenjanje. Ustaše su se odmarale, brisali krvave noževe i kundake. Neki su izašli pred crkvu.

Jednoga momenta, kada se sve smirilo, i kada su se razbojnici sakupili pred vratima, skoćih nećujno iz svoga skloništa i bacih se među poklane, u mlaku još tople krvi. Za mnom je skoćio još jedan koji se bio također sakrio. Ispružili smo se kao mrtvi među mrtvima. Ali ovaj drugi, koji je slijedio moj primjer, zlo je svršio: ušao je ustaša, opazio je da se miće, prišao mu i gurnu ga nogom: "Diži se!" Čovjek se digao. "Deder glavu na sto!"

Zgrabio ga za kosu i pritisnuo mu glavu na sto. Tada je nožem zarezao u vrat i naredio jadnom čovjeku da pjeva. Krv je šiktala iz vrata, a iz grla žrtve čulo se krkljanje. Drugi razbojnik zamahne strahovito kundakom: glava je bila razmrskana, a nemoćno tijelo klonu.

Trojica su se sakrila u oltar. Kasnije su se popeli na zvonik. Poslije sam saznao da su tamo bili dva dana i dvije noći i da se nikakvim obećanjima nisu dali skloniti da siđu. Poslije dva dana skinuo ih je hicima iz puške ustaša Stevo Mulac.

Ležim ja tako u lokvi krvi među pobijenim Srbima i čekam dalju sudbinu. Ustaše razgovaraju o završenom poslu. Hvale se i cerekaju. Iznenada jedan mladić, koji je kraj mene ležao diže krvavu glavu i zastenja: "Nije gotovo, majku vam vašu!" Uz psovke priskoći mu ustaša i ubije ga. I sada se lupeži dosjetiše da bi još neko među nama mogao biti živ te počese redom tući kundacima po žrtvama i zabadati noževe. Dobio sam nekoliko udaraca kunda-

kom, ali se nisam ni pomakao. Jedan od koljača udario je nožem redom. Približavao se prema meni. Zario je nož u tijelo pokraj mene, a zatim kleknuo meni na leđa i udrio nož u tijelo sljedećeg... Mene je preskočio... Čitavo vrijeme nije me napuštalo uvjerenje da ću biti spasen.

Onda su počeli leševe izvlačiti iz crkve i bacati ih u kamion. Dohvatiše i mene. Vukli su me za noge po kamenitom podu. Na stepeništu mi je glava udarala o kamen, no i to sam podnosio bez znaka života.

Baciše me na kamion koji je već bio skoro pun leševa. Ležao sam na leđima. I dalje su ustaše slagale svoje žrtve. Bila je već kasna noć. Vrebao sam priliku da se izvučem, ali ona se nije ukazala. Kako sam ležao nauznak, doživio sam tada još strašniju stvar: na mene položiše leš ubijenog čovjeka, a prerezani grkljan prekrije mi usta...

Ljuban zastane. Pogledao me i smeteno se nasmiješio.

Nisam vjerovao da čovjek može u tako kratkom roku preživjeti takve strahote. No meni se usjekla tada u mozak misao, uvjerenje da neću poginuti. Možda me ta sigurnost i spasila...

Evo kako je bilo dalje:

Nismo se daleko vozili. Uskoro sam osjetio da kamion vozi po neravnom tlu. Čuo sam komandu:

– Vozi bliže jami!

Tu su čekali još jedni krvnici koji su i ovdje nad jamom, obavljali svoj posao. Velika jama bila je već do polovine puna leševa. Bacili su nas s kamiona u jamu. U samoj jami slagali su ustaše leševe kao cjepanice.

Uhvatiše me za ruke i noge i zaljuljavši me nekoliko puta baciše me u jamu. Pao sam na mekano, na leševe. Vukli su me još malo po jami i složili na određeno mjesto. Imao sam sreću, našao sam se opet pri vrhu.

Čitavu sam jednu vječnost tu ležao. I dalje su stizali kamioni, i to sa živim Srbima. Tu, nad jamom, tukli su ih sjekirama i čekićima po glavama i bacali u jamu. Nije tu bilo puno vike i zapomaganja. U noćnoj tišini čuli su se najviše udarci sjekirirom, koji prigušeni jauk i ustaške psovke. Iskrvavljena tijela muklo su pada-

la u jamu. Dovedi su jednu mladu ženu. Mislim da je to bila učiteljica iz Bovića. Nju su tu, kraj jame silovali i zatim je ubili iz karabina...

Kasno u noć bio je krvavi posao završen. Neki su krvnici još skakali u jamu i hodajući po leševima tražili prstenje i druge vrednije stvari. Jednome je zapela za oko moja majica. Počeo je natezati i prevrtati da mi je skine. Soktao je, mučio se i konačno je skinuo. Nije primijetio da sam živ.

Postalo mi je još hladnije i drhtao sam. Plašio sam se da ustaše ne zapaze drhtanje.

Nad jamom su ustaše gledale svoje žrtve. Neka žrtva se još micala. Zapraštali su karabini i revolveri po jami. Tada sam bio ranjen u nogu...

I konačno sve se smirilo. Krvnici su se okupili podaleko od jame oko fenjera razgovarajući o svojim podvizima. Skoro potpuna tama ovladala je jamom i okolinom. Počeo sam se pripremati na bjekstvo. Ispitujući pogledom okolinu i pridigavši se malko, odjednom zapazih da se među leševima diže jedna prikaza. Dopuzala je do mene.

“Jesi li živ?” upitao me šapatom čovjek.

Ćutao sam i nisam ni ovoj preživjeloj žrtvi htio priznati da sam živ. Ali čovjek me gurkao i šaptao mi da treba bježati.

Sporazumjeli smo se i dogovorili. Ustaše su bile zabavljene svojim pričama i bile su podalje. Okolina jame bila je u tami.

Izvukli smo se nečujno jedan za drugim prema jednoj živici. Pekla me rana na nozi, ali mogao sam da idem. Udaljavali smo se sve više od svjetla fenjera. Glasovi koljača sve su se više gubili u tami... Rastao sam se od moga saputnika i krenuli smo svaki na svoju stranu.

Nisam znao gdje se nalazim, lutao sam naokolo nasumce u želji da što dalje odem od jame. No kako sam se zaprepastio kada sam se, poslije lutanja od preko jednog sata, opet našao u blizini jame! Kao pomaman okrenuo sam natrag glavom bez obzira. U ušima su mi odzvanjali pijani glasovi ustaških koljača. Dolutao sam najzad do Majskih Poljana. Sakrio sam se tu kod ujaka Pavla Lončara gdje sam živo šest mjeseci.

Ja sam jedini ostao živ iz one jame. Moga druga, koji se zajedno sa mnom izvukao iz jame, ustaše su vrlo brzo uhvatile i ubile...

Ovo svjedočenje zapisao je Mladen Iveković još 1943. godine u prolazu kroz oslobođenu Baniju. Samo nekim manjim detaljima dopunio sam ga 1972. godine u razgovoru sa Ljubanom Jednakom u njegovoj kući u Glini.

Hilmija Berberović ustaša iz Bosanskog Novog

Ustaše su u Srpskoj pravoslavnoj crkvi Rođenja Bogorodice u Glini poklale 1564 Srbina. Klale su ih ustaše u kršćanskoj svetinji i odvozili mrtve i još žive u već iskopane jame u Glinsko Novo Selo. Tu su ih hrvatski seljaci zatrpali zemljom i pokrili travom i granjem.

Katolički župnik u Glini, Slovenac Franc Žužek je u svoj dnevnik zapisao: "Jednog dana bio sam među zatočenim Srbima u pravoslavnoj crkvi u Glini. Mnogi su već ranije prešli na rimokatoličku vjeru nadajući se da će tako biti pošteđeni od ustaškog pokolja. U crkvi je bilo neizdrživo, smradno i nečisto, prozori i vrata zatvoreni, zrak zagušljiv, a ljudi izbezumljeni od straha... Vidio sam dupkom punu crkvu ljudi u kojoj je sve zaudaralo jer su ljudi i nuždu vršili pa su neki već bili klonuli od lošeg zraka i patnji. Crkveni namještaj bio je razoren..."⁴

Ustaša Hilmija Berberović je ispričao još septembra 1941. godine:

"Klao sam u pravoslavnoj crkvi u Glini Srbe. Ubijali smo ih na razne načine. Moj komandir Josip Dobrić, učitelj iz Splita odredio je iz naše satnije 15 ljudi koji će izvršiti klanje.

Za vrijeme klanja pred crkvom je bila postavljena straža jer su se neki pravoslavci penjali u zvonaru i skakali sa vrha zvonika u portu. Svi oni koji su skakali bili su poubijani u porti od strane

⁴ AJ, f IIo, f264, J. 314, dost. br. 1 268.

stražara. Ja sam bio određen u tri maha da vršim klanje u crkvi. Sa nama su svakom prilikom išli i neki oficiri od kojih se sjećam Josipa Dobrića i Mihajla Cvetkovića, pored naših domobranskih išli su i ustaški oficiri u crkvu. Po ulasku u crkvu oficiri su stajali kod vrata i posmatrali naš rad, a mi smo vršili klanje. Ubijanje je vršeno na taj način što smo neke udarali nožem pravo u srce, neke klali preko vrata, a neke udarali gdje stignemo. Srbi su bili goli. Ako neki Srbin ne bi bio gotov od prvog udarca, toga bi ustaše preklale nožem. Neke su ustaše u rukama držale baterijske lampe i tako nam osvjetljavale prostoriju.

U više mahova desilo se da je neki Srbin nasrnuo na nas ili nekoga udario nogom u stomak, ali taj je odmah iskasapljen. Za vrijeme ovog klanja bila je velika galama u crkvi. Prisutni su u jedan glas vikali: "Živio kralj Petar, živjela Srbija, dolje Pavelić, dolje ustaška država!"

Ovo klanje obično je počinjalo uveče oko 22 časa pa je trajalo do 2 časa poslije ponoći. Za sve vrijeme dok je posljednji Srbin bio živ, manifestacije su trajale... Ovo klanje u crkvi vršilo se u 7 do 8 puta, a ja sam učestvovao tri puta sa tri grupe ustaša. Za vrijeme klanja uvijek smo bili uprljani krvlju toliko da se uniforma nije mogla očistiti, već smo je zamijenili u magacinima.

U prvo vrijeme su dovođeni samo muškarci, a docnije i žene od 15 do 50 godina. Prilikom ovog dovođenja vidio sam u više mahova da su ustaše i neki moji domobrani, vojnici najprije silovali žene i djevojke, pa ih zatim odvodili u Glinu u zatvor. Od strane oficira ovo nije bilo zabranjeno, jer su i sami oni to radili..."⁵

5 AJ, f IIO, dost. br. 2933, Beograd.

Bogdan Sužnjević
Donje Selište
Glina

“Kada je uspostavljena Nezavisna Država Hrvatska imao sam 32 godine života. Moje selo Donje Selište naslanja na samo mjesto Glinu na Baniji. Imalo je 150 domaćinstava, od kojih 14 hrvatskih, a ostalo su bila srpska. Istjeran sam iz službe 10. juna 1941. godine, kao i svi drugi moji sunarodnjaci. Došao sam u svoje selo, gdje sam namjeravao živjeti kao i svi drugi. Međutim, ustaše su već u maju pohvatale nekoliko naših seljaka i poubijali. Ulazili su u sela, pljačkali, zastrašivali i prisiljavali da svi pređemo na rimokatoličku vjeru. Muškarci su se sklanjali koliko su mogli i uspjeli, žene i djeca su ostajali kod kuće. Sve je to tako bilo do 29. jula 1941. godine.

U noći 28/29. jula opkolile su ustaše naša srpska sela: Donje Selište, Gornje Selište, Šibine i Balinac. Ustaše iz Gline i susjednih hrvatskih sela kojima je rukovodio Nikica, njegov brat Mate i Stipe otac Vidaković, Žinić mesar iz Gline, Josip Deželić, krojač iz Gline i drugi iz sela Prekope, Kihalca, Šatornje i drugih.

Oko četiri sata u jutro hvatali su muškarce i žene, lovili su ih isto onako, kako se lovi i goni divlja zvjerad, kada se na nju priredi hajka. Tada su uhvatili u Donjem Selištu: Milu Baltića, Nenada Baltića, Todora Miljuša, Stojana Čučkovića, Lazu Čučkovića, njegovog brata Milu, Nikolu Čučkovića i njegovog brata Petra.

Iz Balinca: Simu Baltića, Luku Baltića, Jovu Baltića, Luku Matijevića i još jednoga kome se imena ne sjećam. Ustaše su im govorile da ih vode na rad u Njemačku, a odveli su ih na moju njivu zvanu “Graorište”, uz potok Glinu. Putem i na njivi ustaše su ih mučile, a Mili Baltiću su odrezali i spolni organ. Svukli su sa njih odijela, pokupili novac koji su sa sobom imali i odnijeli.

Istoga dana pohvatale su ustaše 26 žena i djevojaka u mom selu Donje Selište. Njih su sve od jutarnjih sati pa do četiri sata poslije podne mučile ustaše, tukle, silovale i klale noževima. Prije silovanja i pokolja morale su zlikovcima dati sav novac koga su imale kod svojih kuća.

Ustaša Žinić, mesar iz Gline, uzeo je Kajju Baltić, odgurio je u kukuruze, silovao je, zatim joj odrezao dojke, te prste na rukama i nogama, a istom onda nožem zaklao. Njezina snaha Ružica slušala je njezine jauke i zapomaganja. Moju snahu Ružicu Sužnjević ustaše su zaklale, a zatim je posadile na glavu u jednu jamu i tako je krvavu i mrtvu ostavili. Suprugu Maričića Jove su preklale, a nisu je sasvim zaklale. Misleći da je mrtva, ostavile su je. Poslije odlaska zlikovaca, došao je njezin suprug Jovo, sa preživjelim susjedima, podigao je, odnesao kući i položio na krevet. Ona je ostala na životu, ali joj je bio prerezan glavni živac na vratu, pa joj glava visi i ne može hodati.

Bilo je više slučajeva da su ustaše silovale istodobno majku i maloljetnu kćerku, pa ih onda zaklale. Smijali su se i pljeskali – to ih je veselilo.

Tada, toga 29. jula 1941. godine ustaše su zaklale u mom selu Donje Selište ove žene i djevojčice: Savu Miljuš, Anicu Čučković i njezinu svekrvu (imena se ne sjećam), Petru Dulikrava, Anđeliju Stambolija, suprugu trgovca Sime Ivkovića (imena se ne sjećam), Evicu Stambolija, Stojku Banjeglav i njezinu snahu Ružicu Sužnjević, Ružicu Baltić, Kajju Baltić, Janju Vujičić čiji je sin Mile vidjevši kako mu zlikovci u kukuruzima kraj vlastite kuće muče i kolju majku, znajući da će im i on dospjeti u ruke, objesio se o jedno drvo kraj kuće. Imena svih zaklanih žena na žalost ne mogu se sada sjetiti. Učestvovao sam u iskopavanju leševa ubijenih Srba na mojoj njivi i sahrani njihovih posmrtnih ostataka u naše groblje. Nakon tri nedjelje poslije njihove smrti vidjeli smo dobro tragove nasilja na njima prije smrti. Leševi Mile i Nenada Baltića imali su oko vrata čvrsto stegnute omčice od drveta s kojima su ih ustaše ugušile... Vidjelo se da su zločinci Nenadu Baltiću pucali u usta, Mili Baltiću su odrezali spolni organ.

Istoga 29. jula ustaše su uhitile Vasilja Jednaka, njegove sinovce Bogdana i Petra u Donjem Selištu i u Balincu krojača Mrđenovića, njegovog oca i petoricu njegovih rođaka. Njih su odveli u Glinu i poklali u Srpskoj pravoslavnoj crkvi. Istoga dana u selu Šibinama zaklale su ustaše u kući suprugu gostioničara Steve Jandrića i još osam Srba čija imena nisam zapamtio.

Od toga dana 29. jula 1941. Srbi nisu više čekali ustaše, domobrane i oružnike NDH-e kod svojih ognjišta. Bježali su i sklanjali se po šumama i odlazili sposobni u ustaničke partizanske jedinice. I ja sam otišao u partizane. Međutim, već 25. oktobra 1942. napustio sam svoju rodnu Baniju i uz pomoć prijatelja uspio otići u Indiju kod svoga brata Ljubomira...”

Zaklinjem se svojim vlastoručnim potpisom da sam svjedočio istinito.

Bogdan Sužnjević s. r.

Arhiv Jugoslavije, Beograd, fasc. 922.

Nikola Bižić
Dugi Dol
Krnjak

U Ivanović jarku, predjelu šume Loskunja kod Krnjaka na Kordunu ustaše su izvršile masovni pokolj Srba 29. jula 1941. godine. Izaslanik ravnateljstva za javni red i sigurnost NDH Božidar Cerovski nakon masovnih pokolja srpskog naroda na području Gline krenuo je sa svojim ustašama na pogrom Srba u Vojniću, Vrginmostu i Krnjaku na Kordunu. Organizacione pripreme izvršili su mu na terenu Mijo Žunac, veterinar iz Vojnića, oružnički narednik Antun Rupčić, šef postaje u Krnjaku i ustaški povjerenik općine Krnjak Dragutin Muić iz Vukmanića. Muić je prema dogovoru pozvao Srbe da dođu u Krnjak 29. jula i donesu pomoć u hrani i odjeći za Slovence koji su se tada nalazili kao izbjeglice u tom dijelu Korduna. Više od 300 Srba se odazvalo pozivu. U isto vrijeme Božidar Cerovski je krenuo u pravcu Krnjaka sa pitomcima oružničke dočasničke škole u deset kamiona. U dva kamiona bio je alat za kopanje jama i kreč za posipanje po žrtvama. Vođeni Cerovskim zvali su se: “Kaznena ekspedicija za Kordun i Baniju”. Oni su usput kroz Vrginmost po srpskim selima hvatali ljude i žene, pljačkali im imovinu, pijančevali, trpali u kamione i tukli kundacima. Naj-

duže su se zadržali u Vojnici gdje su zajedno s onima iz sela Vrginmosta pohvatali 99 Srba i povezli ih uz batine na dogovoreno mjesto u Krnjaku.

Dočekali su ih u 16 sati ustaški povjerenik Dragutin Muić i oružnički narednik Luka Bilandžić sa ustašama i oružnicima. Bilandžić je i odredio kao pogodno mjesto za masovno ubijanje u Ivanović jarku.

Za Srbe koji su se odazvali Muićevom pozivu da dođu u Krnjak i pomognu izbjeglicama iz Slovenije bilo je već kasno. Bili su prevareni. Svi su pretrešeni, oduzeto im sve što su imali sa sobom, povezani su žicom i odvezeni kamionima na stratište u Ivanović jarak.

S mjesta zločina uspjeli su pobjeći Nikola Bižić, Mirko Trkulja i Ljubomir Vukmirović.

Svjedočanstvo Nikole Bižića zapisao je još 1942. godine Stanko Čanica Opačić, kojem Nikola opisuje ustaški zločin u Ivanović jarku 29. jula 1941. godine. Nikola kaže: "Zatekli smo se pred općinskom zgradom u Krnjaku, gdje smo čekali da predamo hranu koju smo donijeli za izbjeglice iz Slovenije. Neki su još dolazili. Nismo znali da smo prevareni od ustaškog povjerenika u Krnjaku Dragutina Muića, našeg komšije iz Vukmanića. Iznenada opkoliše nas ustaše i oružnici. Narediše nam da bacimo hranu koju smo donijeli na zemlju i odvedoše nas u oružničku kasarnu. Poznao sam krnjačke oružnike, posebno jednog koji mi je prije nekoliko dana bio u kući, pričao s njim, popio rakiju koju smo po običaju ponudili gostu. Tom prilikom šalio se sa mnom i sa mojom ženom i otišao, a da nismo znali ni zašto je dolazio. Prije jednog sata stajali smo pred gostionicom, a on je, izlazeći iz gostionice, razgovarao s ljudima i smijao se. Nismo predosjećali nikakvu opasnost. Čekajući da predamo hranu, odjednom smo čuli zujanje dolazećih kamiona, ali na toj cesti to nije bilo ništa neobično. Sada je on sa ustašama koji nas vode. Idući tako, pridem mu i zamolim ga da me pusti da se izvučem iz kolone. No nisam ni dovršio s rečenicom, a on dreknu: Šta, majku ti srpsku! I udari me kundakom tako da sam posrnuo i pao. Dižem se i pogledam ga u lice. Zaprepastio sam se. Bio je izbezumljen, zapjenio kao pas kad pobjesni. O, lju-

di, ni u snu nisam mogao sanjati da se tako u jednom času čovjek može izmijeniti. Zatvorili su nas u općinsku zgradu. Vrata su bila zaključana, a pred njima je čuvao stražu isti oružnik, pod prozorom nalazili su se dvojica ustaša.

U taj čas otvoriše se vrata i uđe povjerenik Muić s dvojicom ustaša. Uđe pas nasmijan i pita nas kako je. Netko odgovori: "Vidite i sami gospodine." Muić ga prekide i kaže: "Eto, vidite, ljudi, da ste sami krivi. Ne valja prkositi vlasti jer vlast je vlast. Kad je bila vaša, srpska, niste trgali žice i trgali bandere, a sada to radite i prkosite nam." Ustade Mihajlo Simić pa počne da govori: "Gospodine, nitko od nas ne zna ko je trgao ni gdje je trgao. Ja sada o tome prvi put čujem. Poslušali smo vaše naređenje i donijeli hranu za Slovence."

"Ja vas dobro znam. Slušajte ljudi, s nama nema šale, to za svagda upamtite. Ovo je Hrvatska, a ne Srbija. Poglavnik je htio, pošteno, kad ste već Srbi, preseliti vas u Srbiju, a vi umjesto da ste zahvalni, vi prkosite poglavniku i ustaškoj vladi. Pet sam godina ustaša i kao takav garantujem da vam se neće ništa dogoditi, ali slušajte šta ću vam dalje reći. Vas ćemo još večeras poslati u Njemačku na rad, a za familije ne brinite, poslat ćemo ih u Srbiju, a kad se vratite u zemlju, tamo ih potražite. Ako se od vas pokuša netko pobuniti, ubićemo ga, to da znate. A oni koji su potrgali žice, bit će pronađeni, i s njima ćemo drukčije postupati. Mislim da ste me razumjeli. Dakle, budite pametni pa će i za vas biti bolje..."

Negdje poslije podne, vrata naše sobe naglo se otvoriše. Uđoše u sobu ustaše, odvojiše nas deset i povedoše u drugu sobu. Tu su nas vezali žicom dvojicu po dvojicu, a onda kroz te vezove (oko ruku) provukoše žicu kojom spojiše zajedno svih deset uhapšenika i napraviše po jednu "grotulju" od ljudskih tijela. Potom nas istjeraše iz sobe. Guraju nas u kamione gdje je već bilo ljudi koje su doveli iz drugih soba i koje su pohvatali također u rajonu Krnjaka.

Kad su nas ubacili u kamione kod Babičine kuće, nisu obraćali pažnju koliko nas može stati u kamion, već su nas unutra ubacivali kao predmete ili cjepanice drva, a potom su vozila krenula. Budući da taj kraj poznajem kao svoju rođenu kuću, odmah sam osjetio da se krećemo u pravcu Karlovca. Bio sam u nekom bunilu pa i ne znam o čemu sam sve mislio. Ali za svega nekoliko minuta

moj kamion stade. Istjeraše nas napolje, opet među špalir ustaša, pa dvije ili tri "grotulje" vezanih ljudi potjeraše prema potoku Rijeci u pravcu šume Loskunje. Sada znamo da se nalazimo kod zaseoka Božići u Donjem Krnjaku i da se krećemo prema Ivanović jarku u šumi. Počeo je padati prvi sumrak i kroz njega se naziru dvije najbliže kuće, ali svjetla i ljudi u njima nije bilo. Ali, jadna majko naša! Čim smo ispali iz kamiona, počеше nas krvnički tući kundacima, čizmama, cijevima pušaka. Nakon što bi se čuo jauk jasnih ljudi, uslijedili su novi udarci i prigušeno vikanje ustaša: "Ćutite gadovi, majku vam vašu srpsku." No, kad smo se približili Rijeci, čuli smo glasne jauke koji su dopirali s druge strane potoka, a potom se prava tutnjava ustaških udaraca sručila po ljudima koji su stajali oko iskopanih jama i koji su ubijani uglavnom tupim predmetima – čekićima, krampovima i noževima. Vika, dernjava i psovka zlikovaca postaje sve jača. Sada je tek bilo potpuno jasno što nam se sprema.

Preko Rijeke bio je uzak mostić po kome se kretala ustaška patrnja, koja je držala jedan kraj žice koji je bio vezan za "grotulju" od deset vezanih Srba. Dok su ustaše išle po mostiću, mi smo morali gaziti i plivati po vodi. Znao sam da se na čelu niza u kome sam bio i ja nalazi i Pero Kresojević i njegov dva sina, a meni najbliži bio je Mihajlo Simić. Oh, to su bili hrabri i valjani ljudi, a evo sada padoše u mišolovku, kao i ja, gdje više ni hrabrost ni pamet ne vrijede ništa. Kad smo zaplivali po vodi, ona me osvježi, mozak počе da radi i ja ponovno osjetih želju da bježim. Jedna mi je ruka slobodna, pokušavam da i drugu oslobodim, ali ne ide. Namjeravao sam da oslobodim ruku, zaronim u vodu i tako pokušam pobjeći. Šapnem drugu koji je bio sa mnom vezan da se zajednički pokušamo osloboditi žice. Uspijevamo, ali u tom momentu već smo izašli iz vode pa nije bilo mogućnosti za bijeg. Držimo se za ruke kao da su i dalje povezane i čekamo pogodniju priliku za bjekstvo. Druga obala Rijeke je ravna kao na dlanu, nedaleko od nas primjećujem iskopanu jamu. Sada je još jasnije kamo idemo. Iz razmišljanja me prekide ustaška komanda: "Lezi i nos u zemlju, jebem vam majku, jeba vas kralj Petar..." I tko sve može nabrojiti koga divljaci sve psuju i zbog čega idemo u smrt, a ni krivi ni duž-

ni. Blizu smo jame, i usprkos ustaškoj dernjavi i jauku naših ljudi, dobro čujem samrtne hropce i jauke koji dopiru od nje. Od ovih krikova ljudi postaju izbezumljeni. Tu se nije pucalo, ustaše su dotucale ne znam već koju grupu, a i nama se približava zadnji minut. Drug vezan sa mnom polako me grebne po ruci, pita je li vrijeme za bjekstvo. Naše ruke su slobodne i možemo ih izvući iz žice kada god hoćemo. Pokušavam podići glavu da osmotrim pogodan put za bjekstvo, ali ustaša koji je bio blizu mene udari me kundakom tako jako da me prikova za ledinu. Odmah iza toga desetak ustaša povika: "Dižite se i naprijed!" To smo i učinili. Tek što smo krenuli kroz ustaški špalir prema jami zasuše nas kišom udaraca. Čujem kako Mihajlo Simić viče: "Gospodo, nemojte nas tući, nećemo biti sposobni za rad." Čuo je on ranije sve ono što sam i ja čuo i vjerujem da više nije gajio nadu da ide u Njemačku, ali je od silnih ustaških udaraca i stanja u koje je zapao bio je već izludio i tako pomahnitao govorio što mu je palo na pamet. U trenutku kada je Simić završio jedan zlikovac osvijetli ga baterijom, a drugi ga udari krampom po glavi tako da se ona jednostavno raspolovi.

Simić ispusti kratak jauk. Pade i povuče sa sobom žicu koja mi spade s ruke. U trenu skočih u stranu i počeh bježati u pravcu obližnjeg šumarka. Ustaše pripučeše, ali ja sam dalje bježao ne znajući kuda. Odjednom ponovno izbijem pred potok Rijeku. Zastanem da se još jednom orijentišem. Krajnjim naporom uspijevam ustanoviti da se nalazim u blizini zaseoka Pavkovići u Donjem Budačkom, što znači da sam samo oko jedan kilometar udaljen od mjesta pogibije mojih komšija. Prilazim oprezno cesti i, pošto se ništa ne čuje, brzo je prelazim, a odatle sam se uputio kući.

Prošlo je od tada sedam mjeseci, a još nisam došao k sebi i ne znam kada ću. Spavati ne mogu, često sam osjećao da ću šenuti s pameti. Kada sam ono izašao iz vode, onako osvježen slušajući one jauke i psovke, kao munja mi je išlo kroz glavu da sve ovo nije ni radi sjećanja bandera, ni radi kralja Petra, jer nitko od nas nije kriv što je Srbin, ni što mu je Petar kralj. Ono večer čuo sam bez prekida hiljadu puta ponovljeno: "Majku ... kralja Petra... dijete... krsnu slavu i slično, pa i sada sav zadrhtim kada se svega toga sjetim..."

Mirko Trkulja Vojnić

O hvatanju Srba oko željezničke stanice Vojnić Mirko Trkulja ispričao je:

“29. jula 1941. godine nešto poslije 6 sati ujutro stigao je na Vojnić-kolodvor oružnički narednik Jozo Šimunić, kojeg sam inače od ranije dobro poznavao. S Jozom je bila i jedna ustaška patrola. Nakon pozdrava Jozo mi reče da se spremim i da ću poći s njim u Vojnić. Na moje pitanje: Kuda me to vodiš Jozo? Šimunić je odgovorio da će jedna grupa ljudi iz ovog kraja biti poslana u Liku na izgradnju puta. Spremio sam se za duži boravak van kuće, pozdravio se sa ženom, djecom i rodbinom i pošao s Jozom. Usput su nam ustaše priključile još nekoliko Srba koje su uhvatile kod njihovih kuća i potom smo izašli na Biljeg (Petrova gora) gdje smo zatekli četiri kamiona i ustašku stražu. Prišao sam Jozi Šimuniću i za svaki slučaj još jednom priupitao: “Gospodine naredniče, je li istina da idemo u Liku i koliko dugo ćemo tamo ostati?” Na to je Šimunić odgovorio: “Ta znate vi mene jako dobro, komšije smo, dobri smo prijatelji, ne bih ja vas varao...” Toga dana bilo je sunčano i vruće pa su ustaše i pohvatani ljudi prešli u hladovinu, posjedali na zemlju, a ja, da bi skratio vrijeme i razveselio društvo, počeo sam pričati razne viceve i doskočice.

Dok smo tu sjedili, iznenadno iz šume, izašao je jedan čovjek četrdesetih godina s volovskim kolima u kojima su bila drva za ogrev, a na njima je sjedila njegova maloljetna kćerka. Jedan od ustaša izašao je pred kola i naredio čovjeku da se priključi našoj grupi. Jedan od volova bio je opasan za djecu, pa je čovjek zamolio ustašu da odveze drva kući, i da će se odmah vratiti, što mu je bilo i dozvoljeno. Nakon toga nepoznati je odvezeo drva kući i ubrzo se vratio, ne misleći na ono najgore – na skorbu strašnu smrt.

Negdje oko 10 sati stiglo je iz Vrginmosta na Biljeg 6 kamiona. Iz kamiona su izašla 4 ustaška oficira kojima je oružnički narednik Jozo Šimunić podnio raport o akciji na Vojnić-kolodvoru. Iz njihovog razgovora saznao sam da se jedan zvao Cerovski, drugi Kos i treći Džačić. Po držanju tih oficira i po ostalim manirima bilo

je vidljivo da su ne samo oni već i ostale ustaše pijani. Ovoj ustaškoj koloni priključila su se i ona 4 kamiona koja su već bila na Biljegu. Tako je 10 kamiona nastavilo put prema Vojniću. U 8 kamiona nalazili su se pohvatani Srbi-seljaci i ustaško obezbjeđenje, a u ostala dva bilo je ustaša iz pratnje te živi kreč i pionirski alat. Posmatrajući sve ovo u meni se počela rađati sumnja.

Put od Biljega do Vojnića bio je kratak. Kad su ulazili u selo Vojišnicu ustaše su iz kamiona otvarale vatru po srpskim seljacima bilo zatečenim na putu, bilo kod njihovih kuća. Tom prilikom ubile su ustaše seljaka Kljukovnicu i pohvatali nekoliko Srba koje su pod batinama kundacima ubacivali u kamione.

Zastali su kod općinske zgrade u Vojniću. Iz nje su izvukli nekoliko zatočenih ljudi i ubacili ih u kamione. Jedan ustaša doveo je sveštenika Milu Peuraču, uhvatio ga za bradu, dao mu gumeno crijevo i, naočigled prisutnih, prisilio ga da ustima izvlači benzin iz bačve i prelijeva u rezervoar kamiona, pri tom su ga tukli, pa onako isprebijanog bacili u kamion među njegove već izbezumljene parohijane.

Tek što je prva ustaška kolona krenula iz Vojnića, sustigla je nekoliko srpskih seljaka na cesti kod Kolarića. Kamioni su zaustavljeni, ljudi pohvatani i ubačeni u kamione.

Što je vrijeme prolazilo i što smo se više primicali Krnjaku, bilo mi je sve jasnije da će nas poubijati. Mučile su me misli zbog čega to radi jedna država i njena vojska. Često sam pomišljao i sam sebe nekad uvjeravao da sam u zabludi, jer kako bi to jedna država, ma kakva ona bila, radila iz čista mira i ubijala nevine ljude. Kada su ušle u Krnjak, jedna i druga auto-kolona zaustavile su se pred kućom Mile Mačešića, Babičina, koja se nalazi na izlazu iz Krnjaka prema Karlovcu. Ljude iz kamiona izbacali kao stvari i smjestili ih povezane oko Miline kuće i sjenika. Pretučeni Srbi su morali sjediti na zemlji i držati povezane ruke na koljenima. Tu su pohvatali još nekoliko seljaka. Nastao je vrisak u kući, žene su jaukale i molile razbojnike da ih ne muče. Silovali su dvije ili tri zatečene žene. Bilo je nepodnošljivo. Vidjeli smo kraj svog života. Kamioni s alatom i krečom te nekoliko ustaša s jednim brojem pohvatanih otišli su dalje. Nešto zatim krenuo je i naš kamion. Žene su ostale

naričući. Kad smo nakon kratkog vremena skrenuli s ceste prema Ivanović jarku ugledao sam gomilu izbezumljenih ljudi, koji su isprebijani stajali kod praznih kamiona i nešto čekali. U našem kamionu je pod ceradom bila nesnošljiva vrućina. Primorali su nas da ležimo potrbuške, s rukama pod bradom, naslagani jedni na druge. Niko nije smio ni glavu pomoliti-podignuti, ili bilo što progovoriti. Počeo sam ponovno razmišljati o oružničkom naredniku Jozi Šimuniću koji mi je garantovao da idemo na rad u Liku (to je inače značilo u logor smrti Jadovno na Velebitu, op. aut.). A sada vidi šta se s nama događa. U tom momentu iz pravca Ivanović jarka oglasiše se puške. Ustaše koje su nas čuvale, uznemiriše se, i ja u tom trenutku, svatih da je ovo jedina prilika, koju ne smijem propustiti. Mada sam u toku dana primio dosta jakih udaraca, i mada sam bio i psihički i fizički iscrpljen, osjetio sam se snažnim, i u jednom trenutku izletio sam iz kamiona smrti.

Čim sam iskočio iz kamiona, još neki su poskakali, ali većina je bila dobro vezana žicom i nije nikud mogla. Potrčali smo prema prvim zaklonima, ali prije nego smo stigli do njih, ustaše su za nama otvorile vatru. Ubili su ih. Ja sam uspio pobjeći zvijerima u ljudskoj spodobi...”

Izjavu Mirka Trkulje zapisao sam 1961. godine u Karlovcu.

Zorka Maćešić Krnjak kb. 64.

Svjedočanstvo Zorke Maćešić zapisao sam u njenoj kući u Krnjaku 25. marta 1975. godine. O ustaškim zločinima 29. jula 1941. godine mi je ispričala:

“Kamioni sa ustašama koji su došli iz Gline preko Vrginmosta i Vojnića zaustavili su se tog dana kod moje kuće i Srbima koje su usput pohvatali naredili da izađu iz kamiona te da posjedaju kraj moje kuće i sjenika uz rub ceste. Derući se na ove jadne ljude zah-tijevali su od njih da mirno sjede, da ne pokušavaju bježati i istica-

li da među njima ima i popova. Nekoliko ustaša ostalo je kod ovih ljudi da ih paze, drugi su otišli u selo Krnjački Grabovac da i tamo hvataju Srbe.

U grupi pohapšenih, prepoznala sam sveštenika Milu Peuraču, bio je sav izubijan i vidjela sam dvije mlade ženske koje su ustaše svezale za ruke, a na rukama im je bio zavezan vojnički šinjel u obliku paketa. Ovima ženskima naredile su ustaše da legnu potrbuške, a zatim su ih tukle kundacima nazivajući ih Ruskinjama i psujući im majku rusku.

Moga supruga Mihajla Maćešić Milu, koji je bio kod kuće, odmah su svezali i priveli grupi pohvatanih ljudi. Kako se u to vrijeme kod nas nalazio Nikola Pribić iz sela Zagorje i njega su svezali s mojim Mihajlom, udarili ih nekoliko puta kundakom i naredili im da legnu uza kuću. Povratila se njih petorica u moju kuću i počeli mene udarati kundakom puške. Kada je to vidjela moja kćerka Radojka, koja je tada bila stara 17 godina, zaplakala je i priskočila da me brani moleći ustaše da me ne tuku. No zlikovci su sa cijevi puške udarili moju Radojku u prsi tako da je ona odmah pala na zemlju. Nakon ovakvog zlostavljanja, navalili su na mene i moju tetku Milu Mihajlović. Svladali su nas, bacili na pod-zemlju i silovali nas. Mi smo plakale, dozivale u pomoć, preklinjući ih da nas ne muče, ali se nismo mogle domoliti. Naš jauk mogli su čuti i naši povezani ljudi, pa i moj jadni Mihajlo. Možete se misliti kako je njima i njemu bilo sve to čuti i doživjeti.

Nakon silovanja udarile su nas ustaše nogom i nastavili pretraživati sve po kući, i što im se sviđalo i bilo bolje od odjeće i hrane, sve su nosili sobom. Kako sam imala novac od prodanih konja, i njih su pokupili.

Kada su ustaše i oružnici dovezli prevarene i pohvatane Srbe od oružničke stanice iz Gornjeg Krnjaka pred moju kuću, tada su mene, moju tetku Milu i kćerku Radojku zatvorili u jednu sobu moje kuće i naredili nam da nikud ne smijemo ići iz zatvorenih prostorija kuće.

Ja nisam mogla trpjeti da ne vidim šta dalje rade sa pohapšenima i povezanim ljudima, pa sam uspjela na druga vrata izići u dvorište i kroz vrata kapije, vodeći dobro računa da me zli-

kovci ne primijete, posmatrala kako ih tuku, a one koji su slučajno dali otpor onesvještavali su teškim udarcima po cijelom tijelu. Ovako ispretučene ljude su na mojim lotrama nosili i bacali u kamione kao da i nisu živi stvorovi.

Kada sam vidjela šta se sve radi od jadnih nedužnih ljudi, počela sam glasno plakati, ali je srećom brzo k meni priskočila moja Radojka i Mila Mihajlović, odvele me u kuću i stavile mi ruku na usta da ne mogu glasno plakati. Ovako su mi držale ruke na ustima sve dotle dok ustaše nisu otišle od moje kuće s pohvatanim našim najmilijima.

Kada su ustaše otišle, mi smo izišle na mjesto gdje su se dotle nalazili povezani ljudi i tu našle dosta poluizgorjelih dokumenata te velike tragove krvi ljudi koje su ovdje teško tukli i mučili.

Dok pričam o tim ljudskim mukama, koje sam gledala svojim očima preživljavam iste patnje koje sam preživljavala i onda kada sam ih gledala.

Moj Mihajlo leži u onoj jami u Ivanović jarku sa više od četiri stotine drugih nevinih ljudi. Na mjestu gdje je jama otvorio se neki izvor i kada su se leševi u jami raspadali, nekoliko mjeseci poslije izlazila je iz grobnice krvava voda i stvarala čitave klobuke krvave pjene...”

Ljubomir Vukmirović **Crevarska Strana** **Vrginmost**

Ljubomir Vukmirović jedan je od trojice Srba koji je izbjegao smrt u Ivanović jarku 29. jula 1941. godine. On priča i svjedoči o strahotama zločina nad srpskim seljacima Korduna i kaže:

“Kritičnog dana zatečen sam u Vrginmostu i uhapšen kao drugi Vrgomošćani, te odveden u Ivanović jarak... Kad smo prešli preko potoka Rijeka kod zaseoka Božići, našli smo još pedesetak ljudi koji su ležali goli, poredani u polukrug, u obliku potkovice. U sredini te potkovice, napravljene od ljudskih tijela, ležala je hrpa

odjevnih predmeta, obuće i ostalih ličnih stvari. Ljudi su ležali na trbuhu, s rukama oko vrata. Moju grupu uveli su u sredinu potkove, i naredili nam da legnemo potrbuške, ali obučeni i odjeveni. U to vrijeme odnekud je naišao jedan ustaški oficir i upitao zašto su ljudi goli i tko je naredio da se skidaju. Bio je strašno ljut na samovolju ustaša i naredio da se odjeća i obuća vrate ljudima. Međutim, to je bilo vrlo teško i trebalo bi duže vremena za razdvajanje robe jer se na istoj gomili nalaze predmeti koji su pripadali pobijenim ljudima i onima što su tek čekali smrt. Na koncu je neki odvažniji ustaša progovorio: “Gospodine satniče, zašto da im vraćamo robu? Šteta je da ovi gadovi nose sa sobom u zemlju.”

U slijedećem momentu vidio sam kako dio ustaša dovršava ubijanje krampovima, čekićima i noževima grupe ljudi. Kad je ova grupa bila likvidirana, povedena je naredna grupa iz koje se u tome času otrgnulo nekoliko ljudi i počelo bježati u pravcu šume. Na njih su ustaše otvorile vatru iz pušaka i puškomitraljeza. Među ustašama je zavladao panika. Udaljenije straže i osiguranja, ne znajući što se događa oko mjesta ubijanja, pomislili su da na njih netko otvara paljbu iz šume. Međutim, ubrzo je bilo jasno o čemu se radi. I ustaše, još bezobzirnije i brže nastavljaju s ubijanjem. Na streljanje je vođeno desetak po desetak ljudi. Uz svakog čovjeka bio je po jedan ustaša koji ga je čvrsto držao za ruke. Prethodno su već mnogi od njih bili pretučeni i, zbog povreda, onesposobljeni za bijeg. Ja sam se za to vrijeme uvjerio da ni milost ni kukanje neće pomoći, već sam počeo tražiti način kako da pobjegnem. Kad su krvnici došli po moju grupu, ustaša koji je bio zadužen za mene najprije me dobro isprebijao, a potom mi naredio da se podignem i krenem s njim do jame. Krenuli smo prema stratištu i tada se kraj mene odjednom našao ustaški oficir. Za trenutak stanem mirno, pozdravim ga i kažem da imam ženu i troje djece te ga zamolim da me pusti. U kratkom razgovoru objasnio sam mu da mi je žena iz Sušaka, da se djevojački zove Bina Brmalj, od oca Jure i majke Marice Brmalj. Stekao sam utisak da je i taj oficir bio iz tih krajeva i, pošto se uvjerio da mu govorim istinu, izdvojio me od ostalih, naredio da sjednem na ledinu i da se okrenem u stranu da ne bih gledao mrcvarenje i ubijanje ljudi.

Na tom mjestu ostao sam dok i posljednji čovjek nije ubijen, a potom sam pušten. Ništa strašnije nisam doživio, slušao sam jauke, psovke ustaša i potmule udarce tupih predmeta po ljudskim glavama. Iz grobnice su virile ruke i noge ubijenih ljudi.

Bila je već noć kada su ustaše završile svoj krvavi posao. Ni sve leševe nisu uspjeli pokopati. Bili su svi krvavi i izobličeni lica.

U zaseoku Božići krvnici su posjedali u kamione i s pjesmom:

“Sad smo Srbu bacili pod vrbu

aoj, vrbo, jel’ ti težak Srbo?”

krenuli prema Krnjaku i Slunju. Ja sam suprotnim pravcem otišao u selo Pavković gdje sam prenoćio. Sutradan, povlačeći se kroz šumu Loskunju, prešao sam u Petrovu goru i stigao u Crevarsku Stranu. Usput sam ljudima pričao što sam doživio i svakoga, bio star ili mlad, muško ili žensko, savjetovao da ne vjeruje ustašama i da izbjegavaju bilo kakve susrete s njima...”⁶

Stanka Pavić

Selo Pavići

Prisjeka

Vojnić

“Moje malo selo nalazi se ispod šume Markovca, nedaleko Prisjeka u općini Vojnić. Početkom jula 1941. godine došla je u Prisjeku i u njoj se zadržala manja ustaška jedinica. Tu je formirala i svoju ustašku općinsku vlast. Ustaše su obilazile naše kuće. Nisu još nikoga dirale. Govorile su da pređemo u katoličku vjeru i tako ćemo svi biti slobodni. Međutim, samo nakon par dana počeli su hapsiti i odvoditi naše muškarce. Ljudi su se uplašili i počeli se sklanjati u šume. Prestali smo ići u Prisjeku po sol, petrolej, duhan i ostale kućne potrepštine. Selom je zavladao strah. Nismo znali za nikoga ko bi nas mogao zaštititi i pomoći. Čuli smo da su ustaše u Vojniću pohvatale više Srba i odveli ih u Krnjak i pobile u

⁶ HAK, Zbornik 19, Kotar Vojnić u NOR-u i socijalističkoj revoluciji str. 831.

Ivanović jarku. Zatim je došao glas da su ustaše pohvatale oko 130 Srba u Ruševici, Krstinji, Buvači i Maljevcu, sela zapalili, a ljude pobili na Mehinom stanju kod Velike Kladuše.

U našem selu živjelo je 14 porodica. K nama je izbjeglo i nekoliko iz navedenih već zapaljenih srpskih sela. Muškarci su uglavnom bili sklonjeni u obližnjim šumama, a u selu su bile žene s djecom.

Bili smo neko vrijeme u miru, ali ne zadugo.

Ranog jutra, 21. augusta 1941. godine u naše malo selo Paviće upala je nenadano veća grupa ustaša. Okružili su selo. Rijetki su uspjeli pobjeći iz svojih kuća. Ustaše su hvatale žene i djecu, ubijali ih, pljačkali po kućama, palile i neke bacale u goruće kuće i staje.

Nisam uspjela pobjeći, ali sam skočila iz kuće i sakrila se u dvorištu između dvije zidane kace, koje su služile kao silosi. Zabavljene ustaše hvatanjem žena i djece, paljenjem kuća nisu me primijetile. To je bila moja sreća u velikoj nesreći. Gledala sam kretanje zločinaca, čula viku: "Hvataj ih, pazi da neko ne pobjegne." Ubijali su uglavnom iz pušaka, a neke su bacali i u goreće kuće. Bilo je i onih koji su ubijeni u kući i živi zapaljeni.

U jednom momentu primijetila sam brata od moga muža, moga đevera, kako iz svoga skloništa trči prema svojoj zapaljenoj kući, valjda u želji da ugasi požar. Ustaše su ga primijetile i pojurile da ga uhvate živog. Bježao je niz stranu, a za njim od kuće pojurio je i njegov konj – ljubimac. U strani podno kuće dočekaog ga je plot. U skoku preko plota pogodile su ga ustaše i ranile ga. Konj je počeo rzati nad ranjenim gospodarom. Ustaše su pritrčale ranjenom mom đeveru. Skinule su s konja ular i zavezale ga jednim krajem oko nogu moga jadnog đevera, a drugim krajem oko repa njegovog konja. Zatim su povelu konja držeći ga za grivu. Po zemlji su tako zlikovci vukli tijelo ranjenog čovjeka. Još sam vidjela da su ga odvukli ispod šume Mrakovca u pravcu Prisjeka.

Naše su kuće još gorjele. Ustaše su otišle. Naši ljudi i oni koji su se uspjeli spasiti gasili su i spašavali što se još moglo spasiti. Tada su ustaše usmrtille 24-ero seljaka, uglavnom žena i djece.

Kasnije smo saznali da je u Prisjeki ustaški liječnik htio pomoći i previti rane mome đeveru. Međutim čuvši to ustaški načel-

nik Jurić Tominac skočio je i viknuo: “Da li ćemo mi još liječiti srpsku gamad?” Priskočio je k mome ranjenom đeveru i udario ga nožem u srce. Tu u blizini su ga i pokopali...”

Svjedočenje Stanke Pavić zapisao sam u njenom selu 20. septembra 1963.

Pavić Stanka s.r.

Ranka Perić Matijević Gojkovac – Cetingrad

U rano jutro, 19. augusta 1941. godine, zapucale su ustaše po srpskim selima u okolici Cetingrada. Već oko osam sati opkolili su naše selo. Čula se pucnjava. Bježali smo u šumu iznad Pajić jaraka, pa dalje na Pajić kosu u tako zvani Vučji jarak. Ustaše su nas opkolili i razdvojili nas u grupe. Nas desetoro istrčali smo iz šume u kukuruze, pa kroz neki kupus, a ustaše su trčale za nama i pucale kao za zečevima.

Pretrčali smo jažu (jarugu) u Žrvnici kod mlina Cetina i ugodili uza stranu prema Obrovčevoj (hrvatskoj) kući, u Begovu Brdu, gdje su nas progonitelji sustigli, jer su bili brži od nas djece, strica, strine i moje bake, koji su još trčeci, nosili one najmanje.

Još u bježanju ranili su u ruku djevojčicu Dragicu, staru 12 godina, kćerku Mile Madžara iz Donje Brusovače. Ona je nosila svoga maloga brata Petra, starog 3 godine. Oni su pali i ostali ležati na zemlji. I mi smo svi pali na zemlju. Kada su prišli k nama, izderali su se: “Diž’te se, predajte se!”. Mi smo se prestrašeno podigli i oni su odmah pucali u moga strica Milana Perića, jer je on bio jedini odrasli muškarac, a ranili su i moju sestru Mariju, staru 16 godina.

Moja strina Dragica imala je nož i krenula je prema ustaši Nikoli (Nini) Grdiću u njegovom sinovcu Ivici, našim poznanicima i komšijama iz Ruševice, ali je taj zločinac Nina opalio iz puške i usmrtio ju.

Kada je moj stric pao, i ja sam pala pored njega. Imala sam tada 11 godina. Vidjela sam kako je zločinac Nina prišao mom teško ranjenom stricu i nekim trokutastim nožem ubadao ga po njegovom iskrvavljenom tijelu. Kako je njegova krv šikljala, tako se sva slijevala po meni. Krv vruća kao kad kuhaš veš (rublje). Bila sam sva krvava i stisnula sam se s rukama ispod brade. Tu su ustaše zatim zaklale moga polubrata Bogdana – Božu Perića, stričevog sina, starog 13 godina. Dobro sam vidjela i čula, jer još nisam bila klana. Vidjela sam kako je Božo zijevao dok ga je ustaša ubadao nožem, boreći se za zrak umirući, ali ga je zločinac još udarao kundakom svoje puške vičući: “Šta zijevaš, majku ti srpsku!”.

“Tetka Ranka, koliko je bilo ustaša i koga su još tu usmrtili?”

Ne znam koliko ih je bilo, meni se činilo jako puno, jer sam bila jako, jako uplašena. Poznala sam jedino naše komšije, ustašu Ninu Grdića i njegovog sinovca Ivicu iz Ruševice, koji je bio parac moje sestre Marije, a koji je i nas poznavao, jer smo se kao djeca družili. Čula sam kada je ustaša Nina naredio Ivici da kolje ostale dok on nabije svoju pušku, ali mu je on odgovorio: “Daj ti, ja ću nabiti pušku i ajde idemo, vidiš da su svi gotovi.” Na to mu je ovaj zločinac odgovorio: “Lijepo bi ti napravio, a ova djeca su još sva živa”, te je zatim sam prišao klati nas djecu. Kako sam bila stisnuta uz strica, snažno mi je odmaknuo ruku i zario onaj trouglasti nož u vrat. Probio mi je vrat i zarezao drugu ruku. Zaklao je zatim i Dragicu, kćerku Mile Madžara, staru 12 godina, sinčića Mile Madžara Petra, starog 3 godine i malog stričevog sinčića Dušana, starog svega 2 godine. Malog Dušana je stavio stricu na onako zakrvavljene grudi. Stric Milan i njegova cijela porodica bili su pobijeni, a kuću su, kao i sve u našem selu opljačkali i zapalili sa svim gospodarskim zgradama. Na odlasku su upitali da li ima tko živ, nakon čega se moja sestra Marija javila i rekla: “Ja sam živa”. Ubili su ju metkom u potiljak.

Ja, moja baka Milka i druga kćerkica Mile Madžara, Soka, stara 5 godina ležale smo u krvi poklanih, zbijene u kupini i bujadi, kao usmrćene. Mala Soka se zavukla baki pod roklje. Od sveg doživljenog sam se na kraju onesvijestila, a došla sam k svijesti, već je bilo kasno popodne. Nisam znala jesam li živa ili ne. Probala sam malo

pomaknuti ruku i vidim da može, onda nogu, i ona može. Tiho sam pozvala baku Milku. Ona se odazvala i upitala me: “Jesi ‘l ti živa, Ranka?”, a ja kažem da ne znam. Ostale smo tu još malo, a zatim se podigle, baka je navalila da ide kući u Gojkovac, jer je moj ćaća Milivoj, njen sin, ostao, nije bježao, htio je nahraniti krave. Baka je samo bugarila i jaukala da hoće kući. Tako smo i krenule onako krvave natrag prema Pajić jarku, gdje smo srele Milu Radovića. On nam je rekao da ne idemo u Gojkovac, jer su ustaše još tamo, pljačkaju i pale cijelo selo. Ali moja jadna baka nije htjela odustati. Idući dalje ugledale smo ustaše iz pravca susjednog sela Glinica, voze se na kolima i konjima, pjevaju i pucaju. Konji su bili ukrašeni srpskim peškirimama. Više nismo imale kuda. Iz kola je iskočio Milkan Pađen, naš komšija iz Glinica i potrčao k nama derući se na moju baku Milku, pitajući je: “Ko si ti i čija si ti?”. Baka je odgovorila: “Ja sam mati Milivoja Perića”, na što joj je isti puknuo iz pištolja u usta.

Nas dvije djevojčice smo odskočile od ranjene bake u bujad, pa nas zlikovac Milkan, koji je pucao tri puta, nije uspio pogoditi, jer je bio ćorav na jedno oko, a zatim otišao. Nakon nekog vremena pozvala sam baku i ona se odazvala. Prišla sam k njoj, krv joj je išla iz usta. Pitala sam je šta da radim. Ona je rekla da budem kraj nje. Bilo me je strah, pa smo se nas dvije pomakle i sakrile u Pajićev vinograd. Čule smo kako baka jauče dugo u noć. Bile smo jako žedne, lizale smo lišće sa loze, a potok je bio samo desetak metara udaljen od nas. No mi se nismo smjele ni pomaknuti. Čule smo još riku krava i cičanje svinja iz štale Loše Basare, čije je imanje sve bilo zapaljeno i crijep s krovova je pucao ko mitraljez.

Novim jutrom sve je utihnulo. Nije se čulo ustaško ni pucanje ni pjevanje, bilo je mirno, osjetio se samo miris dima. Ipak, onaj Milkan Pađen je ponovno došao vičući: “Kuma, kuma ustaj, jesi ‘l živa?” te prišao baki da se uvjeri da li ju je do kraja ubio. Nas dvije djevojčice smo se stisle ležeći u vinogradu. Dugo poslije toga, odlučile smo krenuti kroz kukuruze, mimo škole u Gojkovcu prema selu Klokoču. Na putu pokraj ceste prepoznale smo zaklanu Janju Vujakliju, baku Jeku Bandu, a kraj mosta na Glini, pokraj puta ležala je sva u krvi Šilja Krivakova iz Klokoča, tako su je zvali, imena joj

se ne sjećam. Iz Klokoča smo došle u Kestenovac i tu našle poznate ljude koji su nam, ne samo dali vode nego nas i nahranili, a meni nekim krpama i ranu zavili.

Tu sam saznala da mi su mi majka Jeka, sestra Ljuba i brat Milan u selu Šljivnjaku kod tetke. Nakon desetak dana stigla sam onako ranjena do Šljivnjaka i kada sam vidjela mater, mislila sam da je cijeli svijet živ.

Toga 19. augusta 1941. godine ustaše su ubile i moga oca Milivoja Perića, starog 42 godine, na cesti u Gojkovcu i ostavile iznakaženog pokraj ceste (nije htio bježati, ostao je da nahrani krave), sestru Dragu ((8), sestru Mariju (16) i baku Milku (65). Preživjeli smo: ja, mati Jeka, sestra Ljuba i brat Milan.

Znam da su ustaše tog dana, samo dvjesto metara dalje od mjesta gdje smo mi bili izmasakrirani, ubili porodicu Radović (Đure) Gojka: mater Miholjku, ženu Dragicu i 4 sina. U toj grupi bili su još moja sestra Draga (8), Vujaklija Ninko i njegova žena Milka, kćer Ljuba, druga kćerka Dragica je preživjela, porodicu Rade Basare: ženu Milku (oko 45 godina), kćerke Ranku (11) i Dragicu (8), dok su u samom selu Gojkovcu zaklani njegov otac Basara Mile i njegov stric Basara Marko. Ova dvojica zaklani su kod kuće Kaužljar Đukana i Ivica.⁷

Moj brat Milan Perić od 1995. godine, kao izbjeglica živi u Rumi. Kuću u Gojkovcu mu je zapalila hrvatska vojska u "Oluji" iste te godine, sin, snaha i dvoje unučadi dospjeli su kao izbjeglice čak u Australiju, a sestra Ljuba, nakon izbjeglištva iz Karlovca (1991-1995), vratila se u Karlovac, gdje živi s kćerkom Nadom te sinom Milanom i njegovom porodicom.

Svjedočanstvo zapisala Rankina nećakinja Nada Radović u Rumi, 19. juna 2005. godine. Redigirao i pripremio za štampu dr. Đuro Zatezalo.

7 NAPOMENA: Od maja 1941. do maja 1945. godine ubile su ustaše iz vatrenog oružja, zaklale ili spalile u kućama sela Begovo Brdo, 137 srpskih seljaka od kojih 64 djeteta u starosti do 14 godina. Vidi HAK, zbornik 18, knj. 2 Kotar Slunj i Veljun u NOR-u, Karlovac, 1988. godina, strana 978 - 982. Imenični popis žrtava.

SVJEDOČANSTVA O ZLOČINIMA U PETROVOJ GORI I NJENIM OKOLNIM SELIMA OD DECEMBRA 1941. DO KRAJA MAJA 1942. GODINE

Na području kordunaške općine Vojnić živjelo je, prema popisu stanovništva od 31. decembra 1931. godine, 31.249 stanovnika. Od toga 27.608 Srba, 3.613 Hrvata i 28 pripadnika drugih narodnosti. Od ukupno 27.608 Srba za vrijeme Nezavisne Države Hrvatske ugasio se život njih 7.626, odnosno 27,62% te populacije. Među ubijenima su 1.634 djeteta u starosti do 15 godina života i palih u borbi protiv fašizma a za slobodnu svoju hrvatsku domovinu 1.508 boraca. Da bi što više osokolio svoju zlikovačku vojsku u planu potpunog istrebljenja srpskog naroda s područja Nezavisne Države Hrvatske, na Kordun je došao i njihov poglavnik dr. Ante Pavelić.

“U srijedu, 31. prosinca 1941. godine, proboravio je Poglavnik na Kordunu... sa svojom pratnjom u kojoj su se nalazili Njegova preuzvišenost general g. Oksilia i Poglavnikov pobočnik, bojnik Lisak cijeli dan. Poglavnika je pri dolasku na ovo područje (ustaško-domobranska ofanziva na srpska sela sjevernog dijela Korduna, op.aut.) dočekaao bojnik Poglavnikove tjelesne bojne Ante Moškov, zapovjednik odjela, kojima je povjerena dužnost da osiguraju ovo područje i da ga očiste... Poglavnik je stigao u Bović... bio je veoma zadovoljan s duhom koji prožima naše ustaše, domobrane i oružnike i sa spremnošću na žrtvu koju oni pokazuju na svakom koraku...” (List “Hrvatski narod” od 3.1.1942.)

Samo za 12 dana januarske zime 1942. godine nestala su u plamenu sva srpska sela sjevernog dijela Korduna. Ustaše, domobrani i oružnici rukovođeni poglavarom dr. Antom Pavelićem ubili su, poklali ili spalili u njihovim vlastitim kućama 1.617 srpskih seljaka i popalili 2.000 kuća i 3.654 sjenika, staje, svinjca i kokošinjca. Prije toga su opljačkali sva njihova materijalna dobra, te pohvatali svu lutajuću stoku i odveli sa sobom. Sa svojih ognjišta razbježali su se oni što uspješe umaći krvnicima i sa svojim zavežljajima u

rukama izbjegoše u okrilje Petrove gore da bi spasili tek gole živote. Ostao je samo dim i pepeo na zgarištima. Zamukle su momačke pjesme i vriska vesele djece. Na sve strane samo jauci i patnje.

U vrijeme 1941. na 1942. godinu u jarcima i grmovima Petrove gore, na visokom snijegu i velikoj hladnoći, našlo je svoj privremeni spas od ustaškog razbojstva više od 10.000 srpskih seljaka Korduna, 730 partizana i nekoliko stotina partizanskih i civilnih ranjenika smještenih u kolibama, zemunicama, i pod krošnjama drveća, bez odjeće, obuće, hrane i bilo kakve medicinske i druge pomoći. Tako su srpske izbjeglice bile izložene potpunom uništenju i ne samo od strane zločinačke vojske Nezavisne Države Hrvatske.

Tek što su se prihranile pljačkom i zločinima nad stanovništvom srpskih sela sjevernog dijela Korduna decembra 1941, ustaše su već u proljeće, marta, aprila i maja 1942, pokrenule svoje snažne ofanzive na izbjeglice, partizane i ranjenike u Petrovoj gori.

Najveće dotad počinjene zločine izvršila je hrvatska vojska dr. Ante Pavelića u vrijeme ofanzive na Petrovu goru od 9. do 14. maja 1942. godine. Tada su ustaše pod zapovjedništvom ustaškog emigranta, pukovnika Ante Moškova, komandanta poglavnikove tjelesne bojne, pobile, poklale i spalile u vlastitim im kućama, te odveli u ustaški logor Jasenovac i Staru Gradišku 3.307 srpskih civila: žena, djece i staraca.

Moškov je koristeći sva moguća propagandna sredstva u svojoj naredbi za uništenje partizana, ranjenika i srpskih izbjeglica u stezanju obruča oko Petrove gore, shodno ustaškoj ideologiji, istakao: "Sve osobe koje se nađu u pošumljenom dijelu Petrove gore imaju se pobiti, kuće u šumi imaju se popaliti, a isto tako sva skloništa, te uništiti podzemna skladišta i skloništa. Blago na koje se naide tjerati ispred sebe..."

Za izvršenje zamišljenog i planiranog istrebljenja srpskog naroda u Petrovoj gori maja 1942. Moškov je poveo sa sobom 7.000-8.000 dobro naoružanih ustaša, domobrana i oružnika, vojnika NDH, od kojih je njih 4.700 iz elitnih ustaških jedinica angažirao

u zatvaranju obruča oko srpskih izbjeglica, ranjenika i tek 730 partizanskih boraca.

Mnoge izbjeglice koje nisu umrle od gladi, zime, smrzavanja, bolesti nađoše smrt od zločinačkog noža, kako u vrijeme ustaškog okruženja Petrove gore, tako u obruču, kao i nakon partizanskog proboja istog. Najveći broj srpskih seljaka-izbjeglica: žena, djece, staraca na najokrutniji način usmratiše ustaše u jarcima Petrove gore, poklaše i spališe u tek podignutim kolibama i njihovim kućama sela Perne, Pecke, Široke Rijeke, kod potoka Bublenu, u jarku zvanom Lisičjak, u Jarčevcu, u Kuplenskom, Krstinji, Crnom Potoku, Maljevcu i Vojišnici gdje su ustaše pohvatale žene i djecu noževima izboli i još žive ili polužive pobacale u njihove zapaljane kuće.

Neki dijelovi šume bili su preplavljeni leševima nedužnih žrtava... "Na padinama Muzinove strane, prema Perni, naišli smo na više od 100 iznakaženih tijela djece, žena i staraca, najstravičnijeg izgleda. Nedaleko od te grupe, ležala je druga grupa poubijanog i izmrcvarenog naroda. Na jednom mjestu naišli smo na trogodišnje dijete – živo pored mrtve majke. I kod Petrovića jarka cijela ledina bila je prekrivena mrtvim tijelima. S nekih je bila oderana koža, drugima su rasporeni trbusi, i tako dalje – sve groznije od groznijeg... Nijesmo još zagledali mrtve ne bi li prepoznali koga od svoje porodice, rođaka ili komšiju" (Kotar Vrginmost u NOB-i 1941-1945. Dušan Bajić: Zločin ustaša za vrijeme ofanzive na Petrovu goru).

Tada je nastala po tragičnosti najpotresnija pjesma:

Na Kordunu grob do groba

traži majka sina svoga.

Našla ga je, na grob klekla

i ovako sinu rekla:

O moj sine, radost moja,

gdje počiva mladost tvoja?

Otac plače, majka cvili,

otvori se grobe mili.

Grobak se otvorio,

sinak majci govorio:

Ne plač' mila majko moja,

teža mi je suza tvoja,

nego crna zemlja moja.
 Hajde, majko, domu svome,
 ne dolazi grobu mome.
 Hajde, majko, kaži rodu
 da se bori za slobodu!

Ne znajući za proboj partizana i jednog dijela civila iz trostrukog ustaško-domobranskog obruča, 1.800 uglavnom žena, djece i staraca, ogladnjelih i ispaćenih, odazvalo se ustaškim pozivima putem letaka, bacanih iz aviona već od 12. maja, da dođu s bijelim plahtama (krpama) u Vojnić, jer se nikom ništa neće dogoditi, ako se predaju, jer im to garantira sam poglavnik dr. Ante Pavelić.

Izmučene izbjeglice povjerovala su zlikovcima i 14. maja 1942. otišle iz već oslobođene Petrove gore, putem kroz selo Radonju u Vojnić. Sve su ih ustaše otpremile u ustaške logore smrti Jasenovac, Staru Gradišku, neke na prisilni rad u Njemačku, neke na Beogradsko sajmište, a djecu odvojile od roditelja i uputile u ustaški logor Jastrebarsko. Rijetko se netko od njih poslije rata vratio svojim kućama.

O genocidu na Kordunu, u Petrovoj gori i njenim okolnim selima, u vrijeme ustaško-domobranske ofanzive na Petrovu goru u prvoj polovini 1942. godine zapisao sam 1961/2. godine svjedočanstvo preživjelih žrtava: Jelene Novaković, Ljube Mihajlović, Đure Studena, Anđelije Napijalo, Dragića Napijalo, Milice Kovačić, Milke Radojčić, Milke Napijalo, Dušana Zjače, Mile Džodan, Vukašina Saše Miljevića i Jelene-Jeke Perić.

Svjedočanstvo **Jelene Novaković** iz sela Vojišnice, gdje su ustaše na najokrutniji način usmratile 343 srpska seljaka, od kojih samo 14. maja 1942. godine, nakon proboja obruča oko Petrove gore, 121, a među njima 66 djece u starosti do 10 godina, zabilježio sam 15. maja 1961. u njenom razorenom selu.

“Sjećam se dobro i nikad neću zaboraviti 14. maj 1942.”, priča mi Jelena: “Izašla sam iz kuće ništa ne sluteći. Odjednom susretoše me ustaše kod Ždralića grma i povedoše me sobom. Za mnom su plaćući potrčala moja djeca: Jovan star bio 5 godina, Dragica 11, Milica tek 13 navršila i Seka 16. Ustaše ih dočekaše kao jastrebovi što vrebaju kokoši. Tada su nas svih petero povelili. Pitala sam kuda

nas vode. Odgovorili su nam da nas vode u Vojnić, da će nam tamo održati govor, a onda “ćemo vas pustiti kući”. Na putu prema Vojniću svratili su nas u kuću Pere Novakovića zvanog Mikulić. U kući nije bio nigdje nikoga. Narod je bio pobjegao u šumu. Uz put do ove kuće uhvatili su još nekoliko žena, među kojima i moju strinu Anđeliju Novaković staru 50 godina, Peru Novaković staru 38 godina, Anđu Šarić, staru 15 godina, Anku Savić staru 20 godina (njih su silovale i mućile), Danicu Ždralić Dacu, njenog brata, kćerku Anku i Mišu Kurja, dječaka od 11 godina. Sve ove žene uhvaćena su radeći na svojim njivama, a mali Mišo i Anka čuvali su stado kad su ih krvnici uhvatili. Kad su nas zajedno zatvorili u kuću, otišli su u staju koja je bila povezana s kućom. Iz nje su izvukli, sjećam se dobro, kao da i danas vidim dva dobra konja. Jedan im je konj uspio pobjeći, a drugoga su povezali za voćku pred kućom. Moja najstarija kćerka Seka počela je plakati. U plaču je izgovarala: “Mama, nas će zapaliti i živi ćemo izgorjeti!” Zнала sam i sama to, ali sam je tješila kao i ostale samo da ne ćujem njihov plač. Danica Ždralić Daca uspjela je pobjeći. Tada je ustaša ušao u predsoblje kuće, otvorio vrata sobe i ubacio bombu među nas usred sobe. Ko zna kako, ali od bombe je poginula samo Anka Ždralić, od Daničinog brata kćerka i moja strina bila je ranjena u noge.

Ja sam stajala kod prozora, a na škrinji kod prozora sjedio je sav u grću moj sinčić Jovan. Držala sam ga rukom naslonjena sebi. Ustaša je nakon eksplozije bombe puškom opalio u moje dijete, pogodio ga u glavu koja je odskočila, a ostalo tijelu mu je palo iza škrinje. Bila sam sva u krvi svog malog sinčića. Tada sam očajnički vrisnula i zaplakala: “Što smo vam mi krivi? Što mi ubiste jedino muško?” (Muža su mi ubili isti zlikovci mjesec dana ranije u izbjeglištvu u Petrovoj gori u Magarčevcu, gdje ih poklaše na jednom mjestu 123 muškarca, žene i djecu). Ustaša je usmjerio pušku na mene. Spustila sam se pod prozor. Zrno je prošlo preko mene. Skočila sam kroz prozor. To su učinile Danica, Anka i Anđa. Uspjele smo pobjeći. Moja kćer Seka, Anđelija, Milica i mali Mišo Kurja legli su na zemlju kao da su mrtvi. Mene su primijetili i pogodili puščanim zrnom u desnu ruku, koja je ostala visjeti samo na malo kože, i kost je iskočila gore, tako da se na 2 cm bijelila čista od tki-

va. Toga časa nisam osjetila ništa. Moja mala kćerka Dragica (11 godina) vidjela je ruku u krvi i jaukula: "Joj, majko, otpade ti ruka, oćeš li moći ikako ostati živa?" Pogledala sam u svoju, okrenula se zločincu i rekla: "Udri sada, ali gađaj dobro. Kad nemam svoje desne ruke, muža, ni muška djeteta, ne treba ni mene u životu." Ustaša je šutio, opalio i pogodio me iznad lijeve dojke. Zrno je izašlo ispod lopatice gdje je napravilo veliku ranu. Evo pogledaj moj profesore Đuro! To isto zrno pogodilo je u glavu moju kćerku Dragicu koja je stajala iza mene, skrivajući se, tako da joj je jedan dio glave otpao. Dijete mi je ostalo mrtvo, a ja sam još stajala čvrsto na nogama i tražila istog ustašu. "Gađaj bolje, majku ti tvoju, ispod prsiju ili u trbuh, odašta se ruši i umire, zar ne možeš mene ubiti? Šutio je i dalje, te opalio po treći puta i pogodio me u desnu dojku. Zrno je prošlo kroz rebra i izašlo ispod druge lopatice, gdje je napravilo veliku ranu. (Evo, pogledajte kako to još i sada izgleda). Još sam uvijek stajala na nogama, ali me ipak uhvatila nesvjestica, te sam i sama pomislila: "ostaću ni živa ni mrtva". Tada sam se spustila na zemlju i legla. Nesvjestica me brzo prošla. Ustaše su otišle na drugu stranu kuće. Čula sam ih gdje pričaju. Prije toga još dok su me vodili pitala sam ih kako im je ime. Jedan mi je rekao da mu je ime Stevo, a onom drugom Nikola. U onoj polusvijesti digla sam se, krenula na prozor kuće i ugledala posljednji put svog malog Jovana mrtvoga i oblivenog krvlju i kćerku Dragicu, gledala i slušala gdje se bori u krvi sa životom. Sjela sam kraj umiruće kćerkice i pozvala ustašu Nikolu: "O, Nikola, ajde me ubij da se ne mučim!" On je upitao: "Jesi li ranjena?" Odgovorila sam: "Zar ne vidiš, jesam na tri mjesta, daj me dovrši, zar vas dvojica ne možete mene ubiti?" Klekao je na četiri koraka i gađao. Gledala sam u njega gdje uzima za obarač. Ustaša je opalio i pogodio me u mišicu lijeve ruke. Čula sam gdje kažu: "Neka se muče." Čula sam i glas male Milice gdje kaže: "Majko, odoše niz brijeg." Ona je ležala dok ustaše nisu zamakle i dok se više nisu vidjele. Tada se podigla i došla k meni i upitala: "Majko, kuda ćemo sada?" Ranjene i krvave krenule smo da ni sama nisam znala kuda. Imale smo sreću. Naišle smo na kuću u kojoj sam čula da neke žene pričaju. Prepoznala sam glas Ankare, pa sam doviknula: "O, Ankara, molim te daj mi malo vode."

Donijela mi je u lončiću vodu i upitala: “Jelo, što se to s tobom desi?” Kad su me ostale žene vidjele kako izgledam, pobjegle su kuda je koja znala, samo je Milka Šarić ostala koja je uza se imala troje djece. Prišla je k meni i upitala: “Jelo, bil’ ti išta mogla pomoći?” Rekla sam joj: “Daj mi samo vode. I molim te ako možeš da skineš maju s mene, jer su mi dlake prionule uz rane pa me to peklo pri svakom pokretu.” “Jelo, što bi sad? Možeš li ići s nama?” Ja sam joj odgovorila da bježi, spašava sebe i djecu, a od mene nema nikakve koristi. Jadnica, nije znala kuda su otišle one druge žene, pa je na svoju nesreću naišla na ustaše, koji su je s dječicom odveli u Vojnić i dalje s drugim pohvatanim srpskim seljacima u logor smrti Jasenovac.

Gorjela sam za vodom. Podigla sam se i zajedno s mojom ranjenom kćerkicom krenula dalje. Naišle smo na vodu. Klekla sam u blato, turila glavu u vodu i pila. Zatim smo došle u jedno pusto selo. Svuda naokolo ležale su razbacane stvari. Nekako sam se dovukla do prvog kupa slame i legla. Dalje nisam mogla. Moja je mala Milica našla vodu i donijela mi. Našla je plahu i jastuk i to donijela k meni. Pokrila me i smjestila kako je najbolje mogla i znala. Polako, onako slabušna i ranjena uspjela je otići do tetke u Drakuliće. Kad je došla do tetke, samo je rekla: “Ajde tetka, majka je rekla da dođeš po nju kod Sablića. Požuri, neš je naći živu!” Tad je pala u nesvijest. Sestra je brzo došla još s jednom ženom. Kad me ugledala, počela je bugariti. Rekla samo joj: “Nemoj da bugariš, moje je troje djece ostalo mrtvo, ko tri zlatne jabuke i ja ne bugarim. Nemoj ni ti za mnom. Nego nisi došla s konjima i kolima po mene!” Kazala mi je da joj je mala rekla da me neće naći živu. Brzo se vratila kući po konje i kola, a susjedu je ostavila sa mnom. U vrijeme dok je žena pronašla i donijela mi vode, uto je došla i sestra s kolima. Nisu znale kako da me dignu na njih, jer sam bila sva izranjavana. Ja sam ih sama upućivala da jedna stane iza leđa, a druga naprijed, tako da me uzmu za lijevu ruku, a ona odotruga upre malo u križa da lakše sjednem i da ne padnem natrag. Od tog napora sam se onesvijestila. Čula sam kao kroz san kako se sestra obraća susjedi: “Joj, joj, Milka, umrije ona. Probio ju je mrtvački znoj, gotova je.” A ja sam rekla: “Ne boj se, neće umrijeti, eto sreća da ja um-

rem, ali ću ja ostati mučenik.” Kad mi je bilo malo bolje, digla sam se polako sama. Uzela sam desnu ruku u lijevu, klekla na koljena i tako se nekako podigla. Polako sam išla do kola, jer kola nisu mogla do mene. Do kola sam došla sama, jer me one nisu mogle nigdje prihvatiti nego su me samo pazile da ne prevagnem na koju stranu. Popela sam se na kola opet na koljenima. Sestra me odvezla svojoj kući. Njezin je muž izišao pred nas i prišao k meni. “O, Jelena, što se to s tobom desi?” Nisam mu ništa odgovorila, nego sam ga zatražila ustru da odrežem desnu ruku, kako mi ne bi više smetala. Ustru mi nisu dali, jer su se bojali da se ne zakoljem. Sestra je htjela da me nosi u kuću u krevet, ali ja se nisam dala. “Niti mi možeš dati smrt niti spas! Vozi me k cesti kud banda prolazi pa me strpaj u grabu, valjda će banda naići i tu me dovršiti.” Po mojoj želji donijela je i malu u kola. Tad nas je povezla nizbrdo. Svezla nas je k cesti i ja sam mislila da će me tu istrpati. Zbog toga sam joj rekla da stane. Ona je stala i baš u taj momenat naišla su kola puna domobrana. Stali su. Upitali su sestru tko sam i kome me vozi. Sve im je rekla, što se sa mnom dogodilo i što sam joj ja zapovjedila.

Zamolila sam ih da me ubiju. “Ako znate što je bog, ubijte me da se ne mučim!” Jedan je izišao iz kola i prišao k meni, otkrio me, pogledao rane i kazao: “Joj, joj, jadni narode, što si doživio.” Rekao je sestri: “Snašo, negdje se ustavite i noćite večeras pa sutra s njom dođite, ako bude živa, u 10 sati u našu komandu.”

Noćili smo kod poznatog čovjeka. Bile smo cijelu noć u kolima u suši. Sutradan smo došle pred vojnu ambulantu u Vojniću. Malu su odmah odnijeli i previli, a onda su došli po mene. Stavili su me na nosila i odnijeli u ambulantu. Doktor je bio rastom malen pa se uzrujavao što su me postavili na stol. Ispitao me kako sam nastradala. Previo me i poslao jednog bolničara po kola, auto. Stavili su nas u auto i povezli, da nisam znala kamo. Cesta je na nekim mjestima bila prekopana. Šofer nas je vozio pažljivo, kao da vozi svoju majku. Kad smo došli u Karlovac, ugledala sam bolnicu. Malu smo odmah odnijeli. Vrtar je došao k meni i pitao me da li sam rimokatolkinja ili pravoslavka. Ja sam mu odgovorila istinu. Pitao me čije je dijete i rekla sam mu da je moje. Tad mi je rekao da je šef bolnice naredio da se pravoslavci ne smiju primiti u bolnicu. Vra-

tar nije dao da me unesu, iako mu je šofer rekao da imam uputnicu za bolnicu. Neko vrijeme su se njih dvojica prepirali, no šofer je morao popustiti i malu vratiti u auto. Vrataru sam obećala platiti koliko treba, ali nije bilo pomoći. Netko je doviknuo: "A kurvo partizanska-pravoslavna, neš' lako." Šutjela sam i čekala onako izranjavana, sudbinu. Šofer se strašno razljutio, zaključao nas u kola i rekao da se malo strpimo. Otišao je i nije ga bilo oko sat i pol. Kad se vratio, premjestili su nas s njegovih nosila na bolnička i unijeli u hodnik. Tu smo ležale do četiri sata poslije podne. Onda je naišla neka žena u crnini i pitala: "Šta je ovo ovdje, da li su ovo cucki ili narod?" Bolničarka Kristina je odgovorila: "Partizanke." "Ne pitam vas to, odnesite ih gore na sunce, tu je hladno." Odnijele su nas na prvi kat, ali opet u hodnik. I tu smo čekale dok nije došla vizita u kojoj su bili dr. Medanić, dr. Jerinić i dr. Godek. Postavili su ista pitanja kao i ona žena u crnini. Kristina se napravila važna i odgovorila: "Gospon doktor, to su partizanke-pravoslavke iz šume, došle su da ih liječimo." "Ne pitam te da li su to partizanke, nego te pitam zašto one nisu spremljene za pregled." Odgovorila je da nema mjesta. Na to je dr. Medanić odgovorio: "Da nema mjesta ne bi bile primljene. Ako one umru, tko će onda odgovarati za njih, a odgovarat će kad-tad." Naredio je da za nekoliko minuta budemo spremljene, okupane i donesene u ambulantu... Bolničarka Kristina sva zajapurena pri skidanju naše blatnjave i krvave odjeće grdila nas je: "Đubre jedno partizansko, ti si išla da pucaš na naše ustaše iza bukvića, a sad si došla da te ja perem i liječim." Ipak nas je spremila i odnijeli su nas u ambulantu. Eto tako sam ja, moje dijete, zahvaljujući humanim ljudima zalječena i ostala živa. Možda bi bilo i bolje da me nestalo. Ostala sam bez muža i četvero svoje male dječice. Vidi, ostala sam bez ruke. Sada sam eto sama na ovoj pustolovini..."

Svjedočanstvo **Đure Studena** o masakriranju srpskih izbjeglica u Petrovoj gori maja 1942. zapisao sam 21. aprila 1961. godine. Tada je imao 32 godine života i trpio teške bolove od zadobijenih rana ustaškim nožem. Slabo je vidio, desno rame mu je bilo osakaćeno i niže, bolno je osjećao promjenu vremena.

“Teško se ja toga sjećam, ali i danas sve patnje doživljam. Bilo je to 13. maja 1942. za vrijeme ustaškog obruču u Petrovoj gori. Nas 28 žena i djece uglavnom iz moga sela Kuplensko bili smo izbjegli u šumu Bjeljevine, predio Petrove gore. Tu su nas ustaše iznenadile, opkolile, zatim i povezale. Rekle su da se ne bojimo i da nam se neće ništa loše desiti. ‘Mi vas vodimo u Vojnić gdje ćete dobiti propusnice.’ Dobro se sjećam da je sa mnom bila vezana Milica Dokić i njenih troje malene dječice. Svezane su nas ustaše povele preko luke Kalovi. Mislio sam pa vode nas u Vojnić. Ali nas okrenuše opet u šumu u jedan jarak pod takozvanu ‘Metaljku’. Tek što smo sišli u taj jarak sjevnuli su ustaški noževi. Oni na rukama, malo zaokrenuti. Nastao je smrtonosni jauk nas djece i zapomaganje majki i baka. Milica Dokić s kojom sam bio povezan uspjela se silaskom u jarak odvezati. Ostao sam u jarku vezan s njenom djecom i malo po strani. Danas ni sam ne znam kako? Lupio me ustaša nožem u grkljan pa u desnu stranu lica i u leđa. Ja sam pao. Evo pogledajte moje tijelo. I danas se dobro poznaju ožiljci na mjestima gdje me onako slabašnog nožem probadao ‘kršćanin’ – Pavelićev ustaša. Čini mi se da sve te ubode nisam tada ni opazio, jedino sam osjetio krv, tako kao da me netko polio vrelom vodom. Onesvijestio sam se. Nakon nekog vremena došao sam svijesti. Podigao sam glavu, te ponovo klonuo. Kad sam došao svijesti, čuo sam krkljanje poneke žene i djeteta. Zdrmao sam Stanicu Napijalo, bila je izbodena po vratu, ali je davala znakove života, ali ne zadugo. Vidio sam Milicu, kojom sam bio vezan, ona je ubijena iz puške, sigurno je ona pokušala bježati kada se odvezala pa su je ubili. Dok su još klali vidio sam njenog sinčića starog pet godina kako se guši u krvi, skače kao kokoš. Vidio sam da se u hrpi poklanih pokreće i mala Sofija, kćerka Napijalo Stanice. Nju sam dirnuo i ona me pogledala pa se i podigla. Bila je nožem ubodena u vrat i lijevu ruku. Kako više nismo vidjeli ustaše, nas se dvoje-troje pokrenulo i otišli u šumu. Na jednom mjestu smo našli neke prtove i plahte. U njih smo se zamotali i krkljali u krvi čekajući dolazak dana. U nesreći, kako se kaže, imali smo i sreće. Kad je svanulo naišao je na nas moj komšija Milić Miljenović. Odveo nas je dublje u šumu, gdje smo bili do pred noć. Onda su nas smjestili u neke

barake. Tu su nam pomogli, a previo nas je i liječio partizanski bolničar Jankola Žunić. Poginuo je u Kljajićevu kao iseljenik 1948.”

“Koliko si imao tada godina.”

“Imao sam nepunih 13, a moja sestra Draga 15. Najteže mi je bilo vidjeti u jarku pokraj sebe, nju, moju lijepu sestru krvavu izbodenog vrata. Ta slika, kao i ona poklanih mojih komšija i danas mi lebdi pred mojim ranjavim očima.”

“Imaš li ti, Đuro, kakovu državnu pomoć?”

“Nemam ništa. Eto vidiš, još sam u ovoj kolibi. Ko će nam dati kad smo svi bijeda i ovakvih ko ja ima više. Volio bi da sam ostao u onom jarku, a ovako moram živjeti s osam ožiljaka onoga zakrivljenog noža. A šta mogu. Ne mogu sam sebi presuditi!” ...

Andelija Napijalo je bila u istoj grupi izbjeglica koje su ustaše pohvatale i izmasakrirale u jarku pod “Metaljkom”.

Ona mi je 21. aprila 1961. ispričala svoje sjećanje na tragediju stanovnika njenog sela: “Trinaestog maja 1942. godine oko 16 sati bila sam u zbijegu u šumi Bjeljevine. Sakrili smo se u džbunje misleći da nas ustaše neće primijetiti. Međutim, ustaše su nas tražili. Idući prigrabali se da bi nas primijetili ispod krošanja ili u džbunju. To im je uspjelo. Kad su nas vidjeli, otvorili su i pušćanu vatru na nas govoreći: ‘Ruke uvis!’ Mi smo podigli ruke uvis i molili: ‘Nemojte nas, nemojte, mi smo žene i djeca.’ Povelili su nas u Luke, gdje je bilo puno ustaša i domobrana. Nas žena i djece bilo je 28. Sve su nas povezali. Jedan od ustaša je naredio: ‘Sprovedite civile!’ Većina ih je otišla, a s nama je ostala manja grupa. Jedna žena je pitala zašto nas vežu. Odgovora nije dobila. Povelili su nas putem Vojnića. Ja sam mislila zbilja nas vode u Vojnić. Međutim, zaveli su nas u drugu stranu, u jedan jarak u šumi. Putem je jedan ustaša išao ispred nas, a ostali oko i iza nas. Kad su nas doveli u taj jarak u šumi, onaj ustaša na čelu kolone je sjeo uz jedan grabić i rekao: ‘Sad ćemo odmoriti pa ćemo onda produžiti.’ Upitao nas je: ‘Žene, ima li koja novaca?’ Mi smo rekle da nemamo. Na to je on uzviknuo: ‘Lezite, majku vam srpsku!’ I mi smo onako povezani pogleli. Nastalo je klanje, ko koga i gdje. Opazila sam nož u vratu. Čuli su se jauci i zapomaganje: ‘Nemojte, nemojte!’ Još sam disala i bila pri svijes-

ti. Osjećala sam i sama da živim, ali je i zlikovac primijetio i rekao: “Ona je živa majku joj njezinu srpsku” i ubo me tri puta u leđa. Čula sam Milicu Napijalo gdje kaže: “Kad koljete koljite, ali pazite da nećete dobro proći!” Kad su sve izmrevarili i jauci se stišali, na odlasku je jedan ustaša rekao: “Bacit ću bombu”, a drugi mu je odgovorio: “Tu je šteta baciti bombu.” Sjećam se da su premetali poklane radi zlatnih zuba. Čula sam gdje jedan kaže: “Ova nema ni svojih pravih, kamo li zlatnih.” Oni su otišli. Mi smo se počeli dizati. Mene je zvala Ankica Napijalo: “Anđelija, jesi li živa?” “Jesam.” “Ajđ’ se diži!” Još su se nekoji podigli i krenuli u šumu. Na jednom smo mjestu našli neke krpe u koje smo se umotali i čekali dan. K meni je došao Milić Novković Stari. On me previo. Zatim smo se kasnije smjestili u neke barake u šumi. Kasnije sam bježeći šumom ozdravila.

Isto tada su mi zaklali i mamu. Tada sam imala 25 godina...”

O istom zločinu zapisao sam 21. aprila 1961. svjedočanstvo **Dragića Napijalo**, koji je imao 11 godina i srećom ostao neozlijeđen.

“Istoga dana, tj. 13. maja 1942. godine, bio sam s mamom i bratom Đurom, starim 13 godina, u bjekstvu u šumi Bjeljevine. Primijetili smo od sela Brkića nailazak ustaša. Počeli smo bježati na drugu stranu šume. Međutim, tamo smo naišli na druge. Uspjeli smo i ovima pobjeći, a onda krenuli prugom do Lisičije (šuma). Išli smo prugom može biti svega 100 metara. Pred nas su izašle ustaše s krvavim noževima iz jarka pod “Metaljkom”. Sjećam se dobro kada su nas uhvatile da je jedan rekao: “Vuk, evo partizana!” Povezali su nas sve troje zajedno. Mama je rekla: “Nemojte nas, braćo mila!” Ustaša je odgovorio: “Ne bojte se ništa!” Odveli su nas pred svoga starješinu pod brdo Pajiće, pitali su satnika što će s nama. On je odgovorio: “Vodite ih u tu dolinu pa ih pobijte.” Povelili su nas njih četvorica. Najednom nam rekoše: “Stoj!” Mi smo stali. Jedan reče: “Odriješi ih!” Isti je punio pušku i opalio u našu majku. Mama je pala, a mi smo još stajali. Okrenuo se i opalio prema meni. I ja sam pao u šiblje, ali neozlijeđen. To sam tek kasnije saznao. Sigurno sam od straha pao. U tome momentu brat je skočio

i bježao. Pucali su za njim, ali ga nisu pogodili. Kada su ustaše otišle, ja sam se podigao ni sam ne znam kako. Počeo sam trčati. U šumi sam susreo nekoga ko mi je rekao da mi je brat Đuro pobjegao. Šumom smo tražili jednog drugoga. Uspjeli smo se naći. Noć smo prespavali na stroži koju smo našli u šumi. Kiša je jako padala. Vjetar je bio tako jak da je pokretao i strožu s nama dvojicom. Ujutro smo plakali za majkom idući ka njenom mrtvom tijelu. Našli smo je i mislili da leži živa. Međutim, bila je mrtva u krvi. Mi smo plačući nastavili put prema našoj kući. Stigao nas je jedan partizan i upitao: "Što plaćete, djeco mila?" Mi smo rekli da su nam ubili majku i da ne znamo kući. Zatim nas je upitao odakle smo. Odgovorili smo: "Iz Kuplenske." Uputio nas je na Džodansko brdo gdje smo našli jednog čovjeka koji nas je uputio kući. Naše je cijelo selo bilo popaljeno, a naša kuća ostala je jedina cijela. Kasnije su naišli partizani i sahranili našu majku..."

Milica Kovačić iz sela Kuplenske, 30. septembra 1961. godine.

"Bio je lijep sunčan dan. Dobro se sjećam da sam baš toga dana, 13. maja 1942. godine išla u mlin s kukuruzima, jer je moje osmero djece bilo bez kruha. Baš kad sam pošla, upale su u kuću ustaše. Jedan me htio zaklati, ali drugi nije dao. Otišli su. Ja sam brzo pošla iz kuće van kad manji sin dotrči vičući: "Majko, bježi, eno onoga što te htio zaklati!" Pogledala sam djecu i s njima pobjegla. Kako ih je bilo osmero, jedan dječčić je ostao. Ustaše su ga uhvatile i odvele u logor. Što sam mogla, morala sam spašavati onih drugih sedam. Vukući i noseći ih bježala sam u Petrovu goru. Ne znam ni sama kako smo dospjeli u obruč, obruč koji se stalno stiskao oko nas. Uхватili su nas 16 od kojih moje sedmero djece i mene: Branko mi je bio na rukama, imao je jednu godinu, Nikola dvije (2), Dušan tri (3), Stanka četiri (4), Sofija šest (6), Anka sedam (7) i Danica (13). Kad su nas povelili niz jednu nizbrdnicu ponadali smo se da nas vode u Vojnić kako su govorili, na predaju. Ali, kad smo došli do jarka Kalovi-Bjeljevina, već smo našli više od petero naših komšija zaklanih. Počeli su i nas klati. Prvo našu djecu. Prvo mi zaklaše na rukama maloga Branka, a zatim svih ostalih šestero. Morala sam gledati smrt moje male djece. Jadna mi moja mati koja

me rodila. Ja sam ostala zadnja. Prije nego li su me udarile nožem, jedan me ustaša upitao: “Gdje su partizani?” Odgovorila sam sva onako izbezumljena oblivena krvlju svoje djece: “Ne znam gdje su.” Ponovili su još nekoliko puta, a onda me udarili nožem u lijevu stranu vrata. Pala sam od prvog udarca. Zločinac je nastavio da me bode po cijeloj lijevoj strani tijela tako da sam dobila trinaest (13) uboda. Najgore mi je bilo kad me ubo u vrat nožem i tri puta nož okrenuo. Tek tad sam se onesvijestila. Zadnjom sviješću čula sam kako jedan viče: “Pusti je majku joj srpsku, ta je gotova!”

Ostala sam tako ležeći dok me nisu našli partizani. U toj mojoj najvećoj žalosti i boli saznala sam da su ustaše uhvatile moga supruga Janka i s drugim pohvatanim srpskim seljacima odvele u ustaški logor Jasenovac. Nikada ga više nisam vidjela. Moje rane su zacijelile. Ali osjećam teške posljedice. Sada živim u ovoj bijedi sa sinom koji je preživio patnje u ustaškom logoru i vratio se bolestan. Hvala Bogu, da mi se makar on vratio.”

Mila Džodan zatekla se sa svojom kćerkicom Ljubicom s većom grupom srpskih izbjeglica u proplancima Petrove gore maja 1942. godine. Sjeća se svih detalja o zločinima ustaša nad izbjeglim srpskim seljacima. Svoje sjećanje na počinjena ustaška razbojstva ispričala mi je 21. juna 1961. godine... “Ustaše su stezale obruč oko partizana i nas izbjeglica. U šumi je sve vrilo od njihovog pucanja. Jednoga dana primijetili smo onako skriveni u šiblje kako nam prilazi grupa ustaša i domobrana. Jedan od njih je doviknuo: “Oreškoviću, zalomi lijevo krilo!” Mi smo se odjednom našli u okruženju. Počeli su pucati iznad naših glava, a zatim su naredili, gurajući i psujući nas, da krenemo ispred njih. Tjerali su nas kao krdo goveda. Satjerali su nas tako u livade u šumskom predjelu zvanom Kalove. Tu su nas na čistini pretresli. Uzeli su iz naših bjegunaških torbi sve što im je odgovaralo. Ostalo su pobacali. Povezali su nas po četvero u ruke i povelili nas malo dalje na jednu poljanicu. Vodili su nas vezane preko velikog blata. Molili smo da nas odvežu jer se svezani nismo mogli kretati po dubokom blatu. Odgovorili su nam: “Dobro, dobro, sada ćete se vi osušiti!” Razumjeli smo da nas kane ubiti. Kad smo prešli posrćući i padajući

blatnjavi dio livade, naredili su nam da stanemo i polegnemo. Povezani u četverored nismo mogli leći već smo ostali klečeći. Sklopljenim rukama smo ih molili da nas pomiluju, govoreći da im mi žene i djeca nismo ništa krivi. Na to nam je jedan ustaša doviknuo da nam gradi majku srpsku, da Srbinu od kile oprosta nema.

Oko nas žena i djece stajale su ustaše. Jedan od njih je rekao: "Najprije ćemo ove cure majku im njihovu srpsku i partizansku!" Četvorica ustaša priđoše istovremeno i zariše nož u vrat četiriju djevojaka. Čuli smo vrisak i zatim krkljanje u samrtnom hropcu. Vidjevši to rekla sam svojoj jedanaestogodišnjoj (11) kćerkici Ljubici da se sakrije pod odjeću neke od žena. Nakon djevojaka prešli su na klanje žena. Došao je red i na mene. Ustaša je zamahnuo nožem i sjurio mi ga u grlo u vratnu kost. Vidjevši to moja kćerka je iskočila ispod odjeće jedne žene i vrisnula vičući iz svega glasa: "Joj, majčice moja!" Smatrajući da sam zaklana ustaša koljač me udari nožem još nekoliko puta po ramenima i leđima i uputi se mojoj kćerki. Oblivena krvlju i okrenuta licem prema zemlji gledala sam izbezumljeno krajičkom oka šta će se dogoditi. Krvnik ju je uhvatio jednom rukom za kosu. Izdigao je od zemlje i drugom rukom prognao nož niz vrat. Dijete od straha nije ni vrisnulo. Kad je izvadio nož, za njim je u mlazu šiknula krv. Djevojčica je pala i stala čitavim tijelom poskakivati od zemlje kao pile kad mu se odsječe glava. Nastao je plač i vriska ostale djece. U strahu da to odnekuda ne čuju partizani ustaše su napustile klanje žena i oborile se na djecu. Poslije pokolja djece nastaviše ponovo klanje preostalih žena.

Po završenom klanju dvojica ustaša dovukoše moju kćerku i prebaciše je meni preko glave i dijela lica. Mrtvo dijete ležalo je na meni. Jedan ustaša upita drugoga da li da još na nas baci bombu na što mu ovaj odgovori da imaju malo municije i da moraju štedjeti.

Prije odlaska jedan ustaša uzeo je iz moje torbe komadić mesa i kruha, rasiječe to svojim krvavim nožem i pojede. Potom svi odoše u pravcu šume. Nakon nekog vremena preživjeli se počеше pridižati. Ostalo nas je šestero naklanih: žena i sin Jane Gušića, Anđelija Kolašinova, Soka i Đukan Mihajlović i ja, jadna mi majka.

Istoga dana poklale su ustaše cijelu porodicu moga brata Nikole Pajića: Mariju staru 38 godina, Lubicu 25, Anku 5, Ranku

4, Nikolu 2, Ljubicu Markovu 28, Jovanku Ljubičinu 4, i Dragana starog 10 godina. Gledala sam smrt i izdisaje svih njih, tuzi i bolu nije bilo kraja.

Slijepljeni od krvi s otvorenim ranama po tijelu napustili smo ćutke mjesto na kojem su ostala naša mrtva djeca.

Iste večeri sastali smo se s poznatim ljudima i ženama iz našeg sela koji su uspjeli izbjeći ustašama. Previli su nam rane i pokopali mrtve. U toj ofanzivi maja 1942. ustaše su opljačkale našu imovinu i spalile naše selo. Ostala sam sama sa jednom kćerkicom koja me njegovala do prizdravljenja. Tješila sam se povratkom iz partizana svojih sinova prvoboraca Miloša i Dragana. A onda sam jednog dana u ljeto 1943. dobila obavijest da mi je najstariji sin Miloš teško ranjen kao mitraljezac u borbi s Nijemcima na Kneji kod Plaškog. Rekli su mi da će ga dovesti u bolnicu na Petrovu goru na liječenje. Očekivala sam sa zešnjom u srcu njegov dolazak vjerujući da će mu liječnici ovdje nekako spasiti život. Umjesto u bolnicu dovezli su mog Miloša kući mrtvog. Nije izdržao dug put od Like do Petrove gore. Umro je nadomak selu Veljunu. Pokopali smo ga a s njim i moju još jednu nadu.

Rat se bližio kraju. Moj mlađi sin Dragan odolijevao je svim ratnim nevoljama. Bila sam sretna pri pomisli da će mi se barem on vratiti. Očekivala sam svakodnevno vijesti o završetku rata. Taj dan došao je 15. maja 1945. Ljudi su slavili pobjedu nad fašizmom. Razmišljala sam da se uputim u Istru u posjetu svome Draganu, ali me prestigla vijest da je Dragan poginuo drugi dan po oslobođenju u borbi s ostacima poraženog neprijatelja koji se još nije htio predati.

Dopremila sam mrtvo tijelo i drugog sina te ga sahranila u seskom groblju uz Miloša. Tu, između obronaka Petrove gore leže njihove kosti i moja nadanja...”

Svjedočanstvo **Milke Napijalo Vile**, zapisao sam 21. jula 1962. godine.

“Ustaška ofanziva bila je 14. maja 1942. godine u punom jeku na Petrovoj gori. Iz svih su sela bježali i sklanjali se po grmovima. Tako smo i mi, cijela naša porodica pošli u obližnju šumicu i u njoj

ostali preko noći. Ujutro nije bilo nikoga da nas izvede iz obruča jer su mi oca još 26. aprila 1942. spalili sa još 104 srpska seljaka u Srpskoj pravoslavnoj crkvi na Kolariću. U bježanju nas je bilo troje djece, majka i baba. Krenuli smo kroz neizvjesnost šume. Nama se pridružila još i jedna žena i dva starca. Tako nas je bilo osmero. U šumi smo ostali oko dva dana. Ustaše su stalno krstarile šumom, ali ih mi nismo vidjeli. Tek treći dan smo ih opazili kako idu prema nama. Nismo nikuda mogli. Stali smo i čekali. Kad su došle do nas, rekle su nam da idemo preko jarka kući, premda put našim kućama nije vodio tuda. Moja baba je zastala i razgovarala s njima a kad je krenula da vidi kuda idemo, jedan ustaša joj je opalio metak u vrh glave. Ona je pala, a ustaše su onda okrenule pucati za nama. Mi smo se u strahu razbježali i legli gdje je ko stigao. Ja sam ostala nepovrijeđena. Baš kad sam to ustanovila, jedan viknu: "Dosta pucanja, ono što je ostalo kolji!" Prišli su nam i stali nas po redu klati. Mene su uboli četiri puta u vrat i jednom u leđa, ali nekako nisam osjećala bolove. Kad sam osjetila da su koljači otišli, pomakla sam se što je jedan od zaostalih primijetio. Kad sam to i ja vidjela, brzo sam legla nazad da pomisli da sam mrtva. Sve to je vidjela moja jadna majka i pozvala me k sebi. Tek što sam zadnjim snagama doteturala do nje, srušila sam se i ostala ležati uz nju sve do drugog dana.

Kiša je padala cijelu tu noć pa smo ležale u samom blatu i vodi. Vjerovatno bi i umrle da nije slučajno naišla jedna žena. Bila sam mala, imala sam 10 godina, pa se više i ne sjećam pojedinosti. Ipak sam zapamtila da su majku ljudi odnijeli u ambulantu u Petrovu goru. Bila je sva izrešetana od ustaških metaka. Majka je ipak prizdravila. Ona žena što nas je pronašla prihvatila je mene i majku, jer su ustaše zapalile naše selo i našu kuću. Ali majci je bilo svaki dan sve gore. Spasa joj nije bilo. Što god je pojela, to joj je kroz vrat iscurilo van. Živjela je još neko vrijeme u teškim mukama i u strašnoj boli umrla.

Meni su rane zacijelile. Ujak me odveo k sebi i ostala sam kod njega sve do udaje. Nemojte me više ništa pitati. Nastojim da se tog užasa ne sjećam..."

Svjedočanstvo **Milke Radojčić** zapisao sam 5. septembra 1962. u selu Udbinja.

“Trećeg januara 1942. godine ustaše su nam zapalile kuće po selu a prije toga sve opljačkale, hranu, alatke, posteljenu i stoku. Ostali smo bez ičega. Od tada sam se nalazila sa svojom porodicom u selu Brdu u blizini Petrove gore, u Ćosićima. Tu smo i zimu zimovali. Ustaše nisu dostigle popaliti sva sela. U martu poduzele su ofanzivu na partizane i srpske izbjeglice sklonjene u Petrovoj gori. U šumi sa mnom bio je muž, kćer, snahe i unučad, rođaci, komšije i nepoznate žene i djeca iz više sela. U Petrovu goru došli smo preko Ključara u Muljavu. Tu u Muljavi ustaše su nas opkolile i nas oko 300 duša, što žena, djece i staraca. Iz Muljave ustaše su nas potjerale dublje u šumu prema Krstinji i Pajić brdu. Sjećam se da je bio lijep sunčan dan, rano jutro. Ovdje u Muljavi uhvatili su mene, mog muža Matiju (60 godina), kćer Anku (14 godina), snahu Anku i snahu Danicu (stare 30 godina) i unuku Milevu, Nevenku, Peru (djeca ispod pet godina).

Kad su nas ustaše tjerale šumom, govornice su nam: “Vaši ljudi kolju naše, pa ćemo mi vas danas poklati dok još nahvatamo više Srba komunista.” Vodili su nas u pravcu Pajić brda. Ljudi su stalno šaputali: “Sada će nas poklati!” Kad su nas izvele na brdo, stjerale su nas u jednu poveću uvalu, postavili su mitraljeze s tri strane i iz njih i pušaka tukli po narodu.

Kada sam vidjela i osjetila da će pucati i da je svima došla smrt, metnula sam ruku na oči i brže legla na zemlju. Bila sam u sredini mase naroda, ali kako sam bila visoka okrenuvši se natrag vidjela sam da neki ljudi bježe na više strana. Od poznatih uspio je pobjeći Dušan Zjača, sada ima 70 godina i Mile Dakić. I danas su živi.

Kada su ustaše sve izbjeglice iskasapile mitraljeskim zrnima, otišle su brzo kroz šumu povrh brda prema Krstinji. Osjetila sam da sam na životu iako sva krvava od krvi mojih najmilijih i svojih komšija. Izvukla sam se ispod mrtvih i odšuljala se u zaselak Ćosiće. Živi su tražili i prepoznavali svoje roditelje, djedove, bake i djecu. Svako je svoga pokopao na istom mjestu. Tamo je i danas groblje tek obilježeno već dotrajalim krstovima. Vratila sam se na zgarište u svoje popaljeno selo.

Teško mi se toga sjećati...”

Svjedočanstvo **Nikole Perića** zapisao sam 25. aprila 1961. godine

“...Prvog aprila 1942. godine bježali smo ispred ustaša i domobrana kroz Selakovu poljanu u Petrovu goru. Pred noć dospjeli smo do zaseoka Martinovići na periferiji Krstinje. S brijega iznad kuće Bore Španovića primijetile su nas ustaše i domobrani i zapucali na nas. Vratili smo se ponovno u šumu i našli se u Sagrađijinom potoku. Taj dio šume nismo poznavali. Naišli smo tu na veliku grupu naroda i stoke. Odjednom nam iz mase priđe Perin Dević. On nam predloži da bježimo iz šume kući u Kusaju, ustašama iza leđa, jer će oni sutra zaći dublje u šumu s ciljem da pohvataju narod. Tako smo ponovno došli do prvih kuća u Krstinji. Stevo Romčević i Đuro Vranjić su nas obavijestili na kome su mjestu ustaše zanoćile. Ponovno smo se vratili u šumu. S nama su krenuli i njih dvojica i žena Miše Romčevića s četvero djece. Prije polaska Stevo Romčević izveo je svoje konje iz staje, skinuo s njih ulare i pustio ih, kako ih ne bi ustaše odagnale ili u staji zapalile. Smjestili smo se u jednom gustišu na rubu šume. Iznad nas nalazila se žena Miše Romčevića s djecom, a ispod nas Đuro Vranjić i Stevo Romčević.

Svanulo je jutro 2. aprila 1942. U šumi je vladala tišina. Nenađano su se pojavile ustaše. Primijetile su nas i povikale: “O, tu ste vi!” Naredile su da iziđemo iz grma. Odveli su nas do jedne livadice u šumi. Ubrzo za nama dovedoše i ženu Miše Romčevića s djecom. Stevo Romčević i Đuro Vranjić nisu se pojavljivali. Zaključili smo da ih ustaše nisu otkrile. Nas osmoro su postrojili. Ustaški zapovjednik je naredio da nas pobiju. Nalazio sam se na lijevom krilu naše grupice. Kad je jedan ustaša podigao prema nama mitraljez da nas pobije, ja sam naglo odskočio u stranu i počeo bježati uz brijeg kroz šumu. Ustaše su osule vatru. Ranile su me u lakat ruke i stopalo noge, ali sam ipak mogao dalje bježati. Uspio sam prevaliti brijeg i naći se na jednoj maloj čistini. Bio sam blizu prvih kuća uz šumu. Po dvorištima sam primijetio mnogo ustaša gdje hvataju stoku. Sakrio sam se u grmlje, dalje nisam smio. Samo malo kasnije primijetio sam četvoricu ustaša kako se kreću prema

meni. Izašao sam iz slabog skrovišta pod jednim džbunom i legao pored njega na čistini potrbuške praveći se da sam mrtav. Prva dvojica ustaša brzo su došla do mene. Jedan od njih gurne me nogom i primijetivši da sam živ uhvati me za ruku i podiže u sjedeći položaj. Vidjeli su da sam ranjen U taj čas stigoše još dvojica ustaša. S udaljenosti od desetak metara jedan od njih upita da li sam živ. Ovi im odgovoriše da jesam. Na to on približavajući se reče: "E, što si živio, živio, više nećeš", i potegnu nož da me zakolje. Dvojica ustaša što su me ovdje pronašla spriječiše ga u tome i pozvaše me da se s njima uputim njihovom vojnom liječniku da me on previje. U strahu od veće grupe ustaša rekao sam da me rane ništa ne bole. Ne mareći mnogo za mene oni me potom napustiše i odoše u pretragu okolice, a nakon toga se vratiše k ostalim ustašama na kraj sela. Sišao sam pažljivo niz brijeg, zaobilazeći mjesto masovnog zločina, plašeći se da se ne susretnem s ustašama. Našao sam se tako jedno stotinjak metara niže od pobijenih. Ustaše nisam nigdje primjećivao. Zaključio sam da su se oni potpuno povukli s tog mjesta. Namjeravao sam da se uputim do poubijanih na livadi, ali sam prije toga sjeo u šumi i skinuo cipelu da vidim ranu na nozi. Cipela je bila puna krvi. Metak mi srećom nije teže povrijedio žilu što mi je omogućavalo kretanje. U taj čas banuše iza mojih leđa ustaše. Dvojica me uzeše ispod ruke i povedoše sobom. Dodosmo do mjesta poubijanih i zaklanih. Prvi ispred nas ležao je mrtav pored grabe Pavićev sin. Jedan od ustaša prevrnu ga nogom i odgurnu u grabu. Pored njega ležao je moj brat od strica, Mile, star 14 godina, izrešetan mitraljeskim mecima. Malo dalje ležala je sva u krvi žena Miše Romčevića sa svojom maloljetnom kćerkom oblijena krvlju. Na majci mrtvoj je sjedila njena kćerka od godinu i po i milovala je ručicom po krvavom tijelu. Dijete su izgleda ostavili živo s namjerom da se muči. Uz nju je umirala njena druga djevojčica od pet godina koja je bila unakažena mitraljeskim zrnima. Vidjeli smo i njenog mrtvog sinčića s unakaženim licem od eksplozije tzv. dum-dum metka. Nakon kraćeg zadržavanja na tom mjestu odveli su me do ustaške jedinice uz rub šume. Vidio sam kako ustaše po dvorištu lože vatru od slomljenih seoskih drvenih ograda i na ražnjevima peku kokoške. Kad smo im se približili,

jedan od njih upita: “Da li si ti četnik ili partizan?” Vidjevši da sam još dijete drugi ustaša ga prekide pa reče: “Radije ti nama kaži da li bolje gađaju ustaše, partizani ili četnici?” Ja odgovorih da najbolje gađaju ustaše, jer su me oni ranili. Njemu to ispade kao posprdno pa mi zaprijeti da će me pristaviti na vatru ako se budem njima izrugivao. U tom času iznad kuće preleti u niskom letu ustaški avion bacajući letke kojima se izbjeglice pozivaju na predaju ustaškim vlastima i povratak kućama. Tu u jednoj kući ustaški bolničar mi je previo ranu na ruci i nozi. Primijetio sam kako iz šume izlazi jedna grupa naroda sa stokom i voznom spregom krećući se prema cesti i selu. Zamolio sam ustaše da mi dozvole da se pridružim tim ljudima i da se s njima vratim kući. Oni mi to dozvoliše. Kad sam prišao blizu kolone žena, djece i staraca, vidio sam ispred njih jednu grupu ustaša. Čuo sam kako im govore da svi idu u Krstinju i da im ne dozvoljavaju povratak njihovim kućama u okolne šume. Krenuo sam u seoskim kolima s kolonom izbjeglica za Krstinju. Tu u centru sela nalazila se domobranska jedinica. Dvojica domobrana iznijeli su me iz kola i prenesli u kuću. Dali su mi kruha i salame za večeru. Sutradan su me premjestili u kuću u kojoj je bio liječnik. On mi je očistio i previo ranu. Istoga dana pustili su nas kućama. Prilikom odlaska liječnik mi je rekao da kroz tri dana dođem ponovno kod njega. Došao sam i on mi je još jednom previo ranu. Trebao sam doći još nekoliko puta k njemu, ali sam se sve više plašio da me ne uhvate ustaše kad malo prizdravim. Ostao sam zato kod kuće. Rane su same zacijelile. Ostali su jedino ožiljci na tijelu i tuga u srcu za nevino ubijenima”...

U vrijeme najvećih masovnih pokolja u Petrovoj gori i njenim okolnim selima: Vojišnici, Radonji, Ključaru, Peckoj, Perni, Kuplenskom, Miholjskom, Širokoj Rijeci, Maljevcu, Gejkovcu, Svinjici, Džaperovcu, Krstinji i drugim srpskim naseljima nepoznati pjesnik pokušava kroz pjesmu dočarati muke i patnje naroda ovoga kraja:

“Jedno jutro taman zora rana,
 Nisko lete dva vrana gavrana,
 Nisko lete i u tome letu
 Tužne glase pronose po svijetu.

Gavran leti i svakome zbori:

“Da čovječe istinu govori
 Oj čovječe, jesil’ rođen davno,
 Jesu li ti ova čuda znana?
 Na konak smo u Krstinju pali,
 Golema se čuda nagledali;
 Gledali smo s večera do zore
 Kako dželat srpski narod kolje
 Zakla oca, pa majku i sina,
 U koljevci anđela nevina.”

Svjedočanstvo **Jelene-Jeke Perić**, zapisao sam 26. juna 1961. godine

“Pobjegla sam u šumu sa četvero djece. Sa sobom sam ponijela dvije ljetne deke, nešto krompira, kilogram brašna, teglu masti i malo soli. Svakodnevno smo bježali po Petrovoj gori. Svuda oko izbjeglica i šume bile su ustaše i Pavelićevi domobrani. Nije bilo mira ni danju ni noću. Po šumi su stalno pucali, bio to dan, noć, kišno ili maglovito vrijeme. Neprekidno su odzvanjali mitraljeski rafali, eksplozije ručnih bombi, minobacačkih mina, avionskih bombi, plač nejake i gladne djece, vrisak žena i rika prestrašene stoke. Samo kad se sjetim kako sam po brdima i šipražju Petrove gore vukla svoju glađanu i zastrašenu dječicu! Najmlađe sam morala nositi u naručju, kćerku od pet godina vukla sam za ručicu, a treće dijete držalo mi se za suknju. U stvari, sve vučem, nosim i ne znam je li gore meni ili njima. U toku dana, ako stignem i ako smijem paliti vatru, ispečem im po jedan krompir, pospem ga brašnom, sve to namažem s masti i posolim. Krompir je bila osnovna hrana, a pored njega brala sam mlado bukovo lišće i divlju zečju djetelinu i time ih hranila. Ovakvom ishranom održavala sam samo gole dječje živote. Gladna sam bila i ja i jedva sam se micala, a oči pobijeljale od nespavanja, gladi i brige za djecu. Katkad se okrenem i zaplačem, ali to nije moglo ostati neprimijećeno od mog starijeg sina, koji je imao devet (9) godina. Tada bi mi on znao prići, zagrliti i dječjim glasićem reći: “Nemoj plakati, majko, ja ću ti pomagati nositi djecu, nakupiti drva, naložiti vatru. Pomagat ću ti

u svemu.” Njegove riječi još više bi me rasplakale tako da je suza suzu sustizala. Prije nego bi pala noć našla bi pogodan jarak ili šiprag sa krošnjatim drvećem. Pod krošnjama bi prostrla deku na zemlju i na nju legla djecu, a drugom ih dekom pokrila. Mada je već bilo nastupilo proljeće, noći u šumi bile su još hladne pa su dječica često drhtala i nisu mogla zaspati. Tada bi se i ja spustila i legla pored njih da svojim tijelom zagrijem slabašna tijelca djece, ali to je malo koristilo jer sam bila toliko malaksala i islabila da sam bila hladna kao zmija. Jedva smo čekali da svane i da se pojavi sunce i svojim zrakama nas ogrije. Bježeći tako po šumi slušala sam od drugih izbjeglica da su mnoge žene, djeca i starci prolazili u šumi još i gore od mene. Oni su od velikog straha stalno nekuda bježali te tako nalijetali na ustaške zlikovce koji su ih na licu mjesta klali i ostavljali njihova mrtva tijela da se njima hrane zvijeri i ptice.

Prije podne 13. maja 1942. godine, našla sam se s djecom i grupom žena iz mog sela na jednom brdu blizu sela Radonje. Okolo nas su partizani, a ispred njih i nas ustaški streljački strojevi. Toga jutra više nismo znali što ćemo, glad nas je iscrpila, strah živce iskidao, a od nespavanja očne zjenice poblijedile. Razmišljam i zaključujem da se ovako više ne može. Odlučujem da se spustim na livade koje se nalaze prema Muljavi i bolnici u Petrovoj gori. Mislim da ću tu naći još svijeta, pa kud većina, tuda ću i ja. Spustivši se na ravnicu našla sam na jednom mjestu vatru koja je još tinjala, a od jedne žene dobila sam lončić varenike, od druge komadić kruha. Podijelila sam djeci. Ona ogladnjela, jedva jedu. Pored nas prolaze grupe žena, djece i staraca, prolaze i ništa ne govore. Izgleda mi kao da je cio svijet onijemio. Iznad nas i Petrove gore nadlijeću ustaški avioni, neki bombardiraju i mitraljiraju, a neki bacaju letke. Jedna strana letka služi kao propusnica za predaju ustaškim vlastima, a na drugoj se preporučuje obavezna predaja i daju uputstva kojim putem i kako doći do sela Radonje i Vojnića gdje se nalaze ustaše i domobrani. Oko dva sata još sjedimo kraj vatre. Nailazi poznanica i pomaže mi da se spremim. Krećemo niz livade u Vojnića na predaju. Tek što smo krenuli nailazimo na barake u kojima su očigledno ranije stanovale izbjeglice. Zaustavlja-

mo se. Susrećem brata s mojim najstarijim sinom Milanom. Kad smo nešto pojeli što su oni imali sa sobom, brat mi reče: “Draga sestro, ja sad moram da idem svojim poslom, vodim i malog Milana koji je u stanju da dobro pješači i potrči ako zatreba, pa računam da bar njega izvedem iz ovog ustaškog pakla.” Plačem, ali suza nemam, gledam za njima kako nestaju iza šumaraka. Nisam ni sanjala a niti sam smjela pomisliti da je to posljednji put kako ću vidjeti svog Milana.

Avion i dalje baca letke. Uzimam letak, stavljam ga u džep. U naručju držim malog Žarka, a Milka i Nino idu pored mene, krećemo na predaju u Vojnić. Pogledavam moje siročice kako jedva prepliću nožicama. Jeza me hvata, nešto me guši, dobivam vrtoglavicu. Nema tih riječi kojim bi mogla ispričati što se u meni toga momenta zbivalo.

Na izlasku iz Petrove gore prema Radonji nailazimo na ustaše. Jeza raste. Još nam je gore. Oni nas opkoljavaju i sprovode prema Vojniću. Stižemo u područje Gornjeg Vojnića i u momentu kad smo prolazili pored razrušene kuće, primjećujem kako se žena sa dvoje djece odvaja, da iziđe iz kolone i zaklonjena iza kuće nestaje. Pokušavam i ja da se izvučem, ali me primjećuju dvojica ustaša i vraćaju u kolonu. Dolazimo u Vojnić, nailazimo na prve grupe naroda koje su već dovedene u Vojnić, a iza nas, svakog časa, dolaze nove grupice i čitave kolone naroda. Ustaše naređuju gdje da stanemo. Vojnić je opasan ustašama i domobranima tako da se nitko neprimjećen ne može izvući. U Vojniću smo ostali tri dana i za to vrijeme susrećem dosta poznanika s kojima se uglavnom držim na okupu. Boravimo pod vedrim nebom okruženi oružnicima, domobranima i ustašama. Nije se moglo od tuge gledati toliko jadne dječice gladne i bolesne s njihovim na smrt zastrašenim majkama. Već prvoga dana što sam ja vidjela umrlo je nekoliko djece, jedna bolesna majka i iznemogli starac. Trećeg dana postrojile su nas ustaše u dugačku kolonu nekoliko stotina metara. Ispred kolone išle su ustaše pješice i u tenkovima. Tako isto i u pozadini kolone. Sa strane kolone kreću se naoružani ustaše i domobrani s puškama na gotovs, spremne svakog časa da ih aktiviraju na goloruki narod. Krećemo se kroz selo, popaljeno, Vojišnicu,

prema Biljegu. Izgleda mi da nas vode na ubijanje. Nakon kratkog zastoja kod Biljega kolona je skrenula prema Vojnić-kolodvoru. Cijelim putem pogledavam prema mojoj dječici. Hoću da ih se dobro nagledam jer ne znam dokle ću ih gledati. Mislim stalno o onom najgorem, na smrt. Jako sam umorna. Sunce nas prži, a vrućina otežava kretanje, naročito ženama koje nose po jedno ili dvoje djece. Dolazimo na željezničku stanicu Vojnić. U stanici od pravca Utinje ulazi duga kompozicija vlaka s vagonima za prevoz stoke. Tada nam postaje jasno da će nas ovi vagoni odvesti u nepoznato. Čim se kompozicija zaustavila, najprije su muškarci ugurani u prednje vagone, a potom su nas žene, djecu i starce nabacali. Vagoni su zatvoreni. Cijela kompozicija načičkana je naoružanim ustašama i vlak kreće prema Karlovcu. U vagonima je tijesno, zagušljivo, pretoplo. Mnogi su ožednjeli i padaju u nesvijest. Osjetimo da se vlak zaustavlja. Čuju se glasni povici konduktera: "Zagreb!" i sad nam je jasno gdje smo. U Zagrebu smo se zadržali moguće ni pola sata, i opet krećemo dalje. Iz vagona ništa ne vidimo. Kad je svanulo, vlak se zaustavlja u Okučanima. Ustaše nam naređuju da izađemo. Jedva to dočekasmo, jer nam je čitavo tijelo utrnulo i jedva se pokrećemo. Pored željezničke stanice stoje kamioni i opet nas trpaju u njih kao cjepanice. Kamioni kreću i nekoliko sati kasnije nalazimo se u krugu ustaškog logora u Staroj Gradiški. U dvospratnoj zgradi kaznionice prvo smještaju muškarce u prostorije na spratu. Vidim tu ima logoraša, čujem da su to Srbi iz Slavonije. Oko zgrade su visoki zidovi, na vrhu ograde bodljikava žica, a na određenoj razdaljini nalaze se osmatračnice (kule) iz kojih vire cijevi ustaških mitraljeza..."

"Jelena, sada mi polako reci koliko možeš o tom ustaškom logoru i životu u njemu."

"Prostorije u kojima smo bili smješteni izgledale su više nego jadne. Prozori porazbijani, zidovi prljavi, žbuka djelomično otpala, betonski pod oštećen. Više su ličile na štale za stoku. Najgore je bilo što su pretrpane ženama i djecom. Iza zgrade je iskopan kanal i prekriven granjem i zemljom. Rečeno nam je da je to mjesto za malu i veliku nuždu. Za muškarce nije bilo izlaska, a nuždu su vršili u kible koje su se u određeno vrijeme iznosile iz zgrade i praznile.

Svako jutro iznose iz pojedinih soba mrtve žene, a najviše umrlo djecu. Mrtvi su tovareni u kamione i nekud odvoženi. Hrana se primala jednom dnevno i sastojala se uglavnom od čorbe od graha ili kuvane kravlje repe. Posuda za jelo nema, pa hranu dobivaju samo oni koji imaju bilo kakvu posudu da u nju prime hranu. Oni koji nemaju posude, ne mogu da prime ništa. Mi smo imali porcije, brzo smo pojeli svoje, a onda ih dalje pozajmljivali.

Nakon mjesec dana u logor dolaze ustaše i obilaze logoraše u sobama. Djeci dijele bombone i kekse, a toga dana i hrana je bila bolja nego prošlih dana. Sutradan logor obilaze Nijemci i vode nekakve razgovore s rukovodiocima logora. Kad su Nijemci otišli, došli su ustaški kamioni i u njih su utovareni muškarci sa spratova i isti dan odvezeni u nepoznatom pravcu.

Nije prošlo više od tri ili četiri dana pošto su Nijemci obišli logor u Staroj Gradiški, ustaše naređuju da se žene i djeca skupe u dvorištu logora, a potom da djeca idu na jednu stranu, a majke na drugu. To je bio najstrašniji momenat u mom životu. Oduzimanje djece majki, strini, baki i tetki izazvalo je pravi pakao. Djeca u počela da vrište, dozivaju majke, a neka su od siline plača padala u nesvijest. Moje dvoje male djece prihvatio je moj tek malo viši sin Nine. On je zagrlio svoju braću i počeo ih tješiti kako će se mama brzo vratiti. Mali moj Nine meni dovikuje: "Ne plači, majko, budi mirna, ubit će te ustaše. Ja ću paziti na ove dvoje mlađe djece." Tu sliku nisam i nikad neću zaboraviti. Riječi moga maloga Nine nisu mi mogle biti utjeha. Tako izbezumljenu udara me ustaša kundakom u leđa. Padam na zemlju, a moje rođake istrčavaju iz kolone i polumrtvu odvlače u kaznionicu... Dva dana sam bila u nesvijesti, nešto od bolova, ozljede kičme, a nešto od pretrpljenog šoka. Kad sam došla svijesti, palo je ustaško naređenje da izađemo na dvorište. Skinuli su nas kao od majke rođene i tako gole provedene smo kroz krug do kupaone gdje smo se okupale i gdje smo dobile drugu odjeću koja je vjerovatno bila oduzeta od umrlih ili ubijenih žena. Možete zamisliti kako sam se osjećala kada sam se skinula gola pred ostalim logorašicama i osobljem logora. Kordunaška žena ni pred mužem nije se skidala, čak je bilo teško pred svijetom skinuti rubac s glave.

Dok smo čekale na kupanje, iz susjednih prostorija do nas su dopirali drhtavi dječji glasići. Primaknem se bliže duvara barake ne bi li čula neko dijete. Sva sam se napregnula kako bi što bolje čula i razumjela o čemu djeca pričaju. Čujem pravi glasić moje Milkice. Joj, mili bože, kad sam je čula, kao da mi je sedam sunaca sinulo i odjednom sam dobila krila. Slušam dalje, moja ćerka nekom priča kako joj je tata ubijen i dosad je imala majku i tri brata, a sada su sa njom samo dva brata ostala. Od tih posljednjih riječi moje djevojčice naglo mi je pozlilo. To su primijetile druge žene, pritrčale su mi i pridržale da ne padnem na zemlju. Pitaju me što mi bi odjednom. Nisam im mogla reći, niti sam htjela da prepričavam ono što je moja Milka, mamino zlato, pričala. Često puta mi se u snu, pa i u javi, pričinjvalo da čujem taj piskavi glasić moje Milke koja priča da nema oca, a sada nema više ni majke. Te riječi moje ćerke odzvanjat će u meni i u samrtnom času.

Zaboravila sam reći da su nas prije kupanja ošišali do kože tako da smo izgledale kao luđakinje ili tifusarke. Poslije kupanja i oblačenja išle smo jedna po jedna u kancelariju uprave logora i tamo davale podatke o sebi i djeci. Sutradan smo potrpane u kamione, a u Okučanima smo prebačene u vlak koji nas je odvezao do Maribora. Vlak je bio pod ustaškom pratnjom, a u Mariboru željezničku kompoziciju sa ženama preuzeli su Nijemci. Kad smo stigle u Njemačku, skoro na svakoj usputnoj stanici ostajao je izvjestan broj žena, a ja sam sa većom grupom logorašica dopremljena u Lajpcig. Tu smo smještene u logor u kojem se već nalazilo dosta logoraša iz ostalih dijelova Evrope. Stanovali smo u barakama. Raspoređena sam kao čistačica uredskih prostorija logora. U krugu logora bila je i tvornica municije u kojoj su radili logoraši. Svake sedmice dobivali smo po 2,5 kg kruga te svakog dana ručak i večeru. Doručak nismo primali. Poslije godinu i po prebačena sam na rad u tvornicu municije. U tom pogonu izrađivane su čaure i vršeno kompletiranja čaura sa barutnim punjenjem za topove. Ovako sam preživjela tri godine.

Nakon kapitulacije Njemačke vraćam se u svoje opustošeno selo Miholjsko na Kordun. Cijelim putem razmišljam o djeci, kući i Kordunu. Nisam ni sanjala da ću naći onakvo stanje kakvo sam

zatekla dolaskom u Miholjsko. Prvo što sam ugledala bilo je zgarište moje nekadašnje kuće. Na zgarištu susrećem komšije od kojih saznajem tužne vijesti. Kažu mi da je moj najstariji sin Milan, koji je 1942. godine ostao s mojim bratom u Petrovoj gori, umro od tifusa 1943. godine. O drugoj djeci koja su ostala u ustaškom logoru Stara Gradiška nema ni traga ni glasa. Umorile su ih ustaške krvopije. Sada sam shvatila da nemam ništa...”

Ovo je kraj tužne priče Jelene Tomašević-Perić. Svoju djecu: Milana, starog 10 godina, Nikolu 8, Milku 6, Žarka 3 i supruga Mihajla, nije više nikada vidjela.

Miloš Šimulija **Selo Šimulije** **Vojnić**

Svjedočanstvo Miloša Šimulije zapisao sam u njegovom selu Šimulije, 17. oktobra 1962. godine. On mi je ispričao:

“Već u vrijeme prve martovske ofanzive 1942. ustaše su uspjele da prodru u Petrovu goru. U šumi je bilo mnogo nas izbjeglica iz okolice. Ustaše su uništavale sve našto su nailazile, ubijale i kladle uglavnom žene i djecu koje su otkrivale u raznim skloništima uglavnom u jarcima šume.

Imao sam tada 10 godina života. Bilo je hladno vrijeme. Još je bilo i snijega. Kasno u noći pobjegao sam iz našega sela zajedno s mamom Sofijom, bratom Adamom i sestrama Milevom i drugim našim komšijama u Petrovu goru.

Ispod samog Magarčevca pokraj puta smjestilo se nas sedam (7) izbjeglih porodica. Stariji uz pomoć nas djece ispleli su od pruća kolibe, da se sklonimo od oborina. Već drugi dan primijetili smo oko podne da prema nama nailaze ustaše. Uspjeli smo pobjeći u jarak ispod Magarčevca. Ustaše su vodile sa sobom pse i jedan pas nas je pronašao u jarku ispod puta. Ustaše su sišle k nama i naredile: “Izidite na put!” Izišli smo na put. Pored naših koliba bilo je već pohvatanih izbjeglica. Njih oko 260 žena, djece i staraca. Nikoga

ustaše još nisu dirale. Njihov stariji je održao govor. Kazao je da idemo s njima u Krstinju, a zatim u Vojnić gdje će nam dati propusnice, te će nas pustiti kućama.

Povele su nas ustaše dalje kroz šumu. Naišli smo na partizane. Nastala je pucnjava. Ustaše su imale dobar izgovor da nas pobiju. Rekoše: "Kažete da nema četnika; a tko onda puca na nas?" Mitraljezi su već bili usmjereni na nas izbjeglice. Otvorile su ustaše mitraljesku vatru po nama. Nastao je plač, jauk i zapomaganje. Žene i djeca su padali obliveni krvlju. Pao sam i ja. Preko mene je palo njih šestero. Sjećam se dobro Mace Šimulije, koja je bila ranjena pa je jaukala. Kada su je čule ustaše, rekoše: "Još ih ima živih." Ja i još neki smo se pritajili. Bili smo u krvi. Ustaše bacile nekoliko bombi po izmasakriranim i odoše.

Ostao sam živ. Ustao sam se ispod mrtvih. Ustaše nisu imale dovoljno vremena pa je još njih ostalo živih. Ja se sjećam da su živi ostali: Marko Šimulija, Milan Šimulija, Maca Šimulija, teško ranjena, Danica Mamula, sada u Ključaru, neki Tesla, sada u Brdo Selu i Nikola Poljak, isto u Brdo Selu.

Oni koji su bili živi i jači izvlačili su ispod mrtvih ranjene. Mene je izvukla ispod mrtvih Danica Šarić. Ona nije bila s nama, ali kada su ustaše otišle ona je došla iz jarka kao i još neki drugi koji su pomagali ranjenima.

Ovdje su ustaše ubile moju majku Sofiju, moju sestru Milevu koja je imala 12 godina i moju sestru Milku koja je imala 16 godina života.

Moju majku i sestre je pokopao moj otac i moj ujak Mile Trbojević. Drugi su pokopani tek nakon par dana na istom mjestu zločina. I danas se još poznaju grobovi na tom mjestu."

Miloš Šimulija, s.r.

Mile Pajić
Mracelj – Krstinja
Vojnić

Izjavu Mile Pajića zapisao sam 1961. godine. Imao je 36 godina kada su ga ustaše uhvatile u njegovoj kući zajedno s porodicom. Mile mi je ispričao:

“Bilo je to 8. maja 1942. godine, kada je hrvatska vojska, ustaše i domobrani upali u naša sela u okolici Petrove gore, pa i moj zase-lak Mracelj. Kupili su sve od reda, ne štedeći ni malu djecu i starce. Kupili su Srbe i ubijali mnoge kod njihovih kuća ili ih odvodili u obližnje šumarke i tamo ubijali. Ubijali su, pljačkali, silovali u Svini-ci, Brusovači, Gejkovcu, Basarama i drugim srpskim naseljima. Narod je bježao u šume kao izbezumljen.

Mene su ustaše iznenadile 12. maja 1942. u mojoj kući u času kada smo bili spremljeni da pobjegnemo. Uhapsili su mene, moju majku Martu, suprugu Evicu i djecu Dragicu i Ljubicu, naše kćeri. Odveli su nas s drugim pohvatanim u Vojnić i zatvorili u dvorište sreskog načelnika. Tu nas je bilo mnogo. Dovodili su zlikovci sa svih strana srpsku sirotinju, svu izbezumljenu, gladnu, bosu i u onim našim pocjepanim kordunaškim nošnjama. Tu su nas drža-li tri dana bez hrane i bilo kakvih higijenskih uslova. Četvrti dan izveli su nas iz dvorišta, kao i više njih drugih iz mjesta sabirališta, postrojili nas i povelj pješice prema željezničkoj stanici u Slavsko Polje, udaljenoj 9 kilometara od Vojnića.

U tužnoj koloni, djeca su plakala, majke i bake zapomagale, kukale, starci i starice posrtali, a mi muškarci ugibali se pod kundačenjem i psovka. S Biljega naša tužna kolona skrenuta je lijevo putem kroz šumu zvanu Radonja prema željezničkoj stanici Slavsko Polje. Nakon samo tridesetak metara ugledali smo strašan prizor. Vidjeli smo u jednom podužem jarku uz sami put više de-setaka, moguće i stotina leševa: muškaraca, žena i djece. Vidio sam i dobro zapamtio leš jedne žene stare moguće oko 35 godina, leža-la je na leđima na zemlji u lokvi krvi. Bila je nožem zaklana, gola, obje dojke bile su nožem probodene, a na prsima dijelom i na zem-lji bio je leš djeteta, dječacića starog oko godinu dana. Vjerojatno

njenog sinčića. Ručice djeteta bile su provučene kroz razrezane dojke materine. Molim Vas, malo stanimo. Vidite kakav izgledam kada se svega ovoga zla moram sjećati.”

“Šta ste još vidjeli idući u koloni prema stanici?”

“Svašta, šta ne mogu ni pričati. Vidio sam da je među leševima bilo još i napola živih, koji nisu bili potpuno dotučeni ili zaklani, pa su se micali. Mnogi su leševi bili strašno iznakaženi, sa izbodenim očima, polomljenim rukama i nogama, te izbodenih po cijelom tijelu. Našu su imovinu hrvatski vojnici opljačkali i kuće nam zapalili.

Onako izmučene i gotovo onesviještene, ugurali su nas u stočne vagone i odvezli u logor – ustaški, u Staru Gradišku. Tamo su odvojili od nas našu djecu, žene, majke i bake.

Svega nakon tri dana, otpremili su nas muškarce u logor u Zemun. Naši najmiliji ostali su u ustaškim kandžama. Već 14. oktobra 1942. godine pušten sam iz logora u Zemunu i s njemačkom propusnicom došao u Beograd. **Tako sam ostao živ**, jedna mi moja mati.”

Vidi opširnije, Arhiv Jugoslavije, fasc. 922.

Mile Pajić, s.r.

Anđelija Gušić
Selo Radmanovac
Vojnić

Svjedočenje Anđelije Gušić zapisao sam maja 1961. godine u njenom selu. Ona mi je kazala:

“Za vrijeme ustaško-domobranske ofanzive na Petrovu goru od 9. do 14. maja 1942. godine na hiljade našeg naroda bilo je izbjeglo u Petrovu goru. Tukli su nas i partizane iz aviona i topovima. Mi smo bili u zbjegovima u raznim uvalama i jarcima. Sve je bilo nekako dok nisu provalili obruč i ušli u šumu, našu spasiteljicu. Većina naroda na Pavelićev poziv upućen lecima otišla je na predaju

u Vojnić. Njih su kako znate prevarili i otpremili u logor Jasenovac i druge ustaške logore od kuda se rijetko ko vratio.

Mnogo nas je ostalo u jarcima Petrove gore. Ja sam bila sa 28 žena i nekoliko male djece sklonjena u jarku Matelja. Uhvatile su nas ustaše i naredile da izidemo. Mi smo svi izišli. Rekli su nam da nas vode pred jednog pukovnika i da će nas on pustiti našim kućama. Povelili su nas i ponovno vratili u jarak Matelja. Ustaša koji je išao pred nama odjednom je sjeo i rekao: "Da se malo odmorim, a onda ćemo krenuti dalje." Pitao je: "Da li imate kod sebe nešto novaca?" Kad smo rekli da nemamo, pala je zapovijest: "Lezite, majku vam vašu, ovo su ustaše." Polegli smo potrbuške i znali šta će biti. Počeli su nas klati. Žene su se hrabro držale, nisu ni otvarale usta. Djeca su plakala i zapomagala. Milica Napijalo iz Kuplenskog hrabro je uzviknula: "Kad koljete, koljite i vas će neko." Vrištale su ustaše. Onako krvavi samo su se okretale i zabadale svoje noževe u tijela jadnih žena i njihove dječice. Nekako sam primijetila da su zlikovci otišli. Osjetila sam da sam još živa. Čula sam glas Ankice Napijalo, stare 12 godina gdje reče: "Ko je živ neka ustane da bježimo!" Tada ustade Dragica Hajdin, bila je stara 16 godina (umrla nakon 10 dana bila je ubodena na pet mjesta). Počeše se javljati još neki drugi koji su bili priklni, među kojima i ja. Diglo se tako nas nekoliko, misim petero naklanih i obliveni svojom i naših majki krvi. Počeli smo polako puzeći izvlačiti se iz jarka. Našle su nas neke žene koje su uspjele ostati u životu. Previle su nam rane nekim povojima. Liječile smo se nekim travama i tako, eto, preživjele nas četiri. Danas smo invalidi, bolesne i nemamo nikakove pomoći. Stanujemo još uvijek u ovim poslijeratnim izgrađenim kolibama na našim ognjištima. Hvala Bogu da smo živi. Bog ne dao nikom i nikad ono šta smo mi preživjeli."

Anđelija Gušić, s.r.

Miloš Božić
Krnjak kb. 91

Krajem marta 1943. godine, poslije prolaza njemačko-ustaško-domobranske ofanzive, došle su ustaše i domobrani iz Karlovca u Bižić Selo, Donji Krnjak i zatekli nas sve kod kuće: mene, moga mlađeg brata Mirka, sestre Ljubicu, Stanku, Milicu i Radojku. Tog momenta u našoj kući bile su naše komšinice: Milanka Božić i njezina majka Kata.

Izlaza za nas, zbog iznenadnog njihova dolaska, nije bilo. Ja sam tada imao osam godina. Pretvorio sam se zajedno sa svima njima u jedan živi odrvenjeni strah. Sve su nas poredali u kući i bahato naredili da ne smijemo nikuda ići dok se oni ne vrate iz komšijske kuće. Ostao nas je čuvati jedan ustaša držeći puškomitraljez uperen prema nama u kojima je život već bio zamro. U susjednim kućama Miloša Mikulića i Miletinoy ubili su moju majku Anku, koja se tamo slučajno zatekla i sve druge naše susedljane koji su se nalazili zajedno s njom u tim dvjema kućama. Zatim su kuće zapalili i ovi su naši poluživi leševi izgorili sakrivši zločin do kraja.

Nakon toga zlikovci su se vratili natrag u moju kuću. Stavili su na prozor puškomitraljez i ispalili jedan rafal na moje tri sestre: Ljubicu, Stanku i Milicu, koje su bile zajedno postrojene u ćošku sobe u kući. One su odmah ostale na mjestu mrtve. Vidio sam njihove posljednje trzaje. Onda su ušli u kuću i došli do Milanke Božić te je počeli ispitivati zašto nosi partizanima hranu. Kada je ona odgovorila da to ne čini, ustaša koji ju je ispitivao, potegao je nož i Milanku htio udariti u prsa. No Milanka ga je snažno zgrabila za ruku i srušila na zemlju. Drugi ustaša koji je stajao uz njega povrijeđeno mu je rekao da on nije nikakav vojnik kad dozvoli da ga žensko ruši, još partizanski bandit te dodao: "Čekaj de malo da ja s njome obračunam." Izvadio je nož od puške i pomahnitalo počeo udarati Milanku u stomak. Prvom udarcu Milanka je stavila odbranu, ali drugi je bio smrtonosan.

Ova zlodjela i muke koje preživljava Milanka Božić gledala je svojim očima njezina majka Kata držeći na rukama moju malu

sestru Radojku, staru 8 mjeseci. Kako je Kata stajala kod vrata, jedan ustaša uhvatio ju je za ruku i gurnuo prema prozoru a drugi je s prozora iz puške ubio. Moja sestra dotle na rukama Katinim pala je na zemlju i bila je još živa. No jedan ustaša brzo potrča i dijete udari kundakom puške po glavi. Moja seja osta na mjestu mrtva u krvi.

Bio sam zadnji na redu za ubijanje i kad mi priđe jedan ustaša i upita što ja čekam, odgovorio sam da čekam sudbinu. Na ovo uperio je pušku u mene i opali tri metka ali kako sam ja bio na klupi iza zidane peći, odmah sam pao tako da me nije pogodio. Poslije ovog pucnja ja sam se primirio kao da sam mrtav, a on je rekao drugom zlikovcu da mi je dao u glavu tri zrna. U ovo je bio siguran zbog toga jer sam ja prilikom pada jako udario glavom o zid zbog čega mi je glava bila sva krvava.

Otišli su pod stožinu i donijeli slame te je rasprostrli na leševe mojih sestara, moga brata i mojih komšinica Milanke i Kate. Slamu su zapalili i otišli iz kuće, a ja sam i dalje smireno ležao kao da sam mrtav, sve dotle dok nisam osjetio da ih nema u blizini. Tada sam se digao i u velikom strahu otrčao u pravcu pećine zvane "Ponorac" u kojoj je bila do koljena voda.

Ovdje sam sa uvukao što sam dublje mogao, ali pošto sam bio slabo obučen i bos, ozebao sam te sam se izvukao odatle i u neko doba noći uputio se do mojih kumova Jovana i Ilije Šaula u Dugi Dol. Kada sam im ispričao sve što se desilo, nisu mi vjerovali već su mislili da sam pobjegao od kuće. Međutim, kada su se uvjerali da je to što sam im ispričao stvarna istina, odmah su se spremili sa svojim zaprežnim kolima i stokom te uputili u bježaniju u pravcu šume Skradaska gora. Naravno, i mene su povelili sa sobom. Kada smo došli u Skradsku goru, našao sam tu svoga oca koji je tada bio partizan.

Saznavši za sav ovaj užas i muke njegove djece, supruge i drugih pobijenih i spaljenih komšija, te moje patnje koje sam preživio, moj je otac zaplakao i uzeo me za ruke te odnio u prvo selo do šume Gornji Skrad, kod Milića Zdjelara.

Ovdje sam ostao na oporavku 15 dana, a zatim sam se vratio natrag kod mojih kumova Jovana i Ilije Šaula u Dugi Dol.

No naša nesreća je tim veća što je istog dana, kada su ustaše ubili i spalili u kući moje četiri sestre, brata i majku, ubili i moju petu sestru Milu koja se nalazila kod drugih mojih kumova, Luke Pavkovića u Pavković Selu, koji je imao svoj mlin na vodeni pogon.

Naime, nailaskom druge grupe ustaša i domobrana u ovo selo moju sestru Milu živu su bacili u skele pod kolo ovoga mlina gdje ju je mlinsko kolo koje se okretalo u vodi usmrtilo... Otac nas nikada nije poticao na mržnju ili osvetu. Živimo tako kako možemo i moramo..."

Svjedočanstvo Miloša Božića zapisao sam u njegovoj kući broj 91 u Krnjaku, 16. juna 1962. godine.

Dušan Bastaja **Begovo Brdo** **Vojnić**

"Moja nesreća je počela 3. aprila 1942. u Begovom Brdu, tamo gdje sam, kako mi je moja pokojna Bosiljka govorila, tresnuo glavom o zemlju. Stasao sam u sedamnaestu. Sjedili smo u svojoj drvenari. Sjećam se, mama je rekla: "Djeco, danas je Veliki petak. Idem zamijesiti pogaču i uštipke!" Mi odrasliji smo napravili kozaljke. Igramo se. Čaća je neprekidno tvorizao i lupao vratima. Timario je krave. Odjednom britka pucnjava. Ustaše u selu. Nešto mi, u meni reče: Sakrij se, Dušane!

Bacim se u živicu i gledam šta će biti. Moji su ostali u kući. Mama je okupila oko sebe četvero djece: Nikolu od 14, Ljubicu od 12, Dragana od 6 i moju ljubimicu Stanku od 2 godine. Bože, lijepog i pametnog djeteta... Čaća Rade je iznenađen. Bio je van sebe i odlučio da dijeli sudbinu porodice i sela. Među hrvatskim ustašama komšija Laćan. Mislim, pa možda neće bili zla. Dobro ga znamo, a on zakrvavio očima i komanduje mojima da se uključe u kolonu. Sve su to naši seljaci iz Begova Brda... Brojim... dobro se sjećam, bilo ih je, što muškaraca, žena i djece – 130 duša. Jadna

dječica, majko moja. Sve onako uz matere. Moja mama Bosiljka naprtila Stanku, a Ljuba i Dragan se drže mami za roklje, s lijeve i desne strane. Braco Dragan se zaleće da i njega mama ponese. Nikola je držao tatu za ruke...

Svratiše ih pod neku stijenu i tu pobiše. Pucali su iz pušaka i mitraljeza, a moja nada, krvavi Laćan iz pištolja. Bacili su i bombe na hrpu mrtvih i ranjenih. Sutradan smo ih prebirali, prepoznavali i sahranjivali. Svoje sam pokupio u plahte i onako, bez sanduka u raku. Vrijeme je prolazilo. Može li se neko čeljade uvući u moju dušu, da zaviri kako mi je bilo... Bože zla i nesreće...

Nastojao sam sve zaboraviti, ali ne ide. Zlo je u meni. Kad me obuzmu slike i misli, sama ruka prema čaši juri. Ne znaju ovi, oko mene, zašto Bastaja pije. Onako, kad pretjeram, djeca se u parku šegače i noge podmeću. Ipak ih volim. Podsjećaju me na one moje. Popijem, to je tačno. Nekoga susretнем, širim ruke i lamatam. Kad sam onako zanesen lakše trpim svoju sudbinu. To ovi rukovodioci oko mene ne znaju. Što oni uopšte znaju? Kada se zaželim toplog kutka i kada sam gladan, opsjem vlast, ili spomenem kralja Titu, a oni sa mnom u ćuzu. Ne znaju jadnici da mi je tamo bolje. Za njih sam uvijek bio neobičan, kad nijesam nakresan. Bulje u mene. Misle šta mi je? Sit sam! Vratio sam se od Milje iz Kartalija. Presvukla me i nahranila. Ima i još nešto: Isparila rakija, pa smireno prebirem svoju nesreću. Eto, to mi je, da znate! Osjećam da ovo stanje neću dugo izdržati. Moram u neki bircuz, da čaši u dno zavirim.

Ali da znate! Nisam sve ispričao. Da kažem i ono, što me još drži u životu. Bio sam mlad, silovan, s nagonom osvete. Primili su me za borca Osme kordunaške partizanske divizije. Osvetu sam s vremenom izbrisao, jer su me komesari ubjedili da su samo direktni ubice krivi, a ne hrvatski narod, da je odgovornost pojedinačna i da nas jedino bratstvo-jedinstvo može spasiti. Mi Srbi smo prihvatili tu priču, ali me nešto iz podsvijesti neprekidno pitalo: Zašto su ubili moje? Prelazili smo Kupu, ulazili u hrvatska sela, ali Bože sačuvaj, da i pomislim...

Od seoskog derana, postao sam neko i nešto. Napredovao sam. Pri završetku rata sam kapetan, a već 1947. major. Na moju nes-

reću, a možda i sreću, ko će znati, službovao sam kod Novog Sada. Jednog dana se zaputim u Irig. U dvorištu nekog kućerka, mislim da je to u ulici Grčka Mala, prepoznam ubicu Laćana. Majku mu lopovsku, pa to je on! Kao da su mi tri Sunca sinula. Nisam se javio, nego pravo u miliciju. Uhapsili su ga istoga dana. Zakazano je suđenje, u kojem sam glavni svjedok. Pozvali su me. Ja se dotjerao i nakindurio. Tu su suci, milicija i zapisničar. Laćan je priznao, da živi u Irigu pod lažnim imenom, da je bio ustaša, ali da nije ubijao Srbe. Došao je i na mene red. Ustanem i kažem: 'Druže sudija, evo ovako je uzeo pištolj i pucao u moje: Izvadio sam iz futrole svoga garova i sasuo u Laćana svih osam metaka. Strovalila se mrcina svom snagom na parket. Zaplakao sam od sreće i progrio sudnicom: Osvetio sam i oživio svoje! Čujte narode i sudije! Pređa mnom su bili svi moji... Vidio sam ih. Vjerujte, ljudi, vidio sam ih žive i zdrave!' Pribrao sam se, bacio pištolj i rekao: 'Sada sudite meni! Nisam znao da ubistvo može biti toliko uzvišeno. Ono me rasteretilo. U snu mi je dolazila sestra Stanka, ljubila i šaputala da me voli.'

Osudio me Vojni sud na šest godina robije i gubitak čina. Nije mi žao, jer znam zašto. Nešto me nosilo, iako nije bilo lako tamnovati. Sobni starješina mi je bio ustaša Franjo. Saznali su zašto robujem. Bio sam svakodnevni redar. Tri puta su me čebovali. Rekli su da se krstim trojicom, da je dovoljno tri puta, da su nas ubijali zbog trojice i da će tako biti dok se ne opametimo.

Eto, sve se to dešavalo u zemlji koju sam i ja stvarao. U ratu sam tri puta ranjen, prvi put na Čelopeku, kod Ličkog Petrovo Sela, drugi put na Drenovači i treći kod Ilirske Bistrice, u oslobođanju ili osvajanju Istre. Svjesno sam jurišao i davao sebe. Mladost, mladost. Ali, ode mast u propast..."

NAPOMENA:

Dušan Bastaja umro je u jednom sjeniku u selu Utinja aprila 2004. godine. Sve je njegovo uništeno. Bio je bez kuće i bilo kakvog svoga očinskog krovišta. Nakon svega što je dao za svoju domovinu Hrvatsku, sirotinja, išao je Vojničem i okolnim selima, bio je sretan ako bi mu tko podario komadić kruha.

Milan Malešević

Podsedlo

Vojnić

“U maglovito januarsko jutro 1943. godine u mom zaseoku Podsedlo iznenadile su nas ustaše. Nalazio sam se u kući s majkom. Bilo mi je tada 5 godina. Otac Ilija Malešević, brat Boško i sestra Mila nalazili su se u partizanima negdje na Kordunu. Stariji brat Rade i sestra Stanka pobjegli su od kuće i sklonili se u susjedne grmove.

Bio je visok snijeg. Pred našom kućom pojavila su se dvojica ustaša. Ušli su bahato u kuću. Rekli su dobro jutro, a moja majka je odzdravila i upitala da li su gladni. Stariji ustaša na to odgovori da nisu gladni, ali da će se najesti nje. Mlađi ustaša rekao je meni da iziđem van iz kuće. Kako sam bio bos nisam mogao na snijeg. Onda me izgurao van pred kuću. Zatvorili su vrata. Stojeći na snijegu pred kućom čuo sam kako kažu mojoj majci: “Kučko jedna, šta nisi i ti pobjegla, nego si čekala u kući smrt!” Ona im je odgovorila da nije mogla na tako veliki snijeg i zimu sa malim djetetom, a da je isto još boležljivo. Zatim je rekla: “Radite šta hoćete, ali ja nisam nikome ništa kriva.” Nato su je počeli tući. Majka je počela da zapomaže. Odjednom su se kućna vrata otvorila prema van i moja majka je pala preko praga. Stariji ustaša povukao ju je zatim za noge prema unutrašnjosti sobe kako bi joj namjestio glavu na prag. Mlađi ustaša vidjevši da ovaj ima namjeru zaklati moju majku, rekao mu je: “Pusti tu ženu, kuda će ovo dijete bez nje”, našto mu je on odgovorio: “Neka ga, neka umre od gladi.” Stariji ustaša potegnulo je zatim iz unutaršnjeg džepa nož veličine lovačkog noža, uhvatio moju majku za kosu, podigao je prema sebi, prebacio je preko koljena i udario nožem dva puta u zatiljak. Ona se nemoćno branila. Mlađi ustaša je sve to mirno promatrao. Nije kazao ni jednu riječ. Stariji ustaša je mirno vratio krvav nož u džep rekavši onom mladem: “Gotovo je, idemo dalje.”

Vidio sam da majka još krklja i guši se u krvi. To je potrajalo pet-šest minuta, a zatim se potpuno umirila. Tek tada sam i ja udario u vrisku i plač. Trebalo je dosta vremena da se povratim iz stanja koje sam preživljavao.

Onako prestrašen, bos i u košuljici bez hlača otišao sam po snijegu do ujakove kuće. U selu je bilo još ustaša. Našao sam u kući ujnu. Ležala je bolesna od tifusa. Rekao sam joj kroz plač što su učinili mami. Ona mi je rekla da su i kod nje bila četvorica ustaša, ona je plakala. Jecala je. Jedan od ustaša je rekao: “Od te nema tako i tako ništa, neka se muči.”

Poslije podne nakon što su pokupili blago i opljačkali sve što su htjeli palili su naše kuće i sve ostalo. Sve su kuće izgorjele samo su dvije bile nagorjele i tako ostale.

Ustaše su nakon svega, otišle. Ostao sam u ujninoj kući do proljeća. Moj otac Ilija poginuo je u borbi protiv fašista negdje na Baniji.

Nas troje djece ostali smo sami. Brigu o nama preuzela je tetka Marija Malešević, koja je bila bez djece i živjela je s nama. U proljeće su nam komšije partizani napravili kolibu-bajtu od pružnih pragova u kojoj smo ostali tokom čitavog rata. Iz nje smo povremeno bježali pred ustašama i sklanjali se u šumi...”

Izjavu sam zapisao, 21. aprila 1961. godine.

Milka Batalo

Topusko

Vrginmost

“Godine 1941. imala sam 21 godinu života. Moje mjesto i općina Topusko imalo je dvije trećine srpskog stanovništva i jednu trećinu hrvatskog.

Odmah aprila 1941. godine pojavile su se ustaše vođene Ilijom Breški, pekarom iz Topuskog.

Već 14. aprila uhapsile su ustaše Srbe: dr. Branka Vurdelju, liječnika, Bogdana Budimira, kafedžiju, Nikolu Škara, pekara, Milu Lončara, trgovca, Jovu Vorkapića, restoratera, Stanka Škara, kafedžiju, Stojana Janjanina, seljaka i još petoricu Srba čijih se imena ne mogu sjetiti.

Nakon nekoliko dana provedenih u zatvoru u Topuskom, otpremljeni su u Zagreb, te Petrinju, pa u Gospić. Ubijeni su u logoru Jadovno.

Ponovno hapšenje Srba bilo je 28. jula iste godine. Tada su uhapšeni: Ilija Škumđrić, Dmitar Batalo, Milan Miljević, trgovci, Miloš Žutić, Jovan Mišćević i njegov sin Ljuban, Milan Batalo, Ninko Batalo i njegovi sinovi Niko i Janko, Matija Batalo i njegov sin Miloš, Nina Paripac, svi zemljoradnici. Zatim Ljuban Paripac, mesar, Jovo Lalić, graničar, Đuro Mišćević, dječak star 15 godina, Dragan Batalo, odžačar, Ilija Batalo, mesar, Mile Batalo, opančar, Mirko Batalo, blagajnik kupališne uprave, te više njih drugih čijih se imena ne mogu sjetiti. Nakon mučenja u zatvoru u Topuskom otpremili su ih na Velebit i tamo pobili.

Dana 1. augusta 1941. ustaše su hvatale u Topuskom, ovog puta uglavnom žene i djecu, jer su Srbe muškarce već prije otjerale u smrt. Ovog dana uhapsile su ustaše i mene, moju majku Jelenu, sestru Ljubicu i Danicu i brata Milana starog 13 godina. Pohvatale su nas oko 250 Srba, žena, djevojaka i djece. Odvele su nas ustaše i oružnici i zatvorile u Srpsku pravoslavnu crkvu, parohijski stan, u podrumu i općinsku zgradu.

Ja sam s jednom većom grupom žena, djevojaka i djece bila zatvorena u podrumu parohijskog stana u Topuskom. Ustaše su nas dobro prepipale i oduzele sve šta su našle kod nas. Mojoj materi Jeleni oduzeli su 120.000 dinara, a meni su oduzeli 15 zlatnih dukata. Ustaše su oko nas zatvorenih postavile straže i nisu nam dale nikuda izlaziti. Sutradan, 2. augusta na Sv. Iliju ustaše su oko 9 sati otvorile podrumska vrata, izvele nas djevojke i žene. U avliji nas je bilo oko 40. Prisilile su nas ustaše, među kojima domaće Ica Kramarić, Ilija Briješki, Malinac Matić, Stevo Prus, Ivan Kramarić, Abramovići, Ferderbari, Vidovići, Popići i drugi da igramo kolo i pjevamo "Paveliću, živjela ti ruka, što ti ubi srpskoga hajduka". Morale smo igrajući kolo uzvikivati: "Živio Pavelić, živio Kvaternik, živile ustaše" i slično.

Poslije toga su nas ustaše prisilile, da pjevamo pjesmu: "Spreme te se spremte četnici". Mi ispočetka nismo htjele pjevati, jer smo znale, da će nas onda ustaše tući. Ali su nas primorale i mi smo

pjevale i tu pjesmu, te podjedno igrale. Kako smo god mi igrale i pjevale, tako su oko nas stajale hrvatske ustaše i batinama nas tukle po leđima. Nakon ovakvog mučenja ponovo su nas zatvorile u podrum i postavile straže oko naše crkve.

Po noći su nas ustaše izvodile iz podruma u avliju i tamo silovale. Na pojedinoj djevojci ili ženi znalo se je obrediti i više Hrvata, ustaša. I ja sam silovana kao i mnoge druge još maloljetne Srpkinje.

Dana 3 augusta 1941. godine u veče, bila je nedjelja, dovele su ustaše i zatvorile u parohijski stan još neke Srpkinje s njihovom djecom. Među njima bila je supruga i kćerka već ubijenog dr. Branka Vurdelje. U sobama parohijskog stana ostale smo osam dana i noći. Ustaše su nas svake noći izvodile u avliju i silovale. Silovanja nad nama vršile su kako strane ustaše tako i naše komšije Hrvati: Ivo Ferderbar, Tomo Ferderbar, seljaci, Ivan Išek, moler i Đuro Ukinovac, seljak i više njih drugih.

Prvih pet dana nisu nam davali gotov ništa za jesti. Djeca su skapavala od gladi i žeđi, a i mi odrasle jedva smo podnosile glad i stalna maltretiranja i silovanja.

Šestoga dana smilovali su se na nas domaći Hrvati Stevo i Ivo Babić, kafedžije i poslali nam u zatvor mesa, kruha i krumpira. Poslali su nam i bijelu kavu. Oni nisu bili ustaše. Mnogo su žalili nas Srbe i našu tešku sudbinu.

Nakon deset dana ustaše su pustile iz zatvora nas seljanke. Kada smo došli kući nismo našli ničega. Sve su ustaše i hrvatski seljaci opljačkali i odnijeli svojim kućama. Našle smo gole zidove. Ustaše su nas i dalje proganjale i maltretirale. Jednog dana došle su ustaše: Ića Kravarić, Ivan Kravarić i Ivan Mlinac iz Topuskog u našu kuću da uhvate moju majku i sestre i ubiju ih, ali su one uspjele pobjeći u kukuruze. Tražili su da zovnem svoje. Molila sam da me ne diraju. Dala sam im svoja posljednja tri dukata i rekla da idem potražiti majku, sestru i brata. Pustile su me da idem njih dovesti, ali se ja više nisam vratila kući kao ni nitko ko je tada pobjegao pred zločincima.

Našla sam svoje i mi smo otišli u Staro Selo kod rodne kuće moje majke. Iz Starog Sela izbjegle smo ustašama na Veliku Gospojinu 1941. godine...

Iz Starog Sela pobjegli smo u šumu Orljava. S nama je izbjegla pokolj moja baka Kata Rajšić i ujna Mila Rajšić. Tu smo u šumi bivale 10 dana i hranile se krumpirom koga smo kopale noću u obližnjem polju. Ubrzo su ustaše i hrvatska vojska došle i u šumu Orljava i mi smo opet izbjegle u Petrovu goru. Ali ni tu nismo zadugo bili na miru. Bilo nas je pod krošnjama u Petrovoj gori više hiljada izbjeglica. Ustaše su opkolile u aprilu 1942. svu Petrovu goru, tukle i ubijale na koga su god živog naišle. Izvršile su za vrijeme obruča oko Petrove gore stravične pokolje na raznim mjestima ove šume. Ja sam se uspjela i ovoga puta spasiti. To zahvaljujem Hrvatima, već spomenutom dobrotvoru nas Srba Ivanu Babiću. On mi je izradio propusnicu na tuđe ime, kojom sam doputovala u Beograd.”

Opširnije svjedočenje nalazi se u Arhivu Jugoslavije, Beograd, fasc. 922.

Milka Batalo s.r.

Rade Crevar
Crevarska Strana
Vrginmost

Svjedočanstvo Rade Crevara zapisao sam u njegovu selu Crevarska Strana 10. novembra 1961. godine. O ustaškom zločinu pokraj željezničke pruge, suprot vaktarnice uz potok u šumarku Rade mi je ispričao: “Sjećam se. Jako se dobro sjećam 11. augusta 1941. godine. Oko 3 sata ujutro netko je pokucao na vrata moje kuće u Crevarskoj Strani. Ustao sam prestrašeno i otvorio vrata. Na pragu svoje kuće ugledao sam dvojicu ustaša. Usmjerali su pušku na mene i rekli: “Predaj se, koga još imaš u kući?” Sa mnom su zajedno ušli u kuću i digli iz kreveta moju majku, Đuru i Vuju, te dvije sestre, Milu i Milku. Oca su mi već prije ubili s ostalim Srbima željezničarima iz Karlovca.

Iz kreveta su nas sve izveli na cestu i svrstali u stroj ostalih ljudi, žena i djece iz našega sela, nas 79, koje su već bili pohvatali. Sve

su nas zajedno povelj prema željezničkoj stanici Crevarska Strana. Nitko od naroda nije pričao ništa, samo su djeca plakala, a ustaše su stalno ponavljale: "Ajde požuri, požuri" i po koga su udarali puškom, nogom ili bilo čim. Kada smo došli na željezničku stanicu Crevarska Strana, rekoše nam: "Desno na livadu!"

Vaktar na vaktarni u Crevarskoj Strani Josip Beljan i njegov sin Zlatko Beljan, jedini Hrvati u našem selu, živjeli su s nama oko dvanaest godina. Veoma dobro smo se slagali. Ljudi su se svađali kod koga će prije na krsnu im slavu. Zato je išao redom od kuće do kuće samo da se kod svakog neko vrijeme zadrži jer su ga ljudi voljeli kao i njegovu djecu. Međutim, 1941. godine otkrio se kao ustaša, i on i sin. Desetar na pruzi bio je Malobabić Petar, bliski suradnik Josipa Beljana, hoću reći da su bili jako dobri prijatelji, a k tome vezani su i po struci. No 1941. godine Beljan je iste ove noći kada smo i mi svi ostali bili pohvatani, samo nekoliko sati ranije, dao uhapsiti Malobabić Petra, njegovog sina Mirka i moju strinu Crevar Vasiliju, koja je bila podvornica u školi. Moram napomenuti da su učitelji već tada bili pobjegli za Beograd, a školu su zatvorili i naredili mojoj strini da čuva stvari. Ali, Josip i njegov sin Zlatko došli su dan ranije prije strininog hapšenja da opljačkaju školsku i učiteljsku imovinu. Strina je rekla da ona to ne može otvoriti jer ona to čuva i odgovara za stvari. Beljan je pripremio strini, Malobabić Petru i njegovom sinu Mirku crnu noć. Naime, ujutro kada su nas doveli na onu livadu, sa suprotne strane potocića vidio sam ovu dvojicu i strinu već zaklane.

Bilo nas je pohvatano 79, što žena, djece i nas muškaraca. Kad su nas doveli na livadu, izabrali su nas pet jačih i to: Malobabić Nikolu, Crevar Stanka, Samardžija Petra, Tepšić Milu i mene, a sve ostale su ostavili na livadi na lijevoj strani iza vrba. Oko njih su ostale ustaše s puškama i noževima, čuvali ih i tukli. Mi smo prešli na drugu stranu potoka, na mjesto gdje se danas nalazi spomenik. Kad smo prolazili livadom, čuo sam gdje ustaše govore: "Gle ovog starog bandita. Tražio je da prvo njega zakoljemo, zbog njegovog sina, ali nismo htjeli za inat, nego smo prije zaklali sina, a onda njega, neka baš vidi da mu ni sin nije na životu."

Nama rekoše da ćemo iskopati jamu dugačku 12 metara,

široku 6, a duboku 2,5 metara. Alat smo uzeli sa vaktarne, od pružnih radnika koji se nalazio smješten u vaktarni, tj. krampovi i lopate.

Rekoše nam: “Brzo kopajte i ako ovakvu jamu iskopate za pola sata, neće vam biti ništa, a ako ne, iskopat ćemo vam oči!” Mi smo šuteći kopali što smo brže mogli. Jedan od ustaša je otišao u vrbe, odsjekao štap i kako bi se koji sagnuo s krampom, tako bi nas udario po leđima. Kasnije, kada je jama bila dublja, sjedeći iznad nas gađali su nas iskopanim grumenima zemlje po glavi i jedan drugome govorili kako slabo gađa. Kada smo iskopali jamu oko 2 metra dubine, budući da je potok bio blizu, naišla je voda. Tada su nam rekli da izađemo. Međutim, jama je bila visoka, za ništa se nemamo prihvatiti, pomogli smo jedan drugome tako da smo izašli a zadnjega smo izvukli iz jame pomoću držala od lopate. Jama se prilično napunila vodom. Za vrijeme ovog našeg kopanja ostali narod preko potoka dok se nalazio iza vrba pod velikom stražom ustaša nije znao šta mu se priprema i šta mi radimo, niti je znao da se na ovoj strani nalazi već zaklan Petar Malobabić, njegov sin Mirko i moja strina Vasilija.

Kad smo izišli iz jame, rekoše nam da jedan ostane kod jame, a mi drugi da se odmaknemo 6 koraka i legnemo na leđa. Pokraj svakoga od nas stajale su ustaše. Jedan iznad glave, drugi kraj nogu. Rekli su nam da se nikuda ne mičemo jer ako se samo malo maknemo da će nas na licu mjesta poklati. Primijetio sam kako jedan ustaša skida kaput, suče rukave i uzima nož. Čuo sam kako je naredio Nikoli Malobabiću, inače starom 20 godina, da legne. Nikola je molio da ga ne kolje, da on ništa nije kriv, da je mlad. Međutim, ustaša je samo ponavljao: “Lezi i ne govori!” Nikola je legao, a ustaša mu je klekao na prsi, uhvatio ga jednom rukom za bradu, a drugom mu nožem presjekao vrat. Druge ustaše hodaju oko jame smijući se i gledajući što ovaj divljak radi. Kad je zaklao Nikolu, zovnuo je drugoga po redu, a to je bio Mile, star 24 godine. Dovedi su ga do jame pokraj zaklanog Nikole i isti ga je ustaša zapitao: “Da li ti znaš gdje ima bande?” Mile nije rekao ni jedne riječi već je odmah legao pokraj zaklanog Nikole. Ustaša je klekao i na njega te mu odrezao glavu kao i Nikoli. Zatim je pozvao trećeg po

redu, Stanka Crevara, starog oko 26 godina. Pitao je i njega: "Da li ti moguće znaš gdje ima bande?" On je odgovorio da on ne bi znao ništa, da je on bio u bolnici na operaciji, da je nesposoban i da ništa ne zna. Ustaša je stalno ponavljao svoje isto: "Lezi brzo da te zakoljem!" No Stanko nije htio da legne nego je nastavio i dalje s moljenjem: "Nemoj gospodine, ja ništa kriv nisam." Ustaša se razljutio, udario ga nožem u stomak povukao oštricu, prerezao mu stomak i Stanko je pao pokraj prve dvojice poklanih. Na to je drugi ustaša iz puške Stanku još opalio zrno u glavu. Sada je pozvao četvrtog po redu, Peru Samardžiju starog 23 godine. Po svom ustaljenom obraćanju žrtvi ustaša ga je pitao da li zna gdje ima bande. Pero, onako sitan i slabo razvijen, odmah je počeo plakati govoreći: "Nemoj gospodine, molim te, ja ne znam od nikoga ništa." Ustaša je ponovio: "Onda brzo lezi da te zakoljem." Pero je legao kao ostali, a ustaša ga kao i ove ranije, jednostavnim pokretom noža u času lišio mladoga života.

"Daj sledećeg", viknuo je ustaša. Na to sam ja prišao i stao pokraj zaklanih. Ustaša me upitao: "Da li bi ti nešto znao od bande?" Na to sam ja odgovorio: "Ja bih znao, znam i gdje se i nalaze. Noćas sam došao od njih. Ja sam njihov kurir i nosio sam poštu od jednih do drugih i zato mi je sve poznato o njima." Ustaša me upozorio da govorim istinu, rekao sam da je to sigurno i da ću im sve reći. Ustaše su se zgledale kako ja to važno i sigurno govorim, te je isti koljač kazao drugim ustašama da bi bilo dobro da me odvedu do satnika da me satnik sasluša. No naredili su mi da prije svega moram pobacati ove poklane u jamu, što sam i učinio, a oni su me samo gledali. Vukao sam svoje poklane komšije za noge, privlačio ih blizu jame i hvatao za krvavu glavu te bacao u iskopanu jamu. Nisu mi htjeli pomoći nego su se samo smijali. Kako sam se osjećao pri tome, opisati ne mogu. I sada vidim svoje zaklane drugove, osjećam još uvijek toplinu njihovog tijela i čujem njihovo krkljanje u svojoj vlastitoj krvi i na svojoj sopstvenoj zemlji.

A onda, dvojica ustaša su me povelili s rukama na leđima u vaktarnu satniku. Kad sam tamo došao, našao sam ih gdje sjede pred vaktarnom i piju. Ugledavši me satnik je upitao: "Kuda vodite toga bandita?"

“Taj bandit zna i gdje je i druga banda”, odgovorio je onaj koji me je priveo. Satnik mi je rekao da legnem potrbuške i da zinem, a on je kleknuo više moje glave, izvadio pištolj, te zapovjedio da govorim istinu jer da sada mogu vidjeti koliko mi vrijedi život. Rekao sam da ću govoriti istinu. Upitao me kako bi mi došli do bande. Ja sam mu kazao neka napišu pismo i da ga dadu meni da ga odnesem u šumu i da će oni svi doći sa mnom. Na to se on izderao i udario me cipelom po glavi sikteći: “Majmune jedan, što ti misliš da ćeš mene prevariti!” Predložio sam zatim neka oni idu sa mnom, ja ću ići ispred njih i pravo ću ih navesti na partizane. “Šta ti misliš da pridemo blizu pa da ti pobjegneš i udarite po nama.” Na to sam odgovorio neka oni kažu kako je najbolje jer ja drugačije ne znam. U tome momentu kod vaktara je ušao onaj ustaša koji je klaio, gledao sam kako pere ruke od krvi i sjeda da pije. “Vodi toga bandita nazad pa ga zakolji”, naredio je satnik. Koljač mu je odgovorio da mu je sporo nožem klata i da bi mu trebala neka sjekira, da bi glave brže sjekao sjekirom jer toga ima puno. Mislio je na sve žene, djecu i ostale koji su još uvijek bili iza vrba u klupku okruženi ustašama s noževima ne znajući šta se dešava. Na ovo je jedan ustaša iza stola dodao satniku: “Bilo bi dobro da ne koljemo djecu ispod tri godine. Mi bi njih odgojili u našem duhu.” Drugi je na to dodao: “Sve treba poklati i uništiti im klicu!” Vaktar Joso je vrlo brzo izašao u susret divljaku-koljaču donoseći mu svoju sjekiru rekavši: “Evo ti je.” Na to je ustaša zadovoljno odgovorio: “E, sad ću ja to mnogo brže.”

U tom momentu naišao je ustaša na biciklu iz Vrginmosta i predao satniku neko pismo. Pročitavši ga satnik je lupio svojom kapom o zemlju i srdito izustio: “Mogli smo do sada biti gotovi i sve ih poklati da se nismo zadržali s ovim banditom, sada ih moramo sve predati u Vrginmost na saslušanje!” Sve žene i djecu koji su ležali dolje na obali i čekali klanje, ponovno su postrojili i u stroju pod pratnjom ustaša povelili za Vrginmost. Vaktar, ustaša Josip Beljan, naredio je da se mene sveže jer da sam opasan i mogao bi pobjeći. Do Vrginmosta bilo je svega samo ne dobroga. Smijali su se cinički, pljuvali po nama, udarali cijevima, kundacima i nogama, bilo kuda i bilo koga, svejedno, muškarca, ženu ili dijete. Mene je zapalo najviše jer sam bio zadnji u stroju.

Kad smo stigli u Vrginmost, brzo su se sletile ustaše i graknuli kao jastrebovi: "Evo srpskih cigana, evo bande!" Mene su brzo odveli u zatvor dok su drugi ostali sjedeći pod vrbom u parku. Ljudi je u zatvoru bilo puno. Jedva se nalazilo mjesta za nove. Ljude je sve interesiralo šta se dešava vani. Zavukao sam se pod neke daske pričine i sakrio u ćošak. Tu sam proveo do sljedećeg jutra. Kada su se otvorila vrata, ustaša je naredio: "Gdje je onaj što je zadnji došao, neka ide napolje." U strahu sam se digao i izašao s njim van. Tada sam vidio kamion već pun žena i nekoliko mladih dečki. Tu je sa mnom bio zajedno i sadašnji potpukovnik Mirko Crevar, sada u Sarajevu. S nama su u kamion ušle i ustaše. Sjeo sam u jedan ćošak misleći da bi nekako iskočio van. Ustaša je to primijetio i rekao da se ne mičem nikuda jer će me na mjestu zaklati, te mi svojim cokolama stao na bosa noge. Krenuli smo opet u pravcu Crevarske Strane. Bojali smo se da će nas ponovno istovariti i poklati na onom istom mjestu. Međutim, kamion je prošao dalje. Sada smo se plašili Biljega na Petrovoj gori kao našeg mjesta smaknuća. No kamion je prošao kroz Vojnić i išao pravo u Karlovac. Dovezli su nas pred zgradu današnjeg Okružnog suda. Tamo su nas dočekali ustaški policajci. Odvojili su nas četvoricu koji smo tu bili jedini muški i bacili svakoga na jedna vrata u zatvor. Ostale su samo žene među kojima je bila i moja majka Marija.

I u ovom zatvoru bilo je puno Srba. Sve ih je interesiralo šta se dešava vani.

Tu smo bili oko dva mjeseca. Žene su ustašama prale veš, ribale sobe i obavljale sve ostale poslove. Nakon dva mjeseca izveli su nas sve na kako su rekli preki sud. Uveli su nas u dvoranu gdje su nam rekli: "Evo vidite, mi vas nećemo pobiti. Ne ubijamo pošten narod i žene. Pustit ćemo vas kući pa nas obavještavajte o bandi stalno i održavajte s nama vezu tako da možemo pobiti bandu. Vi ćete moći mirno živjeti." Dali su neke propusnice i oružnike koji su nas vlakom odvezli za Vrginmost.

Znao sam da je to bio neki trik jer dok sam bio u zatvoru, izvodili su Srbe koji se nikada više nisu vratili, sve su ih negdje pobili. Kad smo se vratili u Vrginmost, tamo su nam opet govorili: "Idite svojim kućama i svaki dan se morate ovdje prijavljivati i obavješ-

tavati nas gdje se nalazi banda koja se sakriva po šumama.” Na to smo se svi razišli svojim kućama. Stigavši kući, tu sam već našao svoju malu braću i sestre koji su se vratili iz ustaškog logora iz Petrinje. Kod kuće naravno nismo našli nigdje ništa, ustaše su sve opljačkale i odnijeli. Došla je moja baka iz susjednog sela i donijela nam nešto kukuruznog brašna, a mama je našla neki lonac u živici, začepila ga krpom i u njemu nam skuhalo palentu. Već navečer sam rekao majci da ja idem u partizane i da me više nikada ustaše živog neće uhvatiti.

Tako sam i uradio. Otišao sam u odred “Slavsko Polje”.

Poslije oslobođenja sam saznao da nas je spasio kotarski predsjednik Stanislav Kovačević koji je bio protiv ustaških zločina. On je našao načina da i djecu povрати iz ustaškog logora u Petrinji. Ustaše Plemenčić, Šprajc i Josip Beljan to nisu oprostili. Likvidirali su Kovačića, obrazloživši da je izvršio samoubojstvo uslijed psihičkih poremećaja...”

Iz dnevnika jednog Slovenca protjeranog iz Štajerske i naseljenog s drugim Slovencima u selo Crevarsku Stranu – Vrginmost

Ovdje pišem u prijevodu tek dijelove toga Dnevnika. Ni u jednoj rečenici nisam ništa mijenjao. U svom opširnom Dnevniku Ivan Rojs je opisao šta je vidio i doživio ljetnih dana 1941. godine u Vrginmostu i Crevarskoj Strani.

“... Ova dva mladića, stari 18 i 19 godina, bili su sa ženama i djecom iz Crevarskog Sela (Strane) odvedeni u Vrginmost i te ljude nikad kasnije nisam vidio. Svi su bili pozvani našem dragom Bogecu u novu sretniju domovinu nedužnih žrtava.

Poslije nekoliko časova čuli smo pucnjavu strojnice na brdašcu u Crevarskom Selu. Mi Slovenci smo bili pozvani, bilo nam je naređeno da idemo na rad – zakopavati mrtvace.

Kad smo došli do prostranog groba, vidjeli smo mrtve, njih 11 uredno poslagani u jami za vječni počinak. Među njima također jedan starac i truplo jedne žene. Jadnici, grob su sami iskopali koji je bio toliko prostran da bi 100 sigurno imali mjesta u njemu. Bio je pripremljen i za žrtve koje su pale na brdašću tamošnjeg sela.

Žive su slagali u grobnicu a zatim ubijali jednog za drugim. Bila su tu i spomenuta dva mladića koji su još neko vrijeme živjeli. Među mrtvacima jedan muškarac imao je lakaste cipele na nogama. Te lakaste cipele bio bi rado zadržao naš četvrti grobar, onaj medičar iz Maribora. Međutim, nas trojica smo protestirali i suprotstavili se tome. Čovjek s lakastim cipelama sigurno je bio onaj učitelj koga smo prethodnog dana tu blizu sreli, kad se vraćao iz Karlovca kući po svoju smrt. Žrtva broj 11 bila je sigurno njegova žena koja se nije htjela odvojiti od muža. Radije je pošla u zajedničku smrt.

Naš zadatak je bio da zaspemo grob do polovice jer su žrtve sa brdašća (Crevarska Strana) našle svoj zadnji počinak u druga dva groba na brdašću... Za spomenuti bi još bilo da je oko jame bila krv u lokvama. Radi muva krv sam zemljom pokrio. Pomolili smo se tiho žrtvama, prekrstili humku i zatim otišli do željezničke čuvarnice.

Žrtvama i mučenicima iz Vrginmosta i Crevarskog Sela neka Bog da vječni mir i pokoj, vječno svjetlo neka im svijetli. Neka im bude laka hrvatska zemlja!

Dok smo mi obavljali svoj posao i zakopavali mrtvace, ustaša, čuvar pruge Beljan je bio zaposlen u Crevarskom Selu. Još se nisimo dobro ni odmorili u čuvarnici, kad se on vratio s punom vrećom na leđima. Otvorio je vreću te iz nje izvadio cijele šunke i domaći kruh na sto. Prisutni lugar s puškom Šprajc, rođak Beljanov, rezao je šunku i kruh i zajedno slasno jeli.

Jela su bila iz zaliha usmrćenih u Crevarskoj Strani. Ustaše nisu bile prisutne jer su ranije odvele žene i djecu u Vrginmost. I mi smo se vratili s lopatama na ramenima. Idući cestom, u jarku smo vidjeli odbačene šešire i dijelove tamošnjih narodnih ženskih nošnji. Te žene su bile nijemi svjedoci sudbine svojih muževa, ali glasa nisu od sebe dale. Isto tako su muškarci mirno i junački ponijeli svoju smrtnu borbu. "Slava im!"

...Radi pokrsta narod je stizao ili su ga dovodile ustaše na pokrst u Sokolski dom u Vrginmostu. Istoga dana po podne čučao sam kod drva u dvorištu kuće gdje smo stanovali. Gledao sam između cjepanica drva dok su ustaše na kamionima vozile pravoslavne muškarce cestom u Glinu. Bili su to oni ljudi i mladići koji su prethodnog dana došli u povorci na pokrst, a zatim zatvoreni u Sokolski dom. Tih, toga dana, muškaraca bilo je oko 200, jer su kamioni vozili cijelo popodne, a u svakom kamionu bilo je 30 do 40 muškaraca sa ustaškim stražarima koji su bili naoružani strojnica.

Nakon nekoliko dana kako su pobili oko 270 Srba u Crevarskom Selu, pozvani smo mi Slovenci na vršidbu pšenice u to selo i druge zaseoke. Muškarci koji su uspjeli pobjeći otišli su u šumu, a pšenica im je bila složena na njivama i bio je krajnji čas za vršidbu. Vršilo se na gradsku vršilicu. Tu su radili i Slovenci, braća Lampreht punih tjedan dana. Ustaša, predsjednik općine Vrginmost Klemenčić dijelio je tu pšenicu kome je htio, ali uglavnom po 6 kg po članu. Željezničar, ustaša Beljan uselio se u bogatu kuću s trgovinom Rade Crevara koji je uspio nekuda pobjeći. U toj kući smo i mi stanovali. Beljan je tu sada trgovinu vodio za svoj račun. Od tada smo tu bili gladni, iako je svega bilo u izobilju. Povrh svega Beljan je bio marljiv radnik i dovažao je kolima sve moguće stvari – pšenicu, mast, meso, piliće, svinje, krave, konje, kola, namještaj itd.

Upravo tih dana mladi Beljan sa konjima i kolima dovažao je sve moguće stvari u tu kuću kao što sam već prije naveo. Uvečer su dolazili u kuću razni Beljanovi prijatelji na večeru i piće. Među njima i lugar Šprajc koji je bio kod pokolja kraj čuvarnice prisutan i tamo pomagao jesti suvo svinjsko meso koje je Beljan poslije pokolja u Crevarskoj Strani prisvojio.

Mladi Beljan je jedan doveženi ormar ostavio u drvarnici gdje sam ja radio s drvima. U tom ormaru našao sam razne dokumente neke škole i pošte. Taj ormar vjerovatno je bio vlasništvo zaklanog starca i njegove rodbine u Crevarskom Selu.

...Pokolj u Crevarskoj Strani je bio dobro promišljen posao, Beljana, Klemenčića i Šprajca. Oni su dobro iskoristili taj pokolj i

dobro se obogatili tuđom imovinom, tuđom mukom. Klemenčićevu ženu sam vidio na vlastite oči kad je nosila piliće i kokoši iz tuđih kuća. Šprajc i Beljan su bili najbolji prijatelji, kao i Klemenčić. Sva trojica su bili ustaše i imali glavnu riječ u Vrginmostu. Sve druge ustaše, koji su kasnije dolazili radili su pod pritiskom ove trojice...”

Kopija Dnevnika kod pisca ovog teksta.

USTAŠKI ZLOČIN U ŠUMI BREZJE KOD LASINJE

21. decembra 1941. godine

Dugo Selo, selo u općini Vrginmost na Kordunu, imalo je po popisu stanovništva 1931. godine 210 domaćinstava i 1243 stanovnika srpske narodnosti. Za vrijeme Nezavisne Države Hrvatske, 1941-1945, život je izgubilo 552 stanovnika od kojih 36 palo u borbi protiv fašizma dok su ih 516 pogubile ustaše.

Od njih 516 samo u jednom danu, u nedjelju 21. decembra 1941. godine, ustaše su u šumi Brezje kraj Lasinje usmratile 460 Srba: muškaraca, žena i djece.

Selo Prkos, također u općini Vrginmost, imalo je iste godine 106 domaćinstava sa 750 stanovnika srpske nacionalnosti. U pogubno vrijeme NDH živote je izgubilo 458 žitelja, od kojih je u borbi protiv fašizma poginulo 23 a ustaše ubile 435 ljudi. Od toga broja samo u jednom danu, istom 21. decembra 1941. godine, u nedjelju, u istoj šumi 417.

Samo u ova dva kordunaška sela od 1.993 stanovnika Srba život je izgubilo njih 1.013 od kojih je 59 palo u borbi, a 954 muškaraca, žena i djece je ubijeno, zaklano ili izgorjelo u vlastitim kućama.

Dakle, krvavog dana, 21. decembra 1941, u šumi Brezje usmrćena su iz ova dva sela 883 stanovnika.

O tom zločinu hrvatskih ustaša svjedoči Hrvat Marko Mrvac iz sela Desno Sredičko i Josip Koledić, bivši oružnik postaje Lasinja, također Hrvat i očevidac.

Marko Mrvac je zapisao:

“Sela Lasinja, Crna Duga, Novo Selo, Desno Sredičko i Desni Štefanki, naseljena su hrvatskim življem, ali su uvijek prije rata živjela u slozi i bratstvu sa susjednim srpskim selima, iako religiozno podijeljeni. Svi običaji i zborovi, kako vjerski tako i ostali, održavani su zajednički, jedni druge su posjećivali i međusobno se ženili. Međutim, već u maju i junu 1941. godine u svim hrvatskim selima postavljene su ustaške posade, na čelu s domaćim ustašama.

Istovremeno 1941. u junu i julu ustaška vlast je vršila popis stanovništva u srpskim selima Prkosu i Dugom Selu, radi prikupljanja podataka i po 50 dinara po osobi za prekrštavanje pravoslavnih Srba.

U jesen 1941. godine otišla je u Zagreb kod Ante Pavelića delegacija Hrvata, dvanaest mještana ustaša na čelu sa Milanom Martinićem da traže pojačanje zbog prisustva partizana u Prkosu i Dugom Selu i opasnosti od Srba, tražeći ujedno da se ova sela unište.

Poslije ove intervencije u Lasinju dolazi 20. decembra 1941. oko dvije hiljade ustaša iz “Luburićeve bojne”, što je bio početak decembarske ofanzive na Kordun. U devet časova istoga dana u Lasinju dolaze trojica ustaša pod šljemovima u jednom motociklu sa prikolicom. Zbog snijega i klizavosti sletjeli su u šanac, poslije čega je jedan od njih rekao: “Majku im srpsku, platiće za ovo!” Oko 11 sati u Lasinju su počele dolaziti kamionima i motociklima veće grupe ustaša, koje su odmah postavljale straže i zatvarale sve puteve i prolaze ne puštajući nikoga iz Lasinje.

Poslije podne ustaše su se rasporedile za spavanje po kućama, a komandno mjesto bojne bilo je smješteno na periferiji Lasinje uz cestu bliže šume Brezje. Oko 18 časova održan je sastanak kome je prisustvovao i jedna broj domaćih ustaša, među kojima i oružnički narednik Petar Nikolić. Na sastanku su se dogovorili o organizaciji prihvata naroda, smještaja, kopanja jama, odvođenja Srba na ubijanje i drugim pitanjima.

Narednik Nikolić je pokušao spasiti srpski narod slanjem po jednom mještaninu pisma u Prkos, ali je isti uhvaćen, a Nikolić zajedno sa familijom ubijen sa srpskim narodom Prkosa.

Dana 21. decembra, oko četiri sata ujutro, ustaše odlaze iz Lasinje prema Prkosu i Dugom Selu. Istovremeno, u šest sati određeno je 15 mještana Hrvata iz Lasinje da pod stražom kopaju jame veličine 30x4x4 u šumi Brezje. Oko 12 sati iskopali su jamu i vratili se u Lasinju. Istoga dana bilo je oblačno, maglovito i vidljivost do oko 200 metara. Poslije podne se razvedrilo tako da su se vidjele vatre kako već gore srpska sela Prkos i Dugo Selo. Oko 13 sati počele su pristizati kolone srpskih seljaka, muškaraca, žena i djece, bez prtljaga, poređani u kolonama, redovima 4-6 i praćeni sa jedne i druge strane od ustaša sa noževima na puškama, koje su držale u rukama. U koloni su bila i jedna kola sa jednom ženom koja je u pokretu rodila dijete. Po stizanju u Lasinju smješteni su u jedan magazin.

Oko 16 sati, istog dana, odvođeni su iz magazina i smješteni u štalu seljaka, mlinara Jose Katalinića, koja je bila rešetkama obezbijedena. Negdje, oko 21 sat počelo je odvođenje svezanih Srba prema iskopanoj jami. Nad jamom čekale su ustaše u uniformama sa noževima i drvenim maljevima, sa kojima su ih udarali po glavi i boli u vrat. Onako povezani jedni za drugima padali su u jamu, među kojima je bilo živih. Ubijanje i klanje trajalo je do 1 sat poslije ponoći. Poslije zločina ustaše su se krvave vratile u Lasinju gdje su im morali dati toplu vodu da se operu od krvi. Istovremeno dovedena je grupa mještana radi zatrpavanja leševa, od kojih su neki padali u nesvijest, kada su morali zatrpavati i one koji su pozivali u pomoć. Ova grupa zamijenjena je drugom koja je oko 6 sati 22. decembra 1941. dovršila zatrpavanje srpskih žrtava.

Prema provjerenim podacima iz ove jame u jutarnjim časovima izašli su živi: jedan muškarac, oko 40 godina star, uputio se prema Novom Selu, gdje je uhvaćen od ustaša, vraćen i ubijen. Izašla je i jedna žena, stara oko 30 godina, uputila se niz potok kojim je tekla ljudska krv, prema rijeci Kupi i poslije 4 kilometra uhvaćena od ustaša kod Novog Sela, i ona vraćena i ubijena. Jedan dječak star 12 godina, po imenu Milorad Minić, iz Dugog Sela, izašao je iz jame i krenuo prema rijeci Kupi i poslije cijelog dana lutanja i hodanja došao u selo Trepču, gdje je od ustaša uhvaćen i sa grupom drugih Srba ovoga sela ubijen i zakopan s njima u nji-

hovom selu Trepča. Prije toga viđen je sav krvav sa tri uboda u vrat, Ilija Bućan, iz Prkosa, po zanimanju kovač, istrgao se iz svezane kolone, skočio na ustašu, ali ga je drugi ustaša zaklao.

Za vrijeme ubijanja noć je bila tamna, te su ustaše upalile fe-njere. Ni jedan se puščani metak nije čuo, tako da ljudi nisu ni znali kuda idu dok nisu došli do jame.

Drugog dana, 22. decembra, drugi dio pohvatanih Srba sami su sebi kopali jamu. Porodica Radanović, otac i mati u prisustvu mlađe kćerke od 5 godina prvo su iskopali jamu, a zatim po redu: otac, mati, stariji brat, mlađa sestra i na kraju najmlađa kćerka poklani i bačeni u jamu. Do noći 23/24. decembra iskopane su četiri jame, gdje je poklano i poubijano 1.100 duša. Noću 21. decem-bra jedan od ustaša koji je vršio klanje dobio je živčani slom i podi-vljao. I njega je ubio njegov kolega ustaša i bacio u jamu. Dva dana pred Novu 1942. godinu, kroz mjesto Lasinju ustaše su vozile 60 srpskih žena s njihovom djecom u dva kamiona prema Dugom Selu. U zaseoku Kljajići, domaći ustaša iz Desnog Štefanka, zloči-nac Josip Pavek, organizovao je i lično učestvovao s istovarom ovih žena s djecom i zatvaranjem u drvenu kuću, koju je polio benzi-nom i zapalio.

Uz vrisak djece i jauk njihovih majki i na veselje ustaških zli-kovaca izgorjeli su u jednom danu. Mjesto stravičnog zločina nije ničim obilježeno, kao da nisu nikad ni postojali...”⁸

Josip Koledić, oružnik postaje Lasinja

Svoje svjedočenje o genocidu nad Srbima Prkosa i Dugog Sela zapisao je očevidac oružnik NDH **Josip Koledić** 29. aprila 1951. godine. On kaže:

“Ustaše među kojima su se najviše isticali Štefica Markulin, Mate Brajim, Jure Topolnjak, Raco Topolnjak, lugar, Jože Marku-

8 Dušan Baić, Kotar Vrginmost u NOB-i 1941-1945, str. 763-765.

lin, njegov brat Mika Markulin, Josip Vuksan, Jure Šišnjak i njegov sin Ivan Šišnjak, Mijo Vuksan, Ivan Zmajlović, svi iz mjesta Lasinje su učestvovali u hvatanju i klanju srpskog naroda iz sela Prkosa i Dugog Sela.

U selu Banski Kovačevac aktivne ustaše su bile: Ruda Sepić, pandur, Mića Bartulić, Mata Manceta, Ante Manceta, tišljar, Jandre Đerak, kovač, Karlo Kranjc, Ivan Mihelić, lugar, Mića Lesar, Mate Mihelić, Jože Trova, školski podvornik, Ivan Mihelić, Mika Mihelić, Marko Mihelić, Miljkan Župan, Mata Krupić, mlinar.

Iz sela Crna Draga kao ustaše isticale su se u pokolju Srba: Mika Kuzmić, Josip Britvec, oficir, Josip Britvec, čikan i Mika Britvec. Iz Novog Sela isticali su se u zločinu: Tomica Turkalj, Tomica Perišić, Joža Britvec, Mija Trkulja, Ivan Milovac, Joža Peričić i još nekoliko drugih.

Iz Desnih Stefanki posebno su se isticali Josip i Pajo Pavek, a iz Desnog Sredičkog, Mata Prahir. Oni su formirali delegaciju koju je predvodio Milan Martinović, sin nadcestara iz sela Graca. U delegaciji su još bili: Štefica Markulin, Josip Mađer, Joža Vuksan, Jure Topolnjak, Mika Mihalić, Mata Mihalić i još neki kojim se imena ne sjećam. Delegacija domaćih ustaša kod Pavelića uspjela je tako da je 20. decembra poslije podne u Lasinju stigla ustaška bojna Maksa Luburića koja je 21. 12. 1941. oko 6 sati opkolila srpska sela Prkos i Dugo Selo i pohvatala gotovo sve srpsko stanovništvo, odvela ga u mjesto Lasinja i sve poklala u šumi Brezje. Jedan broj Srba uspio je pobjeći u selo Kovačevac, ali ih je tamo dočekala grupa hrvatskih seljaka i predala ih ustašama koji su ih poklali i zatrпали u jamu.

Štefica Markulin određivao je ljude koji su išli kopati jame za srpski narod u šumi Brezje, zajedno sa Jurom Topolnjak i Ivanom Zmajilovićem. Za to vrijeme Srbi su bili zatvoreni u nekom starom krajiškom magazinu iz kojeg su odvođeni pod batinama i psovkama u šumu Brezje gdje su klani i udarani drvenim batovima po glavi. Na tobožnjem sudu kod mlinara Jose Katalinića, gdje je done-sena presuda o pokolju srpskog naroda nije se niko ustao u obranu. Naročito se zauzimao Mata Mihalić iz Kovačevca da se taj narod sav pokolje rekavši da ako se taj narod pusti da se on odriče da bude

Hrvat... To može posvjedočiti i Joso Katalinić, mlinar u Lasinji u čijoj su se kući donosile odluke da se sav srpski narod pokolje.

Poslije pokolja dali su se u pljačku i paljevinu ovih sela i mučenju onih koji su se slučajno negdje sakrili. Ivan Mihalić izdao je četvero djece koja su se nalazila skrivena kod Ante Đereka, a koja su poslije zaklana. Također je zaklan i oružnički narednik Petar Nikolić, sa ženom i dvoje djece i supruga Dušana Bižića, koji su bili Hrvati. Narednik Nikolić poslije pisma kojeg je uputio u Prkos srpskom narodu da se skloni, ali su se pisma dočepale ustaše, pa su ga oni ubili.

Vasilja Božića su strahovito mučili: Tomica Turkalj, Mate Perčić, Joža Britvec, Mija Turkalj, Ivan Milovac iz Kovačevca. Odrezali su mu nos i uho, te bosa i gola dotjerali u Lasinju drugim ustašama koji su im rekle, što su ga takvog vodili, što ga nisu sami negdje zaklali. Nakon toga odvele su ga ustaše onako krvavog u ranama na mjesto masovnog zločina u šumu Brezje, tamo ga mučile do besvijesti i zaklale.

Čudi me, zašto Štefica Markulin, pandur, za svoja nedjela još do sada nije pozvan na odgovornost, jer je on jedan od najodgovornijih učesnika pokolja srpskog naroda koji je pohvatan kod svojih kuća i masovno poklan u šumi Brezje.

Srpski narod bio je vredan da su im ovi pobrojani susjedi Hrvati ustaše bili zavidni na njihovoj imovini i to je bio glavni razlog što su ih masovno poklali i imovinu im opljačkali, a kuće sve popalili.

Na stratištu u šumi Brezje ustaše su zaklale 1.100 duša..."⁹

Stevo Kljajić

Staro Selo, kbr. 158

Topusko

Staro Selo nalazi se na komunikaciji Topusko-Velika Kladuša, sedam kilometara južno od Topuskog, pored rijeke Gline.

9 Petar Zinaić, Genocid na Kordunu i okolici 1941-1945, Bg. 1996. str. 401.

Ovo srpsko naselje imalo je 1941. godine 200 domaćinstava i 1.600 stanovnika. U susjednom zaseoku Bijeljevine živjeli su Hrvati. Do uspostave Nezavisne Države Hrvatske 1941. godine među svim tim ljudima vladali su dobrosusjedski i prijateljski odnosi. Pomagali su se, dolazili jedni drugima na slave i Božić, kumili se pa i rodbinski povezivali. Međutim, dolaskom ustaša na vlast, njima se odmah priključilo 60 mještana zaseoka Bijeljevine da bi ubrzo tih dobrih odnosa i prijateljstva u potpunosti nestalo.

Nagla promjena do tada mirnih i dobroćudnih ljudi, i to posebno prijatelja, uspostavom ustaške vlasti, dođe do punog izražaja. Čovjek koji je poznao ove ljude samo nešto ranije više ih nije mogao prepoznati.

U vrijeme četverogodišnje Nezavisne Države Hrvatske, 1941-1945, ustaše su na najokrutniji način usmratile 601 stanovnika Starog Sela, ovog malog kordunaškog mjesta, samo zato što su bili Srbi i pravoslavne vjere. Na samom izlazu iz Starog Sela prema Topuskom, u Dugačkoj Luci, noževima i krampovima ubile su, u vremenu od 28. jula do 3. augusta 1941. godine, 250 srpskih seljaka, a na Bobića obali, nedaleko od Kamenskog mosta, prema Vrnograči, istovremeno, 28. i 29. jula mučiše i usmrtiše 36 Srba od kojih šesnaestero djece u starosti od mjesec dana do 15 godina. O tom stravičnom zločinu zapisao sam 15. maja 1962. godine svjedočanstvo **Steve Kljajića**:

“Bio sam živ ispod mrtvih. Imao sam tada 14 godina. Ljeto. Pomalo je rosila sitna kišica. Izbjegli smo iz sela u obližnju šumu zvanu “Debela kosa”. Ali ustaše su pošle u potjeru za nama. Kako je šuma bila blizu sela, pohvatale su nas. Svi smo bili međusobno poznati i svi rođaci iz istog zaselka. Dovedi su nas u selo, tukli, silovali djevojke i majke nam, otimale dukate, pljačkale i psovale nam majku srpsku. Iz sela su nas povele u redu dva i dva do “Bobićeve obale”, nemilosrdno nas maltretirajući i udarajući kundacima i batinama do samoga mjesta. Ustaše su nam bile poznate iz zaseoka Bijeljevine i okoline Topuskog. Naši susjedi. Na određenom mjestu su nas zaustavile i tu je neko sjeo, a netko stajao. Oni su se sa strane nešto dogovarali. Njih je bilo 12, a nas 36 od kojih šesnaestero djece. Postrojili su nas sve četiri po četiri kako

bi zrno pri ispaljivanju moglo četvoricu pogoditi i usmrtili. Morali smo se rukama držati jedan iza drugoga. Pukla je prva puška. To je zločincima bio znak za plotun i opću paljbu. U isti tren trgnuo se ispred mene Stevo Vučetić, zvani "Roksa". Kad je on potrčao, ja sam pao na zemlju ne znajući da li je to bilo zbog pucanja iz puške ili me je on srušio kad se trgnuo. Uslijedio je novi plotun. Pucali su za njim. Uspio je pobjeći. Čuo sam da mu psuju majku srpsku i viču: "Pobježe!" Zatim je uslijedio plotun po nama. Ljudi, žene i djeca popadoše kao snoplje. Budući da sam ja pao još od pucanja prve puške, bio sam živ ispod njih mrtvih. Metak me je pogodio u lijevu ruku, gdje mi i danas fali mišić čak do kostiju. Poslije su pregledavale da li je tko još živ i koga su našli da krči, priklali su ga. Čuo sam da viču: "Kolji je, još je živa!" Došli su i do mene. Bio sam ranjen u ruku, a od drugih pobijenih krv me je svega oblila po očima i ustima. Čitavo lice bilo mi je krvavo. Mislili su da sam mrtav, jedan me je ustaša udario cipelom u rebra i rekao: "Ovaj je gotov!"

Otišli su dalje od mene. Još je sa strane bio živ jedan mali dječak od tri godine. Nisu ga strijeljali s nama. On je sjedio na međi i plakao. Zvao je svoju majku. Ustaše pitaju jedan drugoga: "Ima li tko metak?" Kako više, kako rekoše, nisu imali municije, kundakom su ga udarile tri puta po glavi i tako ga usmrtili. Bacile su ustaše, naše komšije, po nama grane i otišle. Nakon pola sata kad sam bio siguran da su otišle, ustanem, obrišem oči od krvi i produžim put za Glavicu, u Bosnu. Srećom, naišao sam na Iliju Bobića koji me je uputio do Milke i Stojana Vignjevića. Oni su me nekim krpama previli i kod njih sam ostao osam dana. Zatim sam se vratio u selo i bio kod Basta Save. Tu su mi s voskom mazali i previjali ranu. Tih dana kroz selo je prolazio ustaški svjetnik. Rekli su mu da sam ranjen kod goveda. On me je odvezao u bolnicu u Glinu. Upravo tih dana ustaše su poklale 1.564 srpska seljaka s područja Vrginmosta i Gline u Srpskoj pravoslavnoj crkvi Rođenja Bogorodice u Glini. Tada su me počeli tući u bolnici u kojoj je bilo puno ustaša. Uspio sam se nekako obnoć prokrasti i pobjeći. Došao sam u Staro Selo, pa u Katinovac, a dalje me je k partizanima u Petrovu goru odveo odbornik Đuro Cvjetičanin, koji je umro poslije rata. Tako sam dalje ostao u partizanima do oslobođenja, preživio bitke na Sutjesci, Neretvi i mnoge druge.

U toku rata ranjavan sam sedamnaest puta i sada sam invalid 40%. Živ je ostao boreći se protiv fašizma četiri godine i Stevo Vučetić koji je pobjegao ustašama sa strijeljanja i sada se nalazi u Petrinji. Dobro bi bilo da i s njim razgovarate.

Onog istog dana kada su pobile moje rođake, tj. 28. jula 1941, ustaše su dovele još dvanaest srpskih seljaka da zakopaju pobijene. I oni su bili iz Starog Sela. Kada su ih zakopali, onda su pod ustaškom stražom iskopali za sebe jame, tada su i njih pobili zlikovci. Samo je jedan ostao živ, i to Stanko Bobić, koji sada živi u Zagrebu.

Zajedno sa mnom na strijeljanju bila je moja mati Stoja Kljajić (40), sestra Staka (17 godina) i sestra Milica (13 godina), zatim braća od strica (njih tri) i druga rodbina. Svi su oni u istu jamu zakopani. To mjesto masovnog zločina, kao i ono u Dugačkoj Luci gdje ustaše poklaše 250 srpskih seljaka još do sada nije ničim ni obilježeno.

Na Bobića obali ustaše su 28. jula 1941. godine ubile:

1. Basta Stojana Stevan	22 god.
2. Bobić Rade Boja	21 god.
3. Bobić Mile Jeka	51 god.
4. Busić Nikole Aleksa	10 god.
5. Busić Nikole Branko	7 god.
6. Busić Nikole Dušan	12 god.
7. Busić Nikole Jelena	15 god.
8. Busić Nikole Ljubomir	4 god.
9. Busić Nikole Milan	2 god.
10. Busić Petra Milka	17 god.
11. Busić Petra Nikola	37 god.
12. Busić Pere Milka	14 god.
13. Ivošević Đure Ljuban	23 god.
14. Ivošević Đurđa Ljubica	20 god.
15. Kljajić Nikole Bogdan	14 god.
16. Kljajić Nikole Ilija	18 god.
17. Kljajić Nikole Ljuban	13 god.
18. Kljajić Nikole Milica	19 god.

19. Kljajić Nikole Staka	22 god.
20. Kljajić Stevana Stoja	43 god.
21. Kotur Ninka Dušan	14 god.
22. Obradović Nikole Mile	34 god.
23. Obradović Stanka Petar	19 god.
24. Poštić Maksima Nikola	47 god.
25. Vilenica Laze Evica	36 god.
26. Vilenica Paje Jeka	10 god.
27. Vilenica Paje Ljubica	4 god.
28. Vilenica Paje Milka	8 god.
29. Vilenica Paje Ostoja	12 god.
30. Vilenica Paje Anka	13 god.
31. Vučetić Pavla Jovan	20 god.
32. Vučetić Mile Milka	31 god.
33. Vučetić Miloša Pavao	13 god.
34. Vučetić Stevana Stanica	49 god.
35. Vučetić Petra Stevo	10 god.
36. Vučetić Vuje Stoja	37 god.

Mile Mišković
Selo Radovica
Cetingrad
Slunj

“... Godine 1941. imao sam 40 godina života. Moje selo Radovica nalazi se u blizini Cetingrada. Imalo je 200 srpskih i 150 hrvatskih domaćinstava. Odmah poslije propasti Jugoslavije i proglašenja Nezavisne Države Hrvatske pojavile su se ustaše koje je predvodio župnik Pero Medvjed.

Već na sam Đurdevdan, 6. maja 1941. godine, ustaše rukovodene ovim rimokatoličkim svećenikom uhvatile su 16 Srba iz sela Bogovolje, općina Cetingrad i odveli ih prema Slunju, usput ih tukli i ubili iz pušaka. Među nevino ubijenim bio je Blanuša Lazo, njegov sin Miladin i Lazo Rkman, trgovac iz Bogovolje. Samo tri dana nakon Sv. Đurđa odvele su ustaše: Radu Martinovića iz Ruševice, Cvijana Vuletića iz Polojskog Varoša i Petra Bižića iz Ruševice. Njih su strašno tukli na putu do Slunja. Tamo su ih talijanski oficiri oteli ustašama i doveli ih njihovim kućama.

U noći 31. jula na 1. augusta 1941. upadale su ustaše u srpska naselja, provaljivali su u srpske kuće i odvodile Srbe muškarce u Cetingrad. Tamo su ih zatvorili u zgradu Općine i žandarmerijske stanice. Već slijedećeg dana su ih utrpale ustaše u kamione i odvezle prema Velikoj Kladuši, te na “Mehino stanje” gdje su ih pobile nad rovovima koje su bili iskopali jugoslavenski vojnici. Tukli su ih ustaše i ubadale noževima prilikom ubacivanja u kamione. Tako je Lazi Martinoviću iz Radovice ispaao iz trbušne šupljine drob, prilikom ubacivanja u kamion, jer mu je trbuh bio izboden nožem.

Tada su ustaše s područja općine Cetingrad pohvatale i odvele 300 Srba muškaraca i pobile na Mehinom stanju. Navodim imena onih čijih se imena dobro sjećam: Odvedeni su i ubijeni u vremenu od 3. do 5. augusta 1941. godine ovi moji komšije i rodaci: Lazo Martinović, Cvijan Vuletić, Milutin Dejanović i njegov brat Pero, Milan Podkonjak, Nikola Pavković, Pero Cetina, učitelj Miloš Bujčić, učitelj Milan Ivošević iz Radovice. Iz sela Ruševice: Milan Radić, Mile Tadić zvani ‘Tuban’, Pero Rausavljević, Vasilj Rausavljević,

Ninko Dejanović, Ilija Ribić, Mile Ribić, Petar Ribić, Milovan Sela-ković, Mile Ribić, Simo Žegarac, Lazo Žegarac, Nikola Ribić, Branko Ribić, Mile Martinović, Milić Sremac i njegov brat Miloš, Stevo Gnjatović, Pero Sudar i njegov sin Mile, Milovan Ćulibrk i njegov brat Ninko, Pero Popović i njegov brat Dragić, Nikola Vuletić, Đuro Dejanović, Nikola Dejanović, Jovo Vujaklija, Miloš Vranješ i njegov brat Milan, svi seljaci-zemljoradnici.

Iz Cetingrada su odvedeni i ubijeni: Luka Krmar, obućar, Miloš Žegarac, trgovac, Vladimir Mandić, učitelj, Josif i Marko Tepavac, braća, Bogdan Kangrga, trgovac, Đuro Pjevac, gostioničar, Stevo Kuruzović, pekar i njegov otac Simo, seljak, Dragić Brković, pekar i njegov brat seljak Pero, Milivoj Brković, krojač, Petar Brković, banovinski putar, Radivoj Brković, krojač, Dmitar Brković, seljak, Jovan Brković i Mile Brković, seljaci i Đuro Basara, trgovac. Iz Podcetina: Mile Mandić, financ u penziji, Jovo Mandić, žandarm. narednik u penziji, Nikola Mandić, seljak, Nikola Jeličić, lugar, Mile Mandić, seljak, te više drugih čijih se imena ne mogu sjetiti. Iz Savić Sela njih nekoliko od kojih se sjećam Steve Savića, zemljoradnika. Više njih iz sela Maljevca i sela Buhače. Već 5. augusta 1941. godine ustaše rukovođene katoličkim župnikom Perom Medvjedom pohvatale su sve srpske porodice u Cetingradu, zatvorili ih u podrumu žandarmerijske stanice, a sutradan su ih odveli pješice na brdo zvano "Bakić glavica" kraj Cetingrada. Tu su ih usmrtili neke noževima a neke udarajući maljevima po glavama. Leševe su pobacali u jednu veliku jamu iz koje se je prije vadila ruda za željezaru kraj Topuskog.

Tada su ustaše pobile slijedeće Srbe: Milicu Krmar sa kćerkom starom 4 godine, Dragicu, suprugu trgovca Miloša Žegarca, njihovog slijepog sina starog 15 godina i Dragičinu majku, suprugu učitelja Mandića sa sinom Brankom (2) i drugim sinom (7), Ranku Basara, suprugu trgovca Đure Basare sa djetetom starim dvije godine, Olgu Kangrga, Sofiju Pjevac sa kćerkom Nadom (13), suprugu Pjevac Petra sa četvero male djece, stare od jedne do sedam godina života, te još dvoje djece njenog muža brata Rade iz Vinkovaca, koja su se slučajno zatekli kod svoga strica i strine, supruga Pavla Pjevca i njihovo dvoje djece u starosti, dvije i četiri godine, supru-

ga Petra Pjevca i njenih troje djece u starosti ispod 13 godina, supruga Steve Kuruzovića, pekara i dvoje njihove djece od 1 i 3 godine. Tog istog dana odvele su ustaše i ubile: Danicu Vujić, suprugu Miloša, pravoslavnog sveštenika iz Radovice sa dvoje njihove djece od kojih je jedno bilo staro 2 godine, a drugo samo 6 dana, sestru sveštenika Miloša, suprugu Save Kojića, sveštenika iz Buhaće. Gotovo svi supruzi ovih žena bili su već pobijeni, par dana ranije.

Na brdo "Bakić glavicu" odveden je i seljak Pavao Pjevac. Njega su hrvatski vojnici izboli nožem i bacili u jamu, misleći da je mrtav. Kada su ustaše obavile svoj krvavi posao otišle su pjevajući. **Pavao Pjevac** se podigao, izašao iz jame i došao u svoje selo. Izliječio se. On je meni i preživjelim ispričao sve u detalje o tom masovnom pokolju naših najmilijih na brdu "Bakić glavica".

... Pavao je pričao: "Kada su nas ustaše hvatale, govorile su nam da sa sobom poneseo sav novac i nakit koji imamo, jer nas vode u logor pa će nam to trebati za kupovanje životnih namirnica. Kada su nas uvele u podrum žandarmerijske stanice u Cetingradu, oduzele su ustaše sve što su našli kod pohvatanih Srba, a prilikom oduzimanja i nakon tukle su ustaše svakoga i ne samo nas muškarce nego žene i djecu. Žene i djevojke pa i djevojčice silovali su ustaše i Pavelićevi oružnici u prisustvu župnika Medvjeda. Djeca su bila prisiljena gledati muke svojih majki i sestara, gledale su kako im krvnici siluju njihove najmilije. Tako se na supruzi učitelja Mandića izredalo njih 16 ustaških krvoloka. Ova jadna žena pomagala je, pa se je smilovao komandir oružničke stanice i zabranio dalje silovanje ove jadne žene. Vidio sam tada su ustaše silovale kćerku Đure Pjevca, Nadu iz Cetingrada staru 13 godina. Silovali su i neke druge čijih se imena sada ne mogu sjetiti. Svoje nagone zadovoljavale su ustaše u prisustvu zatvorenih, njihovih majki i očeva. Čim se spustila noć, nas onako izudarane i izmučene, k tome bez hrane i vode izvele su nas ustaše i oružnici iz podruma žandarmerijske stanice. Padala je jaka kiša. Majke su nosile svoju jednu dječicu u naručju i neke vodile uza se, koja su im se držala za suknje. Niko od nas nije znao kuda nas vode. Nakon nekog vremena doveli su nas na brdo "Bakić glavicu". Tu nas je dočekalo još nekoliko ustaša, nama poznatih Hrvata iz Cetingrada. Odmah su

počeli svojim krvavim zanatom, počeli su klati djecu. Prvo su istrgli iz naručja dijete učiteljice Mandić, staro 2 godine. Ustaša mu je prerezao pred majkom i nama prisutnima nožem vrat i leš mu bacio u jamu. Odmah iza toga ostale ustaše su se bacile kao bijesne zvijeri na drugu djecu, te njihove majke i bake, zatim na nas muškarce. Klale su noževima i udarale po glavama ustaše kako Srbe muškarce tako žene i djecu im njihovu. Mene su ubole nožem na dva mjesta u tijelu. Evo ovdje i ovdje. Još se dobro pozna. Rane smo nekako zaliječili, ali tugu i žalost nećemo moći nikada izliječiti...

Poslije ovog pokolja na brdu "Bakić glavici" išle su ustaše, priča dalje Mile Mišković, po srpskim selima i ubijale odreda svakoga koga bi zatekle. Srbi su bježali u šume i tako spašavali svoje gole živote. Tako su u mom selu Radovici uhvatile ustaše i ubile: Marka Martinovića, Đuru Pekeća, Jeku Bastaja, Dušana Miljuša, Peru Romčevića, Mišu Tomaša i još nekoliko žena i djece, kojima se ne sjećam imena.

Ustaše su srpske kuće pljačkale. Odnosile su gotov novac, robu, namještaj, šivaće mašine, obuću, sve šta im se sviđalo. Odgonili su stoku u svoja sela: goveda, konje, ovce, koze i svinje, kao i perad. Naše su pse poubijali.

Dana 19. augusta došle su ustaše, domobrani i oružnici u ova naša i druga srpska naselja. Ovoga puta pored pljačke, ubijali su, zatvarali u kuće i palili naše stanovnike zajedno s kućama i gospodarskim zgradama. Tako su u svojim kućama izgorjeli: Đuro Dereta i njegova sestra u Ruševici, Tomislav-Tomo Kunić iz Glinice izgorio je u vatri svoje kuće sa 12 članova svoje porodice. U ovom selu ustaše su probole nožem vrat djevojčici staroj 12 godina, a sva njena porodica poklana je i zapaljena u vlastitoj im kući. Mnogi su bježeći pred ustaškim nožem skakali u potok Glinu i u njemu su umirali.

Tada su ustaše i domobrani zapalili sve kuće i gospodarske zgrade u selima: Gejkovac, Žravnica, Begovo Brdo, Ruševica, Gornja i Donja. Zapalili su i sve mlinove na potocima Glina i Ruševici, tako da preživjeli Srbi ne bi imali gdje da melju žito.

Nakon ovoga zločina ustaše i katolički župnici su pozivali preživjele Srbe da dođu u Cetingrad i pređu u katoličku vjeru pa im se više neće ništa loše činiti. U toj akciji posebno se isticao žup-

nik Pero Medved. Stanovnici Begovog Brda prešli su na islamsku vjeru ali im to nije ništa pomoglo, jer su već u martu 1942. godine svi koje su ustaše zatekle – poklani. I općinska uprava u Cetingradu pozvala je Srbe da pređu iz pravoslavne na rimokatoličku vjeru a oni koji to ne učine mogu preći i u islamsku, jer da su te dvije vjere jedino u hrvatskoj državi prave i dozvoljene. Oni koji su otišli na pokrst u Slunj, više se kući nisu povratili. Poklani su u Slunju. Sjećam se da je u Slunj među ostalima otišao na pokrst: Mile Škorić, Marko Škorić, Marko Perić iz Maljevca i tamo ih ustaše poklale. Tako su ubijeni na prevaru i Simo Škorić, trgovac stokom i njegova cijela porodica.

20. augusta ustaše i domobrani su opljačkali Srpske pravoslavne crkve u Radovici, Širokoj Rijeci i Buhači pa zapalili.

Dna 1. novembra 1941. godine ubile su ustaše u mom selu Pericu Milivoja i sina Mile Vuksana. Ranim jutrom 2. novembra upale su ustaše u moju kolibu na zgarištu mi kuće svezali me i odveli u Cetingrad zajedno s Pericom i Milom Vuksanom, očevima ubijenih mladića. Zatvorile su nas ustaše u podrum žandarmerijske stanice, gdje smo proboravili pet dana. Tukle su nas ustaše po tri puta noću. Šestog dana odveli su nas u Slunj, a zatim u Zagrebu. U Zagrebu smo ležali u zatvoru tri i pol mjeseca. Tu je bilo mnogo zatočenih Srba i nešto Hrvata. Mnoge su zatvorenike izvodile ustaše noću i ubijale. Prebacili su me u ustaško redarstvo u Zagrebu gdje sam bio s drugim Srbima do 22. aprila 1942. U zatvoru ustaškog redarstva trpjeli smo pored batina i veliku glad. Hranili su nas samo sa kraljom repom, koja je bila kuhana na vodi bez masti.

U logoru Jasenovac:

Dana 23. aprila 1942. odvele su me ustaše iz Zagreba s još 13 Srba u logor Jasenovac. Sjećam se da su sa mnom u Jasenovac odvedeni: Đuro Vucelić, podnarednik jugoslavenske vojske, rodom iz Gornjih Dubrava kod Ogulina, Tadija Milosavljević, zemljoradnik iz Srbije, Đuro Šarić, zemljoradnik iz Like i Milan Kijurina, zemljoradnik iz Pašinih Potoka, općine Cetingrad, imena drugih se ne sjećam.

Kada su nas doveli u logor Jasenovac, uvele su nas ustaše u jedan tunel i tu nas temeljito pretresle, te nam oduzeli sve šta smo još imali.

Poslije izvršenog pretresa odvojili su od nas Milu Vuksana i Milana Kijurinu. Njih su odvele ustaše malo podalje od nas i pred našim očima ubile maljevima po glavi. Nas su odveli u neku baraku.

Već sutradan su nas odveli u selo Gradinu, gdje smo morali rušiti srpske kuće i materijal odvoziti – prevažati u logor Jasenovac. Od ovog materijala pravljene su štale za opljačkanu srpsku stoku. Od jednog dijela materijala iz Gradine, a porušenih srpskih kuća i gospodarskih zgrada zidana je i jedna velika peć. Ustaše su nam govorile da će se Srbi paliti u toj peći.

Nakon mjesec dana poslije dolaska u logor, razbolio sam se od srdobolje, jer sam jeo pokvareno konjsko meso. Logorski lekar dao mi je poštedu. Ta isti dan logorski zapovjednik izdao je naređenje da se pokupe Srbi-zatočenici koji su uslijed bolesti ili starosti nesposobni za rad, pa da se pobiju, jer da ih je šteta bada-va hraniti. Taj dan pokupili su ustaše nas 105 po logoru. Sve su nas postrojili u stroj i povelili na logorsko groblje kraj Save da nas pobiju. Ja sam prozreo njihovu namjeru, pa sam iskoristio priliku kada ustaše nisu gledale u naš stroj, iskočio sam i sakrio se iza jedne barake. Na isti način pobjegao je iz stroja smrti i Đuro Vučković iz Gline i sakrio se iza druge barake. Svi ostali iz stroja, njih 103 odvedeni su na logorsko groblje i tamo pobijeni maljevima po glavi.

Već slijedeći dan poslije ovog pokolja, bili smo postrojeni u krugu logora. Ustaše su pred nas izvele jednog Srbina, isprebijanog zatočenika i naredile mu da legne na zemlju. Kada je ovaj Srbin onako izmrcvaren legao, prišao mu jedan ustaša i iz revolvera pucao mu u zatiljak i tako ga usmrtio. Poslije toga su nam rekli da je on htio bježati, pa je zato ubijen. Rečeno nam je da će za svako pokušano bjekstvo stotinu Srba platiti glavom. Tako su i radili kako su i o tome govorili.

Jednoga dana kada su tražili zatočenike da se jave za rad u Njemačkoj, javio sam se i ja, kako bi se spasio stravičnog života u logoru Jasenovac, a i sigurne smrti.

Otpremljen sam sa nekoliko drugih, 4. juna 1942. godine na rad u Njemačku. Tu sam ostao do 23. juna 1943. godine. Tada sam sa pasošem iz Njemačke doputovao u Beograd i tako ostao živ...”

Opširnije vidi, Arhiv Jugoslavije, fasc. 922, Zapisnik od 30. juna 1943.

Mišković Mile s.r.

Milutin Lovrić
Cvijanović Brdo
Slunj

31. jula 1941. godine, u četvrtak na sajmeni dan slunjske su ustaše pohvatale 43 srpska seljaka. Tukli su ih i mučili u zatvoru. Oduzeli su im i stoku koju su doveli na prodaju. Istoga dana poslije podne ubacili su ih u kamion i odvezli samo jedan kilometar sjeverno od Slunja u pravcu Cetingrada u Taborište. Još u zatvoru su im oduzeli sve što se zateklo kod njih, a sada su sa njih skinuli odjeću i obuću. Nakon toga dovodili su ih do bezdane jame Vrtača i ubijali. Neke su žive isprebijane bacali u jamu, a neke udarali batom ili nožem i bacali u bezdanušu.

Ustaše, Mijo Butina iz Nikšićkog Cerovca i Ivan Skukan iz Slunja su poslije oslobođenja na suđenju ispričali pojedinosti kako su ubijali svoje poznate komšije Srbe.

Mijo Butina je pored ostalog kazao:

“... Bio je četvrtak 31. 7. 1941. sajmeni dan u Slunju. Mi smo dobili naređenje da po sajmu hvatamo Srbe tako da smo toga dana pohvatali 35 ljudi, a nekoliko ih je bilo od ranije u zatvoru. Navečer smo ih potrпали u kamion i odvezli u selo Kamenicu od kuda smo ih vodili u jednu pećinu zvanu Vrtača gdje smo nekoje žive bacali, a nekoje poubijali batovima ili noževima i bacili u jamu-pećinu. Ja sam svojom rukom ubio sedam ljudi među kojima je bilo mlađih i starijih. Najviše je tukao Ivan Skukan, Marko Obajdin i Ivan Obajdin, a tukli su i svi drugi...”

Onaj koji je najviše tukao Srbe, Ivan Skukan je ispričao i sljedeće:

“31.7.1941. ustaški natporučnik Jure Kutnjak i ustaški emi-

grant Mladen Marković rukovodili su hapšenjem u Slunju, upustili su narod na sajam, a kada se naroda dovoljno skupilo naredili su ustašama da se izlazi iz Slunja na sve strane zatvore. Postavili su straže oko Slunja i počeli hvatati Srbe tako da su toga dana pohvatili veći broj i zatvorili. Kad je Vital Baljak došao s brda Bliznica gdje su toga dana ubijali Srbe s područja Rakovice, ovi ljudi pohvatani u Slunju odvezeni su u Taborište i živi bačeni u jamu Vrtaču.

Tri dana nakon ovoga iz jame su se čuli jauci, pa je liječnik Nikola Zdunić uzeo nekoliko ručnih granata koje je aktivirao i bacio u jamu poslije čega su jauci prestali, ali je počeo da se širi strašan smrad. Obzirom da ustaše nisu mogle zemljom jamu zatrpiti jer je teren kamenit i jama duboka, to je ponovno liječnik Nikola Zdunić sipao u jamu Karboleum...”

Jedini koji je uspio pobjeći s pokolja od jame Vrtača kod Taborišta bio je Milutin Lovrić, čije sam svjedočanstvo zapisao 21. jula 1968. godine:

“U četvrtak, 31. jula 1941. godine kupio sam volove na sajmu u Slunju i taman kada smo krenuli u gostionicu da popijemo likovo, uhapsila su me dvojica poznatih mi slunjskih ustaša. Povelu su me u ustaški stan.

Kad smo došli do trgovine obucom, ja sam se istrkao ustašama, oborio ih na zemlju i pobjegao. Bježao sam oko 150 metara u pravcu kotarske zgrade gdje su me ustaše pristigle i udarile kundakom po glavi. Tu se našla i moja žena pa kad je vidjela počela je na sav glas za mnom kukati. Kada su me doveli u ustaški stan, tamo me dočekao Ivan Skukan i tukao dok me nije onesvijestio, a zatim me bacio u neku prostoriju. Tu je bilo nas 48 koji su bili svi krvavi i isprebijani. Među nama je ležao lugar Marjanović iz Maljevca koji je dva dana ranije ovdje doveden. Njemu su ustaše odrezale nos, uši, obraze, iskopali oči, a htjeli su mu i jezik odrezati ali on nikako nije htio otvoriti usta pa su mu sve zube stukli. Kod nas u zatvor često su ulazile ustaše i tukle nas koljem. Kraj mene je ležao isprebijan Mihajlo Kosijer, krupan čovjek. Ja sam mnogo manji ležao kraj njega i zaklanjao se iza njega tako da je on dobivao više udara. Kako smo sve to mogli gledati i trpjeti to nikada nitko neće moći pojmiti.

Poslije podne ustaše su nas povezale dva po dva i rekli da idemo na rad u Njemačku. Kad su nas vodile vezane hodnikom dvojica ustaša koji su stajali sa strane udarali su nas pendrekom po glavi a na izlazu dvojica ustaša štapovima po leđima. Potovarili su nas u kamion i s nama je bilo osam ustaša a u kabini još dvojica. Auto je išlo u pravcu Cetingrada. Kad smo došli do kuće Ice Turkalja, tamo je već stajao jedan teretni auto ispražnjen od ljudi koji su poubijani i kraj njega stoje neke druge ustaše. Nas su iz kamiona odvodili do jame Vrtača i tamo ubijali. Ja sam bio vezan s jednim starijim čovjekom iz Primišlja koji je toga dana također uhvaćen na sajmu.

Ivan Skukan me udario uz riječi: "Ajde Lovriću, dobro se poznamo." Krenulo je nas osam ljudi polako sa osam ustaša koji su držali svaki sa strane po jednog od nas za rukav u koloni dva po dva, a dvojica ustaša ostali su kod kamiona čuvati ostale da ne pobjegnu. Kada smo krenuli, ja sam pao, ali ne što mi se padalo, već da poremetim ovaj put i iskoristim priliku za bijeg. Ustaša me udario, ja sam se podigao, ali sam nakon nekoliko koraka opet pao. Ustaša me opet udario a kada sam i treći put pao i digao se, ustaša mi je rekao: "E, tu je." Bio sam se već oslobodio žice. Vidio sam jamu pa sam odmah srušio svoga ustašu u živicu pored nas i skočio u grm. Pojurili su da opkole grm, pucali su, ali kako je već bio mrak nisu me pogodili. U tom su se pobunili i oni u kamionu, pa su se moji progonitelji vratili onim ustašama u pomoć. Ja sam pobjegao prema Rastokama, a zatim prema Križu gdje se cesta odvaja i tu sam izgubio orijentaciju i onako gol i bos vratio se kroz dolinu trnja. U Nikšiću sam ugledao bandere, popeo sam se na brdo gdje sam nekada čuvao stoku i uputio se u selo Crno Vrelo, kod kuće Đure Ninkovića, probudio ga i tražio ga da mi dade nešto za obući da ne idem gol i bos. Kod potoka sam saprao sam krv, jer sam bio na više mjesta uboden i ozljeđen ustaškim udarcima. Na iznenađenje došao sam kući. Moja žena i baka su plakale. Odmah sam otišao mojim komšijama koji su se skrivali u grmu, ali su oni bježali od mene. Bilo mi je teško, bojao sam se svojih ljudi i oni mene, jer su mislili da su me ustaše pustile da i njih izdam zlikovcima. Tek kada sam ipak uspio sve da im ispričam, smirili su se i pomogli mi da se saberem i odmorim..."

Srbi pohvatani 31. jula 1941. u Slunju bili su iz više sela: Maljevca, Ruševice, Brezovca, Donjeg Kremena, Gornje Gline, Miljevca, Cvijanović Brda, Kosjerskog Sela, Kutanje, Rabinje, Snosa, Stojmerića, Glinice, Crnog Vrela, Srpskog Blagaja, Grobnika, Donjeg Primišlja, Dvorišta, Kestenovca i sela Blata kod Plaškog. Svi su oni mučenički pobijeni batovima ili živi bačeni u bezdan jamu Vrtače u Taborištu kod Slunja.

Imena i prezimena usmrćenih nalaze se ispisana u Zborniku 18, Historijskog arhiva Karlovac, Kotar Slunj i kotar Veljun u NOR-u, Karlovac, 1988, knjiga 2, strana 978 – 1140.

Milan Kvočka **Broćanac** **Slunj**

“30. jula 1941. godine, ustaše, pitomci dočasničke škole iz Zagreba, ustaše iz Gline i Petrinje koje je doveo u Slunj zamjenik ravnateljstva za javni red i sigurnost NDH, Božidar Cerovski, te ustaše i oružnici iz Slunja i Rakovice, kojima je rukovodio ustaški oficir Vital Baljak, logornik Žarko Kovačević iz Slunja, Marijan Juretić, ustaški tabornik iz Rakovice i Marko Vukošić, komandir oružničke postaje Rakovica, izvršili su masovni pokolj srpskih seljaka.

Zorom 3. jula 1941. godine opkolili su hrvatski vojnici i oružnici Ante Pavelića srpska sela: Broćanac, Čujić Brdo, Brezovac, Novu Kršlju, Oštarske Stanove, Močila i Staru Kršlju.

Pohvatali su 161 srpskog seljaka-muškarca, potrpali u kamione, prevezli ih od Rakovice do Broćanca, te pješice u koloni dugoj 200 metara na masovno stratište, na brdo zvano kaurška Bliznica. U pola strane ovog brda ustaše su što noževima, što toljagama, što iz vatrenog oružja ubile 90 dovedenih Srba i bacile u duboku 100 metara jamu bezdanušu, zvanu Špejarku. Istoga dana ustaše su pobile i drugih dovedenih 71 Srbina i bacile u iskopane jame, samo 300 metara udaljeno od jame Špejarke.

Ustaškim zločincima kod jame Špejarke komandovao je lično Božidar Cerovski, a kod masakriranja Srba nad iskopanim jama-ma, Vital Baljak.

Hrvati, srpske komšije, iskopali su jame na brdu Bliznica. O tome Mate Luketić kaže: “Mi smo iskopali duboku 3 i široku 5x4 jamu. Tada su ustaše dovele povezane Srbe i tu poubijali”, a Franjo Badanjak je ispričao:

“Kad smo iskopali jamu ustaše su nam naredile da iziđemo iz jame na stranu i tko može gledati neka gleda, a tko ne može neka ide za živicu. Ja i Janko Rupčić ostali smo gledati što će ustaše raditi, ostali kopači otišli su za živicu da ne vide. Tu su ustaše jednoga po jednoga Srbina počeli dovoditi. Najprije su im svlačili odjeću, zatim dovodili do jame, gdje su ih ubijali iz pištolja u potiljak. Najprije su doveli Iliju Uzelca i u njega opalili jedan metak, a on je počeo bježati, opalili su još u njega tri zrna. Zatim su doveli Bran-ka Đurića koga su svukli sve osim gaća, naredili mu da klekne kod jame i opalili mu metak u zatiljak, on je odmah pao u jamu. Tada su doveli Dušana Kotura iz Rakovice, ali njega nisu svlačili, jer mu je bilo slabo odijelo pa su i njemu naredili da klekne i opalili me-tak u zatiljak, te je i on pao u jamu. Nisam više mogao gledati sve što se radi, otišao sam za živicu da ne gledam ovo zlo očima...”

Jedini koji je uspio pobjeći s gubilišta na brdu Bliznica, od bez-dane jame Špejarka 30. jula 1941. godine i ostao živ bio je Milan Kvočka iz sela Broćanca. Njegovo svjedočanstvo zapisao sam u njegovom domu u Čonoplji maja 1967. godine.

Milan mi je ispričao:

“Bilo je to u zoru 30. jula 1941. godine. Dok sam pripremao stoku, koju je brat trebao da tjera na pašu, odjednom sam začuo jauk ispred kuće. Istrčao sam na guvno i ugledao kako ustaše hapse odrasle muškarce i nekud ih tjeraju. Čulo se zapomaganje žena, cika i plač probuđene djece. Potrčao sam nazad prema štali u namjeri da se prikrijem. Dvojica ustaša su me, međutim, primi-jetila, utrčala za mnom u štalu i izgurala me napolje. Tako sam dospio u njihove zlikovačke ruke. Postrojili su nas i odveli iz sela, otprilike kilometar daleko. Naredili su da sjednemo, izvadimo sve što imamo u džepovima i stavimo na zemlji ispred sebe. Oduzeli

su nam sve što se zateklo kod nas. I dok su nas tu zadržavali, iz okoline su dovodili nove grupe Srba i s njima postupali na isti način. Ljudi su se domišljali kud ih hrvatska vojska tjera i šta će uraditi s njima. Ustaše su govorile: "Mlađi će za Njemačku, a stariji će se vratiti kućama." Međutim, njihovi postupci nisu ništa dobro nagovještavali.

Meni su se po glavi rojile crne slutnje, iako sam pokušavao da ne mislim na ono najgore. Odavde su nas nakon izvjesnog vremena ustaše povezele u dva kamiona. U posebnom kamionu, koji se kretao između pomenuta dva, bile su ustaše sa puškomitraljezom uperenim u nas. Kamioni su se kretali prema Ćuić Brdu, gdje su također pohvatali Srbe. Hapšenje je izvršeno i u Donjem Broćancu, ali ja mislim da nas je najviše pohvatano u Gornjem Broćancu.

U hapšenju su učestvovali Hrvati, naši susjedi, ustaše i oružnici iz Rakovice, Lađevca i Slunja. Stariji ljudi su ih znali i po imenu i prezimenu.

Kad smo stigli u Krivaju, mjestašce ispod brda zvanog Bliznica, počela je padati kiša. Tu smo se zaustavili. Naredili su nam da skinemo sa sebe kapute i izujemo obuću. To su pokupili i sklonili se od kiše u kuće, koje su bile lijevo i desno od nas, držeći nas i dalje na nišanu. Bili samo u otvorenim kamionima, a kiša je sve jače padala da bi nakon više od sata vremena i prestala. Tada smo začuli divlju, objesnu pjesmu. Dolazila je sa kamiona koji nam se približavao u pratnji jedne trokolice iz pravca Rakovice. Kamion je bio pun uniformisanih ustaša sa šljemovima na glavi i oružjem u rukama. Poiskakivali su iz kamiona i trokolice. Svirnula je pištaljka. Ustaše, koje su nas dovele istrčale su i postrojile se malo dalje od nas. Oficir, mislim da se zvao Cerovski, nešto im je govorio, a poslije su nas otjerali do kamiona i naredili nam da se prebrojimo. Brojali smo do 10 i 20 pa počinjali ispočetka, jer je dolazilo do zabune. To je razljutilo ustaše. Jedan od njih je istrgao kolac iz plotu, popeo se kod nas u kamion i, udarivši svakog od nas kocem po glavi, nabrojio 55 ljudi. Na isti način je u drugom kamionu nabrojio 45. Potom su od nas formirali kolonu i povelili nas u pravcu Bliznice, kod Oštarskih Stanova. Bilo je očigledno da nas tu na brdu žele poubijati.

Nalazio sam se negdje u sredini kolone. Čuo sam jauke ljudi ispred i iza sebe. Bilo nam je naređeno da idemo sagnute glave i da možemo gledati samo u zemlju ispred sebe.

Ustaša, koji me vodio, natjeravao me da pjevam. Ja sam mu govorio da ne umijem. On me je tada počeo tući pušćanom cijevi da sam se kao bor na vjetru povijao do crne zemlje. Uznemiren, uprkos naređenju, bacio sam pogled u stranu i ugledao lugara Nikolu Čujića. Bio je sav krvav, obliven krvlju. Krv je tekla iz njega kao iz zaklane životinje. Pogledao sam i prema čelu kolone i tamo ugledao još jeziviji prizor. Srbi su lijegali, negdje su nestajali, kolona se smanjivala. Tada sam jasno vidio i nešto od čega sam se užasnulo.

Ustaše su Srbe, tamo naprijed, onako kako su u koloni pristizali, noževima udarali u potiljak i bacali u provaliju – neku pećinu koja se tu nalazila. Do mene su snažno dopirali njihovi samrtnički krici. Procijenio sam da ispred mene ima još 20 ljudi u redu za jamu, a onda ću i ja doći na red.

Primijetih da na red za klanje dolaze jedan za drugim moj stric i brat od strica. Krišom sam pogledao ulijevo i u jarku ugledao ustaškog oficira. Pored njega su bili mitraljez i puška. U tom trenutku sručilo se na moja leđa nekoliko snažnih udaraca kundakom. Saginjući se od bola primijetio sam da ustaša ispred mene ima nož u nožnici.

Bio je to koljački nož kakav je nosio svaki hrvatski ustaša. Kad sam dobio još jedan snažan udarac u leđa, namjerno sam se jače pognuo naprijed i ustaši istrkao nož iz nožnice. Munjevito se okrenem onom koji je mene vodio i hitro mu zabijem nož u prsa. Kad sam istrkao sječivo, krv iz njegovih grudi prsnula je na mene. Zlikovac je bez riječi pao na zemlju. U tom trenutku ustaša pred njim udario me puškom u grudi. Ja sam, međutim, uhvativši cijev njegove puške, slobodnom rukom uspio da ga privučem k sebi i zadam mu smrtonosni udarac nožem.

Sad sam u jednoj ruci imao nož, a u drugoj pušku. Za trenutak sam bio zbunjen, a onda sam se, s puškom na gotovs, okrenuo prema ustaškom oficiru u jarku. Zatražio sam da naredi ustašama da ne pucaju. Uplašivši se da ga ne ubijem, on je komandovao: "Ne

pucaj!" Ja sam u tom trenutku naglo iskočio iz kolone i počeo da bježim niz brdo prema Rakovici. Bježao sam što me noge nose. Pucali su za mnom, ali me ni jedan metak nije pogodio.

Tako sam pobjegao s gubilišta – Špejarke jame, s brda Bliznice, ispred koljačkog hrvatskog ustaškog noža.

Poslije mene i drugi su Srbi pokušali pobjeći. Uspjela su samo još dvojica – Ilija Jezdić i Milovan Čujić.¹⁰ Još bi neki pobjegli da nisu natrčali na ustašku zasjedu. U blizini jame Špejarke na Bliznici ustaše su istoga dana pobile 71 Srbina i dolje na cesti prema Rakovici još 74 čovjeka. Više srpskih sela koja su pripadala općinama Rakovica i Drežnik, u crno su zavijena. U najcrnje ruho je bilo zavijeno moje selo Broćanac.

Ilija, Milovan i ja, bježali smo od jame Špejarke što smo brže i dalje mogli. Tako smo prvo stigli blizu sela Kršlje i tu susreli čobanina od 15-ak godina koji je i danas živ, a to je Mile Bosnić-Mića. Sve smo njemu ispričali šta se sa ljudima dogodilo i molili ga da javi narodu u što većem broju sela šta je na Bliznici bilo. Došli smo u Mašvinu i odatle se preko Brezovca vratili u Broćanac. Već je bila noć. Kada sam došao u svoje selo, odmah sam kazao onima koje ustaše nisu pokupile, šta se dogodilo s njihovim djedovima i braćom.

Poslije našeg bjekstva s klaonice naših nevinih ljudi, srpski narod općine Rakovica i općine Drežnik više nije vjerovao hrvatskim ustašama, domobranima i oružnicima. Iz svojih popaljenih sela sklanjao se svakom njihovom nailasku. Organizirali smo se i čuvali što je još ostalo od razbojničke ustaške ruke..."

Imenički popis poklanih Srba na brdu Bliznica i cesti kod Rakovice, 30. jula 1941. godine, možete pročitati u Zborniku 18 Historijskog arhiva u Karlovcu, Kotar Slunj i kotar Veljun u NOR-u, knjiga 2, str. 978-1139, Karlovac, 1988.

10 Ilija Ile Jezdić poginuo je u partizanima 1942. godine. Milovan Čujić umro je od tifusa kao partizan, 1943. godine.

MUČILIŠTE U SRPSKOJ PRAVOSLAVNOJ CRKVI U VELIKOJ KLADUŠI I GUBILIŠTE – MASOVNI POKOLJ NA “MEHINU STANJU”

Mehino stanje je zemljište na granici Slunjskog i Kladuškog kotara gdje je pred rat 1941. godine jugoslavenska vojska iskopala protivtenkovske rovove. Njih su ustaše Nezavisne Države Hrvatske krajem jula i početkom augusta 1941. godine iskoristile za masovni pokolj srpskog naroda s područja kotara Slunja i kotara Velika Kladuša. Srbe su zatvarali u Srpskoj pravoslavnoj crkvi u Velikoj Kladuši, tamo ih mučili, tukli, hvatali i odvodili nad rovove u Mehino stanje gdje su ih klali, udarali batovima, sjekirama i zatrpavali u već iskopane rovove – grobnice.

Organizatori masovnih stratišta kako u crkvi tako i nad iskopanim rovovima bili su: Božidar Cerovski, Vital Baljak, Nikola Ručak i izvršiocu pitomci oružničke dočasničke škole iz Zagreba, te ustaše iz Slunja, Cetingrada i Velike Kladuše. O tom genocidu – zločinu svjedoče rijetko preživjeli:

Tako **Milić Bošnjak**, obučar iz sela Maljevca kaže: “Tačno na Ognjenu Mariju 30. jula 1941. godine ujutro rano došle su u naše selo Maljevac ustaše pod komandom Bože Medveda, mlinara iz Maljevca i Jurića Tominca, općinskog načelnika iz Cetingrada. S ovom dvojicom došla su njihova braća i još njih nekoliko. Odmah su počeli hvatati naše ljude. Već prije podne uhapsili su 50 naših suseljana i odveli ih u Cetingrad i zatvorili u općinsku zgradu. Isti su došli i poslije podne istoga dana i pohvatali još 80 Srba – muškaraca. I njih su odvezli kamionima u Cetingrad.

Uvečer su ih isprebijane i povezane iz Cetingrada odvezli kamionima na Mehino stanje kraj Velike Kladuše i tu ih pobili i zakopali...”

Branko Pajić, trgovac iz Cetingrada u svojoj izjavi kaže:

“30. jula 1941. oko 9 sati došle su u Cetingrad ustaše iz Zagreba i Slunja u sedam kamiona. Moglo ih je biti oko 120. Odmah su otišli u žandarmerijsku stanicu i tamo zatvorene Srbe zlostavljali i tukli kundacima i štapovima. Nakon toga su se razišli po srpskim selima: Maljevcu, Buvači, Pašinom Potoku, Selištu, Ruševici, Ra-

dovici i tamo pokupili muškarce u starosti iznad 16 godina. Njih 150 doveli su u 17 sati u Cetingrad i zatvorili u dvorište žandarmetrijske stanice gdje su ih strahovito tukli. Čuli su se jauci, jecanje izudaranih i nevinih ljudi. Već oko 19 sati istoga dana potrpali su sve i one koje su prije zatvorili u kamione i odvezli na Mehino stanje gdje su ih pobili...”

Lazo Brkić i Miloš Kovačević iz Maljevca svjedoče:

“Upravo kada smo se spremili da žanjemo pšenicu, stigle su ustaše kamionima cestom ispod našega sela. Zaredale su od kuće do kuće i hvatale naše ljude. Prvoga su odvele našeg sveštenika Savu Kojića, njegovu ženu Darinku i više od dvadesetak drugih. Vezali su ih žicom i odveli u kamione koji su čekali s drugim pohvatanim Srbima. Sve su ih zajedno odveli na Mehino stanje i tamo pobili. Čim su ustaše otišle, mi koje nisu uspjeli pohvatati otišli smo da vidimo šta su ustaše učinile.

Bilo je strašno gledati leševe poubijanih ljudi, bacane jedne preko drugih u duboke rovove, iskrvavljene i povezanih ruku. Leševi su ostali tako sve do poslije podne, dok nisu ponovno stigli kamioni s ustašama i muslimanima civilima. Ti su muslimani nagrnuli zemlju na pobijene Srbe. Tada je ubijena moja žena Milka Brkić i naše dvoje djece, kćerka Dragica i Ljuba. Pored moje ubijene žene i dvije kćeri bila je tu i moja najmlađa kćerka Bosiljka, unuk Milan od 13 godina, unučica Ranka, kći Dragičina i 6 mojih najbližih komšija. Ustaše su veći broj muškaraca, žena i djece odveli u Srpsku pravoslavnu crkvu u Veliku Kladušu gdje su ih tukle kundacima i štapovima, a zatim ih odvele u Mehino stanje i poubijale. Žene i djecu nisu ubijale iz pušaka nego su ih klale noževima i umorile maljevima. Najprije su poubijale djecu pred očima majki, a zatim majke. U blizini zločina – rovova našli su se sakriveni i neki muškarci sa ženama koji su čuli užasan jauk i vrisak djece i žena, kako mole da se malo odmaknu jer im je tijesno. Ustaše su zasule žrtve živim krečom i nasuli zemljom. Mi koji smo uspjeli pobjeći, razbježali smo se po Petrovoj gori...”

Hrvat **Marko Skukan** je ispričao:

“Stanujem u kući Joze Šučurevića. Imam što da vidim. Jozo svaku noć dolazi kući oko 23 sata. Ruke su mu krvave do lakata od

koljačine u pravoslavnoj crkvi u Velikoj Kladuši i neće da ih opere nego takav krvav spava. Majka ga kune i preklinje i govori mu: “Stidim se sama sebe i naroda šta sam te u utrobi nosila, rodila i odgajila. Što to radiš od srpskog naroda koji nam nikad ništa nije našao učinio. Proklet, sine, bio na ovome i onome svijetu.” Jozo šuti, pa kad mu dosadi dobaci: “Šuti, ja mogu i tebe zaklati...””

Čeho Duranović bio je ustaški stražar kod zatočenih Srba u Srpskoj pravoslavnoj crkvi u Velikoj Kladuši. Njegovo svjedočenje zapisao je Đuro Sremac u njegovoj kući u Velikoj Kladuši 1942. godine. Čeho kaže svom kumu Đuri: “Kume Đuro, najgori su naši domaći ljudi. Oni koji su do juče bili najbolji prijatelji sa Srbima, sada su najveći koljači i merak im je zaklati i svoga kuma. Neće se smilovati na njihovu molbu da ih ubiju već muče i kolju. Trbulja molila je ustaše da joj ne zakolju slugu mladu i lijepu srpsku djevojku, ali to nije ništa pomoglo. Na koljenima hodala je ispred njih pred crkvom, ali se nisu htjeli smilovati...”

O pokolju srpskog naroda u Srpskoj pravoslavnoj crkvi u Velikoj Kladuši i na Mehinom stanju svjedoče i sami izvršioци genocida ustaša od kojih navodim samo neke njihove izjave date pred istražnim organima 1945.

Janko Stipetić, ustaša u Zapisniku od 30. maja 1945. godine izjavljuje:

“Na području Maljevca pohvatali smo 100 ljudi, a navečer odveli u Kladušu i zatvorili u pravoslavnu crkvu. Išli smo po grupama u crkvu tući uhapšeničke kundacima od pušaka i batinama do iznemoglosti. U mojoj grupi išli su tući ovi ustaše: Ivan Vučetić, Mika Puškarić, Janko Obajdin, Marko Obajdin i Ivan Skukan. Tukli smo dok se nismo zamorili tučenjem. Ovako izmrcvarene i onesposobljene ljude lakše smo vezali i trpali u kamione te odvozili u kanale protivtenkovskih rovova u Mehino stanje gdje smo ih poubijali sjekirama i željeznim vatovima. Ja sam ovoga puta ubio 15 ljudi (Srba) sjekirom udarivši svakog dva puta iza vrata, a zatim ga prevalim nogom u jamu...”

Butina Jože Mijo iz sela Cerovca je 28. augusta 1945. godine izjavio: “Krajem jula 1941. godine došla su u Cetingrad dva kamiona u koje se ukrcalo nas 80 ustaša pod komandom Baljka. Otišli

smo u Kladušu i odmah počeli hvatati Srbe. Uхватili smo 150 muškaraca, žena i djece. Potrпали smo ih u tri kamiona i odvezli prema Mađžarevu mostu do jednog već iskopanog jarka. Baljak je zaustavio kamion, a mi smo s kamiona skidali pohvatane i vodili ih do iskopanih kanala gdje je Baljak naredio da se ne smije puca-ti, nego batom tući, tako da se ne čuje. Baljak je pripremio bat s kojim je prvi četvoricu sam ubio pokazujući nama kako treba tući, a tada je predao bat Ivici Salopeku iz Furjana, koji je tukao dok se nije zamorio. Tako su pređavali i redali se jedan za drugim dok nije došao red i na mene. Kada je došao red na mene ja sam primio bat od Marka Bunčića Jožinog iz Marindolskog Brda i ubio sam batom tri muškarca i tri žene, koje su bile srednjih godina i jednog dječaka od 13 godina. Tukao sam ih batom u zatiljak glave jer je tako zapovjedio Baljak. Kada smo završili ubijanje sjeli smo u kamione i otišli u Kladušu, a Muslimani su ostali zatrpavati pobijene žene i djecu...”

Nikola Brajdić, ustaša iz Podcetine ispričao je 26. februara 1946. godine: “S nas 34 ustaše iz Cetingrada komandovao je Nikola Rukavina iz Slunja. Pohvatili smo u srpskim selima: Maljevcu, Ruševici, Komesarcu, Grabarskoj i Cetingradu 130 Srba. Zatvorili smo ih u podrum žandarmerijske stanice. Kao stražar ulazio sam s oružnicima i ustašama u zatvor pa smo grabovim štapovima mlatili te zatvorenike. Kad smo ih isprebijali došla su tri kamiona, a mi smo ih onako isprebijane i izmrevarene strpali u kamione i odvezli na streljanje na Mehino stanje. Mi smo ih ubijali iz pušaka a bosanske ustaše su ih tukle po glavi batovima i po nekoliko udara. Kad smo ih potukli bacili smo ih u gotove rovove. Bilo je ljudi (Srba) napola živih. Po završenom poslu vratili smo se u Cetingrad...”

Marica Obajdin Josipova, 30. januara 1947. godine izjavila je: “U ljeto 1941. bila sam kuharica u Slunju i spremala hranu ustašama. Vidjela sam kako dovode Srbe i stavljaju u zatvor, te preko noći vode na ubijanje, a prethodno ih opljačkaju. Jedno jutro uzela sam motiku i otišla da kopam krumpir. Kada sam došla do Lalića gaja vidjela sam tamo jednu ženu koja je sjedila i bila sva izbodena nožem i krvava, a pored nje nalazila se jama u kojoj su

ustaše potrpale ubijene Srbe. Ta ženska govorila je nešto, ali je nisam mogla razumjeti. Prišla sam njoj, udarila je dva puta motikom po glavi i ona se skljkala na zemlju i više nije pokazivala znaka života. To je bila Milka Zec iz Zečeve Varoši. Poslije sam nakopala krumpir, povratila se u ustašku zgradu i pričala im kako sam motikom ubila. Dok sam to pričala, ustaše su se smijale i rekle da neka sam je ubila. Poslije je ta žena zakopana u dolini Milke Čavrak...”

Mića Bogović je ispričao: “Sutradan poslije polaganja zakletve, 3. augusta 1941. godine došla su dva kamiona i jedan luksuzni auto pred školu Slunj i mi smo se strpali u kamione, a u luksuzni auto sjeli su Baljak Vital i Marko Obajdin. Krenuli smo za Cetingrad, gdje smo se odmorili i krenuli prema Madžarevom mostu. Tu smo raspoređeni po desetinama i vodovima. Ja sam pripao u desetine Miće Peraka. Baljak i Obajdin su naredili da idemo u srpska sela i da hvatamo sve i koga god uhvatimo da dovedemo u kamion. Krenuli smo u streljačkom stroju i naišli smo na srpsko selo. Tu smo uhvatili dva muškarca i 12 žena i djece. U drugim selima nismo uspjeli jer su Srbi ispred nas pobjegli u šumu. Ove pohvatane smo odvezli i zatvorili u Srpsku pravoslavnu crkvu u Velikoj Kladaši. Prije zatvaranja, oduzeli smo im sve šta su imali kod sebe i povezali ih žicom. Sutradan smo ponovno otišli u hvatanje prema Petrovoj gori. Toga dana uhvatili smo 80 duša, a pljačkali smo do čega smo došli. Moja desetina uhvatila je 9 do 11 duša, a ja sam s ustašom Nikolom Magdićem i Raušan Nikolom uhvatio jednu familiju od pet duša koje smo predali Baljku s ostalim pohvatanim narodom. Do kamiona s ostalim ustašama pratio sam 35 duša. Pohvatane Srbe strpali smo u dva kamiona i odvezli ih također u Kladašu i zatvorili sa ostalima u njihovu crkvu.

Mi pratioci njihovi ostali smo da ih pazimo, a kamioni su se vratili po ustaše. Poslije večere pozvao nas je Marko Obajdin u stroj i odveo nas pred crkvu gdje nas je rasporedio po grupama, u svakoj po pet ustaša koji su po redu išli u crkvu tući zatvorenike. Sa mnom su išli: Nikola Paulić, Nikola Mandić, Nikola Kovačević, Joso Radočaj i Marko Obajdin, koji je komandovao petorici zatvorenika da dođu naprijed i rekao im da legnu na trbuh ispred nas, a nama

rekao da otpočnemo iste tući puškama po cijelom tijelu. Naročito je naglasio da ih udaramo po bubrezima i kostima. Ja sam tukao prvoga koji je ležao i imao je oko 30 godina. Udarao sam ga po leđima i po tijelu sve dok sam čuo da je živ. Tako smo ih tukli 15 do 20 minuta puškama i cijevima od pušaka. Nakon toga smo izašli van a drugi su ulazili. Kad se završilo tučom opet smo išli u crkvu da narod povežemo raznim špagama i štrikovima. Prilikom vezanja oduzimali smo sve vrednije što su imali kod sebe, svlačili bolju robu i obuću. Kad smo narod povezali vodili smo ga iz crkve i slagali u kamione, tako da je prvi red ležao na podu, a drugi sjedio na njima. Kad smo bili gotovi u prvi kamion sjelo je 10 ustaša i odvezli se s tim narodom do mjesta gdje je potučen, a isto tako i drugim kaminom 10 ustaša, među kojima sam bio i ja, zatim Milić Bogović, Marko Obajdin, Ivan Obajdin, Ivica Bišćanin i drugi. Kada smo stigli do jame, izašao sam s narodom iz kamiona, a iz prvog kamiona ustaše su već počele tući narod batovima i bacati u jamu. Kad je prvi kamion ispražnjen, nastavili smo iz drugoga kamiona vaditi Srbe i voditi jami, a ja sam vodio dva čovjeka, četiri žene i jedno dijete. Među njima dvije žene su bile u drugom stanju. Od njih sam ubio jedno dijete, jednog muškarca i jednu ženu koja je bila trudna, sve sa sjekirrom po vratu oštricom. Kada smo svoj posao završili, odvezli smo se u Kladušu, a poubijani narod zatrpali su civili iz okolice Kladuše...”

Ivan Skukan je ispričao: “Kada je završeno hapšenje i ubijanje Srba u Slunju i okolici, otišlo je nas oko 200 ustaša u Cetingrad s natporučnikom Baljkom, a tamo je došao i ustaški satnik Mesić sa 10 kamiona ustaša te su otišli u akciju prema Vojniću, a Baljak i Mesić s Mesićevim autom otišli su kod pukovnika Rolfa u Topusko. Isti dan vratili su se iz Topuskog u Cetingrad, a već je Mujo Mravunac sa svojim ustašama u Cetingradu pohapsio sve mještane Srbe koje su Baljak i Mesić potrpali u dva kamiona i odvezli prema Maljevcu. Baljak je ostao na području Cetingrada, Maljevca, Buvače i Kladuše s ustašama i kamionima. Narod su sa kamionima dovozili u Kladušu, zatvarali u pravoslavnu crkvu, a po noći odvozili na Mehino stanje i tamo ubijali. Muslimani su zatrpavali žrtve nakon završenog posla. Natovarili su dva kamiona sa Srbima iz okolice Cetingrada i uveče ih dovozili do kuće Pere Turkalja u Gor-

nje Taborište gdje su ih ubijali iz pištolja i bacali u pećinu. Nakon ovog zločina Baljak je ponovo otišao za Cetingrad i postavio Nikolu Rukavinu iz Slunja za zapovjednika mjesta Cetingrad, a Marka Obajdina za zapovjednika Velike Kladuše. Zatim se Baljak vratio u Slunj i pokupio zlatninu i vrednije nekretnine poubijanih Srba u Slunju, spakovao u auto i odvezao se preko Vojnića u Zagreb. Ja sam vozio Baljka i zadržao se u Zagrebu pet dana. Ponovo sam doveo Baljka u Slunj. Nakon drugog dana našeg povratka iz Zagreba došlo je naređenje od pukovnika Rolfa Dragutina iz Topuskog da se imaju raspustiti sve tzv. divlje ustaše i da se osnuju pomoćni oružnici koji će politički djelovati među srpskim narodom, jer su Srbi otpočeli djelomično s napadima na ustaše...”

Izjave svjedoka i izvršilaca genocida ustaša čuvaju se u Okružnom javnom tužilaštvu Bihać pod brojem K-150/55.

Opširnije vidi: Historijski arhiv u Karlovcu, Zbornik 19, Kotar Vojnić u NOR-u i socijalističkoj revoluciji str. 797-822. Mr. Đuro Sremac i Petar Eror: Prilozi za izučavanje masovnog ustaškog zločina na Mehinom stanju 1941. godine.

Milan Savić
Savić Selo
Podcetin
Slunj

Srpski narod sela Bogovolje, Savić Sela i Podcetina bio je izbjegao marta 1942. ispred muslimanskih ustaša i oružnika u hrvatska sela Sadikovac i Kestenje. Tu su srpske izbjeglice iznenadile ustaše i civili iz Cetingrada u svanuće, 21. marta 1942. godine. Na velikoj hladnoći zatele su ustaše srpske seljake u sjenicima, stajama, kod njihovih komšija Hrvata koji su ih neko vrijeme primili pod svojim krovovima.

Sve pohvatane odveli su do Savić pećine i tamo ih poubijali, i jedan veći broj nad već iskopane jame na njivi Josifa Savića gdje su

ih usmrtili noževima, krampovima i sjekirama. O tom zločinu zapisao sam svjedočenje Milana Savića godine 1975. kod njegove kuće u Podcetinju. Milan se sjeća:

“Toga 21. marta 1942. godine bio je snijeg, ustaše su iz Cetin-grada upale u hrvatsko selo Kestenje i Sadikovac, gdje smo se mi bili sklonili ispred muslimanskih ustaša i oružnika, koji su upadali u naša srpska sela, ubijali naše ljude i pljačkali.

Ja sam te noći ležao u šajeru (sjeniku) Miće Plivelića. U sjeniku su bili i moje komšije: Mirko, Milutin i Branko Savić. Primijetili smo svjetlo džepnih lampi, pa smo ja i Branko uspjeli pobjeći, ne probudivši Mirka i Milutina. Nismo uspjeli. U samo svanuće iz neposredne blizine ugledao sam kako izvode naše muškarce, žene i djecu, neobučene i polugole iz dotadašnjih skrovišta i vode u pravcu sela Luke na njivu Josifa Savića gdje su već hrvatski seljaci bili po naređenju ustaša iskopali jame. Kada sam se iz zaklona pokrenuo, ubrzo sam naišao na dvojicu seljaka koji su nosili lopate, motike i sjekire. Jedan od njih bio je Adam Puškarić iz hrvatskog sela Luke. Pitali su me zašto bježim, a ja sam rekao da bježim ispred muslimanskih ustaša. Puškarić je na to rekao da to nisu muslimanske ustaše, nego je njegov sin Mate, ustaša, dobio naređenje da sav srpski narod iz Savić Sela dovede u Slunj. Govorio je i čvrsto me držao za ruku, a imao sam samo 16 godina. Molio sam ga da me pusti jer i ja onda idem svojim u Slunj. Pustio me i ja sam krenuo za narodom. Kada sam se približio, vidio sam da ih prate naoružane ustaše ispred kolone, iza i sa strana. Nisam im prišao. Gledao sam šta će biti. Zaustavili su se na njivi Josifa Savića. Čuo sam ustaške psovke, gledao kako ih iznad jama udaraju po glavama batovima, kojima se tuče kamen, sjekirama i noževima bodu u vratove i grudi. Žene i djeca su jecali. Iz puške nikoga nisu ubili. Ni jedan pucanj se nije čuo. Ovaj užas nisam mogao duže gledati. Znao sam da su tamo moje komšije i moji najmiliji. Bježao sam u pravcu sela Gnojnice. U zoru sam stigao u srpsko selo Tatar Varoš, gdje su se već prikupljale izbjeglice koje su uspjele pobjeći ispred smrti.

Uputili smo se u pravcu Cvijanović brda. Kada smo prelazili cestu primijetile su nas ustaše iz Gornje Gline i zapucale na nas. Ja sam s jednim manjim brojem izbjeglica uspio pobjeći preko ceste,

dok su druge pohvatale ustaše i odvele u pravcu Cetingrada. Njih i druge koje su pohvatali ubili su na raznim mjestima na putu do Cetingrada.

Iz hrpe poklanih i bačenih u Savić pećinu uspjela se izvući iako ranjena u ruku Milka Dražić. Ona je došla u hrvatsko selo Trnove kod Pave Valentića i tamo zatekla 16 žena i djece koje je isti Pave iako je bio oružnik preveo preko rijeke Korane i uputio da idu na oslobođeni teritorij u Kordunski Lug, da se spase.

Te noći, moja majka i sestra bile su kod Stjepana Capana i ležale na njegovom krevetu. Kad su ustaše ušle u njegovu kuću da traže Srbe i pitale: "Tko ima od Srba?", Pave je kazao da su ovo Srbi šta leže dolje na podu, a na krevetu da su njegovi ukućani. Tako su moja majka i sestra tada ostale na životu. Odmah poslije odlaska ustaša Capan je rekao mojoj majci i sestri da bježe. Kad su izlazile iz kuće čule su da netko krči – krklja. Upitale su Capana šta je to? On im je rekao da to krči Đuro Savić (56) koji se nije dao ustašama da ga vode, pa su ga oni izboli noževima na puškama. Nakon zločina nad Savić pećinom i njivi Josifa Savića, ustaše su otišle u gostionicu Pavla Jukića u Podcetinu, gdje su jeli, pili i pjevali.

Svjedoka Milana Savića u 65. godini života ubili su vojnici dr. Franje Tuđmana u njegovoj kući i Podcetinu u jesen 1991. godine.

Opširnije njegovo svjedočanstvo objavljeno je u Zborniku kotar Slunj i kotar Veljun u NOB-i i socijalističkoj izgradnji, str. 119 i 120. Historijski arhiv u Karlovcu, 1988. godine.

Milica Pekeč Vranješ Begovo Brdo, Cetingrad

U ovom malom kordunaškom selu, Begovo Brdo, ustaše su na najokrutniji način ubile 137 srpskih seljaka, najviše djece u starosti od 15 godina. Najveći zločin počinili su 3. aprila 1942. godine, kada je ovim krajem prolazila Pavelićeva tjelesna bojna pod komandom Ante Moškova. Tada su izmasakrirali 121 muškarca, žena

i djece. Njih 73 su poklale ustaše u šumi Latičkima kod sela Batnoge iskopavši pod batinama zločinaca sami sebi masovnu grobnicu. Istoga dana hvatali su srpske seljake kod njihovih kuća, na njivama i pobili ih 48 kako iz vatrenog oružja tako noževima, batovima i krampovima.

Ovim ustašama Paveličeve tjelesne bojne koje su slabije poznavale naselja dati su za pomoć oružnici i dio treće ustaške satnije s područja Cetingrada i Slunja, koji su dobro znali za svako srpsko naselje, poznavali puteve, pa i svoje komšije Srbe.

Ustaša Marko Hrvojević iz Lađevačkog Selišta kaže: “Sa mnom su kao vodiči bili Joso Moćan, Joso Cindrić, Mijo Cindrić i Mića Cindrić. Ja sam u selu ubio sa motikom, dvije žene i četvero djece. Kada sam ulazio u kuću žene i djeca su pošli van iz kuće, a Joso Moćan iz Slunja doviknuo je: “Udri ih, majku im srpsku!”

Najprije sam ubio te dvije žene, a zatim četvero djece na taj način što sam ih sa motikom udario u zatiljak glave. Žene i djeca su plakali i molili me govoreći: “Nemoj brate bog ti davao!” Ja na to nisam ništa reagirao nego sam nastavio sa dotucanjem...”

Svjedočanstvo o masovnom ustaškom zločinu nad srpskim seljacima u šumi Latičkama kod sela Batnoga 3. aprila 1942. godine zapisao sam u Cetingradu 18. aprila 1961. godine. Jedina koje je preživjela sve strahote masovnog zločina, tada devetogodišnja djevojčica Milica Pekeč-Vranješ sa suzama u očima s velikim bolom, sabrala je snage i ispričala:

“Sjećam se dobro ranog jutra 3. aprila 1942. godine, kada su nas ustaše iznenadile i podigle u svanutak. Djeca su još spavala. Cijelu noć ja nisam mogla spavati, bila sam jako plašljiva, jer smo uvijek morali bježati. U mojoj kući bilo je toga jutra 11 života. Povelu su nas bose po mrazu prema Batnogi. Dovedi su nas kod Kalića vrela. Tamo smo našli i sve ostale iz našega sela koje su ustaše uspjele uhvatiti. Tu su se dogovarali gdje da nas kolju. Nisu se mogli složiti jer smo bili blizu vrela. Pokraj vrela. Našao se Hrvat Jure Krunić koji je čuvao krave, bio je bez desne ruke u seljačkoj odjeći. On je rekao ustašama da nas ne kolju pokraj vrela da on ima za nas određeno mjesto u šumi. Moja baba Miholjka i baba Sara nisu mogle od starosti ići te su tražile od ustaša da ih odmah ubiju. Tada

su ih zlikovci odveli malo podalje u grm gdje su ih zaklali. Tada su nas ustaše okružile i ispred njih kao vodič na jamu išao je Jure Krunic. Mlada žena Jeka Pekeč (30) imala je troje djece, a četvrto je trebalo svakog dana ugledati svijet.

Starija djevojčica išla je pokraj nje, najmlađu je nosila u naručju, a treće dijete bilo je tako maleno da hodati samo nije moglo, a nositi ga nije mogla. Riješio ju je brige ovaj spomenuti Jure Krunic koji je zastao s čela kolone te uzeo trogodišnju Soku i bacio je na jedan ravni kamen, te uzeo motiku i ušicama udario dijete po trbuhu koje je na mjestu ostalo mrtvo. Majka Jeka je tog momenta rekla starijoj kćeri: "Drago, osta nam Soka." Jure je krenuo dalje na čelu kolone prema šumi. Tada su nam naredili da sjednemo na zemlju u jednoj dolini. Neki su izjavljivali ustašama da su prešli sa pravoslavne na katoličku vjeru i da ih ostave na životu, ali ustaše su im rekly: "Ostavite vi te potvrde to će vam valjati." Govorili nam nisu ništa nego su počeli po grupama odvoditi malo podalje, a Jure im je pokazao mjesto. Podijelili su nas u pet grupa. Ja sam bila u četvrtoj grupi. Odredili su dvije djevojke, Ljubu Kresojević od 17 i Macu Mrkobrad od 19 godina, da stoje pokraj jame i gledaju što se radi od žena i djece. One su gledale do posljednjeg, onda su i njih dvije ustaše zaklale. Moja starija sestra Boja od 14 godina bila je u grupi ispred mene sa našim bratom Nikolom od godinu i po starosti kojega je ona nosila, a brat Dragan od 6 godina bio je sa mnom. Ovih dvoje braće došli su pod ustaški nož prije mene, a ja i mali brat Dragan odmah iza njih.

Kada smo došli pokraj jame rekly su nam da legnemo potruške. Tada je išao onaj naš komšija-ustaša sa jednom rukom i još jedan nepoznat i počeli bosti nožem po vratu. Od nikoga se nije čuo glas iako je krv krkljala. Vjerovatno iz razloga što smo bili sigurni da ionako idemo u smrt pretrnuli od straha i patnje. Mali Dušan Pekeč star oko 10 godina skočio je da bježi, ali na poziv zločinaca "Stoj, vrati se", došao je i legao pokraj jame. Njega su uboli noževima nekoliko puta. Onako isklane i izbodene, rukama su bacali u jamu. Mene su uzeli za leđa i bacili me na one mrtve. Mene su ustaše ubole nožem na pet mjesta iza vrata i na dva mjesta u podlakticu. Evo pogledajte, profesore Đuro, ubodi noževa vide se i

danas, 18. aprila 1961. godine, a od onda je prošlo 19 godina. Poznat će se do moje smrti. Iza mene nabacano je još nekoliko poklanih. Dok su mene ustaše bole po vratu krv mi je krkljala na usta i nos. Međutim uvijek sam znala o sebi i čak od onog momenta kada su nas povelili razmišljala sam da mene zaklati ne mogu. I ovog momenta dok su me boli po vratu i dok je krv tekla ja sam razmišljala da ću pobjeći. Kada su nas sve poklali, pa i one dvije djevojke, Ljubu i Macu, tada su još nožem bockali sve one koji su se micali i davali znak života. Ja, iako pri svijesti, nisam se micala. Čula sam kako govore: "Još ih ima živih." Nakon svega, zgurale su ustaše i one dvije djevojke u jamu, zapjevale i otišle.

Tada sam se ja digla i sjedila sva u krvi na hrpi mrtvih i vidjela svoga brata Dragana pokraj sebe. Bio je još živ. Imao je u ustima lišća i bio je sav krvav. Ja sam mu odstranila lišće iz usta i pitala ga: "Bi li mogao ići sa mnom?", a on je dao znak glavom da ne može. Vidjela sam Ljubomira Bastaju kako se podigao i iz džepa svoje zaklane strine uzeo nešto kuna i pitao me da li ja idem. Ja sam rekla da idem i krenuli smo uza šumu. Za nama je dotrčao moj kum Vlado Bastaja, imao je devet godina, bio je izboden po vratu i rebri. Kada smo krenuli čuli su se glasovi živih iz jame. Kasnije smo doznali od nekih preživjelih da su dva, tri dana iz te masovne grobnice izlazili, a ustaše su ih hvatale i ubijale onako ispaćene, izranjavane i krvave. Priča se da je iz jame izašla baba Soka Bastaja, majka od preživjelog Vlade, bila je izbodena i prebijene noge i nije mogla ići. Zna se da je moj mali brat Dragan izašao iz jame, ali su ga treći dan ustaše iz Batnoga ubile i bacile u gnojnicu.

Nas troje smo lutali šumom i izašli u Žalčevu Kosu na korito s vodom gdje smo se oprali od krvi i došli u šumu Palež preko Žrvnice u Vučiji Jarak. Kod moje kuće ustaše su nas primijetile i pucale za nama. Mi smo se podigli i bježali kroz šumu i stigli u selo Gojkovac, a zatim u Klokoč. Tamo sam našla majku i brata Milana koji su uspjeli izbjeći ustaškim razbojnicima. U Klokoču su me neke žene oprale, previle rane i odsjekle kosu. Samo su mi partizani u šumi Otrić nekom masti namazali rane. Dalje sam nastavila s ostalim srpskim seljacima bježati od ustaškog noža."

"Milica, kakvo je sada vaše zdravlje?"

“Vidite, nije tako loše što sam sve doživjela. Ponekad kada se vrijeme mijenja malo me žiga i teže govorim, sporije i jedem, valjda mi nešto zapinje u grlu. Boja glasa je malo drugačija. Za vrijeme ove tragedije imala sam devet, a sada imam dvadeset i osam godina.”

U šumi Latičke kod sela Batnoga ustaše su poklale i bacile u jamu srpske civile sela Begovo Brdo 3. aprila 1942. godine:

1. Bastaja Mile Anka	10 godina
2. Bastaja Mile Bogdan	5 godina
3. Bastaja Mile Bosiljka	1 godina
4. Bastaja Cvijeta	55 godina
5. Bastaja Mile Draga	9 godina
6. Bastaja Petra Dragica	6 godina
7. Bastaja Mile Dušan	11 godina
8. Bastaja Petra Dušan	5 godina
9. Bastaja Mile Ljuba	3 godina
10. Bastaja Petra Mira	1 godina
11. Bastaja Miće Mica	15 godina
12. Bastaja Petra Mica	10 godina
13. Bastaja Rade Mićo	43 godine
14. Bastaja Mika	42 godine
15. Bastaja Petra Milan	4 godine
16. Bastaja Janka Mile	40 godina
17. Bastaja Laze Mile	16 godina
18. Bastaja Miće Mile	15 godina
19. Bastaja Rade Milica	37 godina
20. Bastaja Janka Milka	35 godina
21. Bastaja Miće Petar	39 godina
22. Bastaja Miće Petar	2 godina
23. Bastaja Laze Rade	19 godina
24. Bastaja Milutina Sofija	43 godina
25. Bastaja Todora Sofija	50 godina
26. Bastaja Miće Soka	17 godina
27. Bastaja Stojana Stanka	42 godina
28. Kresoja Marka Bosiljka	15 godina

29. Kresoja Marka Darinka	17 godina
30. Kresoja Marka Dragica	17 godina
31. Kresoja Marka Dušan	11 godina
32. Kresoja Marka Ljuba	17 godina
33. Kresoja Stojana Marko	36 godina
34. Kresoja Marka Mica	14 godina
35. Kresoja Marka Mila	9 godina
36. Kresoja Marka Milan	12 godina
37. Kresoja Marka Milica	13 godina
38. Kresoja Nikole Milka	38 godina
39. Kresoja Marka Milutin	5 godina
40. Kresoja Marka Mira	5 godina
41. Kresoja Marka Nada	2 godine
42. Kresoja Marka Nenadka	1 godina
43. Kresoja Marka Ranka	12 godina
44. Kresoja Marka Stanko	3 godine
45. Pekeč Ana	58 godina
46. Pekeč Đure Bosiljka	14 godina
47. Pekeč Nikole Bosiljka	3 godine
48. Pekeč Đure Dragan	6 godina
49. Pekeč Mile Dragica	20 godina
50. Pekeč Nikole Dragica	8 godina
51. Pekeč Đure Dušan	6 godina
52. Pekeč Nikole Ignjatija	1 godina
53. Pekeč Jeka	24 godina
54. Pekeč Laze Mile	16 godina
55. Pekeč Laze Milka	13 godina
56. Pekeč Stojana Milka	44 godine
57. Pekeč Laze Nikola	18 godina
58. Pekeč Sara	60 godina
59. Pekeč Soka	3 godine
60. Smrzlić Milan	2 godine
61. Mrkobrad Mica	19 godina
62. Mrkobrad Mila	46 godina
63. Mrkobrad Nikola	44 godine
64. Pavković Dragan	4 godine

65. Pavković Dragica	15 godina
66. Pavković Dušan	4 godine
67. Pavković Đuro	6 godina
68. Pavković Petar	6 godina
69. Vuletić Anica	66 godina
70. Dejanović Milan	2 godine
71. Banda Sara	21 godina
72. Mazinjanin Dragica	34 godine
73. Pekeš Đuro	40 godina

NAPOMENA: Od broja 60 do broja 73 su žrtve, srpski seljaci iz sela: Delić Poljane, Gornje Žrnice, Polojslog Varoša, Ruševice, Snosa. Njih su ustaše pohvatale u dolasku do šume, poklali ih i bacili u masovnu grobnicu Latičkama, gdje i danas počivaju 73 žrtve ustaškog genocida.

Istoga dana tj. 3. aprila 1942. ustaše su iz vatrenog oružja, noževima i krampovima usmratile kod njihovih kuća u istom selu Begovo Brdo:

1. Bastaja Mihajla Bosiljka	34 godine
2. Bastaja Rade Bosiljka	16 godina
3. Bastaja Rade Dragan	4 godine
4. Bastaja Miće Ljuba	22 godine
5. Bastaja Rade Ljuba	2 godine
6. Bastaja Cvijana Mara	15 godina
7. Bastaja Rade Mihajlo	64 godine
8. Bastaja Mihajla Mile	45 godina
9. Bastaja Rade Nikola	10 godina
10. Bastaja Rade Petar	20 godina
11. Bastaja Rade	45 godina
12. Bastaja Ilije Rade	39 godina
13. Bastaja Petra Stana	45 godina
14. Bastaja Stevan	60 godina
15. Mazinjanin Mila	44 godina
16. Mazinjanin Rade	50 godina
17. Pekeč Dragana Bogdan	2 godine
18. Pekeč Rade Cvijan	60 godina

19. Pekeč Milivoja Gojko	3 godine
20. Pekeč Sime Mićo	31 godina
21. Pekeč Rade Mila	44 godine
22. Pekeč Sime Milivoj	11 godina
23. Pekeč Nikole Milka	23 godine
24. Pekeč Vase Milka	35 godina
25. Pekeč Nikole Mira	9 godina
26. Pekeč Rade Nikola	42 godine
27. Pekeč Rade Nikola	7 godina
28. Pekeč Petra Rade	41 godina
29. Pekeč Sofrenija Rade	50 godina
30. Pekeč Sime Ranka	17 godina
31. Pekeč Nikola Sara	40 godina
32. Pekeč Vasilja Savo	60 godina
33. Pekeč Laze Simo	50 godina
34. Pekeč Ane Dušan	16 godina
35. Pekeč Rade Đuro	40 godina
36. Pekeč Nikole Soka	5 godina
37. Pekeč Rade Stanka	45 godina
38. Pekeč Vasilja Vasilija	52 godina
39. Pekeč Janka Dragić	38 godina
40. Pekeč Nikole Branko	4 godina
41. Vukelić Miladina Danica	13 godina
42. Vukelić Radovana Dragić	9 godina
43. Vukelić Milivoja Jeka	20 godina
44. Vukelić Dragića Milan	50 godina
45. Vukelić Janka Milka	3 godine
46. Vukelić Radovana Sara	2 godine
47. Vukelić Radovana Spasoja	10 godina
48. Vukelić Rade Stoja	5 godina

Vukelić Cvijeta Gornje Primišlje 17

Prva i Druga ustaška bojna zvana "Lička regija" te X ustaška slunjska bojna, zvani majari, nakon strahovitih zločina što su ih počinili u Petrovoj gori vratili su se preko Karlovca do željezničke stanice Košare kod Ogulina gdje su se iskrcali. Po naređenju pročelnika Operativnog odjeljenja Glavnog stana poglavnika Ante Pavelića, a pod zapovjedništvom potpukovnika Ante Moškova rasporedili su se u srpska naselja Donje i Gornje Primišlje i selo Tobolić te njihove zaselke, 1. juna 1942. godine.

Ove ustaške snage potpomognute domobranima i oružnicima u Primišlju pod komandom Tome Žalca i komandirorom oružničke stanice Božom Kodžomanom ranim jutrom 2. juna opkolile su Gornje Primišlje i otpočele s hvatanjem srpskih seljaka. Gdje su god koga zatekli ubijali su ili su ih uvodili u njihove kuće, staje, sjenike, klali i palili. Silovale su ustaše žene i djevojke, zatim ih gurale u zapaljene im kuće, odnosile su posteljinu, hranu, odvodile stoku. Iza sebe su ostavljale hrpe divljački izmrcvarene djece, žena i muškaraca. Mnogi su ostali ugljenisani na spaljenim svojim kućistima i mnogo djece nožem izbodeno i na grmlje bačeno.

Istoga dana, 2. juna 1942. godine, ove hrvatske ustaške jedinice izvršile su zločin i u selu Toboliću. Zapalile su Srpsku pravoslavnu crkvu, školu, gostionicu, dva mlina vodeničara, 152 kuće i sve gospodarske zgrade. Namještaj, poljoprivredni alat, robu, ljudsku i stočnu hranu i stoku su opljačkali i odagnali sa sobom i do odnijeli hrvatski seljaci Slunja i okolice.

O tim stravičnim zločinima nad srpskim seljacima, zapisao sam svjedočanstvo Cvijete Vukelić 8. maja 1961. godine:

"Mene su ustaše uhvatile u kući Đure Milankovića u Gornjem Primišlju sa još osam članova moje porodice: otac Đuro star 47 godina, majka Draginja 45, sestra Jelica 14, sestra Sofija 13, te moje dvoje djece, Danica dvije i Đuro pet godina, moj svekar 50 i svekrva Marija 48. A pored nas devetero ustaše su dovele još sedamnaest mojih komšija: Božo Esapović 60, Rade Esapović 58, Rade Milanović 39, Marija Esapović 61 i Jančić Jeka. Ostalih se imena ne

sjećam. Rekli su nam da slobodno ostanemo kod kuće i otišli. Nedugo iza toga došla je druga grupa ustaša smrknutih lica i krvavih očiju. Strah nam je odrvenio noge. Za čas kuća je bila opkoljena. Onda su osam ljudi zaveli u drugu prostoriju kuće i zaklali. Nastao je strahovit vrisak. Jedan ustaša krvavih ruku sa nožem u ruci uveo me u sobu s mojih dvoje djece. Jedno na rukama a drugo sam vodila. Djeca su se grčevito stiskala uz mene i plakala. Izderao se na mene, udario me puškom iza vrata i ja sam pala. Dok sam ležala na leđima, mlađe dijete mi je stavio na ruke, a starije na noge. Obadvoje je zaklao na meni i bacio na hrpu poklanih ljudi. Za to vrijeme drugi su zapalili kuću izvana i pozvali ovog ustašu van. On je brz nabacao svu robu s kreveta na nas poklane i zapalio je. Misleći da je on otišao van, ja sam se u polusvijesti izvukla iz vatre. No isti se ustaša povratio i zadao mi još nekoliko udaraca nožem u vrat i rebra, a zatim izašao napolje.

Vrlo teško sam dopuzala do prozora s punim ustima krvi i kroz prozor izašla iz kuće. Ona je već potpuno gorjela, a plamen je gutao i one koji su još bili i živi. Sklonila sam se u neko trnje, a kasnije u jednu lokvu iz koje su me izvukli Ilija Čubra, Milan Batalo, Đuro i Milan Esapović i u plahti me prenijeli u kuću Dane Đekića. Nakon dva dana. prevezli su mene i još neke izbodene noževima u Plaški, gdje su nas previli talijanski liječnici. Oni su nas uputili i u bolnicu u Ogulin. Tu su nas Talijani zaštitili i od ustaša koji su nas htjeli izvući iz bolnice i pobiti. Nakon dva mjeseca liječenja talijanski vojnici su nas vratili u Plaški, od kuda smo otišli u naše popaljeno i opustošeno selo Gornje Primišlje. Tada sam imala 22 godine.

Sada osjećam stalne smetnje u vratu i pod rebrima, a stalni nezaborav neprekidno me veže s mojom poklanom djecom i rodbinom...”

Milka Čubra Lončar Gornje Primišlje kbr. 123

Svjedočanstvo Milke Čubre Lončar o ustaškim zvjerstvima nad srpskim narodom u Gornjem Primišlju 2. juna 1942. godine zapisao sam 5. maja 1961. Ona kaže: "Zorom, ranim jutrom, ustaše su 2. juna 1942. opkolile naše selo. Mene i moju baku Anicu Čubra zatekle su još na spavanju. Tada sam imala 17, a moja baka 70 godina. Čim su ušli u kuću počeli su premetati i pretraživati sve po kući. Nas su posjela na klupu i počeli nas ispitivati gdje su partizani, tko ih hrani, kada dolaze u selo i slično. Pitali su me gdje su mi roditelji i braća, da li su oni u partizanima? Ja sam im rekla da je moje sve pomrlo i da nemam nikoga. Ustvari, otac mi je bio u partizanima, a majka umrla. Nakon toga su tražili jesti, pa vode.

Kad sam pošla na šternju (bunar) po vodu, sa mnom su pošla i dvojica ustaša. Čim sam otvorila grlo šternje, jedan ustaša me uhvatio za glavu, a drugi za noge i bacili u šternju duboku 6 metara u kojoj je bilo za jedan i po metar vode. Bacivši mene zgrabili su babu, dovukli je do bunara (šternje) i bacili k meni u vodu. Čim je pala, moja se baba ugušila. I ja sam se teško borila s vodom koja mi je dosegala do usta. Kada sam potpuno iznemogla, stala sam na mrtvu babu Anicu i tako se nalazila u šternji od jutra do naveče. Plakala sam i drhtala.

U sumrak je naišao Nikola Đekić iz Gornjeg Primišlja koji je tražio svoju stoku i nekim slučajem pogledao u bunar. Kad me je ugledao, odmah me je prepoznao. Preklinjala sam ga da me što prije spasi, jer sam već bila odrvenila što od studeni što od straha. On je otišao po velike štige koje su se nalazile pokraj naše kuće, ali kad je donio štige blizu šternje, začula se lupa u kući. Mile je pobjegao misleći da su ustaše. Kada se nakon skoro dva sata uvjerio da zlikovaca u blizini nema, ponovno je došao, donio je štige i spustio u bunar. Uz pomoć njih i nekog štrika Nikola, Luka Zec i Rade Katić izvukli su me iz bunara. Kada su me spustili na zemlju pala sam u nesvijest. Kuda su me odnijeli i kako, toga se ne sjećam. Moju babu Anicu izvukli su mrtvu iz bunara nakon dva dana kada se više izbjeglica vratilo u opustošeno selo.

Već nekoliko godina od ledene vode u kojoj sam bila 12 sati osjećam strašnu reumu po čitavom tijelu. Oboljela sam na pluća. Svake godina obilazim liječnike po nekoliko puta. Još 1945. godine od zadobivenih posljedica bila sam u bolnici u Ogulinu 60 dana. Od naše države ne dobivam nikakovu pomoć...”

Sofija Čubra **Gornje Primišlje kbr. 130**

Svjedočanstvo žrtve Sofije Čubre zapisao sam 26. juna 1961. godine u njenom selu Gornje Primišlje. U zaselak Čubre ustaše su ušle oko 12 sati u utorak 2. juna 1942. godine. Sofiju i njenu sestru Cvijetu našle su na polju gdje su čuvale stoku. Naredile su im da stoku otjeraju kući, da se ništa ne boje i da im se neće ništa loše dogoditi. Poslušale su i odagnale stoku kući i zatvorile u staju. No, ubrzo za njima došle su i ustaše.

“... Ustaški oficir nam je rekao da se ne smijemo udaljavati od kuće jer da oni čiste od partizana a u civile ne diraju. S nama je u kući bila moja porodica, Draginja, Đuro, Milija, Jelica, Rade, te familija Mile Vukića: Mile, Marija, Cvijeta, maloljetni Đuro i još jedno malo dijete kome se imena ne mogu sjetiti. Dovedi su još nekoliko naših komšija u našu kuću tako da nas je bilo dvadeset i četvero. Kada su nas sve utjerali u dvije prostorije u kući rekli su da se ne smijemo udaljavati. Jedna grupa ustaša je produžila dalje u pravcu sela Zbjega. Jedni su ostali s nama. Dolazilo je još nekoliko grupa i tražili su nešto za jelo. Kada je prošla njihova pješadija, konjica i tenkovi, došla je k nama nova grupa ustaša. Njih 15 do 20 ljudi.

Čim je došla ova skupina, odmah je nas dvadeset i četvero podijelila u dvije grupe i to muškarce posebno, a žene i djecu posebno. Muškaraca je bilo devet, pa su njih podijelili u tri grupe, sve po tri... Zatim su tri čovjeka uveli uz kundačenje u kuću, a ostali smo bili napolju, pod ustaškom stražom. Kad su uveli prvu grupu seljaka, tj. trojku, u kuću, čulo se bugarenje. Moja sestra Jelica je tada zavikala: “Joj, oni njih kolju!” i potrčala da pobjegne. Ali brzo ju je

dostigao jedan ustaša i viknuo: “Kakvi kolju, oni njima samo drže govor”, a zatim zamahnuo kundakom i lupio je po glavi od čega je moja sestra Jelica pala i onesviještena ostala ležati. Kad su u kući poklali jednu grupu ljudi, došli su po drugu, a onda po treću.

Čim su ustaše poklale sve muškarce pojurile su k nama žena-ma i djeci. Prebrojile su nas. Jedan je od njih upitao, da li možemo svi zajedno poći, što je ovaj odmah odobrio. Podijelili su nas u dvije prostorije kuće. Počeli su sa silovanjem, batinjanjem pa klanjem i ubodima noževima po tijelu žena i djece. Prva žrtva bila je Milka Esapović, lijepa djevojka, tek u osamnaestoj godini života. Nju su silovale ustaše i zatim joj odsjekle glavu našom bradvom. Prije toga su joj ustaše-koljači skinuli dukat koga je imala na vratu. Ustaša koji je bradvom sjekao vrat mlade Milke nije ništa govorio. Samo su mu oči gorjele nekim užarenim crvenilom.

Gledala sam kako su klali moju tetku Sofiju Milanković, staru 51 godinu. Uzeo je za glavu jedan ustaša i počeo ju je klati, ali kako se ona grčevito branila, pritrčao je i drugi te je krvnički boli noževima. Ovima je priskočio i treći pa su je zajedno zaklali. Od toga sam pala u nesvijest. Vjerovatno su me tada i ustaše udarile bradvom po glavi. Ne znam koliko sam dugo tako ležala. Kada sam došla k svijesti, osjetila sam snažne bolove u glavi i osjetila da nešto pucketa blizu mene. Kada sam progledala, vidjela sam da kuća gori. Krov je već izgorio, svuda su padale grede i ostala krovna konstrukcija. Nekako sam se izvukla, no da li na vrata ili na koji drugi dio kuće u plamenu ne znam ni danas. Kad sam izašla napolje, desetak metara od kuće, naišla sam na moju sestru Jelicu koja je bila omotana maramom i sva krvava. Nju su klali po vratu, ali se neka-ko prije mene uspjela izvući iz zapaljene kuće. Kad sam je vidjela, nisam je takvu odmah ni prepoznala pa sam zapitala: “Da li si to ti Jelice?”, na što mi je ona počela nešto govoriti, ali je ja nisam mogla razumjeti zbog razrezanog vrata. Zatim smo pomažući jedna drugoj zajednički otišle u obližnji grm, gdje sam ja ostavila sestru Jelicu i pošla da tražim nekoga tko bi nam mogao pomoći. Nakon nekoliko koraka našla sam sestru Cvijetu gdje leži u lokvi. Kada sam došla do nje i rekla joj da ide sa mnom kod sestre Jelice, ona je kazala da ne može nikuda s tijelom jer je sva izranjavana, nego

ako netko imade da je nosi. Nakon toga sam na udaljenosti od oko 100 metara, pod jednim brijegom primijetila grupu ljudi i žena. Polagano sam otišla kod njih i rekla što se dogodilo. Zatim su došla četiri muškarca: Đuro Esapović, Milan Esapović, Ilija Čubra i još jedan kome se ne sjećam imena te su odnijeli sestru Cvijetu u kuću Dane Đermanovića, a Jelicu su dovele dvije žene također u Daninu kuću. Tu smo bile tri dana, odnosno tri noći, jer smo se po danu sklanjale preko rijeke Mrežnice u selo Popoviće, pošto su ustaše iz Slunja svaki dan pucale s Čubrina vrha prema našim kućama.

Nakon tri dana od bolova nismo mogli više izdržati pa su sve nas koje smo izranjavane izašle s mjesta pokolja volovskim kolima naše komšije prevezle u Plaški, od kuda su nas talijanski vojnici uz njihove propusnice sproveli u bolnicu u Ogulin.

Nas sedam izbodenih noževima: Cvijeta Vukić, Jelica Milanković, Sofija Milanković, Milija Esapović, Danica Esapović, Mila Esapović i Milka Čačić, onako iznakažene, prestrašene teško smo podnosile boravak u ogulinskoj bolnici. U bolnici su nekoliko puta dolazile ustaše da nas izvedu i pobiju. Kako smo ostale žive ni sama ne znam. Vjerujem da su nas spasili talijanski liječnici kojih je bilo više od drugih. Od zadobivenih rana u bolnici u Ogulinu umrle su: Danica Esapović, Mila Esapović i Milka Čačić. Sve su bile u starosti od 20 do 40 godina.

Ja i moja sestra Cvijeta i Jelica ostale smo u bolnici dva mjeseca. U mojoj je kući poklano 20 duša od kojih četvero djece u starosti od šest mjeseci do šest godina. Svi su oni izgorjeli u mojoj kući koju su 2. juna 1942. ustaše zapalile. Preživjela sam ja koja sam tada imala 12 godina i moje dvije sestre od 15 i 17 godina, i Milija Esapović koja je imala 19 godina.

Kada sada i nakon toliko godina razmišljam o tome zlu dolazim na isto: Mene su ustaški zlikovci vjerovatno onom istom bradvom lupili po glavi, jer mi je glava bila rasječena u dužini od 15 cm. Danas osjećam tupe bolove u glavi, čestu nesvjesticu, slabost čitavog tijela i nikako ne mogu biti raspoložena i vesela, jer me stalno nešto tišti i žiga u glavi. Po noći nekad vidim svoju tetku kako joj ustaše sjeku vrat, vidim krv svuda oko sebe. Ti snovi me više muče nego sve ono što sam preživjela..."

Boja Livada Gornje Primišlje 163

Svjedočanstvo Bojino zapisao sam 15. maja 1961. godine u njenom selu. Ona mi je o tragediji svojih petero maloljetne djece, svojoj i svojih komšija, 2. juna 1942. godine kazala:

“Ustaše su u naše selo došle u rano jutro. Kiša ja padala. Nalazila sam se s djecom u kući Dane Čačića, jer su moju kuću još 1941. godine ustaše već bile spalile. Pokupila sam djecu: Danicu 13, Miloša 11, Radu 9, Đuru 4 i Dragu od 3 mjeseca i pokušala pobjeći ispred koljača. Kako se nisam mogla brzo kretati sustigle su me ustaše i vratile me nazad. Jedan njihov oficir mi je rekao da vodim djecu kući da ne kisnu. Rekla sam mu da nemam kuće, ali je on ponovio da ih vodim u bilo čiju kuću s te kiše. Nakon tih riječi, ja sam se s djecom vratila u kuću Milovana Čačića gdje sam našla Soku Kukić, staru 60 godina, i njenu kćer Boju Kukić, staru 25 godina. Odatle su nas ustaše sve odvele u kuću Dane Čačića. Tu su već pod njihovom stražom bili: Draga Čačić, 13, Mile Božić, 45, Nikola Krajnović, 30 godina i još trojica muškaraca koje ja nisam poznavala. Ukupno nas četrnaest izbezumljenih i znali smo osuđenih na strašne muke. Okupila se veća grupa ustaša oko nas u zatvorenoj kući. Odjednom su zatvorili prozore kuće i nekoliko njih ušlo u kuću. Vidjevši ih onakve kao pobješnjele zvijeri s noževima prema nama, mojoj maloj djeci, jauknula sam i zavikala: “Nemojte me klati, nego nas poubijajte!” Na to mi je jedan od njih uzvratio: “Zamukni, majku ti srpsku jebem”. Nastalo je udaranje kundacima i udaranje noževima. Vidjela sam kako siluju Boju i kako se bori s njima i kako bodu noževima njenu babu Soku. Kada su prišli bliže mene i moje djece, gotovo sam odmah pala. Uхватила me vrtoglavica koja je prelazila u nesvjesticu. Vidjela sam kada je ustaša nožem udario u vrat moga malog Radu i osjetila sam snažan udarac u svoju glavu. Pala sam i onda je uslijedilo još nekoliko udaraca.

Moja Draga od tri mjeseca koju sam držala u naručju pala je pokraj mene. Kako su moju ostalu djecu i druge muškarce i žene mučili i klale ustaše, ne znam, samo svoju djecu više nikada nisam vidjela.

Kada su sve izmasakrirale ustaše su u kuću navukle slame i zapalile je. Mene je vjerovatno vatra malo dovela svijesti jer mi je počela gorjeti roba. Malo sam se podigla, uzela dijete koje je još uvijek bilo pokraj mene, ali spaljeno po licu od vatre, i izišla na polje.

Od kuće se nisam odmakla ni 20 koraka, ponovno sam pala u nesvijest. Tu me je našo Nikola Đekić iz Gornjeg Primišlja, koji je pratio kretanje ustaša sa susjednog brijega. Čim su se ustaše udaljile od kuće, mjesta zločina, on je dotrčao i nekako ugasio vatru koja je gorjela na poklanim žrtvama, te tako i spasio da kuća sva ne izgori. Tada je našao i mene.

Nakon nekog vremena skupilo se još mještana i odnijeli me s djetetom u kuću Sime Čačića, gdje je moja mala Draga nakon četiri dana umrla. Tu sam ležala onako izranjavana četiri noći, jer smo po danu bježali. Mene su nosili i skrivali u obližnje grmlje. Ustaše su pucale s Čuruvine glavice prema našem, velikim dijelom popaljenom i opljačkanom selu.

Kako od bolova više nisam mogla izdržati, a život mi je ionako bio u opasnosti, smogla sam hrabrosti i krenula s ostalim nepoklanim žrtvama na volovskim kolima u Plaški, gdje su nam Talijani dali propusnice i sproveli u bolnicu u Ogulin.

U bolnici sam bila mjesec i po dana. K nama su dolazile ustaše s namjerom da nas pokolju, ali im to nisu dozvolili talijanski liječnici i sestre. U bolnici sam doznala da su ustaše svu moju djecu poklale i da su izgorjela sa svih njih trinaest seljaka sela moga Gornjeg Primišlja. Nitko se nije spasio osim jadne mene. Tada sam imala 32 godine. Od tada sam osjećala manje bolove, ali unazad godinu dana osjećam strašne bolove. Svi su mi zubi poispadali od ustaških udaraca po glavi. Bolovi me drže po čitavom tijelu, naročito na desnoj strani koja mi je bila vatrom zahvaćena. Više nijesam sposobna za bilo kakvo privređivanje. Od naše države, a i bilo koga drugog nemam nikakvu pomoć. Evo ni ovo jadne kućice nismo još obnovili. A šta se može?..."

Selo Gornje Primišlje imalo je prema popisu stanovništva od 1931. godine 1578 stanovnika od kojih je izgubilo život u Nezavis-

noj Državi Hrvatskoj njih 477, od kojih je 30 palo u borbi protiv fašizma, a 327 su žrtve ustaških zločina. Samo u jednom danu hrvatske su ustaše zaklale, ubile i spalile u vlastitim njihovim kućama 123 srpska seljaka od kojih 42 djece u starosti od tri tjedna do 15 godina života. O tom zločinu svjedočili su rijetko preživjeli u naprijed navedenom tekstu. Samo u jednom danu, 2. juna 1942. godine u selu Gornje Primišlje ustaše su usmratile ove srpske seljake:

1. Batalo Rade Jeka	20 godina
2. Batalo Gliše Nikola	62 godine
3. Batalo Gliše Radovan	59 godina
4. Bjelopetrović Dušana Danica	5 godina
5. Bjelopetrović Dušana Đuro	6 godina
6. Bjelopetrović Nikole Marija	51 godina
7. Bjelopetrović Mile Petar	37 godina
8. Božić Milića Božica	80 godina
9. Božić Jovana Boja	6 mjeseci
10. Božić Rafajla Boja	60 godina
11. Božić Rafajla Boja	3 godine
12. Božić Dušana Danica	19 godina
13. Božić Nikole Danica	4 godina
14. Božić Petra Danilo	60 godina
15. Božić Milovana Dragan	34 godine
16. Božić Dušana Draginja	17 godina
17. Božić Miće Draginja	24 godine
18. Božić Milovana Draginja	11 godina
19. Božić Rafajla Draginja	6 godina
20. Božić Bože Đuro	69 godina
21. Božić Rafajla Mane	13 godina
22. Božić Rafajla Milan	16 godina
23. Božić Dmitra Mile	57 godina
24. Božić Jove Milica	6 mjeseci
25. Božić Mihajla Milica	79 godina
26. Božić Vasilja Milica	36 godina
27. Božić Ignjatija Sofija	39 godina
28. Božić Jovana Stana	1 godina
29. Božić Rafajla Stana	1 godina

30. Cekinović Rafajla Draginja	45 godina
31. Čiča Todora Jovan	65 godina
32. Čiča Jovana Todor	45 godina
33. Čokeša Milovana Radovan	33 godine
34. Čubura Sime Anica	69 godina
35. Čubra Radovan Ilija	67 godina
36. Čubra Josifa Softja	56 godina
37. Čubra Ilije Srđan	1 godina
38. Čubrilović Ilije Božo	3 godine
39. Čubrilović Ilije Dane	11 godina
40. Čubrilović Petra Draginja	37 godina
41. Čubrilović Vasilja Draginja	49 godina
42. Čubrilović Bože Ilija	44 godine
43. Čubrilović Ilije Ljuba	3 godine
44. Čubrilović Dane Mila	24 godina
45. Čubrilović Dane Mile	1 godina
46. Čubrilović Milovana Mile	38 godina
47. Čubrilović Ilije Milica	8 godina
48. Čubrilović Milice Milija	4 godine
49. Čačić Gliše Đuro	32 godine
50. Čačić Sime Ilija	27 godina
51. Čačić Milana Marija	16 godina
52. Čačić Rade Milan	16 godine
53. Čačić Gliše Nikola	54 godine
54. Čačić Todora Simo	47 godina
55. Ćuruvija Dušana Danica	1 godina
56. Ćuruvija Dane Draginja	23 godine
57. Ćuruvija Dušana muško	1 mjesec
58. Ćuruvija Mile Milan	34 godine
59. Ćuruvija Nikole Mile	54 godine
60. Ćuruvija Mile Radovan	49 godina
61. Dević Petra Ilija	74 godine
62. Dražić Bože Milica	5 godina
63. Dražić Đure Petra	28 godina
64. Dražić Bože Živko	3 godine
65. Đermanović Nikole Marija	3 godine

66. Đermanović Nikole Mile	1 godina
67. Esapović Milića Božo	79 godina
68. Esapović Rade Draginja	44 godine
69. Esapović Dane Dušanka	25 godina
70. Esapović Petra Marija	61 godina
71. Esapović Milića Mila	43 godine
72. Esapović Nikole Milovan	52 godine
73. Esapović Milana žensko	3 tjedna
74. Esapović Rade Mileva	5 godina
75. Esapoviće Bože Milka	17 godina
76. Esapović Milovana Milka	4 mjeseca
77. Esapović Bože Milovan	49 godina
78. Esapović Milića Rade	53 godine
79. Esapović Bože Sofija	33 godine
80. Esapović Jovana Sofija	41 godina
81. Esapović Sime Sofija	49 godina
82. Glumac Jove Branko	41 godina
83. Glumac Milovana Draginja	28 godina
84. Glumac Milana Mane	54 godine
85. Glumac Jovana Milovan	74 godine
86. Grubor Petra Ljuba	46 godina
87. Gvozdić Ignjatije Boja	20 godina
88. Gvozdić Milutina Dane	18 godina
89. Gvozdić Petra Milić	5 godina
90. Karajlović Petra Narandža	67 godina
91. Kolundžija Dmitra Milica	71 godina
92. Krnić Milorada Boja	23 godine
93. Krnić Jovana Draginja	14 godina
94. Krnić Jovana Ilija	3 godine
95. Krnić Rafajla Mane	33 godine
96. Krnić Jovana Marija	17 godina
97. Krnić Vasilja Mila	73 godine
98. Krnić Jovana Milica	40 godina
99. Krnić Dušana Miloš	8 godina
100. Krnić Ignjatije Nedeljko	3 godine
101. Krnić Rade Nikola	28 godina

102. Krnić Jovana Simo	6 godina
103. Krnić Rafajla Stana	44 godine
104. Kukić Đurđa Božica	30 godina
105. Kukić Damjana Sofija	49 godina
106. Kukić Jovana Sofija	73 godine
107. Kukić Miladina Boja	40 godina
108. Kukić Sime Branko	8 godina
109. Livada Todora Danica	12 godina
110. Livada Todora Draga	13 godina
111. Livada Todora Đuro	6 godina
112. Livada Todora Miloš	10 godina
113. Livada Todora Rade	8 godina
114. Milanković Mihajla Draginja	40 godina
115. Milanković Mihajla Đuro	40 godina
116. Milanković Đure Milica	14 godina
117. Milanković Mihajla Rade	52 godine
118. Milanković Mihajla Sofija	51 godina
119. Pjevac Milovana Smiljana	56 godina
120. Vukić Dušana Đuro	2 godine
121. Vukić Ilije Đuro	52 godine

Selo Tobolić kraj Slunja nekadašnje općine Primišlje imalo je po popisu stanovništva iz 1931. godine 857 stanovnika. Njih 89 palo je u borbi protiv fašizma, a 242 su žrtve ustaških zločina. Samo u jednom danu 2. juna 1942. kada i u Gornjem Primišlju ustaše su ubile, zaklale i zapalile 133 srpska seljaka od kojih 62 djece u starosti od 1 do 15 godina, i to:

1. Alinčić Bože Mila	49 godina
2. Alinčić Nikole Milovan	54 godine
3. Alinčić Ilije Sofija	56 godina
4. Alinčić Mile Sofija	24 godine
5. Batalo Milka	61 godina
6. Čubra Miloša Milica	19 godina
7. Jančić Stevana Jeka	59 godina
8. Jančić Rade Milica	47 godina
9. Jančić Miladina Milija	20 godina

10. Jančić Steve Petar	69 godina
11. Katić Rafajla Anđelija	96 godina
12. Katić Bože Janja	43 godine
13. Krnić Milana Boja	5 godina
14. Krnić Miladina Milica	26 godina
15. Krnić Milana Milka	4 godine
16. Krnić Sofija	51 godina
17. Krnić Milana Sofija	3 godine
18. Miladinović Petra Jelena	3 godine
19. Miladinović Petra Jovan	6 godina
20. Miladinović Nikole Mila	20 godina
21. Miladinović Petra Milica	9 godina
22. Miladinović Petra Milka	4 godine
23. Miladinović Petra Sofija	4 godine
24. Miljković Rade Anica	42 godine
25. Miljković Đure Cvijeta	37 godina
26. Miljković Đure Danica	18 godina
27. Miljković Milića Danica	15 godina
28. Miljković Stevana Danica	16 godina
29. Miljković Rafajla Draginja	52 godine
30. Miljković Nikole Đuro	55 godina
31. Miljković Alekse Jeka	37 godina
32. Miljković Đurđa Mika	14 godina
33. Miljković Rafajla Mila	52 godine
34. Miljković Đorđa Milica	70 godina
35. Miljković Ilije Milica	32 godine
36. Miljković Mile Milica	24 godine
37. Miljković Mile Milovan	37 godina
38. Miljković Milića Nedeljko	6 godina
39. Miljković Vučena Sofija	27 godina
40. Miljković Rafajla Vujo	55 godina
41. Petić Jovan	52 godine
42. Petić Rade Milica	1 godina
43. Pjevac Mile Boja	5 godina
44. Pjevac Milorada Božica	33 godine
45. Pjevac Milorada Danica	26 godina

46. Pjevac Milorada Draga	20 godina
47. Pjevac Milića Dragica	3 godine
48. Pjevac Milovana Dragica	40 godina
49. Pjevac Stevana Dragica	10 godina
50. Pjevac Dane Draginja	9 godina
51. Pjevac Milorada Draginja	20 godina
52. Pjevac Milića Dušan	9 godina
53. Pjevac Milića Dušanka	8 godina
54. Pjevac Stevana Dušan	14 godina
55. Pjevac Miloša Đuro	4 godine
56. Pjevac Miloša Đuro	3 godine
57. Pjevac Stevana Ilija	10 godina
58. Pjevac Milorada Jeka	23 godine
59. Pjevac Rafajla Ljuba	25 godina
60. Pjevac Bože Marta	38 godina
61. Pjevac Milića Mika	17 godina
62. Pjevac Dane Milan	1 godina
63. Pjevac Mane Milica	50 godina
64. Pjevac Milića Milica	17 godina
65. Pjevac Nikole Milica	55 godina
66. Pjevac Milića Milić	43 godine
67. Pjevac Petra Milić	72 godine
68. Pjevac Vasilja Milić	75 godina
69. Pjevac Dane Milka	21 godina
70. Pjevac Petra Milka	16 godina
71. Pjevac Petra Milorad	3 godine
72. Pjevac Rafajla Milorad	61 godina
73. Pjevac Rade Miloš	2 godine
74. Pjevac Steve Miloš	2 godine
75. Pjevac Mile Mira	6 godina
76. Pjevac Mile Neđeljka	8 godina
77. Pjevac Milana Rafajlo	2 godine
78. Pjevac Milića Sava	6 godina
79. Pjevac Petra Simo	7 godina
80. Pjevac Petra Simo	4 godine
81. Pjevac Miloša Sofija	35 godina

82. Pjevac Milorada Stana	46 godina
83. Pjevac Mile Veljko	5 godina
84. Pjevac Milića Zorka	4 godine
85. Popović Milana Božica	4 godine
86. Popović Milana Danica	5 godina
87. Popović Dušana Dragica	2 godine
88. Popović Đure Dragica	14 godina
89. Popović Nikole Đuro	8 godina
90. Popović Dušana Gavre	5 godina
91. Popović Nikole Ilija	78 godina
92. Popović Đure Jeka	9 godina
93. Popović Petra Jovan	35 godina
94. Popović Laze Jovo	31 godina
95. Popović Nikole Ljubica	11 godina
96. Popović Mile Marija	15 godina
97. Popović Nikole Marija	14 godina
98. Popović Petra Marija	11 godina
99. Popović Laze Milan	33 godine
100. Popović Petra Milan	44 godine
101. Popović Ilije Milica	59 godine
102. Popović Mihajla Milica	48 godina
103. Popović Mile Milica	5 godina
104. Popović Đure Milić	6 godina
105. Popović Petra Milić	6 godina
106. Popović Mile Milija	9 godina
107. Popović Todora Milija	41 godina
108. Popović Ilije Radiša	77 godina
109. Popović Ilije Sofija	15 godina
110. Popović Mile Sofija	40 godina
111. Popović Mile Sofija	31 godina
112. Popović Rade Sofija	58 godina
113. Popović Steve Stoja	59 godina
114. Popović Mihajla Stevan	59 godina
115. Popović Nikole Vujo	59 godina
116. Sekulić Mile Danica	11 godina
117. Sekulić Rafajla Kosta	69 godina

118. Sekulić Đure Mika	64 godine
119. Sekulić Rafajla Milovan	59 godina
120. Sušić Ilije Branko	4 godine
121. Sušić Josifa Dragica	59 godina
122. Sušić Nikole Danica	19 godina
123. Sušić Josifa Milica	54 godine
124. Sušić Milića Milica	34 godine
125. Sušić Dušana Milić	13 godina
126. Sušić Dušana Nikola	9 godina
127. Sušić Milića Savka	38 godina
128. Vukelić Rade Dragica	34 godine
129. Vukelić Milana Marija	4 godine
130. Vukelić Milana Milica	3 godine
131. Vukelić Milana Milija	9 godina
132. Vukelić Mile Petra	31 godina
133. Vukelić Milana Sofija	7 godina

Sava Pjevac Tobolić

O zločinu ustaša nad srpskim seljacima u selu Toboliću kraj Slunja 2. juna 1942. godine, zapisao sam kratko svjedočanstvo preživjelih Save Pjevac, Đuke Sekulić i Milije Alinčić. Njih sam našao u njihovom opustošenom i još uvijek neobnovljenom selu Toboliću, 8. maja 1961. godine.

Sava Pjevac kaže: "Ustaše su se bile razišle na sve strane po našem selu i kupile nas seljake svuda gdje su koga zatekle. Mene i Dušana Pjevca uhvatile su kod rijeke Suvače. Bježali smo ispred njih koliko god smo mogli. Dušan je bio brži pa je uspio pobjeći, ali mene su jadnu uhvatili.

Uhvatila su me njih četvorica i zapitale me gdje mi je muž. Kad sam im drhtećim glasom jedva odgovorila da je umro, jedan mi je opsovao srpsku majku, srušio me na zemlju zajedno s još jednim i izvadio nož pa počeo njim prijetiti a zatim udarati me po vratu i

grudima. Vidjela sam da sva četvorica imaju krvave ruke i zasukane rukave do lakata. Pala sam u nesvijest. Ne znam koliko sam dugo tako ležala ni kada su ustaše otišle. Ipak polako sam dolazila k svijesti. Sa strahom sam se pridigla i počela dozivati. Bojala sam se vlastitog glasa. Nakon kraćeg vremena preda mnom se pojavio Dušan Pjevac. Isti onaj koji je uspio ustašama pobjeći. Bio je sakriven u nekoj rupčagi. Uz njegovu pomoć sam nekako otišla do kuće koja još nije bila zapaljena. Na sebi sam imala pet rana i to tri na vratu, jednu na grudima i jednu na nozi.

Liječio me Pjevac, također Dušan, sin Pavla Pjevca koji je u to vrijeme bio bolničar u partizanima u selu Kuniću. On je k meni dolazio kad je mogao i po dva puta dnevno u razdoblju od četrdeset dana jer su rane bile vrlo duboke i velike. Poslije je Dušanova brigada otišla dalje pa sam bila prepuštena sama sebi. U opustošenom selu samo jauk i patnje neviđene. Tražili su preživjele i pretraživali svaki djelić zemlje, grma, staja i svuda pronalazili svoje najmilije majke, djecu, očeve, djedove i bake. Kako ne bi, moj profesore, znate i sami samo u mom zaseoku Pjevci ustaše su toga dana ubile, zaklale i zapalile četrdeset dvije duše (42) po prezimenu Pjevac, od kojih 37 dječice u starosti do 14 godina, najviše onih od dvije do devet godina.

Nakon godinu dana moje su rane na tijelu nekako prizdravile, ali posljedice iz dana u dan sve su veće. Danas u mojoj pedeset i drugoj godini života bolesna mi je duša. Osjećam bolove po čitavom tijelu, a naročito po vratu, lijevoj ruci i izbodenoj desnoj nozi. Poljoprivredne poslove ne mogu obavljati, nego samo lakše kućne poslove. Kuću i gospodarske zgrade još nismo obnovili. Nemamo pomoći, a ni ja ne dobivam nikakvu novčanu pomoć. Kažu da imamo zemlju, pa ne možemo dobiti i novce. Valjda tako mora biti. Ko će nam dati kad nas kao i ja ima mnogo u ovim selima...”

Preživjela Đuka Sekulić kaže: “Borila sam se s koljačem koliko sam mogla. Ustaša me ugoni u kuću, u kući se sa mnom bori, jer ja mu se ne dam klati, vatam ga za goli nož. U rvanju za nož, ustaša mi zadaje mnoge posjekotine. Sva sam krvava. Pred očima mi neki mrak iako je dan. Čujem pucketanje vatre u kući. Nagorjele daske

padaju s tavana. On bježi iz kuće. Otvaram okno da izađem iz vatre, ali me zlikovac čeka kod okna. Ne da mi da izađem psujući mi majku srpsku. Kada sam nekako uspjela izaći iz kuće, on me je saznao u štalu koja je isto gorjela. Tu sam se uspjela spasiti tako što je jedna prigradica uz nju bila srušena pa je bilo sve mokro. Prvu noć sam noćila sama sa mojim nezavijenim ranama. Mučila sam se sama nako ranjena sve dok nisam došla u dodir s preživjelim narodom koji se sakrio u šumi. Nakon tri četiri dana odvezli su me u Plaški kod talijanske komande gdje su previli moje 23 rane i uputili me u bolnicu u Ogulin, gdje su me talijanski liječnici ipak izliječili...”

Milija Alinčić mi je ispričala: “Dočekala su me dvojica ustaša u blizini moje kuće. Jedan mi reče da idem kući da mi kuću ne pale. Drugi kao to i ne čuje, i mene tjera unutra. Ja im se otrgnem i bježim, neću u kuću. No on puca na nekoliko koraka od mene, ali me ne pogađa, već me stiže. Vatamo se za prsa i otimamo za pušku, nekad je moja, nekad njegova. Vadi nož da me kolja, ali mu ga ne dam izvaditi jer mu otimam pušku. Ipak u jednom momentu uspije izvaditi nož i ozlijediti me po rukama i vratu te tada bježi od mene. Utekao je jer je ostao sam, a vidio je da sam ja jača od njega.

Tako sam se ja spasila. Mene su previli talijanski sanitarci u Plaškom...”

Nikola Basara
Gojkovac
Cetingrad
Slunj

U šumi Mašvina, općina Rakovica, ustaše su poklale 18. jula 1942. godine 375 srpskih seljaka iz 20 sela i zaselaka s područja cazinskog i bihaćkog kraja, od toga samo iz sela Crnaje 52, među kojima 32 djece od 1 do 13 godina starosti. O tom ustaškom zločinu svjedočanstvo Nikole Basare zapisao je i objavio u svojoj knjizi “Genocid na Kordunu i okolici 1941-1945.” na stranici 132-133, Petar Zinajić.

Nikola je ispričao: “Kada se razdanilo 22.7.1942. sa te kose (šuma Mašvina), vidjela su se gotovo sva sela od Cazina do Rakovice. Kuće i gospodarske zgrade sve izgorjele. Ostala je pustoš. Kada smo ušli u selo, zatekli smo još poneko govedo, a na voćkama kokoši. Ove životinje kada bi nas ugledale bježe i dreče, a goveda riču kao podivljala. Pored izgorjelih kuća poneki ljudski leš žene, djeteta ili nekog starijeg muškarca. Šuma Mašvina proteže se nekoliko kilometara kroz koju vodi put od Brezovca ka Kordunskom Ljeskovcu. Kada smo ušli u šumu i krenuli putem naišli smo na strahovite prizore dužinom čitavog puta sa obje strane do dva kilometra razbacani leševi djece, žena i starijih osoba. Zatim poubijane sitne i krupne stoke. Obzirom da su bili ljetni dani s jakim suncem a leševi već četvrti dan u raspadajućem stanju. Isti je slučaj i s pobijenim ili uginulim životinjama. To sve smrdi do te mjere da je nemoguće tu boraviti. Pokušali smo brojati leševe, ali je to bilo nemoguće. Neki su još sagorijevali i na zgarištima kuća ili gospodarskih zgrada. Uzduž toga puta kroz šumu razbacana je odjeća, obuća, dijelovi hrane koju su izbjeglice uspjele ponijeti sa sobom. Isprevtana zaprežna kola, razbacani predmeti, ponjave, šarenice, pokrivači, jastuci, poljoprivredni alat i drugo. Sveukupna slika stravična.

Trebalo je imati snage i tvrdo srce, gledati mnogobrojne leševe unakažene na sve moguće i nemoguće načine. Vidjeti bebu staru svega nekoliko mjeseci zaklanu gdje leži preko grudi svoje preklane majke. Svaki od nas svakog časa mogao je naići i na svoje najmilije u lokvama krvi. Trebalo je smoći snage i ne zaplakati. Kada smo se vraćali kroz šumu u pravcu popaljenog sela Brezovac, naš čelni partizan naišao je na jedan proplanak veličine 50x50 metara i zastao. Zastao je i drugi i tako redom do posljednjeg praveći krug oko “mrtvog kola.”

Teren na ovom proplanku pokriven je zelenom travom na kojoj je ležalo 20 djece starosti jedne godine. Od ovih 20 djece, 10 je ženskih a 10 muških. Na njima i oko njih nema ni jednog komada njihove odjeće ili pelena. Djeca su poredana u kolo – nožice prema unutra, a glave prema vani na razmjernom rastojanju. Djevojčice su na travi raširenih nožica i ručica, a dječaci na djevojčicama, trbuh na trbuh. Svako dijete je zaklano tj. prerezano nožem ispod

vrata ali se ne vidi da su tu na licu mjesta klana. Ne vide se ni tragovi krvi što znači da je taj zločin učinjen negdje na drugom mjestu pa su ih ovdje zlikovci donijeli i poredali u kolo. Kod ove djece usta su otvorena a rana klanja osušena tako da čitavi rojevi muha prave svoj let na usta i grlo. Mi smo nijemo stajali oko ove djece čitavih 15 minuta, dok se jedan prisjetio u onom šoku da pogleda u lice svakog djeteta ne bi li prepoznao da neko nije njegovo. Bio sam najmlađi, komandant 4. bataljona Kordunaškog odreda. Nisam bio oženjen niti imao još djece, a svi moji borci bili su oženjeni i rodom iz tih kordunaških mjesta iz okolice Slunja, Rakovice i Cetinograda. Imali su djecu. Bilo nas je u krugu oko "mrtvog kola" 14. Svaki od njih je počeo zagledati i tražiti svoje dijete.

Sada više nisam mogao odoljeti pa su mi suze nekontrolirano tekle niz obraz a brada počela da drhti. To je bio moj prvi plač nakon jedne godine ratovanja i viđenja svakojakih tragedija. Nisam samo ja plakao već su svi plakali. Među nama je bio i naš posebno omiljeni hrabri borac Milan Čakširan iz Kordunskog Ljeskovca (narodni heroj). Napokon sam smogao snage i naredio da krenemo dalje s ovoga mjesta. Krećući se pravcem kojim su bježale izbjeglice naišli smo na nejaku djecu u kolijevkama bačenu u trnje koje su jadne majke u panici i strahu ostavile. Jedno takvo dijete zatekli smo još živo pa smo ga uzeli zajedno s kolijevkom, donijeli u selo Močila i dali ga jednoj ženi koja ga je dojila tako da je ostalo u životu. Našem junaku Milanu Čakširanu ustaše su tih dana poklale osam članova porodice, među njima i Milanovo dijete, mala kćerka Zora, stara tek godinu dana, rođena 1941. godine."

Milan Kulundžija iz sela Nove Kršlje, rođen 1904. godine, u vezi ustaških razbojstava tih dana je ispričao:

"Bili smo sakriveni nekoliko dana tu u blizini u grmovima i dolinama. Gledali smo kako pljačkaju našu imovinu, žito, stoku, pale kuće, i ubijaju koga su mogli bilo gdje zateći. Narod je bježao u pravcu Lipovače, Grabovca i Irinovca. Ja sam se zadržao pet dana u blizini svoga sela. Gledao sam Muslimane kako dolaze s oružjem, bodama, roguljama, vilama, pljačkaju i pale naše kuće. Tek nekoliko novih kuća su razvaljivali i odvozili u Bosnu. Vidio sam iz jednog šumarka gdje jedan stariji Musliman bos hvata konja Petra

Ivančevića i uhvatio ga za rep. Konj skače, bježi a on neće da pusti konja koji bježi svom snagom i brzinom, sve lupa sa njim levo i desno i tako su stigli jednog drugog Muslimana koji je vodio opljačkanu kravu i on mu je pomogao da savladaju konja. Stari Musliman bio je sav izudaran, a odijelo pocijepano i tako nije mogao sam da uzjaše već su mu drugi pljačkaši pomogli.

Naišli smo na dvoje ženske djece, stare do jedne godine zaklane pored samoga puta. Toga 22. jula 1942. godine ustaše iz sela Lipovače poslale su poruku našim seljacima da dođu u Lipovaču i da će svi biti zaštićeni. Neki su povjerovali i otišli. Njih je zapovjednik hrvatske seljačke zaštite Jure Čop iz Lipovače s ustašama otrpatrio u Rakovicu. Tu su ih zatvorili, mučili i poklali u općinskoj štali...”

Opširnije, Petar Zinaić, nav. dj. str. 134.

Saša Dragića Miloš Sadilovac-Drežnik Slunj

Srpsko selo Sadilovac imalo je 1941. godine 762 stanovnika. U vrijeme Nezavisne Države Hrvatske, 1941-1945. godine, izgubilo je život 460 njegovih žitelja, što iznosi čak 60% populacije ovog kordunaškog naselja. Od toga broja ustaše i domobrani ubili su ili poklali, spalili u kućama 419, dok ih je u borbi protiv fašizma palo 41. Među žrtvama bio je 185 djece i to: 16 još u kolijevci, 81 dijete u dobi od 1 do 7 godina i 88 njih od 7 do 14 godina starosti.

Samo u jednom danu, 31. jula 1942. godine, ustaše 19. ustaške bojne pod komandom Milana Mesića potpomognute domaćim ustašama iz susjednih hrvatskih sela Drežnika, Rakovice i Slunja, ubile su i spalile u Srpskoj pravoslavnoj crkvi u Sadilovcu 582 srpska seljaka iz Sadilovca, Bugara, Čerkezovca, Rujnice, Nove Kršlje, Lipovače, Bogovolje, Smoljanca i Vaganca. Upravo te godine, 1942, crkva je trebala slaviti 100. godinu izgradnje i vjerskog rada predanog Bogu i kršćanskom učenju.

Među poklanim u crkvi bilo je 271 dijete, a 24 još u kolijevci. O tom zločinu hrvatskih vojnika nad srpskim seljacima, zapisao sam svjedočanstvo Miloša Šaše, jedinog preživjelog, koji je uspio izbjeći smrt. Našao sam ga 20. januara 1966. godine u njegovom novom domu u selu Krčedinu, općine Indija. On mi je ispričao:

“Bilo je to 31. jula 1942. godine. Naše selo Sadilovac bilo je opkoljeno ujutro oko tri sata. Opkoljeni smo bili od ustaša, domobrana i oružnika, hrvatske vojske, koja je pokupila sve stanovništvo sela: žene, djecu, muškarce i starce, bez obzira na godine života. Dovedeni smo u sadilovačku crkvu, koju su ranije zapalili, samo su od nje bile ostale zidine. Tu su nas stjerali sve skupa. Pri opkoljavanju sela, tj. zgarišta, jer su nam kuće ranije popalili, ustaše su nam govorile da idemo na popis i onaj tko ne bude na popisu da neće imati pravo da živi u mjestu. Mi smo u to i povjerovali, ali kada smo došli u crkvu, vidjeli smo da smo bili prevareni. Bilo je kasno.

Odmah po dolasku u crkvu, ustaše su pozvale Nikolu Panjevića, koji je prije rata bio trgovački putnik u Beogradu i malo pismeniji i ugledniji čovjek, a poslije njega su pozvali seoskog starješinu Mišu Rodića. Njih dvojicu su izveli iz crkve kod ustaškog oficira, zastavnika (čije ime ne znam) i tamo ih tobož saslušavali. Odmah poslije toga iz crkve su izvodili dva po dva muškarca. Što se s ovim muškarcima, što su ih odvodili dešavalo napolju, mi nismo mogli znati unutra u crkvi, sve dok i ja nisam došao na red. Za vrijeme dok su ljudi odvođeni napolje, čuo se pokoji pucanj. Mi smo odmah, kada smo čuli te pucnjeve, na zlo slutili. Mislili smo na streljanje, što je u stvari i bilo. Žene u crkvi, kada su čule pucnjeve, počele su da plaču, a ljudi su ih tješili. Do moga bjekstva većina je ljudi izvedena i odvedena u štalu Ilije Grgića, zvanog Barabica, gdje su pobijeni i poslije toga spaljeni. Koliko je bilo ljudi koji su pobijeni, točno ne bih mogao znati.

Za vrijeme dok su se čuli pucnjevi i vršila ubojstva iz pušaka koje su se čule unutra, ustaša zvani Balić, iz Turske Gate, čije pravo ime ne znam, došao je da nas miri. Bio je po činu ustaški rojnik. Ljudi u crkvi počeli su mu govoriti tko su i od kuda, pozivajući se na uglednije ljude u tome kraju. Jadan je govorio da je brat Mile Bubala, seoskog starješine iz Bugara. To je bio Dušan Bubalo. Čini mi se da se ovaj ustaški rojnik zvao Meho Balić.

I ja sam došao na red s mojim rođenim bratom Slavkom, rođenim 1923. godine. Izvedeni smo pred našu crkvu od dvojice ustaša i jednog oružnika. Kada su nas izveli, druga dvojica ustaša su na nas uperili puške na gotovs s noževima i s uzvikom: 'Stoj, ruke uvis'. Ja sam odmah ruke digao, a mladi brat Slavko se uplašio i malo zakasnio na što mu je ustaša rekao: 'Diži, sunce ti partizansko, gdje ti je karabin?'

Tako smo podigli ruke i oni nam pretresli džepove. Pogledavši na lijevu stranu vidio sam razne džepne predmete i duvan među ostalim stvarima. Kada smo digli ruke uvis, jedan ustaša je viknuo: "Ruke nazad", a zatim "Ruke napred". Vidio sam da hoće da nas vežu žicom i u tom momentu ja sam se bacio na desnu stranu i počeo da bježim prema ustaškom stražaru koji je čuvao stražu na izlazu u ogradi crkvenog placu. Ustaše od kojih sam bježao htjele su za mnom pucati, da me ubiju, a stražar na kojeg sam nailazio povikao je da ne pucaju, da će me on nabosti na nož. Kada sam naišao na njega, odbacio sam njegovu pušku i nož dlanom lijeve ruke i istu rasjekao. U momentu prolaza mimo njega ubo me bajonetom u desnu plećku. Sve je to bila brzina. Za mnom su zločinci pucali i zrna su padala blizu mene, s lijeve i s desne strane. Najednom sam osjetio da me nešto šuri. Vruća krv. Nisam znao da li je od razbojničkog noža ili puščanog zrna, dok nisam vidio kada sam umakao. Poslije moga bjekstva čuo sam puškomitraljeze i ručne bombe. Ubijali su u crkvi žene i djecu. I danas nosim oznake ustaškog noža na desnoj plećki i lijevoj ruci..."

"Miloše, reci mi, kada si se poslije zločina ponovno našao na mjestu od kuda si pobjegao smrti?"

"Jedne noći, svega nekoliko dana poslije pokolja naših najmilijih, zajedno s komšijama: Radom Šašom i Radom Radmanovićem došao sam u Sadilovac. Obišli smo popaljeno selo (105 seoskih kuća sa 250 gospodarskih zgrada) i došli do crkve, ali njoj se od zaudaranja ljudskog mesa, razvučenog po čitavom prostoru oko nje, nismo mogli približiti. Pošto je svaki od nas tu, među poklanim i izgorjelima, imao roditelje, braću, sestre i drugu rodbinu, osjetili smo u mučnoj tišini tugu, koju je nemoguće riječima opisati.

Išli smo od zgarista do zgarista, ali je sve bilo tiho i nijemo. Nigdje nikog od ljudi, niti od životinja, nismo našli. U našem rodnom i voljenom selu, nekad punom života, pjesme i veselja, sada se sve utišalo, samo se žuborenje Korane na njenim slapovima čulo kao i ranije. Dan smo tako proveli u šikarama Dumana i slijedeće noći, puni tuge i bola vratili se u selo Močila. Tek oslobođenjem Slunja i drugih dijelova Korduna, novembra 1942. godine preživjeli Sadilovčani su ostatke žrtava sakupili u zidine izgorjele crkve, na jedno mjesto i pokrili zemljom...”

DIO IZVJEŠTAJA ZAPOVJEDNIKA ORUŽNIČKOG VODA SLUNJ BR. 89 OD AUGUSTA 1941. GODINE

“Od 29.07. počelo je ‘čišćenje’ od strane ustaša. Ovo je izazvalo paniku kod srpskog stanovništva tako da je sve pobjeglo u šumu od straha pred čišćenjem. To je trajalo do 8.08. t.g. ali zadnjih dana nije uspijevalo, jer je narod znao pravo stanje i krio se po šumama. Nastao je opći strah. Psihološki promatrano, s jedne strane, pu-zanje i kukavičluk, a s druge strane zvjersko ogorčenje.

Rad ustaša pored ostalog bio je netaktičan, jer su očišćeni manje opasni i manje krivi kao i mnogi starci, žene i djeca do najniže dobi, dočim su oni sa mračnom savješću, mlađi i jači pobjegli u šume. Sa jednom rečenicom kazano: “Neborci su očišćeni, a borci ostali u šumi”. Naivniji i sa čistom savješću nisu ni bježali u prvi mah, jer su mislili da se njima neće ništa dogoditi.

Čišćenje je potpuno izvršeno u gradu Slunju i uspješnije oko Slunja, dočim je u udaljenijim mjestima manje uspjeha u tome postignuto. Sadašnje stanje ne može se za sada navesti sa točnim podacima jer je preostali narod u šumi, ali je svakako veliki broj obitelji ostalo bez člana. Rad ustaša na čišćenju bio je skoro javan, što je baš jedan od glavnih uzroka za bježanje naroda u šume.

Čistilo se u kući, dvorištu, na putu, u prisustvu roditelja, djece ili obratno. Pljačkale su se kuće i imovina ljudi tako da su se jagmili ko će u bogatiju kuću moći i bogatijeg očistiti. Prilikom zadnjeg

čišćenja, uzimala su se odijela, dolazilo je do svađe između ustaša zbog toga. Pijančevalo se je, bilo je divljačkih prizora kod 'čišćenja' djeteta u kolijevci, staraca, čitave obitelji zajedno, sadističko uživanje užasnih mučenja prije konačnog čišćenja. Ovakovi postupci izazivali su i kod čestitih i čeličnih Hrvata negodovanje. Čulo se je šaputanje: "Ovo je sramota za narodnost hrvatsku, kulturu i katoličku vjeru."

Jame su se većinom ranije kopale. Bilo je slučajeva da su 'čišćenici' sami nosili alat za kopanje jama i slično. Zakopavanje na pola živih, ostavljanje nezakopanih ili slabo zakopanih, tako da ih je rodbina, kao i oni što su pobjegli u šumu dolazila gledati."

Original u Historijskom arhivu u Karlovcu, KA-zločini.

Kata Bosnić Radaković
Stara Kršlja
Rakovica, Slunj

Ustaše 19. ustaške bojne pod komandom Milana Mesića, potpomognute ustašama, domobranima i oružnicima iz Rakovice, Drežnika, Vaganca, Slunja i Bihaća pohvatale su 255 srpskih seljaka, muškaraca, žena i djece. Njihova sela: Novu Kršlju, Kordunski Ljeskovac, Grabovac i Sadilovac su opljačkali i sve kuće i gospodarske zgrade zapalili.

Od pohvatanih 255, dana 23. jula 1942. poklale su ustaše u općinskoj štali njih 76, muškaraca 70 i jednu ženu, Maru Vuković s petero djece, jednim tek rođenim.

O tom zločinu ispričao je ustaša-koljač Nikola Konjević:

"Išli smo u puno akcija kao oružnici i ustaše pod komandom Mesića i pljačkali po srpskim selima. Do šta smo god došli, palili smo, tako da sam ja upalio tri kuće u Staroj Kršlji, a ostali su palili druge kuće i pljačkali imovinu. Nakon nekoliko dana išli smo u žetvu u sva srpska sela. U Novoj Kršlji, prema Krivodolu, pohvatali

smo 10 mladića, Srba, doveli ih do jednoga sijena, metnuli ih oko sijena i onako povezane prisilili da sjednu oko stožine sijena, a mi smo sijeno zapalili te su ovih 10 mladića od velike vatre i patnje poumirali.”¹¹

Drugi ustaša – zločinac, rodom iz sela Korita, Petar Magdić, o pokolju Srba u općinskoj štali u Rakovici je ispričao: “Poznato mi je da je toga puta (23. jula 1942) došlo u Rakovicu iz Nove Kršlje i drugih srpskih sela oko 300 muškaraca, žena i djece. Naš satnik Mesić je razdijelio ovaj narod na tri grupe, žene i djecu zatvorio je u dvorište Ilije Uzelca, mlade muškarce u općinsku štalu, starije u oružničko dvorište. Oko ovoga naroda držala je stražu naša satnija. Mlađi muškarci, koji su bili u štali, preko noći poklani su i odvezeni u Dujića gaj. Navedene Srbe klali su ustaše: vodnik Pero Bobinjac iz Otočca, Nikola Jerković, Pero Vidaković iz Brinja, Dane Šebalj iz Grabovca, Pero Korica iz Lipovače, Pilja Babić iz Lešća, Dane Hodak iz Selišta, Mića Hodak iz Selišta, Ivan Luketić iz Luketić Korane i još dosta drugih. Svi navedeni klali su noževima Srbe. Ja sam poklane ljude tovario u kola i sav sam bio krvav od poklanih. Kada sam ih utovarilo u kola, otpremio sam ih u Dujića gaj gdje smo ih zakopali...”¹²

Svjedočanstvo Kate Bosnić Radaković zapisao sam u njenom selu Stara Kršlja, 26. maja 1962. godine. “U četvrtak večer ustaše su nas odvele u opštinsku štalu u Rakovicu. Posebno su zatvorile muškarce, a posebno nas žene s djecom. Bilo nas je mnogo, a štala za sve nas tijesna, tako da su tri puta više ostavili naroda napolju. Počeli su nas tući kundacima tako da smo bili prisiljeni jedno preko drugog na glave padati i ulaziti jedno na drugo u štalu. Muškarci su bili u gornjem dijelu štale, pod krovom u dvije prostorije, a mi žene s djecom ispod njih. Sve smo mogle vidjeti što ustaše rade od naših supruga i sinova. Ustaše su dovodile u jedan pregradak jednog po jednog i klali ih. Prizor je bio jeziv i grozan. Prije klanja su ih tukli kundacima u rebra sve dok jadni čovjek ispremlaćen ne bi pao na pod. Tada su ga ustaše uz životinjsko cerenje i nasladu klanle, onako već poluonesviještenu žrtvu. Krv je s gornjeg dijela štale tekla dolje po nama u mlazovima i lijepila nam kosu, kvasila lice i

11 HAK, kut. zločini.

12 HAK, kut. zločini.

bojadisala nam krvlju odjeću. Mi smo se zbile s dječicom onako kao krdo prestrašenih ovaca u hrpu, jecale i čekale istu sudbinu. Zbijale smo se u hrpu, pokrivajući oči rukama da ne vidimo užas što krovoci rade od naših očeva, muževa i braće. Svi su poklani, osim dvojice koji su se uvukli u sijenu. Zlikovci su noževima i nekim šipkama boli po sijenu i njih tako usmrtili. U jednom donjem dijelu štale ustaše su tukle muškarce jednim debelim kolcem koji je bio naudaran krupnim čavlama tako da su glave od čavala virile van. Tukli su po njihovim tijelima svuda gdje im se htjelo. U tom predjelu štale sve su poklali kao i one na štali. Djevojke i žene su silovali. Morali smo i tu našu žalost gledati. Sve poklane potrпали su u nekoliko kola i odvezli u jame u Dujića gaju. Od općinske štale do grobnice vukao se crveni trag krvi.

Mi žene i djeca bili smo cijeli dan u štali u krvi naših najmilijih. Tek sutradan su nas odveli i rekli da nas vode na streljanje. Povelili su dugačku kolonu šutljivu i protrnulu. Ni jedna suza nije kanula iz oka, nije se čuo ni jedan glas molbe. Blijeda povorka žena i djece vukla se putem, a za njom i pokraj nje trčali su Hrvati i Hrvatice iz Rakovice, Grabovca i Lipovca. Cerekali se zlobno, psovali nam srpsku majku i od jadnih žena otimali posljednje vrednije što su još imale kod sebe, kao nešto što ne treba onima koji idu u smrt. Kada su nas doveli u Grabovac, žene su spirale krv poklanih sa svoje siromašne i poderane odjeće. Sve one koje nisu vjerovale ustaškim lažima iskoristile su njihovu nesmotrenost i pobjegle. One koje su vjerovale ustašama da će ih pustiti kućama ili nisu bile odlučne da bježe, odvedene su sa drugim još pohvatanim Srbima u Sadilovac i tamo poklane u Srpskoj pravoslavnoj crkvi i spaljene, 31. jula 1942. godine...”¹³

Imenički popis žrtava ustaškog zločina – genocida nalazi se u Zborniku 18, Kotar Slunj i kotar Veljun u NOR-u, Karlovac, 1988, knjiga 2, str. 978 do 1140.

13 HAK, kut. zločini.

Đuro Vranić**Drežnik****Slunj**

Ustaše 19. ustaške bojne pod komandom Milana Mesića i ustaša iz Drežnika, Rakovice i Slunja, izvršile su drugi masovni pokolj Srba u Drežniku 3. septembra 1942. godine. U masovnom zločinu, samo nekoliko dana ranije 15. augusta iste godine poklale su ustaše i zapalile u kućama 244 srpska seljaka. Ovog puta, 3. septembra ubile su na prevaru 30 srpskih žena i djece koje su prije toga preveli katolički svećenici iz pravoslavne vjere u katoličku. Od njih 30 bilo je jedanaest dječaka i djevojčica koji su bili sluge kod Hrvata i bio im je zagarantiran život nakon prelaska na rimokatoličku vjeru. S pokolja 3. septembra uspio je pobjeći Đuro Vranić, tada star 14 godina. Njegovu izjavu je zapisao Petar Zinajić 1959. godine. Đuro je ispričao:

“Naređeno nam je da pređemo na rimokatoličku vjeru ako hoćemo da živimo. Tjednima smo ja i moja braća učili molitve na katolički način. Stavljeno nam je na znanje da onaj ko ne nauči mora biti pogubljen, jer živjeti nije mogao među ‘čistima’. Kao i ostali, još u životu, naši seljaci, prevedeni smo u rimokatoličku vjeru. Prilikom samog prevođenja u njihovoj crkvi u Drežniku, župnik koji me je pokrstio rekao je da ću se od danas zvati Jure a ne Đuro. Kao katolici počeli smo živjeti mirnim životom. To nije dugo trajalo. Jednoga dana su nas obavijestili da, iako smo primili katoličku vjeru, živjeti zajedno sa ‘čistima’ ne možemo već da ćemo biti protjerani preko Drine u Srbiju. U dva navrata bilo nam je naređeno da se spakujemo. Mogli smo ponijeti hrane za pet dana. Sa znanjem da moram napustiti rodno mjesto meni je teško palo. Plakao sam. Na dan kada smo trebali krenuti u izgnanstvo došlo je ustaško naređenje da se naš put odlaže do daljnjeg naređenja.

Do kraja 1941. ustaše su hvatale uglavnom Srbe muškarce i ubijali ih na razne načine i na više mjesta našega kraja. Godine 1941. provodile su ustaše masovne pokolje po srpskim naseljima. Mi smo se nalazili u tom đavolskom osinjaku u Drežniku, i za nas se njima nije žurilo. A bili smo i pokršteni, pa i sigurniji. Bježati se

nije moglo, jer su Paveličeve jedinice držale još čitav gornji Kordun. Od nastanka ustaške vlasti moj se otac Janko skrivao i preležao u svom skloništu, a javljao se samo po noći. Kad se obruč pokolja približio Drežniku, moj otac pozdravi svoje dotad prijatelje Hrvate i zamoli ih preko moje majke da prime nas, njegovu djecu 'na spasavanje'.

Uistinu, mene je mjeseca jula 1942. primio "na spasavanje" Josip Kovačević, moj učitelj iz osnovne škole. Prema dogovoru ja sam trebao ostati u njihovoj kući sve dok opasnost ne prođe. Ja sam kod njih radio fizičke poslove na njihovom imanju besplatno, samo da bih preživio, sve do tog dana, 3. septembra 1942. godine. Josip Kovačević i njegov brat Zvonko, tada Paveličev oficir, a sada sudija Okružnog suda u Osijeku, opljačkali su veliki broj krupne i sitne stoke podavljene srpske sirotinje. Pokolj srpskih seljaka u Srpskoj pravoslavnoj crkvi u Sadilovcu 31. jula 1942. godine zatekao me kod njih. Tada su im ustaše dovele još dosta stoke i raznih predmeta opljačkanih u srpskim selima. Kod njih je tada bilo nas srpske djece kao slugana, šestorica. Stoka se svakodnevno klala. Priređivali su se ručkovi i banketi za hrvatske časnike, prijatelje mojih 'spasitelja'. Tu se jelo i pilo, pjevale pogrdne pjesme protiv srpskog naroda. Jeli su i pili da bi povraćali, i povraćali su da bi ponovno jeli i pili imovinu srpske sirotinje. Kopao sam i brao za zimnicu. Činio sam sve moguće da se toj gospodi 'spasiocima' što bolje udvorim da mi oni produže život koji dan duže. Ja, a ni druge sluge, nikakve druge hrane nismo okusili osim kruha i voća koje bi ubrali kada oni to ne vide. Danas imam prijatan osjećaj čistote svoga duha i srca. Sretan sam što nisam ni okusio ono meso opljačkano kod naših kuća kojim su se oni s podsmijehom naslađivali.

Na dan 3. septembra 1942. godine ušla su trojica ustaša u kuhinju, baš kad sam trebao krenuti na kopanje u baštu. Jedan je imao na glavi muslimanski fes, bijelu košulju zasukanih rukava, a za pojasom pravi ustaški koljački nož. Onaj koji je imao na sebi oružničku uniformu izvadio je jedno parče hartije i pročitao: "Gospodo, da li se kod vas nalazi Đuro Vranić?" Začudilo me je.

Zar ja nisam više Jure? Stara je odgovorila da sam to ja u njihovoj prisutnosti. Pozvali su me da pođem s njima. Počeo sam plakati i braniti se da ja kod njih služim, a zatim sam skočio na majku svog 'spasioca', uhvatio sam joj se rukama oko vrata, a njeno tijelo obuhvatio nogama zapomagajući i kukajući. Od muke sam počeo mokriti po njenoj haljini. Ustaše su me otrgle i izgurale napolje. Moja gospođa kojoj sam vjerno bio poslušan, nije rekla ni riječi. Rekli su da je njihova namjera da nas samo sakupe i da smo se previše uplašili.

Na mansardi kuće spavao je moj učitelj, moj 'spasitelj' Josip Kovačević. Ja sam se derao kao jare kad ga mesari povedu tamo kuda su povelj mene. Zvao sam svoga uču i molio da me neda. Pojavio se, pa mi reče isto što i ustaše: "Idi sa gospodom, oni ti neće ništa, vidiš oni hoće samo da sve skupe i umire." To je bila pomoć moga 'spasitelja', bivšeg moga uče, čiji sam bio odličan učenik, 'prijatelj' moga oca, uče kome sam toliko besplatno radio na njegovom imanju. Ništa nije poduzeo da me spasi od uništenja. On je to mogao. On i njegov brat Zvonko, zajedno sa Dragecom Vitkovićem, pored ostalih ustaša u Drežniku bili su stubovi zločinačke ustaške vlasti, pa ako mene i ono par još žive srpske djece oni nisu mogli spasiti, tko bi onda drugi to mogao.

Kad su nas vodile ustaše u pravcu kuće Rade Drakulića, vidjeli smo druge ustaše i seljake Hrvate kako hvataju stoku, svinje i perad i tjeraju svojim kućama. Najviše sam se bojao noža i mislio kako će to biti kada budu gršu presjecali. To me je natjeralo na pomisao bijega kako bi tu sudbinu izbjegao. Izgleda za život nije bilo. Odlučio sam, bježat ću neka me ubiju iz puške, svakako bolje nego onim njihovim zakrvavljenim ustaškim nožem. Ugledah svoga brata Marka kako ga vodi njegov 'spasitelj' Jure Mesić, kod koga je moj brat radio. Dotjerao ga s puškom na gotovs i s nožem na njoj. Veselo ga predao ovim zlikovcima koji su nas vodili u smrt. Kad ga je dotjerao rekao je: "...evo vam ga, psina srpska skrivao se kod mene..." Dotjerali su i moju majku Latinku, baku Milku, braću Mirka i Miloša i sestre Milku i Jeku. Našu jadnu majku sa njenih šestoro djece i staricom bakom. Majku su udarali kundakom. Tukli su je upravo onda kada nas je ona grlila i ljubila posljednji put svoga života.

Poveli su našu tužnu kolonu uplakanih žena i djece u pravcu svog, katoličkog groblja. Tražili su moga oca Janka. Znali su da se skriva tu negdje u našoj blizini. Kada smo bili već blizu mjesta gdje su nas odlučili poklati, rekao sam ustaši do mene: "Gospodine, moj tata nalazi se tu u grmu doline, ja bih htio da ga pozovem i da se s njime izljubim." Oni su to jedva dočekali. Ustaša mi je dozvolio da zovem tatu i ja sam iz sveg glasa udaljujući se prema dolini koju sam ustaši pokazivao gdje mi se otac nalazi i zvaao: "Tata, o, tata, dođi tata". Iako sam znao da se on tu ne nalazi i da se nalazio, on se ne bi javio, a zatim sam u jednom momentu skočio u stranu prema grmu i dao se u bijeg. Čuo sam da je jedan od ustaša viknuo: "Pobježe on!" Projurio sam Dubravu i stigao u zaselak Cvjetićani, udaljen od Drežnika oko tri kilometra. Bježeći ozlijedio sam lijevu nogu, bila mi je krvava.

Toga dana, 3. septembra, ustaše su poklale u Drežniku 19 srpskih žena i njihovih jedanaest maloljetne djece. Toga dana kada sam ja umakao ustaškom nožu, zlikovci su zaklali moju majku Latinku, braću: Marka, Mirka i Miloša, sestre: Milku i Jeku i baku Milku.

U šumici Grabiku čuo sam i prepoznao po glasu Manu Cvjetićanina i Radu Jerkovića. Iznenađili su se kada su mi ugledali krvave noge. Ispričao sam im sve što su ustaše napravile od naših u Drežniku. Sakrili smo se u jednoj pećini iz koje smo se u noći uputili preko rijeke Korane u pravcu Like. Skrivajući se putem, nakon dva dana, tj. 5. septembra došli smo u selo Jezerce kod Plitvičkih jezera.

Imam ja toga još puno reći, ali sam se umorio!..."

Imenički popis poklanih 3. septembra 1942. u Drežniku vidi u Zborniku 18 Historijskog arhiva u Karlovcu, 1988, strana 978 do 1140.

Pero Klipa Plaški

“Okolo tri sata poslije podne, 28. maja 1941. godine, netko pokuca na moj prozor. Pitam tko je. Viču mi da otvorim vrata. Otvorim ih i imam što vidjeti. Pred vratima moje kuće u Plaškom grupa ustaša. Pitaju me kako se zovem. Ja im kažem. Viču: “Spremi se. Ideš samo na jedno saslušanje i odmah se vraćaš kući.” Kod sebe sam imao samo 200 dinara, nekoliko cigareta i kutiju šibica. Odvedoše me u žandarmerijsku stanicu. Dočekao me ustaša Žilić, rodom iz Oštarija. Kaže mi da sjednem. To i učinim. Sa svake strane sjeo je po jedan ustaša. Uskoro iz susjedne sobe dovedu Danu Vuksa. Pitaju me da li ga poznajem. “Naravno”, kažem potvrdno. Drugo nisu ništa pitali. Kroz pola sata dovedu Milana Srđića, pa zatim nekoliko pravoslavnih sveštenika i još nekoliko uglednih Srba iz Plaščanske doline. Sakupilo se nas više od 20. Pred veče oduzeše nam stolice i narediše da sjednemo na pod. S pištoljem u ruci stalno nas obilazi jedan ustaša i prijeti nam se i kaže da smo dosta carevali i srbovali, ali da se sada izmijenila situacija.

Kasno uveče čuo sam brujanje automobilskog motora ispred zgrade. Rečeno nam je da se dignemo i uputimo prema izlazu iz zgrade. Pred vratima je stajao kamion i ustaše su nas ubacile udarajućim kundacima u njega. Krenuli smo u nepoznatom pravcu. Za nepun sat vremena kamion se zaustavio. Kad smo izašli, vidio sam da smo se našli u dvorištu Frankopanske kule u Ogulinu. Odveli su nas u drugi sprat i sve stavili u jednu oveću prostoriju. Za dan dva ustaše dovedoše i 20 Srba iz Ogulina, Donjih i Gornjih Dubrava, među kojima sam prepoznao i nekoliko željezničara iz Plaškoga. Bili smo iznureni i izglednjeni. Preplašeni pogledi govorili su nam sve. Ubrzo su i naše porodice saznale gdje se nalazimo pa su počele donositi hranu. Što je bilo bolje, ustaše su pojele, a nama su uručivale otpatke. Jednog dana obave premetačinu i pakupe od nas sve vrednije predmete, naročito prstenje i novac. Ja sam uspio svojih 200 dinara sakriti u postavu kape.

Svako dana ulazile su k nama ustaše-batinaši. Tukli su nas kako su koga dohvatili. Posebno su se okomile na pravoslavne

sveštenike. Njih su tjerali da iznose kible iz soba, a zatim su im naredili da ih proliju u hodniku. Potom su ih udarali i tjerali da skinu mantije i da njima brišu pod. Nakon toga su morali sami prati mantije i ponovno njima brisati podove, u hodnicima. To se ponavljalo više puta.

U Frankopanskoj kuli držali su nas i mučili oko 20 dana. Da nas ponize i kao ljude i kao mnoge dotada ugledne i cijenjene građane, prisiljavali su nas da metemo i čistimo ogulinske ulice. Jednog dana izvedu nas u dvorište ogulinskog zatvora tj. kule. Bilo nas je na okupu oko 70. Postroje nas u dvored. Odjednom se jedan zlikovac obrati drugome i naredi: "Podijeli oružje". Kakvo oružje, pitali smo se. Uskoro vidjesmo da nose brezove metle i dijele nam. Izvedu nas na glavnu ulicu. S jedne i druge strane ulice okupilo se više ogulinskih Hrvata i Hrvatica, a među njima i školske djece. Pljuvali su po nama i bacali kamenje i razne druge predmete. Na čelu naše tužne kolone bio je sveštenik iz Plaškoga, Milan Dokmanović Ljuti. Ustaše su mu naredili da pjeva pjesmu: "Spremite se, spremte, četnici". On od ispaćenosti i straha nije mogao ni početi pjesmu. Tako su nas ponižavali, da je nemoguće opisati ni riječima ni olovkom. Trebali smo nešto učiniti, makar nas na licu mjesta sve poubijali. A nismo! Ulice nisu bile asfaltirane. Meli smo prašinu i smeće na hrpe. Kada bi napravili i hrpicu, ustaše su tjerale djecu da nam bacaju prašinu u oči. Neke civile Hrvate nije trebalo tjerati da nam bacaju smeće u oči. Metući, približili smo se slavluku koji je bio podignut u čast prolaska Ante Pavelića kroz Ogulin 13. aprila 1941. Vikali su: "Srbi ne smiju proći ispod slavluka." Morali smo ga obići. Nekako se svršio i taj dan. I nekoliko drugih takvih na ulicama našeg grada Ogulina.

Jednoga dana dvojica ustaša odvedoše jednog željezničara, rodom iz Primišlja, u prostoriju koja je bila na vrhu kule. Tamo su ga položili preko nogara i udarali letvama. Udarci su se čuli, kao i njegov jauk, u našoj sobi. Poslije mučenja su ga donijeli gola u sobu i bacili među nas. Bio je strahovito izudaran i od podlijeva krvi sav crn. Strašno je to bilo vidjeti. Ustaše su nam prijetile da ćemo tako i mi proći. Nismo znali kako da pomognemo onesviještenom čovjeku. Vode nismo imali. Budući da je još pokazivao znakove živo-

ta, moćili smo rupčić u mokraću i stavljali kao oblog. Ali sve je bilo kasno. Uskoro je izdahnuo. Svakog dana čekali smo da takav bude i naš kraj.

Naš put u nepoznato je nastavljen 6. juna, kasno uveče, izvedeni smo iz ćelija u dvorište zatvora. Tu su nas postrojili u kolonu po jedan. Krivudava kolona pružala se preko cijelog prostranog dvorišta i ličila je na ogromnu zmiju koja nestaje u ponoru. Prilazili smo prozoru kućice na sjeverozapadnom dijelu dvorišta. Bio sam u sredini kolone. Jedan po jedan je nešto potpisivao. Što? Nisam znao. Mučila me je sumnja. Možda sebi potpisujemo smrtnu osudu. Ispred mene je bio Nikica Manojlović iz sela Otoka, kod Ogulina. Došao je red na njega. Ustaša mu kaže: "Potpiši!" Šutnja. Ustaša još jednom ponovi. Nikica Manojlović odgovori: "Ja neću to potpisati." Pljušte po njemu udarci. Stropoštao se. Odnose ga dotučenog. Njegov put u nepoznato je završio.

Došao sam i ja na red. Ustaša mi kroz prozor pruža pola arka papira. Potpisivao sam polako kako bih mogao pročitati šta piše na papiru. Koliko se sjećam, pisalo je ovo: "Ja, niže potpisani, vlastoručno se potpisujem da sam za vrijeme Kraljevine Jugoslavije radio protiv interesa hrvatskog naroda, ustaškog pokreta i Poglavnika."

Poslije potpisivanja vratili su nas u ćelije. Sutradan ponovno nas izvode u dvorište i postrojavaju. Drže nas u stroju oko jedan sat. Zatim nam se obraća neki ustaški oficir s kraćim govorom. Kaže nam da idemo zatrpavati rovove koje da smo kopali na hrvatskoj zemlji i na taj način činili štetu hrvatskim seljacima. Potom nas odvođe na ogulinsku željezničku stanicu, na mjesto gdje su boksovi za utovar stoke. Utrpavaju nas u već postavljene G vagone i u svaki vagon ubacuju po jednu kantu vode. Zaključavaju vrata vagona.

Kasna proljetna noć. Vani je bilo tako toplo i zračno. A mi u stočnom zatvorenom vagonu! Pun nas je da jedva možemo i stajati. Bez dovoljno zraka, disali smo kao riba na suhom. Onu kantu vode brzo smo popili. Čuo se šum lokomotive. Povukla je vagone u nepoznatom pravcu. Nismo se mogli orijentirati kamo nas voze. Dugo smo putovali. Vlak je više puta zastajao. Bez hrane i vode, zaista je bilo nepodnošljivo. Kada bi vlak zastao, lupali smo na

vagoniska vrata i tražili vode. Neki su kroz željezne gatne vikali i molili: "Vode, vode!" Ustaše iz pratnje bi nam odgovarale: "Pišajte i pijte." Drugi dan poslije podne, oko četiri sata vlak je duže stajao, i konačno se otvoriše vrata. Ustaše naređuju da izidemo i da se postrojimo. Uz naše vagone bilo je prikopčano i nekoliko drugih sa Srbima iz Karlovca i Zagreba. Rekoše neki: "Mi smo, neki kažu, u Koprivnici." Tu su nas dočekale ustaše s riječima: "A, to je naša roba. Bogamu, dobri radnici. Dobro ćemo ih platiti." Svrstani u kolonu, približili smo se logoru "Danica". Na ulazu dočeka nas je komandant logora. Tu je bio postavljen stol, a oko njega nekoliko ustaša. Ponovno su nas pretresli i oduzeli još i ono što smo imali. Smjestili su nas u baraku br. 9. Baraka je bila prizemna, vjerovatno je ranije služila za staju ili neko skladište. Na podu je bila usitnjela slama. Po prljavim zidovima krvave mrlje. Znači da su tu već bili zatvorenici, nešto prije nego što smo mi došli. Kada su nas utjerali u tu baraku, zavukao sam se u kut prostorije bliže vrata. Utonuo sam u bezizlazne misli. Iz njih me trgla vika ustaška. Otvaraju se vrata. Ulazi nekoliko ustaša s batinama i noževima. Što je dalje bilo, ljudske riječi su preslabe da izraze.

Gaženi smo i parani noževima. Od vriska i jecanja ništa se drugo nije čulo. U prvom naletu ostao sam pošteđen. Ali za kratko. Približio mi se jedan ustaša, uhvatio me za kosu te dva puta snažno udario glavu o zid. Onesvijestio sam se. Kada sam se osvijestio, ustaša više nije bilo. Soba je ličila na razbojište. Promatram svoje poznanike, a ne vjerujem da su to oni. Potpuno su iznakaženi i izbezumljeni. Ilija Jovetić leži na slami, a krvava pjena prekrila mu lice. Niko nije ostao pošteđen. Takve ustaške orgije ponavljale su se dnevno više puta.

Drugom polovinom jula procurila je vijest da je ljudstvo naše barake određeno za rad. Kamo, to još nismo znali. Ulazak lokomotive s G vagonima u logor, najavili su rasplet. Malo zatim upadaju ustaše u našu baraku. Tjeraju nas van i ubacuju u vagone. Iskoristio sam nesmotrenost zlikovaca, skočio iza barake, a odatle u betonsku jamu koja je služila za gnojnicu. Naprosto sam se zatrpao u smeće. Kada su srpski zatočenici bačeni u vagone i lokomotiva napustila krug logora, ja sam se povratio u baraku. Slijedeći dan

ustaše su dovele druge pohvatane Srbe. Njih su mučili kao i sve druge. Odvozili su ih kako sam saznao u ustaški logor smrti na Velebitu u logor Jadovno. Tamo su ih tukli batovima, toljagama, noževima i bacali u bezdane jame. Znajući za te užase uspio sam se još u nekoliko navrata skloniti, tako da nisam odvezen u Gospić u sigurnu smrt.

Početkom oktobra dobio sam od žene nešto hrane i odjeće u jednom koferčiću. Sve su uzele ustaše, osim malo izlomljenog kruha. Napisao sam nekoliko riječi na cigaret-papiru i ugurao pod odlijepjeni papir kofera i na tom mjestu izgrebao križić. Napisao sam ženi na dopisnici: "Zadnji put sam ti poslao koferčić. Da li si ga primila?" Žena nije uočila značenje te poruke. Taj križić je uočio moj brat Mile i pronašao pisamce. Molio sam svoju ženu da me pokuša osloboditi iz logora preko talijanske komande koja je bila stacionirana u Plaškom.

Otac moje žene bio je Talijan Pađola i korišten kao talijanski konfident. Otišli su u talijansku komandu, napisali molbu da me se pusti na slobodu. Komanda je uputila molbu Ustaškom ravnateljstvu za red i sigurnost u Zagrebu. Molba je bila povoljno riješena 6. novembra 1941. godine. Za uspomenu i danas čuvam otpusnicu iz logora "Danica", Koprivnica, broj 725/1941, od 14.11.1941. godine.

Ostao sam živ. Došao u svoj Plaški i već krajem novembra iste godine otišao u partizanski Plaščanski odred..."

Svjedočanstvo sam zapisao u Plaškom, maja 1975. godine.

Rade Pešut **Plaški**

7. jula 1941. godine, oko 23 sata, došli su u našu kuću u Plaškom jedan oružnik NDH i jedan civil agent. Pitali su moga oca Nikolu gdje su mu sinovi. On im je rekao da spavaju. Ako ih trebaju da će nas on probuditi. Rekli su da nije potrebno i otišli.

Poslije nepun sat vremena opazili su moj otac i majka više ustaša pred našom kućom. Bile su to ustaše iz Ogulina kojima je komandovao Ivan Matijašić. Njega sam dobro poznao i zapamtio još jednog koga su zvali Čaruga. Tu je bio i ustaša lugar Potisk Antun već po zlu poznati ogulinski ustaša i nekoliko nama poznatih Cindrića. Njih je organizirao i uputio da nas hapse i ubiju ustaški tabornik iz Plaškog, Josip Tomljanović Braco. Opkolivši kuću, trojica su ušla u sobu gdje je spavao moj otac i majka. Njega su odmah svezali, zatim brata Manu, pa probudili i mene, te svezali s ocem i bratom. Imao sam tada tek 24 godine. Onako bunovan nisam ni razumio šta se dešava. Vežu nas poznate komšije i vode svezane u tamnoj kišnoj noći. Kuda? Zašto? Nismo nikom ništa krivi. Tada nisam ni pomišljao na bijeg. A i kamo ću? Od države, od zakona? Pa mi nismo nikome ništa krivi, samo se ta misao množila.

Ubacili su nas u kamion koji je krenuo prema Ogulinu. Čim smo prešli Radolić brdo, ustaše su nas počele krvnički udarati kundacima pušaka gdje god su stigli. Oca je najviše udarao Ivan Matijašić, a mene i Manu ostale ustaše. Ja sam najviše udaraca dobio po glavi i gornjem dijelu tijela pošto sam sjedio gotovo sklupčan u uglu kamiona. Počela mi je krv da izlazi na usta. Izbacivao sam je zajedno sa zubima koje su mi polomili. Čini mi se da su brat i otac prošli gore. Tako su nas tukli i istovremeno vređali raznim psovka i mučili do sela Otoka kod Ogulina. Upravo do mjesta zvanog Galge. Na tom mjestu već je bilo pobijeno nekoliko stotina Srba iz Ogulina, Jasenka, Plaškog, Dubrava i drugih srpskih naselja. Tu su zastali i nešto se dogovarali s onim civilom što je sjedio u kabini, pa je odjednom Matijašić naredio vozaču da vozi dalje prema Ogulinu. Prošli smo kroz Ogulin. Noć. Mrkla tišina. Tu i tamo po koji stražar. Smogao sam snage i upitao Matijašića kuda nas voze. Odgovorio mi je da nas voze u "četničku kulu". Ušavši dublje ispod šume Krpelj ustaše su zaustavile kamion i izašli svi na cestu. Nas trojicu izbacije poput smeća i ponovno kundacima dignuše na noge. Povelu su nas duboko u šumu. Dvojica ustaša naprijed, mi u sredini, a ostali pozadi. Zaustavili su nas na nekom proplanku, vjerovatno sjenokoši. Desetak metara ispred nas nalazila se jama – bezdan. Na tom mjestu ranije nikad nisam bio, ali

sam jasno ugledao crni obris jame na prozračnoj ljetnoj noći. Naredili su nam da sjednemo na zemlju što smo i učinili. Obuzima me neka jeza. Tek sad sam bio načisto da nam se tu sprema smrt. Nisu razbojnici dugo čekali. Glas Matijašića, našeg poznanika, s kim smo uvijek bili dobri i pomagali mu kod izučavanja trgovačkog zanata u Plaškom, njegov glas: "Ustani Nikola!". Mom ocu skinuše lance s ruku, krv mu tekla. Prisiliše ga da i odjeću skine sa sebe. Nas dvojica, njegovi sinovi, morali smo sjediti i gledati njegove muke. Ustaše su pratile naš svaki trzaj. Tako gola, krvava i izmrcvarena trojica ustaša dovukoše nam oca tik do jame. Ivan Matijašić repetira pušku i opali dva metka u njega. Pao je na sam rub jame. Ne znam je li istog momenta izdahnuo, ali sam dobro vidio kako su ga ugurale ustaške zvijeri u provaliju – jamu.

Ista trojica ustaša sada se vratiše k nama i Matijašić naredi: "Rade, ustani se sad ti!" Ustao sam se teškom mukom. Odmah sam ga zamolio da poštedi život bar jednom od nas dvojice. Odgovorio mi je bijesno: "J... vam srpsku majku, što da vas štedim. Vrijeme je da sve ono u Plaškom sada bude naše." Skinuli su mi lance s ruku i naredili da se svučem. Kad sam ostao samo u košulji i kratkim gaćama, povelu su me k jami. Negdje na pola puta sinu mi u glavu misao da bježim. Nisam dugo razmišljao – odlučio sam na bjekstvo. Istog momenta trgnem se svom snagom i poput preplašene zvijeri nađem se u nekom žbunu. Brzo sam se prebacio u gustik. Sjećam se da su tu već bili poveći bukvići. Kako su mi bile očuvane noge brzo sam trčao. Čuo sam paljbu za mnom i korake ustaša kako me gone. Ne sjećam se dobro, ni tada, ni poslije koliko su me dugo gonili, ali znam da sam u tom bježanju izbio na neku stazu koja me je odvela u suprotnom smjeru, a oni su jurili za mnom u pravcu otkud smo došli. Ipak me je spasila noć i šuma. Uvukao sam se u neko žbunje i tu dočekao praskozorje. U zoru sam krenuo dalje i izbio na željezničku prugu kod Oštarija. Sad sam znao gdje se nalazim. Otišao sam kod sestre u Otok, tek kada se smračilo. Čučao sam skriven u nekom šipragu. Privukao sam se onako jadan noću kući moje sestre Zore. Kad sam ušao u kuću moja sestra i Ljuba Kukić iz Međeđaka koja je bila kod nje nisu me prepoznale. Bio sam u gaćama i košulji, sav krvav. Dok sam progovorio sestra me je

prepoznala. Odmah su me odvele u štalu. Zora mi je donijela nekakvo odijelo nešto za pojesti. Presvukao sam se a jesti nisam mogao. Istu noć nastavio sam put za Plaški. Držao sam se šume i dalje od naseljenih mjesta. Tako sam došao u Janja Goru negdje u zoru 9. jula 1941. svratio sam u kuću brata mi od strica Miće Pešuta Okaša. Obavijestili smo o svemu moju majku. Poručio sam joj da za svima jednako žali kako bi se stekao utisak da ne zna ničiju sudbinu. Stric Mićo proširio je tužnu vijest. Od tada ljudi nisu vjerovali ustaškim lažima. Počeli su se sklanjati. Ja i moj polubrat smo otišli u šumu Klašnicu. Zatim u partizane.”

Nektarije Dazgić, jeromonah, upravitelj manastira Gomirje

“... Mladima koji dolaze za nama. Na dan Duhovski ponedjeljak 1941. godine iznenada dođoše ustaše iz Ogulina u kamionu, opkoliše manastir gomirski, bratiju steraše u manastirske sobe, počеше ispitivati o novcu i ključevima manastirske kase. Od bratije u manastiru nalazio se namesnik manastira o. Nektarije Dazgić, rodod iz Graduse, o. Stefan Božičković star 73 godine, o. upravitelj Teofan Kosanović bio odsutan u Sloveniji na parohijskoj dužnosti.

Ostali bili su đaci manastirski i posluga. Ustaše, njih oko 15 ušle su u prostorije, odmah počele lupati svete ikone i ostale slike po sobama. Pljačkati sve šta je bilo omanje za poneti kao: aparate za masažu, kožne taške, novac, poštanske knjige sa ulogom i posle manastirsku kasu sa gotovinom preko tri stotine hiljada dinara. Posebno vrednosne papire od manastirskog zemljišta uručeno bivšim man. kmetovima. Ustaše su prvo dobro se počastili, napili i najeli, a bratiji naredili da moraju s njima u Ogulin na ispitivanje i saslušavanje. O. Iguman Metodije Subotin bio je u selu kod školske djece, na putu su ga sreli i strpali u kamion.

Iz manastira povelu oca Nektarija Dazgića i učitelja mladog Milana Kosanovića. O. Stefana Božičkovića ustaše su ostavile da

pazi na manastir do daljnje naredbe uz njihovu vlast koja je odmah postavljena u samom manastiru. Bratija strpana u kamion odveže-ni pred općinu u mestu Gomirje.

Iz zaselka Musulina, Gomirja i ostalih mesta ustaše su dote-rivali pohvatane pravoslavne Srbe i trpale u kamion. Za vreme sta-janja pred općinom, ustaše su počele tući jeromonaha Nektarija po glavi i vući za bradu. O. Igumanu Subotinu natukle kamilavku na glavu tako jako da nije mogao gledati. Kada su napunili kami-on krenuli su s nama u Ogulin.

U Ogulinu strpali su nas u zvanu Kulu gdje su nas sasma opljačkale: satove, novac i kišobrane, sve šta je bilo za uzeti. U zatvoru nisu nam dali ništa jesti, morali smo tražiti iz vana da nam neko poznat donese hranu jedanput dnevno ako je bilo moguće. U zatvoru počele su ustaše odmah neke mučiti i ubijati, noću od 22 sata nadalje. U zatvoru smo mučeni pet punih dana. Bilo nas je više od stotinu mučenika. Noći, oko ponoći sve nas stjeraju u dvorište gdje nas postave u stroj i pod jakom pratnjom uz kundačenje i psovku srpske majke odvedu pješice na željezničku stanicu u Ogulinu i strpaju nas u marvinske vagone, G kola. Kiša je padala za vrijeme pješaćenja iz zatvora do stanice. Bili smo gladni i mokri. U vagone ćerali su nas kundacima i cijevima pušaka, brže bolje da ne bi neko pobegao.

U onoj masi tukli su kao po zvjerovima, tu su nas zatvorile kr-vopije i povezli u logor u Koprivnicu. Tamo smo stigli oko 10 sati prije podne. Na stanici smetnuli nas u stroj i poterali tako u stroju po vojnički u mjesto zvano "Danica" – logor. U samom logoru ponovo doček i sve pretres, satove, novac i ako neko ima neku dru-gu vrednost.

Sveštenici su im morali biti prvi u stroju i prvi udarani i muče-ni. Na sveštenike bili su posebno nasrtljivi i ogorčeni. Odmah na licu mesta počeli da udaraju po glavi, da krvnički postupaju. Nije im smetalo što i oni pripadaju hrišćanskoj vjeri. Proti Vladimiru Dujiću iz Srpskih Moravica uzeše naočale zato što su imale po-zlaćen okvir uz primedbu ustaše: "To je hrvatsko zlato." Stari pro-to protestvuje i moli da bez naočala ne vidi, ali oni nemaju oseća-nja nego podrugljivo dočekaše: pa više ti neće ni trebati, znači pre-

suda je bila gotova na smrt. Posle pregleda sa spomenutog mjesta odvedu nas pred baraku gdje može da se strpa preko 400 ljudi.

Tu pred barakom opet postaviše u vojni stroj, počeše sveštenicima brade i brkove čupati. Prvo svakom natukoše šešire na oči pod zapovjedi da se ima ustašama u oči gledati. Znači, da mora glava podignutom biti da ustaše mogu lakše čupati brade i na prsa stavljati. Ako je dotični od užasa i bolova trepto očima, ustaša ga pesnicom dočekao i podbočio uz podrugljiv izraz: "Vide, ovaj još namiguje na mene" i produljuje dalje da čupa. Kada su svima brade očupali, prosto unakazili, onda su zapretili sa pištoljima da se ima svaki obrijati a koji ne bi poslušao, da će ga oni pištoljem obrijati. Mnogi smo izvršili naređenje odmah do večeri.

Posle ove muke dolazi druga još teža. Vode nas u baraku, postavljaju nas na škarpu koja se nalazi u baraci. Ustaše redom tuku, prvi s volovskom žilom, drugi štapom, treći pendrekom, a četvrti poslije ovih uzjaši tegli za uši, čupa za kosu uz pogrdu: "Nosite nas, mi smo vas nosili dvadeset godina i pili ste nam krv, mi ćemo vam ne samo krv popiti nego ćemo i meso vam pojesti." Ljudi su prosto rikali kao zvijeri od grozote i strahote. Većinom bili smo modri i okrvavljeni.

Tu je bilo sveštenika više od trideset. Bio je skoro sav Crkveni sud iz Plaškoga i iz svih okolnih mesta. Ostalo bili su učitelji, trgovci i općinski službenici, seljaci, radnici, domaćini sa svojim sinovima.

Posle ovakve nevolje dato nam je da si svaki napravi na betonu gdje će ležati bez slame i bilo čega. Ovako na golom betonu proveli smo više noći dok se nije našao neki bogati Jevrej, knjžar ing. Ivo Golštajn, trgovac iz Karlovca i dao novaca da se kupi nekoliko bala slame. Baraka je bila dupkom puna, sve jedan do drugoga ležao. Noću oko ponoći ustaše su dolazile i pojedine ljude odvodile i ubijale. Često su dolazile u baraku pijani pa čak se i međusobno svađale sa stražarom ako nije htio da ih pusti u baraku.

Za hranu dobivali smo jednom na dan čorbu od graha ili krumpira. Jednog dana dobili smo u 11 sati prije podne a drugi dan uveče u 6 sati. To toliko, da je čovek imao nešto toploga u stomaku. Ostalu hranu dobivali smo od pojedinih logoraša Jevreja koji su dobivali pakete od svojih kuća pa su dijelili sa onima koji nisu imali.

Nas iz manastira Gomirja bilo je sviju pet i to: Teofan Kosanović, upravitelj, o. Metodije Subotin, paroh u Vrbovskom, o. Nektarije Dazgić, jerođakon Dositej Obradović i mladi učitelj Milan Kosanović. Jerođakon je bio uskoro prešao u Plaški kao ekonom kod vladike Save Trlajića, gdje su ga ustaše uhapsile i odvele u Zagreb, poslije u Koprivnicu gdje nas je i dočekaao u mukama u baraci. Kako sam saznao svi su mučenički umoreni, a posebno na najsvirepiji način naš vladika Sava Trlajić u logoru smrti Jadovno na Velebitu...¹⁴ U Gomirju hrvatske su ustaše opljačkale srpsku pravoslavnu crkvu, poskidali crkvena zvona i situ, te odnijeli, kao i u Plaškom. Pokuštvo manastira su nekoliko dana pljačkali i kamionima odvozili u Ogulin i ko zna kuda.

Ilija Vukelić **Drežnica**

“U kasnu jesen 1943. godine ustaše su pokrenule snažnu ofanzivu na naša srpska sela općine Drežnica. Imao sam tada 10 godina i bio već vičan sklanjanju i bježanju kako danju tako noću i snijegu ispred hrvatske vojske, ustaša, domobrana i oružnika. Ovog puta sklonili smo se u šume bliže Ogulinu. U naletu zlikovci nas nisu našli. Međutim, nakon pljačkanja i paljenja naših sela ustaše su se vraćale kroz grmove prema selu Bjelskom. Mi smo bili sklonjeni između stijena, tako da nas je mogao zapaziti i otkriti samo onaj ko bi pošao da ih preskače. Ovog puta ostali smo živi. Ustaše su ubile samo moga djeda Dušana, koga su zatekle na putu. Jednoga dana kada sam čuvao stoku, naišao sam na mrtvo tijelo moga đeda Dušana. Bilo je u raspadanju. Noćima mi je ta slika dolazila u san i jedva sam se oslobodio te more.

Vratili smo se na svoja ognjišta. Partizani su nam pomogli podići kolibe. Prikupili smo i nešto stoke. Do proljeća 1944. bilo je mirno. S nama su bili i partizani naše Drežnice, što nam je bilo

14 Svjedočanstvo jeromonaha Nektarija Dazgića, upravitelja manastira Gomirje, Eparhija Gornjokarlovačka, zapisano 1968.

sigurnije. Ali, već početkom aprila ustaše i domobrani iz Ogulina krenuli su ponovno na naša sela. Ponovno smo bježali u šumu. Ujutro 15. aprila 1944. godine, tek što smo pobjegli iz svojih podignutih koliba i potjerali ono stoke prema Lipovoj kosi i Dubinama, došlo je do sukoba partizana s ustašama i domobranima. Čuli smo snažnu pucjavu, pa smo još brže tjerali stoku da bi se što više udaljili. Moj drugi ded Ilija bio je zaostao, pa sam se povratio da mu pomognem bježati. Međutim, kada sam dotrčao na vrh jednog prevoja, ustaše su me pogodile rafalom u obje noge. Pao sam kao pokošen na zemlju. Licem sam bio uronjen u tek podignu travicu, praveći se mrtav, jer sam znao da će zločinci uskoro biti pored mene i da će me, ako primijete da sam živ, ubiti. Sve glasnije sam čuo galamu i psovke upućene mome dedu Iliji, koga su sustigli i ubili. Da sam pokazivao znake života, sigurno bi me dotukli. Zato sam gotovo i disati prestao, a oni su, misleći da sam mrtav, otrčali dalje za partizanima i narodom.

Kada se sve utišalo, prvo sam osmotrio oko sebe, a onda pogledao u svoja koljena. Iz desnog je šikljala krv, bilo je pogođeno eksplozivnim metkom, i noga je visjela samo na žilama. Iz lijevog je na dva mjesta curila krv. Polako sam otpuzao u dolinicu u kojoj je bilo snijega i počeo ga jesti. Mučila me strašna žeđ. Nakon nekog vremena pronašla me moja majka Staka i zagrnula me nekim kaputićem. Ona je bila sklonjena s drugom svojom djecom pod jednom velikom kladom pa je ustaše nisu primijetile u svom nalletu. Tako su ostali živi. Iako su se ustaše smjestile u Drežnici, moja je majka odlučila i uz pomoć drugih komšija odnijela mrtvo tijelo svoga svekra Ilije i mene ranjenog u našu kolibu u selo. Naložila je na ognjištu vatru i tako nas zgrijala.

Do lijekova se nije moglo doći. Ostalo je da se sačeka dan dva da ja umrem, pa da me zajedno sa dedom zakopaju. Ali, poslije dvodnevnog čekanja, ja sam počeo da jedem. Prva dva dana pio sam samo vodu, i to koliko sam htio. Nisu htjeli da žedan umrem. Tek kada sam pojeo pun tanjir variva, i tražio još, predomislili su se: deda su zakopali, a riješili da mene nose u partizansku bolnicu.

Brat Rade naredio je nosila, a mama i strina Milija ponesoše me na njima u susret spasu – k partizanima. Bio je to put dugačak,

težak i opasan, nosila nisu bila dovoljno ukrućena, pa su se ugibala tako da mi je i najmanji stres nanosio neizrecivu bol. Već zagnone rane su me jako boljele i čudno je kako nije došlo do trovanja. Trebalo je žuriti i putem se čuvati od ustaša, koji ni u ovakvim prilikama nisu znale za milost. Majka i strina nisu mislile na strah, iako je svaka od njih u šumi, u kolibi ostavila četvero maloljetne djece.

Predveče smo stigli u šumsku partizansku ambulantu, gdje su mi očistili rane i previli. Strina se vratila djeci, a ja sam s majkom sutradan, na volovskoj zapregi, produžio u partizansku bolnicu, u Turke. Putem smo susreli oca Aleksu, partizanskog borca i kurira. Vratio se s nama natrag, do bolnice, da čuje šta će liječnik reći za mene. Vidjelo se da mu je teško gledati mene i mamu. On je poslije produžio svojim kurirskim zadatkom, majka se vratila ostaloj djeci, a ja sam ostao u bolnici s nepoznatim ljudima, ranjenicima.

Ubrzo sam stigao i na operacioni stol. Ništa mi nisu objašnjavali, stavili su mi na lice neku krpu i rekli mi da brojim. Više se ničega ne sjećam. Kada sam se probudio, činilo mi se da sam dva dana spavao. Osjetio sam neku posebnu lakoću, kao da sam se oslobodio velikog tereta. Opipao sam nogu i primijetio veliki zavoj... Bilo mi je jasno da su mi nogu odsjekli, iako je osjećaj pokreta prstiju i dalje ostao. Čak i pokret koljena. Poslije toga često me je mučilo pitanje gdje su bacili moju odsječenu nogu?

Nekoliko dana poslije amputacije noge zaprijetila je opasnost da bolnica padne u ruke ustaša i domobrana. Za nas nepokretne već je bila napravljena nova bolnica u šumi, pa su nas na brzinu tamo smjestili. Rana je normalno zarastala. I lijeva noga me pomalo boljela, a kad bi je zgrčio, nisam više mogao da je ispružim. Iako sam još bio dijete, znao sam što me čeka. Čutao sam... Prilikom jedne vizite otkrili su me i zatražili da ispravim nogu, što ja nisam mogao. Zgledali su se i odmah navalili na mene. Dvoje me držalo za ruke, a liječnik je ispravljao nogu. Jaukao sam od bola, koji nikad neću zaboraviti. Na koljeno su mi stavili nešto teško, da nogu ne bih više savijao.

Naša bolnica ponovno je bila u opasnosti. Prema njoj su nadirale jake snage ustaša, domobrana i Nijemaca. Za nas su u istoj plani-

ni u gustoj šumi, bile pripremljene zemunice, u koje smo smješteni. U mojoj zemunici bilo nas je osmero. Ulaz je bio maskiran jednom jelom. Nitko ne bi mogao pretpostaviti da je to drvo bez žila, samo ubodeno u zemlju. Tako smo proveli desetak dana, da bi nakon toga nas, teže ranjenike, izdvojili i iznijeli na jedno polje radi evakuacije u Italiju i liječenja u savezničkoj bolnici. Međutim, pošto je avionima prijetila opasnost od ustaša i Nijemaca, ponovno su nas vratili u zemunice u očekivanju povoljnijih uslova.

Kako je rana na amputiranoj nozi normalno zarastala, odlučeno je da se vratim kući. Prve noći puta obreo sam se u partizanskoj komandi u Mrkoplju, gdje sam noćio zajedno s partizanima. Međutim, u zoru dolazi do iznenadnog napada neprijatelja na sam Mrkopalj. Partizanski komandir me je ostavio kod prve kuće na čuvanju kod jedne žene. I ja, i nepoznata mi žena, koja je dobila nezvanog gosta, osluškujemo u strahu dolazak njemačkih i ustaških tenkova. Uskoro u kuću ulaze ustaše i Nijemci. Dok se ustaše trude da od mene doznaju nešto o mome liječenju, dotle mi njemački liječnik pregleda ranu. Vidjevši me uplašenog i zbunjeno stavi novi zavoj na ranu i naredi ustašama da me ostave na miru. Sada su me Nijemci spasili.

Za cijelo vrijeme liječenja vijesti o meni rijetko su stizale majci, ali ova, koja je bila loša, odmah je stigla, pa se vjerovalo da sam ubijen. Majka je odmah krenula po mene, živog ili mrtvog. Čim je stigla u Mrkopalj, brzo je saznala gdje sam i našla me živog, ali bez jedne noge. Majka me odnijela na svojim ispaćenim leđima u naše opustošeno selo Brezno. Pored svih teškoća, zatekao nas je mrak na putu, pa se moralo bauljati i noću po teško prohodnom terenu. Kada smo, kasno u noć, stigli u toplu kolibu, baka, braća i sestre obradovaše se što me poslije svega vide, iako s jednom nogom. Nisu znali da ni na nju ne mogu stati. U selu mi je partizanski liječnik previo ranu na amputiranoj nozi. Naredio je da me odvezu u Gorski kotar i upute na liječenje u Italiju. Smjestili su me u bolnicu u Brodu na Kupi. Čekala se prilika za prebacivanje u Italiju, ali do toga nije došlo.

Možda sam bio baksuzan, jer gdje god sam stigao, bivalo je gusto. Vratili su me kući. Brat Rade napravio je drvene podpauzne štake i ja počinjem da se pomalo oslanjam na njih.

Do kraja rata smjenjivali su se strah i tuga, sreća i radost. Ostali smo živi. Moji mnogi vršnjaci nisu imali tu sreću...”

Svjedočanstvo zabilježio Miloš Ivošević Rogović, 1980. godine.

Vladimir Mrvoš
Ponikve
Gornje Dubrave
Ogulin

“27. januara 1945. godine na sam dan Svetoga Save hrvatske su ustaše izvršile nezapamćeni zločin nad srpskim stanovnicima moga sela Ponikve, općine nekadašnje Gornje Dubrave.

Izmrcvarili su, iznakazili, poklali mnogu nemoćnu djecu, žene i starce. Tih kobnih januarskih dana snijeg je bio neobično velik i sve je pucalo od hladnoće. U selu se nalazio Karlovački partizanski odred na čelu sa Radom Ivkovićem Solarom, našim dobrim i hrabrim komšijama. Svi smo se s našom vojskom veselili, družili i, prema rasporedu, hranu borcima donosili. Bilo je veselo i razdragano kao da je ratu došao kraj.

Međutim, u predvečerje kritičnog dana, dok su se mjesečeve zrake odbijale od tvrde svjetleće snježne površine, iznenada s južne strane, cestom od Ogulina, u Ponikve naiđoše ustaški i domobranski zločinci, i to u velikom broju.

U selu je nastalo komešanje. Po visokom snijegu narod je bježao na sve strane. Spašavao se kako je ko znao.

Uz pomoć partizana, koji su tu zatečeni, uspjelo je nešto mladića izbjeći. Partizani kojih je bilo znatno manje, povukli su se prema Zdihovu, ali povlačeći se i napuštajući selo zadržavali su pucnjavom ustaše i tako usporavali njihovo brže nadiranje. Ubrzo je selo palo u ruke zlikovaca. Poginulo je nekoliko partizana, a među njima ubijen je i komandant Karlovačkog partizanskog odreda Rade Ivković Solar.

Ustaše se zaustaviše u našem selu. Počelo je maltretiranje djece, žena i nemoćnih staraca, mučenje, klanje i spaljivanje. Ustaše su divljački harale i pljačkale. Ostavljale su iza sebe stravičnu sliku. Na svakom koraku ljudski leševi, goli, polugoli, izmrcvareni, unakaženi i oko njih zgrušana krv. Spalili su kuće i gospodarske zgrade, a stvari koje nisu bile za njih, razbacale su na sve strane.

Moje selo Ponikve čini nekoliko zaselaka: Busići, Vignjevići, Divići, Lalići, Centar, Ivkovići, Lokve, Jurjevići, Kušići, Počivala, Vrkašica i Brgljići. U svakom bilo je po nekoliko domaćinstava. Krvnici su počeli klati seljake na početku Busića, a završili su dva kilometra dalje na kraju Brgljića.

U Busićima uz cestu zaklale su ustaše Maricu Busić i njena sina Vladu. Majku su razapetu i na kolac nabile. Istu sudbinu nedaleko od njih doživjela je i Ljuba Vignjević. U svojoj kući zaklan je i braćni par Ilija i Sava Vignjević. Malo podalje, prema Centru, u kući uz cestu, zaklali su Smilju Pavlović, njene dvije kćerke Danicu i Maricu, i unučad Nevenku i Simu. U Centru, pred školom, razbojnički ugušiše živote Cvijete Divić i Drage Trbović.

U zaseoku Lokve koji se nalazi između Lalića i Počivala, oduzeše život bračnom paru Radi Ivkoviću i Marti Šavrić. To učinili su sa majkom Savicom, njenom kćerkom Nadom i njihovim rođakom Pavlović Ljubom.

Njihovi leševi izgledali su jezivo. Tijela su bila unakažena, sasjecena, izlomljena.

Tijelo Marte, koja se grčevito odupirala krvnicima, bilo je dosta unakaženo kao i leš Nade Ivković, Savićine kćerke. Savica je junački poginula. Stala je pred ustašku kolonu i prkosno im dala do znanja da neće dugo haraćiti i da im je moć na izmaku, a krvnici su je nakon toga rafalom pokosili. To je bila majka Nikole Ivkovića koji je kao prvoborac još prije svoje majke poginuo u borbi protiv fašizma. Počivala se nalaze u blizini zaseoka Lokve, na jednom malom brdašcu gdje su svega dvije kuće, i to Šimeke i Radice. Porodica Šimeke sišla je iz zbjega u kuću moga djeda Radice, oca moje majke, Rade Divića. Tu u djedovoj kući su nas zatekli krvnici – ustaše. Zaprepašteni i nemoćni, kroz prozor sobe, dolje prema

Lokvama, vidjeli smo kako se za Solarevom štalom Marta Šavrinka bori sa ustašama. Žena šezdesetih godina oko pola sata borila se na život i smrt. Nakon teškog obračuna savladali su je i zaklali.

Kuća moga djeda Radice imala je dvije sobe i kuhinju. Tu smo se našli djed Radica, njegova supruga Boja koju smo zvali "majka", baba Sarka, ujna Sara, moja majka Milica i ja, dvanaest godišnji dječak. Svi smo bili stjerani u jednu veću sobu koja sa dva prozora gleda prema putu gdje se nalazi drvljenik. Već se spustila i noć, ali je bilo vidljivo zbog snježne bjeline i mjesečine.

Oko kuće i u kući bilo je puno ustaša. Stalno su pristizali od ceste iz Lokava, a s njima je došla i jedna žena u ustaškoj uniformi. Nosila je u rukama veliki krvavi nož i pjevala: "Koga moja nožina ubode, ne treba mu ni kruva ni vode."

Shvatili smo da su nam to posljednji trenuci. Počeli su nas tući i po sobi bacati i goniti govoreći da će nam oči vaditi i udove rezati. Tražili smo spas od kuta do kuta i od vrata do prozora. Nastala je velika gužva. Svaki ustaša imao je u rukama okrvavljeni nož ili bajonetu. Gotovo nikakvog izgleda za spas.

Prvog su iz sobe izvukli moga djeda Radicu i na drvima pred kućom zaklali. Prethodno su ga na drveljeniku tukli nogama i rukama, kundacima i noževima. On se bezizgledno odupirao, i dugo, hrabro odgađao sudbinu. Ustaša je bilo puno oko njega, i onako iznemoglog oborili na zemlju. Čim je pao, jedan ustaša mu je bajonetom prerezao grkljan i krv sa oštrice tog bodeža slavodobitno oblizao.

Nas su primorali da sve to gledamo. Što je mislila moja mama, njegova kćerka? Što sam doživljvao ja? Njegov unuk.

Nakon toga divljačkog čina ponovo su nas najurili u kuću, a tada je pala komanda da se kuća zapali kako bismo živi u njoj izgorjeli. Međutim, odluku su i odmah i izmijenili, te nanovo odlučili da nas pokolju, a kuću da sačuvaju kako ne bi izgorjela ljetina i ostala hrana koja će im dobro doći. Iza toga su se rasporedili tako da je jedan ustaša bio na ulaznim vratima, dvojica kod prozora i trojica sa noževima među nama u sobi.

Počelo je klanje. Čula se prigušena vika, jecaji i krkljanje, a ja sam još uvijek izmicao po sobi. Pokušao sam pobjeći kroz prozor, ali me krvnik pričepezi za zid niz koji sam se i srušio. Tada je ustaša

čizmom stao na moj desni obraz, prignječivši mi glavu uz pod. ošteti mi je desnu čeljust, slomio mi nekoliko zuba. Zadali su mi nekoliko uboda nožem i gazeći čizmama po meni nanijeli mi ozljede po nogama, tijelu i rukama. Bio sam sav okrvavljen i izmrcvaren. Pogledajte, kakav izgledam. Pun sam ožiljaka i izvitoperen.

I ostali u kući su slično prolazili. Tukli su ih, boli i sjekli noževima. Dok se sve ovo sa mnom događalo, čuo sam zov svoje majke Milice koja je nedaleko ležala, a ustaša joj je nožem zadavao ubode po glavi, grudima i vratu. Nekako sam se uvukao pod krevet. Pokušao sam pomoći majci vičući: "Pustite mi majku!" Kada sam se oglasio, ustaša, koji mi je klaio majku, skočio je na mene. Položio me na lijevu stranu, pritisnuvši mi glavu uz pod, a zatim mi zario veliki nož ispod desnog uha i vilice u vrat i onda ga naglo zaokrenuo. Nož je prošao kroz vrat iza grkljana i izašao na drugu stranu, ispod lijeve donje vilice. Vidite i sada kako to izgledam.

Ponovno me oblila krv, izbijajući mi na uši, nos i usta. Tada sam se onesvijestio. Majka me zvala, ali nisam uspio doći k njoj, niti joj u njenim mukama pružiti bilo kakvu pomoć, kao ni drugima koji su u istoj sobi sa mnom bili osuđeni na smrt.

Soba je bila puna krvi i kroz pod je curila u podrum i slijevala se u kace i po krumpiru koji se tu nalazio. Ležali smo na podu u krvi. Bili smo u nesvijesti, nepomični, naklani, izmrcvareni. Ustaše su u uvjerenju da smo svi mrtvi napustili kuću i nastavile pokolj Srba na Vrkašici, kod kuće Sime i Smilje Pavlović. To je bio bračni par koji je imao dvoje djece, Nikolu starog četiri i Maricu staru šest godina. Kod njih se tada našao sinovac, dvanaestogodišnji Miloš. Sve ih je čuvala baka Janja. Smilja i Simo nisu bili kod kuće. Ustaše su zaklale i djecu i baku. Mučili su ih, kopali oči, rezali uši i nosiće, čupali kosu, sjekle prste na nogama i rukama. Nakon takvog zverstva zapalile su kuću. Ipak leševi nisu izgorjeli jer su ih iz zapaljene kuće izvukli ljudi koji su se tada spustili s planine u selo.

Nakon toga u blizini, zaselku Brgličić zaklali su u Miletičinoj kući starog Milu Jurjevića, njegovu kćer Dušku i troje djece, a četvrto dijete, Milku Busić su ranili. U istom zaseoku uhvatiše Milicu Jurjević i Smilju Kušić, zatvoriše ih u kuću i zapališe. Žive su izgorjele. Zaklale su ustaše tada i Cvijetu Lalić sa njene dvoje djece.

Kada su se nasitili krvi, napustili su selo, a ljudi koji su na vrijeme izbjegli, spustili su se sa planine, pokupili mrtve i sahranili na mjesnom groblju. One koji su davali znakove života prevezli su do partizana na Pribanjce gdje im je pružena prva pomoć, a zatim u partizansku bolnicu Žumberak gdje su ostali na liječenju. Na liječenje su otpremili moju mamu, mene, "majku", ujnu Saru i Milku Busić. Od svih ovih žrtava danas smo živi jedino Milka Busić i ja, Vladimir Mrvoš. Ustaše su selo do temelja opljačkale i zapalile. Na stotine grla stoke su otjerale. Samo su iz štale djeda Radice odagnali 15 grla krupne stoke. Njega su zaklale, a njegovu suprugu isjekle noževima i zaklale, ali je usprkos mukama ostala živa i doživjela duboku starost. Njihovi sinovi, Dušan i Stojan, bili su daleko od kuće i preživjeli rat..."

Ove 1987. godine, Vladimir Mrvoš, je sudac Općinskog suda u Ogulinu. Teški invalid. Ožiljci noževa se dobro poznaju na njegovom vratu i tijelu. Oženio je Hrvaticu i imaju sina i kćer. Žive u skladnom braku.

"GORANSKI VJESNIK" BROJ 90 od 16. ožujka 1945. godine

Ustaše Josipa Brace Tomljenovića tzv. Bracine bojne nisu mirovale ni krajem 1944. i 1945. godine. Ustaške jedinice i grupe razmiljele su po popaljenim srpskim selima i hvatale srpske seljake gdje bi ih stigle: na ognjištima, poljima, u živicama, putovima... Tako su ustaše Bracine bojne upadale u srpska naselja Donjih i Gornjih Dubrava, Ponikava i Popovog Sela, hvatale, ubijale, klale i silovale, pljačkajući i ono malo imovine što je do tada još nisu odnijele.

O tome u svom iskazu slikovito svjedoči ustaški zločinac Franjo Mance iz Brod Moravica, što ga je dao na suđenju u Mrkoplju 1945. godine. Pored ostalog on je ispričao, a "Goranski vjesnik", broj 90, od 16. ožujka 1945. godine, objavio: "... na nagovor poručnika Josipa Delača, Ivana Barbarića i Viktora Štajduhara ubio sam iz

puške jednog civila u Tržiću. On je bježao ispred nas, uzeli smo mu tri komada blaga. Početkom prosinca 1944. godine ubio sam iz puške u Gornjim Dubravama jednog civila, mladića Đuru Višnjica iz sela Višnjic Brda i oteo mu vreću kukuruza koju je nosio u mlin. Istog dana ubio sam dvoje djece, jedno muško i jedno žensko. Nožem sam zaklao jednog civila, 65-godišnjeg Miću Mikašinovića (Mihajla iz sela Mikašinovići, Gornje Dubrave, 20. 12. 1944. o.p. Đ.Z.), kojeg su bili uhvatili Delač, Barbarić i Štajduhar. Oni su mi ga doveli u dubravsku pravoslavnu crkvu Sv. Petka i tamo mučili a ja sam mu prerezao vrat. Tog dana sam silovao dvije žene. Silovali su ih i Delač, te Barbarić i Štajduhar. Nakon toga sam ih ja zaklao, a svakoj sam odrezao po jednu sisu. Kasnije smo u Dubravama slavili vinom i rakijom.

Dana 15. prosinca bili smo u Gornjim i Donjim Dubravama. Tom sam prilikom uhvatio žensko dijete od 10 godina i prerezao mu grkljan, a to sam isto učinio jednom 35-godišnjem muškarcu kojeg su držali Barbarić i Štajduhar.

Poručnik Delač je uhvatio jedno 12-godišnje žensko dijete, na pušku metnuo bodež i pozvao nas da gledamo kako on kolje. Dijete je povalio, a nogom mu je stao na vrat, nož je zabio u trbuh, a onda ga digao uvis. Zatim ga je bacio na tlo, i prerezao mu grkljan. Barbarić i Štajduhar zaklali su svaki po jednu ženu (Mirić rođ. Zatezalo Ilinku, 47 god. i Zatezalo rođ. Mirić Martu, staru 44 godine, o.p. Đ.Z.). Oni su im prerezali grkljane, odsjekli sise i ruke. Nakon ove akcije ponovno smo se zabavljali uz vino, rakiju i pjesmu.

Krajem prosinca ponovno smo bili u Donjim i Gornjim Dubravama. Tada je poručnik Delač iz puške ubio jednog civila. Kod njega smo našli 200.000 kuna, koje je uzeo Delač. U šumi su druge ustaše uhvatili 2 muškarca, doveli ih k meni da ih zakoljem. Ja sam im prerezao grkljane, i razrezao prsa, a Barbarić i Štajduhar rezali su im ruke i noge. Uхватili smo svu trojicu civila, jednog sam ja ubio puškom, a ostalu dvojicu zaklao je poručnik Delač nožem. Uzeli smo im novac i podijelili ga. Delač si je uzeo 200.000 kuna, Barbarić 65.000, Štajduhar isto toliko, a ja sam dobio 30.000. Na sam Božić u blizini Dubrava uhvatili smo dva muškarca, jednom sam ja prerezao grkljan, a poručnik Delač najprije njegovu mušku snagu, a zatim grkljan.

Dalje na cesti ulovili smo još dvojicu, jednom sam ja prerezao grkljan, a po tome rasporio prsa, drugome je to isto napravio Barbarić. Iza toga su došle ustaše, Avdo Tomić iz Mrkoplja i Ivan Troha iz Senjskog, koji su onako mrtvima izboli oči, odrezali uši i nos. Nakon toga su mi ustaše doveli drugu dvojicu civila s kojima sam na isti način svršio, a onda su im Ivan Troha i Alojz Troha, oba iz Senjskog, te Pero Svetlečić i Ivan Vančina iz Ravne Gore iz rasporenenih prsiju izvadili srce, rezali im mušku snagu i ruke. Tog dana zaklali smo još dvojicu muškaraca, jednog ja, a drugog Nikola Rajnović, Srbin iz Srpskih Moravica, te Sulejman Agić iz Tuzle, koji je svojoj žrtvi razbio lubanju sa kundakom.

Nakon toga su mu izvadili mozak, a onda prerezali vrat. Sulejman je s noža lizao krv i govorio: "Vidite, ovako se pije partizanska krv." Agić je još mrtvacu odrezao nos i izvadio oba uha.

Ja se tačno sjećam datuma i svega što sam učinio, jer imadem dobro pamćenje. Sve sam to radio jer su i drugi tako radili, smatrao sam da sam dobar ustaša zato što to činim."

Ustaše Josipa Tomljanovića Brace zaklale su krajem 1944. i do kraja maja 1945. godine još nekoliko muškaraca, žena i djece na području općine Gornje Dubrave. Krajem marta 1945. godine ustaše rukovođene Štajduharom pljačkale su i ubijale po selu Gobjaku. Tako su uz opljačkanu stoku povelili sa sobom i staricu Bojanu Višnjić, obećavši joj stoku povratiti, ali su, čim su prešli rječicu Bistrac, zaklali je i odrezali joj glavu. Istoga dana i na istom mjestu zaklali su i seljanku Ilinku Karapandžu, koja je pošla oprati rublje na rijeci...

U te četiri godine postojanja ove zločinačke tvorevine samo na području ove općine usmrćeno je 433 života: muškaraca 335 ili 76%, žena 75 ili 18% i djece 24 ili 6%. Od ukupnog broja najviše je muškaraca i žena u najproduktivnijoj dobi od 50 godina starosti. Od ukupnog broja ljudskih gubitaka 433, poginulo je u borbi protiv fašizma, a za domovinu svoju, Hrvatsku, njih 128, na brojnim ratištima širom Jugoslavije.¹⁵

15 Vidi detalje, Historijski arhiv u Karlovcu, 1987. Općina Gornje Dubrave, Nedeljko Višnjić, Ljudski gubici i ratna šteta na području općine Gornje Dubrave 1941-1945. str. 862-888.

Evica Živković
Veliki Gradac
Glina

Dana 19. i 20. novembra 1941. godine ustaše iz Zagreba, Kostajnice, Glina i dijelovi Paveličeve tjelesne bojne, pobile su, poklale i spalile u njihovim kućama u selima: Kraljevčani, Banski Grabovac, Mali Gradac, Veliki Gradac i Klasnić 370 srpskih žena, muškaraca i djece. Opljačkali su im imovinu, kuće i gospodarske zgrade zapalili. Svi su oni pohvatani u svojim kućama, stajama i na poljima. I svi bili seljaci.

Jedina preživjela pokolj u Velikom Šušnjaru, Evica Živković je 1971. godine ispričala:

“Pred samu noć 19. novembra 1941. godine došle su ustaše u Veliki Gradac. Sav narod bježao je ispred njih. Ja sam bila tada sa svojom majkom kod moje strine u kući Živkovića koji je bio u njemačkom zarobljeništvu. Skupilo se još žena i djece iz sela u njihovo dvorište i kuću. Moja mama i strina dogovorile su se da kažu ustašama, kada dođu kod nas, da je moja strina mojoj mami sestra, a da su sva djeca strinina, te da je njen čovjek u zarobljeništvu. Strina je imala kod sebe njegovu dopisnicu koju joj je nedavno bio poslao.

U tom momentu došlo je oko 10 ustaša u dvorište. Jedan upita strinu: “Gdje su vam ljudi, da li su u četnicima i da li imate oružja?” Strina je odgovorila: “Moj je čojk zarobljen u Njemačkoj, evo vam karta koju mi je poslao.” Ustaša je uzeo kartu, ali joj nije pridavao važnosti. Odmah je naredio da svi s dvorišta uđu u kuću što su oni i uradili. U kuću su ušla i šestorica ustaša. Ukupno je nas u kući bilo 15, što žena, što djece. Ustaše su nam tada naredile da vježbamo dizanjem i spuštanjem ruku uz tijelo. Ja sam stajala uz prozor. Imala sam tada 8 godina.

Prije ulaska ustaša u kuću, jedan dječacić ispeo se na tavan i sakrio se u kukuruz. Kada su ustaše došle u kuću, jedan od njih se penjao uz lotru (ljestve) na tavan i razgledao po tavanu, ali dječaka nije primijetio i on je tako ostao živ.

Poslije vježbanja jedan je ustaša upitao moju mamu: “Koga prvog da zakoljemo, djecu ili vas?” Majka je sklopila ruke i molila da ne zakolju nikoga, da mi nismo ništa krivi, a ako treba klati, da prije kolju njih starije. Trojica ustaša su počeli udarati noževima odrasle i djecu. Jauci su se čuli od svih nas iz svega glasa i molili smo ustaše da nam poštede život. U peći je gorjela vatra i na njoj se kuhao grah koji je vrio. Majka je bila kraj peći i kada je pala od ustaškog noža, taj isti ustaša je sa peći izlio vreli grah po njoj. Svi su ležali u krvi na zemlji, a moj brat od strica, malen kao i ja, podigao se sav krvav i zamolio zlikovce da ga ne ubiju. Na to mu je prišao jedan krvnik, opsovao srpsku majku i udario ga nožem u predio srca od čega je pao na zemlju i ostao u krvi mrtav. Mene su odvukli od prozora, uboli me na pet mjesta nožem, evo pogledajte, te sam se našla sva krvava na zemlji u sobi, ali sa svijesti.

Ustaše su izašle iz kuće na dvorište. Čula sam kako je jedan rekao: “Marković, Popović, hajdemo, dosta je klanja, a Grabovac je daleko.” Prije nego li su izišli iz kuće, pocijepali su noževima perine (blazine) i jastuke uzglavače, perje rasuli po mrtvima i zapalili. Kada je kuća počela gorjeti i oni otišli, ja sam se onako ranjena izvukla iz kuće. S tavana je došao i onaj dječak. On je našao neke žene koje su me odnijele svojoj kući i previle mi rane. Ozdravila sam ali su rane ostale...”

Boško Dragić **Blinja – Petrinja**

“Bio sam državni lugar i službovao kao takav sve do 10. aprila 1941. godine tj. do proglašenja Nezavisne Države Hrvatske. Imao sam 41 godinu, bio oženjen i imao troje djece.

Već 11. aprila 1941. godine, oko 17 sati, ušao je u moj stan u Volinji rimokatolički župnik iz Divuše, Ante Đuričić s još trojicom ustaša. Svezali su mi pred djecom i suprugom ruke žicom na leđa, ugurali u auto i odvezli u Bosansku Kostajnicu. Zatvorili su me u ustaški stan, kome je bio na čelu ustaški poručnik Pudić. On me je odmah u svojoj kancelariji izudarao bokserom po vratu i glavi, pa

srušio na pod. Pri tom mi je opsovao kraja Petra, kraljicu Mariju i srpsku majku. Zatim je došao jedan kovač Musliman, koji mi je stavio lanac na noge. Pet dana držali su me u jednoj sobi bez hrane i vode. Šesti dan su me premjestili u zatvor Ispostave sreskog načelnništva u Bosanskoj Kostajnici.

Tu sam zatekao dr. Glišu Tadića, advokata iz Kostajnice, njegovog sina Boška, Boru Lukića, kafedžiju iz Bos. Kostajnice, s ukupno oko 250 Srba iz Kostajnice i drugih srpskih naselja. Svaku noć upadale su u zatvorske sobe ustaše i tukle nas zatvorenike volovskim žilama i lancima. Neke su Srbe izvodile ustaše iz zatvora, vezane ubacivale u čamce, odvozile rijekom Unom, ubijale ih i bacale u vodu. Većina ovih nesretnika bili su iz Bosanskog Petrovca, pa im ne mogu navesti njihova imena i prezimena.

Sjećam se dobro da je na prvi dan pravoslavnih Duhova, juna 1941. godine došao u zatvor ustaški nadporučnik Jelača i izveo iz ćelije Aleksu Ostojića, srpskoga seljaka iz Hrv. Kostajnice. U dvorištu mu je naredio da legne na lijevu stranu. Kada je Ostojić legao hrvatski oficir, ustaša Jelača, uzeo je u jednu ruku veliki čavao, a u drugu čekić i ovaj čavao zabio nesretnom Aleksi Ostojiću u desnu sljepoočnicu. Ostojić je pri tome naricao. Mi ostali zatvorenici morali smo gledati. Natporučnik nas je upozorio da bi ovako mogao svaki od nas proći ako dobro ne budemo slušali njegove zapovijedi. Naš Aleksa Ostojić nije odmah umro. Prišao je jedan drugi ustaša i iz pištolja ga ubio. Njegov leš su ustaše po noći izvukle iz zatvorskog dvorišta i bacile ga u rijeku Unu, gdje su inače bacale pobijene srpske seljake.

Ja sam se nekako izvukao iz ovoga pakla i pobjegao u šumu, 30. jula 1941. godine. Skrivao sam se kao i mnogi drugi Srbi po šumi i uspio sam doći vezom do neke propusnice na tuđe ime te 26. septembra 1941. doći u Beograd.

Zapisnik sastavljen u Beogradu septembra 1941.

Arhiv Jugoslavije, Beograd, fasc. 922.

Boško Dragić s.r.

Jerej Mihajlo Kotljarevski

Živaja – paroh

Dubica – Kostajnica

“Dana 31. marta 1941. godine bio sam pozvan u vojnu službu i raspoređen u 67. poljsku bolnicu u Veliku Mlaku između Zagreba i Velike Gorice za vojnog sveštenika. U toj samostalnoj jedinici među oficirima nije bilo ni jednog Srbina, a od 100 vojnika samo ih je bilo šestorica Srba. Važno je ovdje primijetiti da iako je već počeo rat ta bolnica je tek 7. aprila 1941. godine naveče dobila odijelo i obuću za vojnike i nešto od bolničkog inventara, a šta najglavnije ni lijekove ni zavoje uopće nije ni dobila. Saznao sam, jer od mene su krili raspise više komande, da je nareden pokret 67 bolnica iz Velike Mlake (10 km od Zagreba) za Karlovac za 8. 4., ali ta bolnica nije ni krenula sa svoga mjesta do 10. aprila poslije podne. Tada su se nenadano razišli neki oficiri i komandant je naredio preko narednika-vodnika da ja vodim bolnicu na volovima u pravcu Velike Gorice gdje se vodila borba između odstupajućih jugoslavenskih trupa i već trupa hrvatskih ustaša. Kad smo već bili u pokretu dovezao se komandant bolnice i naredio da se okrenu kola nazad te da sav inventar opet istovare u magazine, a sam komandant skinuo je epalete i bacio ih. Kad sam se vratio u selo, doznao sam da Hrvati spremaju po noći u znak radosti i pokolj svih nas pravoslavni vojnika koji su se zadržali u tom selu. Obavijestio sam naše i rekao da napuste selo, što su oni i učinili, a ja sam krenuo u sumrak sa svojim posilnim Kostom Barićem iz Uštice za Veliku Goricu. Na sve strane čuli smo pucnjavu i svakog časa nas je vrebala smrt. Na kraju varoši u Velikoj Gorici vidio sam Hrvate – civile s trobojnicama hrvatskim i puškama u rukama. Jedni zadržavaju prolaznike, a drugi vuku neke vreće i stvari, sigurno iz nekih vojnih skladišta. Takva nas je jedna patrola uhapsila i odvela u zgradu Gradskog poglavarstva, gdje su nas pretresali i ostavili da prenoćimo na golom podu zajedno s mnogobrojnim vojnicima jugoslavenske vojske. Rano u jutro na zauzimanje nekih pridošlih oficira bili smo pušteni da doručujemo, šta sam ja iskoristio da izađem iz varoši u pravcu Siska. Tako sam pješice prešao put od

Velike Gorice do moje Živaje. Naročito je bilo nezgodno kod Turopolja, Siska i Sunje gdje su ustaše i hrvatski civili neprestano na nekoga pucali, pregledavali stvari i dokumenta. Tako sam imao sreću da su me propuštali, čas kao unijatskog župnika, a čas kao muslimanskog hodžu, jer sam bio u uniformi a nisam imao nikakvih dokumenata.

Tako sam došao kući u Živaju. Nakon samo nekoliko dana na sam Đurđevdan 6. maja 1941. godine služio sam u Utolici, pošto je tamo bila hramova slava. Za cijelo vrijeme službe Božje patrolirale su ustaše oko crkve, a nekoliko njih bilo u civilu i u crkvi. Poslije službe odmah su rastjerali sav narod da ide kućama. Kad sam izašao iz crkve došla je sva uplakana žena i izjavila meni da su joj ustaše u po dana okružile kuću u Utolici nedaleko crkve i ubile jedinca sina, pa me je molila da ga saranim. Ja sam zatražio dozvolu vlasti i dobio je od dr. Stipančića iz Kostajnice u kojoj je bilo navedeno da je streljan odlukom prekog suda iako dotični nije ni bio suđen niti osuđen, već su ga ubile hrvatske ustaše u njegovom dvorištu, pošto su ga dan prije vezale za jaslje i u štali mučile. Pomenutog mladića, žrtvu ustaškog zločina nisam dostojanstveno sahranio jer to nisu ustaše dozvolile i pored izdane dozvole vlasti. Ustaše su počele hapsiti moje parohijane. Svakog dana njih više. Zavladao je strah za sudbine uhapšenih. Dolazile su u selo tužne vijesti. Ubrzo je došao i na mene red. Noću, oko 12 sati 9. maja 1941. začuo sam lajanje moga psa i bat koraka oko moga stana, a zatim i lupanje na vrata uz povike: "Otvoraj, straža!" Kad su moji ukućani otvorili vrata utrčalo je u stan nekoliko ustaša i s uperenim puškama počeli su hodati po prostorijama i naredili mi da se hitno obučem i pođem s njima. Moja žena i djeca počeli su plakati i moliti ustaše da me ne hapse noću, već da dođu po danu. Na to su im ustaše počele pretiti, psovati da će ih sve pobiti, ako ne učute. Kada sam ih upitao imaju li nalog za hapšenje, jer prema hrvatskom zakonu ne smije se niko lišiti slobode bez naloga policijske ili sudske vlasti. Na to me je ustaša Stanko Vujnović iz Vedropolja htio udariti kundakom po glavi, ali je na jauk mojih ukućana odustao od te namjere. Izveli su me iz kuće svezanog kao nekog razbojnika i posadili me u kola Stevana Obradovića iz Šaša, na prednji

sic, dok su njih trojica s uperenim puškama sjeli iza mene. Ostali su otišli kroz selo i uhapsili Jovana Mikića i Đuru Zeca. Njemu su naredili da spremi svoja kola i da ih vozi. Na putu su zastajali na više mjesta i lupali ljudima po vratima. Tako smo došli i do kuće Krnjajića u Šašu. Stavili su nas u neko dvorište. Dovele su ustaše i Cviju Orelja, te nas povezli prema Stazi. Stali su na četiri mjesta jer su ustaše hapsile još neke Srbe. U Stazi su nas pohvatane uveli u jednu prostoriju općinskog poglavarstva gdje su spavala dvojica ustaša: konjokradica i robijaš sada u ulozi općinskog nadstražara, neki Toma Maček. Ovaj je odmah dok je obukao cipele skočio k meni, zagledao mi se u lice i rekao: "A to je ta ptičica", te me počeo šamarati po glavi, nogama, po stomaku i butinama. U to se obukao i onaj drugi ustaša Dragan Kolić i taj se pridružio ovom razbojniku Mačeku. Uz psovke majke mi srpske tukli su nemilosrdno i mučili me cijelu noć do podne drugoga dana. Samo su se smjenjivali, tukli i cerekali. Više puta su me prisiljavali da sjednem nasred sobe na pod, a zatim me tukli rukama, nogama i kundacima. Njima se pridružio i onaj ustaša Stanko Vujnović, visok, jak robijaš iz Vedrog Polja kod Sunje.

Zadavali su mi teške udarce po glavi tako da sam padao u nesvijest, a Kolić bi me tada udario cokulama pod rebra i po cevanicama da bi me zadržao pri svijesti. Isti Kolić mi je naredio da vježbam kao "soko" jer je i on bio u sokolskom društvu. Uz udarce morao sam čučati sa ispruženim rukama a Kolić mi je stavio pet pušaka na ruke rekavši da su to "popovske plečke" te da to držim mirno i u takvom stavu sat vremena. Naravno da nisam mogao onako pretučeni i slab da to držim ni pet minuta onda su me oborili na patos i sva trojica su uzjahala na mene, a ja da ih u ležećem stavu vučem po istom. Zatim su me podigli i pritisli uza zid i nož mi naslonili na prsa kao da će me probosti, ali su odustali rekavši da za to ima vremena, jer da im još nisam sve rekao ono što oni od mene traže.

Tada me je ustaša Kolić izveo u mračni hodnik i gurao je moju glavu u klozet, ali nije uspio, pa me udarao glavom o zid i o kameni pod, uhvatio me za vrat i stezao mi grkljan s namjerom da me zadavi. Istrgao sam se razbojničkih kandži, ali me je uspio snažno udariti nogom u lijevu stranu stomaka. Drugi su u sobi tukli moje

pohvatane parohijane. Došao je Maček pa su i mene ponovno uveli k njima u sobu koja je bila sva krvava. Tada su moje ljude prisilili da me oni šamaraju svojim rukama, a zločinci su pri tome uživali, smijući se i zvjerski cerekali. U zoru odveli su mene i Mikića na tavan i tamo nastavili s našim mučenjem. Kolić me je prislonio uza jedan stub, a na drugi sam se naslonio s obje noge. Svom snagom mi je pritisnuo grudni koš. Zatim mi je drugi zlikovac Stanko Vujnović naredio da legnem na prašnjavi pod i da jedem prašinu, a on mi je stao na leđa i igrao hrvatsko kolo, jako me udarajući svom snagom nogama i držao puščanu cvijet na mome potiljku, preteći mi da će odmah okinuti ako ne pojedem svu prašinu. Tada je pored raznih uvreda, psovki rekao: "Jedi vlaški skote svetu zemlju hrvatsku, a ja ću igrati po Srbima hrvatsko kolo."

Ustaša je tražio izmet po tavanu da me prisili pojesti ga, a kad ga nije našao onda me je opsovao, donio običnu žagu i prislonio je mome vratu, ali je u tom času dotrčao jedan drugi ustaša i rekao mu da to ostavi za drugi put, odnosno za drugu noć kad će me "konačno preslušati". Uz te muke stalno su mi psovali Kralja, Jugoslaviju, Srbe, pravoslavno sveštenstvo, kojeg su nazivali neobrazovanim jarcima, čupali su im bradu i kosu. Sva zla koja su mi činili i ne mogu iskazati.

Bio sam otečen, krvav, modar i jedva sam koračao. Oko podne pustili su mene i Mikića da možemo u pratnji otići u gostionicu gospodina Smiljanića i nešto pojedemo. Tu smo popili sam čaj. Prešli smo u gostionicu moga prijatelja Jove Crnojevića. Kad me on vidio odmah je otišao onako sav uzbuđen kod ustaškog povjerenika Ive Jurašina. Molio ga da makar tu noć ostanem kod njega i da mu on garantira svojim životom i svoje porodice da neću pobjeći i da će me u jutro dovesti k njima u zatvor. Noću mi je jako pozlilo, pa je povjerenik dozvolio na molbu svoga prijatelja Crnojevića da me odvezu doktoru Tomašiću, Hrvatu. On me je pregledao uz silno uzbuđenje i zaprepaštenja vidjevši šta su mi učinili. Dr. Tomašić je nazvao ustaškog povjerenika Ivu Jurašina i rekao mu da nisam sposoban za zatvor u Kostajnici nego neka me ostavi kod Crnojevića dok se malo zdravstveno oporavim. Na moju sreću u nesreći, tako je i bilo. Ležao sam u kući Jovinoj, pomalo se oporav-

ljao. Dobro su me pazili ukućani, ali i ustaše koje su stalno obilazile kuću, da ne bi ja pobjegao. Ustaški povjerenik im je naredio da ne smiju ulaziti k meni, i da me ostave na miru dok ne prizdravim. Kada sam se malo podigao, došao je k meni povjerenik Ivo Jurašin s pisarom. Preslušali su me i izdali potvrdu da sam slobodan i da se mogu vratiti kući.

Kod kuće u Živaji sam više dana ležao i liječio se. Ustaše su me stalno obilazile. Odvele su i tukle tih dana i moje komšije Srbe: Đuru Bašića, Stojana Janjića, Stevana Smiljanića, Iliju Berberovića, Cviju Ralića i još nekoliko drugih. Sve one koji su prošli ustašku torturu kao i ja, ove pohvatane kao i druge Srbe ustaše su pobile.

Pomišljao sam i na samoubojstvo, samo da više nikada živ ne dospijem u ruke tih ustaša – krvoloka. Trebao sam se liječiti, a nije bilo nikakove mogućnosti. Krajem maja moja je žena uspjela preko jednog prijatelja dobiti propusnicu od sreskog načelnika u Kostajnici. S njom sam noći 1. juna 1941. godine vozom otputovao u Beograd. Smješten sam u bolnicu gdje su me liječili...

Od zadobivenih udaraca izgubio sam sluh, imam zapaljenje usta i nosa od one prašine koju sam morao lizati i gutati po podu tavana, izbili su mi zub, imam bolove s lijeve strane grudnog koša, proširenje aorte, oštećeno srce i češće bolne živčane napadaje. Ostao sam živ. Srpsku pravoslavnu crkvu i parohijski dom su opljačale ustaše i uništile.

Svjedočanstvo u Arhivu Jugoslavije, fasc. 922, zapisano 15. marta 1942. u Beogradu.

Jerej Mihajlo Kotljarevski, paroh Živajski, s.r.

Mile Požar
Strmen
Crkveni Bok
Kostajnica

“Godine 1941. imao sam 47 godina života, suprugu i dvoje djece. U selima naše općine Crkveni Bok živjelo je 3.000 Srba.

Već 29. aprila 1941. došle su ustaše iz Sunje, Bobovca i Lonje u naše selo Strmen i Crkveni Bok. Odveli su nekoliko ljudi, isprebijali ih i pustili kućama. Već 1. maja došle su ustaše ponovno i pohvatale 25 Srba. Među tim Srbima bio sam i ja. U Sunji tukli su nas cijeli dan i noć u zatvoru kundacima i glogovim štapovima. Pustili su nas i kućama. Ponovno su došli 2. augusta 1941., uhvatili Peru Purajlića i ubili ga u selu. Iza toga su naredili iz Kotarske oblasti Kostajnice, da mi Srbi pravoslavne vjere moramo svi preći na katoličku vjeru. Prijetili su nam ako to ne poslušamo da ćemo biti ubijeni i imanja naša će uzeti Nezavisna Država Hrvatska. U naša sela zaredali su dolaziti katolički svećenici iz Zagreba i župnik iz Sunje, Orlić. Držali su nam govore i dokazivali nam da je jedino rimokatolička vjera prava i da mi pravoslavci moramo preći u katoličku, jedino ispravnu vjeru. Govorili su nam da su naši djedovi bili Hrvati i katolici pa da trebamo i mi da se povratimo u hrvatstvo i rimokatoličku vjeru. Pretili su nam i oni, ako to ne učinimo da ćemo biti odvedeni u logore i tamo pobijeni.

Pod ovakvim pritiskom Srbi s područja naše općine prešli su u katoličku vjeru, misleći da će tako spasiti svoje živote. Srpsku pravoslavnu crkvu u Crkvenom Boku su pretvorili u rimokatoličku i u njoj je vršio rimokatoličku misu župnik iz Zagreba August Kralj. Naš “dušobrižnik”. Ovaj je župnik tražio da moramo redovito dolaziti na katoličku misu i da se moramo ispovijedati. Srpska pravoslavna crkva u Strmenu je opljačkana a zatim je ustaše i porušile. Prisiljeni smo slaviti katoličke svece, a slavljenje pravoslavnih bilo nam je zabranjeno pod prijetnjom najtežih kazni. Prisiljavali su nas da se upišemo u ustaše. Naši mladići i djevojke morali su se upisati u “ustašku mladež”. Dolazili su k nama iz Sunje i držali predavanje o ustaškim načelima. Kada smo se tako pokorili, svim nji-

hovim naređenjima pustili su nas u nekakvom miru sve do 13. oktobra 1942.

Toga 13. oktobra naše su kuće opkolile ustaše iz Jasenovca zajedno s našim susjedima Hrvatima ustašama. Pohvatali su sve koji nisu uspjeli pobjeći i odvele u logor smrti Jasenovac. Psovali su srpsku i partizansku nam majku. Ulazeći u sela pucali su i ubijali muškarce, žene i djecu koji su bježali. Toga dana pobili su tako naših 100 suseljana. Sjećam se nekoliko imena ubijenih pa ću Vam ih kazati: Mile Đuričić, Đuro Zlokapa, Mile Dragosavljević iz Crkvenog Boka, Matija Rušnov, Boško Rak, Stojan Đurišić i Nikola Kačar iz Strmena. Iliju Garića, slijepog starca od 90 godina iz Strmena uhvatile su ustaše u njegovoj kući i odvele ga do Save i bacile ga u vodu, gdje se utopio. Ubili su, sjećam se: Maru Kukavicu, Anđu Maslovara, Anku Zlokapa, Stoju Dragosavljević, Milku Karan iz Crkvenog Boka, Indiju Radovanović, Mariju Radovanović, Katu Cikota, Macu Dražić, Soku Rak, Katu Dokman, Ljubu Vilić, Janju Kordić, Smilju Bijelac iz Strmena. U kolijevci su ustaše ubile dijete Đure Radovanovića iz Crkvenog Boka, kome je bilo samo 4 (četiri) mjeseca.

Leševi pobijenih ostali su duže nepokopani, pa su ih razvlačili psi i jeli krmci. Leševi su bili iznakaženi. Sestri Jovana Ivančevića, Stoji, ustaše su zaboli kolac u spolovilo i tako je ostavili. Tom prilikom odvele su ustaše u logor Jasenovac 236 Srba seljaka. Jedan broj su pustili kućama. Kuće su im bile opustošene i stoka odvedena u susjedna hrvatska sela. Hrvate u pljački predvodio je i onaj katolički župnik koji nas je učio da je rimokatolička vjera jedina prava. Župnik August Kralj pljačkao je iz srpskih kuća sve što je smatrao vrednijim za njega i njegove župljane katolike, a zatim se odselio u Sunju. Kada su neke naše žene tražile svoje stvari od župnikove sestre Marice, ona im je prijetila riječima: "Šta će vam stvari, kada ćete opet biti dignuti i oterani u logor..." Mi smo se od tada skrivali po šumama. Neki su otišli u partizane. Ja sam uspio preko nekog Hrvata da dobijem propusnicu za novac i 12. maja 1943. godine uspijem da pod tuđim imenom izbjegnem u Zemun..."

Opširnije svjedočanstvo u Arhivu Jugoslavije u Beogradu. Imenički popis izvršioaca zločina i drugo.

Pero Drakulić

Hrastovac

Kostajnica

U Bajić jamama su hrvatski vojnici NDH-a pobili i masakrirali 29. do 31. jula 1941. godine 280 srpskih civila. S ovog stratišta – Bajić jame, uspio je pobjeći 31. jula iste godine Pero Drakulić iz sela Hrastovac kod Kostajnice. On mi je 1975. godine detaljno opisao: hapšenje, premlaćivanje, mučenje, odvođenje i masovno pogubljenje Srba u Bajić jamama. Njegovo svjedočenje glasi:

“31. jula 1941. ustaše su uhapsile 4 čovjeka iz G. Hrastovca: Dragana Radanovića, Jovana Vukićevića, Petra Rudića i Dušana Šaponju. Sva četvorica otjerana su u zatvor u Majuru, gdje je bilo sjedište općine. Uhapsili su ih četvorica ustaša iz susjednog hrvatskog sela. Istog dana, poslije podne, prošao je na biciklu kroz selo G. Hrastovac jedan ustaša i gdje je god koga vidio rekao je: “Niko ne smije da ide iz svog dvorišta napolje, svi seljaci moraju biti u kućama, tko se nađe van kuće bit će strijeljan na licu mjesta.” Toga dana ipak sam otišao u šumu gdje sam našao mnoge svoje seljane i razgovarali smo o tome šta to sada dolazi i šta da radimo. Milan Novaković iz Hrastovca rekao je da bi najbolje bilo da nitko ne ide kući i da svi spavamo u šumi. “Ovo se naročito odnosi na tebe Pero, jer ako bude novo hapšenje bit ćeš uhapšen među prvima.”

Nismo se mogli složiti da spavamo u šumi nego smo se, unatoč svom strahu, vratili kućama. Legao sam u krevet i nisam još bio zaspao, kad najednom moja žena uđe u sobu riječima: “Pero, dvorište je puno ustaša i kuća je opkoljena sa svih strana.” Još nije bila ni dorekla posljednju riječ, kad u sobu naglo upadoše trojica ustaša. Jedan od te trojice, moj neposredni komšija iz sela Graboštani, uperio mi pušku u prsa i rekao: “Digni se, uhapšen si.” Bio sam strahovito iznenađen. U mene uperene tri puške od

Ljudi koje sam odlično poznao i naređuju mi: “Ruke uvis”, dok ne pretraže sobu. Dvojica njih prevrnuli su sve u sobi, a jedan je držao pušku uperenu u mene. Nisu me vezali, obukao sam se i krenuo s njima. Tražio sam da mi kažu šta sam kriv i zašto me vode? Odgovoreno mi je da ću biti taoc. Ako se njemačkom vojniku što dogodi, bit će streljano 10 Srba za jednog Nijemca. Isto tako, ako se bilo šta dogodi na željezničkoj pruzi, koja je od moje kuće udaljena 500 metara, taoci će biti strijeljani.

Na izlasku iz kuće vidio sam u dvorištu mnoge naoružane Hrvate, većinom u civilnom odijelu, koje sam poznao. Kada sam silazio niz stepenice, ugledao sam iza jednog stupa vojničku cijev koja je nakon mog silaska bila uperena pravo meni u prsa. Pušku uperenu u mene držao je moj dugogodišnji prijatelj iz Majura. Nisam se mogao načuditi, a o tome razmišljam već 34 godine, šta se to dogodilo u ono vrijeme da su se moji prijatelji i poznanici preobrazili u nešto šta nije bilo ni slično dojučerašnjim ljudima s kojima sam bio u tijesnim prijateljskim vezama. Ti isti sada tjeraju svoje prijatelje iz kuća bez ikakve krivice. Zar su netragom nestala poznanstva i uspomene, zar su zauvijek umrli dobrosusjedski odnosi? “Zar si i ti došao s puškom da goniš Peru Drakulića iz njegove kuće?”, upitao sam. “Šuti i naprijed!”, bio mi je odgovor.

Zaokupljen mislima koračao sam prema cesti, a za mnom su išli moja majka, brat, žena i troje djece, od kojih je najstarije imalo 11 godina. U mene su bile uperene puške i onih u uniformi i onih Hrvata koji su bili u civilu i imali civilno oružje. Na cesti su stajala kola sa dva vrlo dobra konja, s kočijašem iz Majura, koji je bio zaposlen kod nekog trgovca. U kolima su sjedili naoružane ustaše. Narediš mi da se popnem u kola. Krenuh i dobih prve udarce kundakom. Viknuše “Naprijed!”. Na to je moja žena zajaukala, a ja sam se okrenuo i rekao joj: “Čini mi se da se više neću vratiti, pazi na djecu.”

U isti čas zaplakala je mati, žena zajaukala, a stariji sin legao jednom ustaši na cipele i zakukao: “Zašto tučete tatu, tata je bio dobar s Hrvatima, a vi njega tučete...”

Nato su ustaše počele udarati kundacima djecu, rastjerali majku, brata i ženu, a ja sam se uspeo pod udarcima cijevi u kola.

Iz mog dvorišta razlijegao se teški jauk. Konji su jurnuli ravnom cestom, noć je bila jedini svjedok rastanka i sramnog pothvata razbojnika. Kada smo stigli do kuće Miloša Dejanovića, jednog od mojih najboljih prijatelja, zaustaviše kola. Miloš je bio u kući i nije mu bilo spasa. Doveden je k meni u kola. Pogledali smo se. Oko nas naoružane ustaše, smiju se i prijete, a do jučer smo bili najbolji prijatelji – komšije. Zatvorili su nas u neku drvarnicu u Majuru. Tu smo našli već nekoliko desetaka Srba. Oko nas su bile ustaške straže.

Cijelu noć nismo spavali. Tražio sam da me odvedu taborniku, mom dobrom znancu. Odgovorili su da tabornik ima drugog posla.

Kraj samog zatvora bila je kuća mog prijatelja čiji sam dolazak u zatvor očekivao svaki čas, iako sam znao da je u ustaškoj uniformi i naoružan. Oko 8 sati pojavio se na vratima taj moj prijatelj s puškom u ruci, s kapom na glavi na kojoj je sprijeda mastiljevom olovkom bilo napisano veliko slovo U. Sjedio sam uz zid i nije me mogao odmah ugledati. Dio zatvorenih odmah mu se obratio riječima: "Zdravo, kako si?" On im je odzdravljao, ali je ne videći me upitao: "Gdje je moj Drakula?" Pokazali su gdje sjedim i on je došao do mene, pozdravio, sjeo kraj mene na slamu i ja sam ga upitao: "Šta je ovo sada? Ja i ti do našeg odlaska u vojsku 1921. bili smo dobri prijatelji, godinu dana zajedno ležali na jednom krevetu u Armiji, a sada ja hapšenik, presuđen ne znam zašto, a ti u uniformi s puškom u ruci kao nekada." Odgovorio mi je: "Pero, vi ste se morali pokrstiti kao i oni u Svinici, to ste i vi mogli, pa bi bilo sve u redu." Odgovorio sam mu: "Ne znam šta se radi u Svinici, možda tamo pokrštavaju, kad su im ubili sveštenika Danu Babića." Zamolio sam ga da poduzme nešto da se ovi ljudi koje i on dobro poznaje osigura od najtežih posljedica, jer on to može kad ima uticaja. Na to je odgovorio: "Šta vam ja mogu, zašto se niste pokrstili?", i otišao.

Pored mene je sjedio Nikola Vrebac, gostioničar iz Majura, kojemu je kćer donijela košaru s hranom. Kada je otvorio košaru, našao je pismo u kojem mu kćerka piše: "Jadni tata, zašto nisi poslušao nas pa da si bježao u Beograd, s vama neće biti dobro. Ustaše u Kostajnici strijeljaju sve Srbe. Svi Srbi koji su zatečeni u Kostajnici pobijeni su kod Svetoga Roka, Svetoga Petra, na ciglani

u Kostajnici i na obalama rijeke Une, te na Stevanovom brodu. Koliko znamo, ubijen je tvoj prijatelj Milan Pribičević, Stojan Pribičević, Kelebuda iz Panjana i mnogo drugih. Čuli smo da neki leže u Panjanima, ali nismo mogli doznati tko. To što se puca, to u Bajić jamama strijeljaju Srbe iz Bosne.” Šapatom se vijest pronijela među nas. Znali smo da nam se sprema zlo. Nastao je tajac, strah, neizvjesnost. Nakon nekog vremena ustaše su nas izvele u dvorište gdje je čekao kamion. Povezale su nas i ubacile u njega. Tukli su jednako one koji se nisu dali vezati kao i ove koji se nisu odupirali. Iznenađen onim šta sam vidio, zastao sam, ali su me u isti čas udarile dvije ustaške puščane cijevi u leđa, uz riječi: “Evo još jednoga, bio je posebno zatvoren.” Jedan mi ustaša priđe i upita me jesam li Srbin. Odgovorio sam da jesam, a ustaša me je izveo iz tabornikove sobe, pruži onom drugom propusnicu koju je tabornik napisao za mene. “Pogledaj ovo.” Kada je ustaša pročitao, viknuo je iz sveg glasa: “Ko je taj tabornik da ovim vlaškim psima daje propusnice, to pseto treba zajedno s njima strijeljati...” “Pružaj ruke”, reče mi neki mladić koji je imao na sebi vojničku bluzu i na kapi slovo U. Odbio sam pružiti ruke. Tada pristupi k meni općinski pisar u civilu i uzme mi novčanik i sve što sam imao. Ustaša počeo opet da me veže. Nisam se dao, pa su me tukli dok me nisu savladali i svezali. Od jakih udaraca počeo sam gubiti svijest, ali sam dobro zapamtio više poznatih Hrvata, koji su se smijali i naslađivali našim mukama. Tukli su me kundakom po glavi, prostački psovali, kao što to mogu samo oni. Kamion je krenuo cestom prema Kostajnici, prema Bajić jamama. Sjećam se vrlo dobro toga stravičnog puta u smrt. Tukli su nas posebno žestoko kada se kamion zaustavio na željezničkoj stanici u Kostajnici. Tu su im se pridružili i domobrani iz vlaka koji je stajao. Još i danas imam prebijenu jednu lopaticu i na nekoliko mjesta oštećenu glavu. Strašno su nas tukli poznati nam Hrvati. Prebijali su Nikolu Vrabca iz Majura. Iako čovjek 50-ih godina visok i snažan, pao je od silnih udarac krvav i nemoćan. Nije jaukao, već je puštao neke čudne glasove nimalo slične ljudskima. Đuru Radovića, općinskog službenika iz Krčeva, jakog i lijepog kao da je pred smrt htio prkositi bijesnim i podivljanim ustaškim zlikovcima. Đurinom ocu Adamu, bivšem općin-

skom načelniku u Majuru, čovjeku s velikim krugom prijatelja, i Srba i Hrvata, zlikovac je pružio ruku, zgrabio ga za brkove i iščupao ih, trgajući mu dijelove usnice. Moj poznanik, njihov zapovjednik, rodом iz Gora kod Petrinje, odjednom je viknuo: "Ja sada preuzimam komandu, dosta je jauka i plača, malo pjesme, pjevati, pjevati, ustajte, majku vam vlašku. Vičite živio Pavelić." Niko nije mogao pjevati, pa su nastavili s mučenjem već izmučenih.

Kamion je prešao željezničku prugu i zaustavio se kod ciglane. Izgurali su nas na strminu. Nismo mogli hodati, od bolova a i bili smo povezani. Pod udarcima kolona se ipak kretala nasipom prema dolini tzv. "Bajića jame".

Kada su nas doveli iznad ciglane, pred nama se pojavila prilično duboka jama. Neki ustaša predloži: "Hajde da ih tu pobijemo." Nato sasvim slobodno i mirno Dragan Radanović kaza: "Pa nemojte nas tu pobiti, blizu je ciglana." "Majku ti tvoju srpsku", reče ustaša, isprebija ga kundakom i potjeraše nas dalje. Tada sam ugledao jednog svog mladog poznanika, trgovačkog pomoćnika iz Sunje. Bio je u civilu, ali s vojničkom puškom i nožem na pušci. Začudio sam se kad sam vidio da on tuče ljude kao da udara klade na drvljeniku. Na putu, koji nas je vodio u tu dolinu smrti naišli smo na gomile pobijenih Srba. Po odjeći zaključio sam da su iz Bosne. Među njima ležala je i jedna krupna žena. Njena trbušna strana bila je rasječena nožem. Jedan muškarac ležao je u krvi potrbuške s glavom među njezinim nogama. Činio mi se poznat. Jedan zlikovac reče: "Tu ih pobijmo, ne gubimo vrijeme." Međutim, mladi trgovački pomoćnik pokaza rukom jednu dolinu. "Odvedite ih tamo, tamo ćemo ih pobiti." Pljuštali su kundaci, zločinci su nam put pokazivali kundacima i cijevima pušaka. Nakon 30 metara nas zaustaviše. Hrpe pobijenih seljaka. Neki padoše u nesvijest. Neki jauču, jer im je žica stegnula ruke iz kojih se vidi krv. Nešto dalje Cigani su kopali još jama. Tukli su nas sve jače. Ne znam zašto su nas htjeli toliko mrcvariti? Zastao sam, ne znam zbog čega. Kada su se umorili tukući nas, njihov komandant viknu: "Sada ćemo drugačije." Tada ustaša, pekar iz Sunje odveže Dragana Radanovića i postavi ga 3-4 metra dalje od nas. Kada je Dragan upitao šta će s njime, dobio je udarac kundakom u prsa. "Stani tu,

majku ti vlašku, da vas streljam.” Zatim su odvezali Adama Radovića i Nikolu Crnojevića iz Krčeva, Crnojeviću su naredili da stavi ruke na ramena Adamu Radoviću, a Draganu Radanoviću na rame Crnojevića. Nama su rekli da se okrenemo od njih. Neki su se okrenuli. Ja sam ostao gledati. Njihov zapovjednik priskočio mi i snažno me udario šakom u lice. “Šta gledaš, majku ti vlašku.” Udari me još jednom. “Gledaj, mater ti srpsku.” Zlikovac uzme pušku na gotovs, povuče zatvarač. I danas vidim kako je zatvarač izvukao metak iz cijevi i da ja kugla bila malo zelenkasta. Povuče obarač, odjeknu pucanj, zapali se kaput na Radanoviću, on pade bez i jedne riječi na zemlju. Nikola Crnojević je pošao malo natraške, pao na leđa, oslonio se na laktove i reče: “Ubijte me do kraja.” Neki ustaša pride i opali mu u potiljak metak čije zrno mu razvali cijelu lijevu stranu lica.

Danas u starosti kad god vidim meso, sjetim se Nikole Crnojevića. Ubiše i Adama, a zatim redom. Pucaju i po mrtvima, onako iz rasonode.

Uz mene je bio svezan Đuro Stojaković, seoski poštenjačina, kakvog samo može dati naše dobro selo. Rekao mi je: “Pero, primakni se malo k meni, zategnuto mi je, boli me ruka.” Pogledao sam Đuru plačnim očima, gledali smo se svi skupa i nismo znali šta da radimo. Ustaše su za to vrijeme raspravljale s čovjekom u fesu o kopanju jama. U to sam pogledao Miloša Damjanića i vidio da je i on u licu nešto promijenjen. No u taj mah nisam mogao znati šta je mislio.

Gledajući Miloša nešto sam osjetio i toga časa Damjanić je odskočio od grupe svezanih i počeo bježati prema šumi udaljenoj oko 60 metara od streljanja. Ustaše su otvorile vatru za njim. Neki su potrčali za Damjanićem, a neki su gađali iz mjesta. Jedan Hrvat civil podigao je lovačku pušku i opalio. Vjerovao sam da ga je pogodio, ali na Damjanićevu sreću nije. Zamakao je u nisku šumicu i zlikovci su se vratili puneći puške. Ustaša me udario cijevi puške u prsa govoreći: “Majku ti četničku, sad si došao k nama u ruke.” Poznavali smo se. Iz lica mi je tekla krv, bio sam na izmaku snage, sve mi se činilo kao ružan san.

Sa svih strana bili smo okruženi uperenim cijevima i onaj pekar iz Sunje, predloži da nas jednog po jednog kolju. Izvukao je nož iz

korica. Javio se još jedan koji je zahtijevao da zakolje petoricu. "Neće nam na taj način bježati", reče. Smijali su se, nadmetali, i junačili. Ustaški komandant prekinuo ih je u govoru i naredi da upere puške u nas. Tako smo stajali u potpunom vatrenom obroču i čekali. Zapovjednik ustaša naredi trojici da se okrenu od nas i izvede Janka Boljanića iz Krčeva, koga je unaprijed odrešio od svezane skupine i postavio pred tri cijevi. Tada je izveo Simu Bausovca, željezničkog radnika iz Gornjeg Hrastovca i stavio ga pred Janka Boljanića. Isto tako postavio je kao trećeg Stevana Matijevića, zemljoradnika iz sela Krčeva.

Nakon pucanja okrenuo sam se i vidio da sva trojica leže mrtva. Kasnije su pucali po njima, a jednom od njih ustaša je uzeo sat uz riječi: "Kako ga nismo našli u Majuru kod ovog bandita, ovo je meni uspomena na ovaj dan."

Došao je red i na mene. Bio sam po redu prvi, a za streljanje sedmi. Zlikovac mi priđe, udari me šakom u lice i reče: "Mi smo dobro poznati još iz Majura, a sada ćemo naše poznanstvo dokrajčiti." Taj isti me je tukao i vezao u Majuru. U ruci je imao džepni nož i njim prerezao špagu kojom sam bio vezan uz moju grupu. Uzeo me za ruku i postavio pred trojicu ustaša koji su držali puške na gotovs. Preda mnom je bio otvoren prostor, misli su mi grozničavo radile. Vidio sam da su puščane cijevi iza mene, ali mi se ipak rodila misao da pokušam pobjeći. Bolje da bježim nego da čekam smrt na mjestu. Trebalo je još nekoliko trenutaka samo toliko da dvojicu postave ispred mene... bježati, bježati!

Pojurio sam svom snagom. Na nogama sam imao seljačke opanke koji nisu bili svezani već samo naučeni. Ruke su mi još bile vezane i stegnute žicom, što je otežavalo bijeg. Ne mogu reći kada su opalile prve puške za mnom. Kad sam skočio ili kada sam trčao, ali ja sam ih čuo i jurio dalje. Osjetio sam neki udarac u glavu, pao mi je šešir. I dalje su pucali. Bježao sam i čuo ustašku viku. No metak nije pogađao. Bijeg je uspio. Lutao sam šumarcima i skrivao se. Pucnji su se i dalje čuli u Bajić jamama..."¹⁶

16 Opširnije u knjizi Sisak i Banija, 1941, Sisak, 1974, strana 888-907, Pero Drakulić, Ustaški zločini 1941.

Simo Vučković
Srpske Moravice
Otpravnik vozova
na željezničkoj stanici
Kostajnica 1941.

“Simo, možeš mi reći tko je još iz tvoje grupe koje su ustaše vodile na streljanje u Bajić jame uspio pobjeći i ostati živ?”

“... Iz moje grupe koja je vođena na ubijanje, ostali smo živi nas četvorica: Milić Arbutina, Petar Savić iz Kostajnice, ja i još jedan čovjek, ne znam mu sada više imena. Sada smo još dvojica u životu. Onog četvrtog, kome ne znam imena (bio je ranjen) Hrvati su ponovno uhvatili i mučenički usmrtili još iste 1941. godine. U te dane krajem jula i početkom augusta 1941. godine hrvatske ustaše su u Kostajnici i njenoj okolini pobile ili poklale 700 srpskih civila pretežno seljaka – muškaraca, žena i djece...”

“Gdje si ti radio i gdje su te uhapsile ustaše? Ispričaj onako kako si zapamtio!”

“Dobro sam zapamtio. Nikad neću zaboraviti... Bio sam otpravnik poslova na željezničkoj stanici Kostajnica; na pruži Sunja-Banja Luka. U noći između 30. i 31. jula 1941. bio sam na dužnosti. Ujutro oko šest sati čulo se puškaranje u susjednoj Bosanskoj Kostajnici. Nakon 24-časovne službe pođoh u svoj stan da se odmorim. Legoh u krevet, ali san neće na oči. Upravo je odnekud stigao poseban voz s hrvatskim i muslimanskim ustašama, koji se zaustavio u stanici. Odjednom netko snažno zalupa na vrata koja se odmah otvoriše, jer nijesu bila zaključana. Upade u sobu neko čudno stvorenje, koje u prvi mah nijesam mogao prepoznati, jer mu je švapski šljem pao preko očiju. Iz njega je bazdila rakija. Tek kad je počeo da viče na mene da ustanem, prepoznao sam ga po glasu. Bio je to jedan obućar Hrvat koji mi je popravljao cipele. Brzo ustadoh i obukoh se. Reče mi da me vodi kao taoca. Pred vratima me dočeka drugi poznati Hrvat ustaša, koji svoje nestrpljenje iskali na meni udarcem kundakom po leđima. Povedoše me prema Kostajnici. Poslije kojih stotinu metara dođosmo do jedne poveće grupe pohvatanih Srba. Sve sama poznata lica: željezničari, radni-

ci, sa utovara vagona i seljaci. Vidim tu mog skretničara Jovu, Đuru Petrovića, Todora Kneževića i mnoge druge. Vode nas ko stoku. Približavamo se gradu. Građani, rodbina nas sažaljivo promatraju kao da znaju šta nas očekuje. Odjednom iz suprotnog pravca pojavljuje se dugačka kolona Srba pod pratnjom ustaša i oružnika. Kad se približila k nama, krv nam se sledila od užasa... Muškarci, žene, djeca, sve krvavo, izderano, bosu i polunago.

“Ubiše mog Branka na mostu”, zapomaže žena Branka Zeca.

Oko povorke oblijeću ustaše i Hrvati u civilu. Deru se, udaraju kundacima i čim dohvate. Na nekima su čudnovata odijela. Imaju na glavi švapske šljemove, koji su im pali do očiju. U tom čekanju neko iziđe iz “štaba” i naredi da nas vode u Lederov magacin – već ranije napušten, nalazi se usred velikog dvorišta opasanog visokim zidom. Utjeraše nas ustaše i poznate nam komšije Hrvati u dvorište. Moglo je biti oko pet sati poslijepodne. Tu je, najprije izvršen lični pretres. Oduzeše nam sve što smo imali uza se. Čak i opasače i uzi ce na cipelama. Kako je ko pretresen, ugone ga u napušteni i opustošeni magacin. Iako niko od nas duže vrijeme nije ništa jeo, ne osjećamo glad. Samo žeđ. Jezik se lijepi za nepce. Vrata se svaki čas otvaraju. Ubace po jednog ili dvojicu. Otvoriše još jedna vrata i potjeraše jedan dio nas u neke prostorije na spratu, kako bi nas više stalo. Hvata se sumrak i očekujemo noć punu strave i neizvjesnosti. Tu i tamo čuje se po koji jecaj i uzdasi.

Iz tog razmišljanja trgoše me psovke i krici iz dvorišta. Popnem se do prozora i provirim da vidim šta se dešava. Premlaćuju jednu jadnu ženu. Ona leži na zemlji oborena, oni je bijesno udaraju cokulama i kundacima. Neko reče da je to žena Bore Lukića iz Bosanske Kostajnice.

Poslije nje pozivaju krvnici – ustaše po jednog ili dvojicu u dvorište i premlaćivanje se nastavlja. Onda se poziva naredna žrtva. Tako je to trajalo do oko 10 sati navečer.

Odjednom otvoriše se vrata. I odvedoše nekolicinu: petoricu, desetoricu, teško je znati, toliko nas je bilo mnogo. Čujemo bat koraka u malom sokačetu koje vodi ka Uni, koja teče ni sto metara daleko od magacina. Odjednom noćnu tišinu razbi nekoliko pušćanih zrna, pa nekoliko rafala.

Zar će nas sve pobiti? Ima nas toliko. Mogli bismo se s njima i obračunati, samo bi trebalo da nas neko povede, da počne. Ali, tog nema.

Čuli su se opet pucnjevi, pa rafal. Kratka julska noć brzo prođe. Svanuo je 1. august 1941. godine. Čuju se povici ustaških zlikovaca u dvorištu. Podigoše me k prozoru, da vidim ko je u dvorištu. Koga vidim? Josip Mlinac, naš komšija, Hrvat, bogati mesar i lihvar, Maćan Prpić, pijanica, propalica i poznati pljačkaš, Franjo Grčić kolporter i vašarski džeparoš, Franjo Cindrić, policijski konfident.

Počeše opet izvoditi Srbe, po jednog ili dvojicu. Odvedoše nekoliko grupa. Dođe red i na mene. U dvorištu grupa muškaraca i žena, njih tridesetak, a možda i više, vezani po dvojica za ruke žicom. Jedan stoji sam, još nema para. Vezaše me s njim. Stegoše žicu oko ruke. Zarđala žica upila se u meso. Neki traže od ustaša da im olabave žicu. Oni cinički dobacuju: "Strpi se malo, neće zadugo. Jedan ustaša priđe nama, da vidi kako smo vezani i dreknu: "Još jednu žicu po sredini! Donesoše neko čelično uže i vezaše nas po sredini. Kapija se otvori. "Polazi!" Niko se ne pomače. Ustaše ponovno dreknuše, udariše kundacima one na začelju. Krenusmo. Izidosmo na cestu.

Dođe mi pred oči slika smrti. Pomislih na roditelje, prvo na majku. Pa ja se opraštam sa životom? Ne! probudi se u meni želja da živim. Više nego ikada ranije. Ima li još kakav izlaz, pomislih. Pokušah da odvrnem žicu na ruci. Teško ide – žica je debela. Probam još jednom, moglo bi se. Sa mnom je vezan Joca Samardžija, seljak iz okoline Kostajnice. Rekoh mu moju namjeru i plan za bjekstvo...

"Bježi sinko, ti si još mlad! odgovori mi on. – Ja sam star, meni kako bude..."

Nas tridesetak prati vezane kao stoku, svega petorica ustaša, koji će nas za desetak minuta streljati.. Po jedan na čelu i začelju, po jedan sa svake strane, a jedan im naređuje da nas udaraju. Kad se odmaknu, slobodnom rukom odvrćem žicu. Vidim, svaki čas je dragocjen. Svaku najmanju priliku koristim, da odvrćem. Krvare prsti, ali ja ne osjećam bol. Ni žeđ više ne osjećam. Želja za životom sad je najjača. Odjednom ustaši sa moje strane učini se da ja odvrćem žicu. Dohvati me kundakom iza vrata i cokulom u slabinu.

Kao da se time zadovoljio. Nije, valjda mogao povjerovati da bi im netko mogao pobjeći. Od udaraca poklekoh, kolona se zaustavi, ali novi udarac me podiže i kolona ponovo krenu. Ustaše su već nestrpljive. Dosadilo im je hodati po ljetnoj žezi. Sunce je već visoko odskočilo. Onaj sa čela kolone ih hrabri:

“Nije još daleko, blizu smo Bajića-jama. Sad znamo naše stratište. Osjećam strašan umor. Kad prolazimo pored živice ili plota, pazim na ustašu i ponovo odvrćem žicu. Sad već lakše ide, jer je odvrnuti krak malo duži. Pomaže mi, vidim, i Joca koji je sa mnom vezan.

Stigosmo do jedne usamljene kuće na brdu. Kuća je napuštena, čeljad su ustaše pobile i sve opljačkale. Prozori, vrata, podrumi, pojata, svinjac, sve otvoreno zjapi. Ostao je samo pas čuvar, koji bijesno laje na nas. Zaustaviše nas. Jedan ustaša ode u pojatu, donese trnokop i lopatu, čime ćemo sebi kopati raku. Odvrnuh još malo žicu. Pođosmo još malo dalje. Pri vrhu smo brda. Ustašama se žuri. Opet ih hrabri onaj sa čela: “Još malo, još malo.” Stigosmo na vrh brda i pred nama se ukaza blaga nizbrdica, a s druge strane uvale vidi se grmlje. To su “Bajića jame”, pomislih.

Krećemo se nizbrdicom. Sve smo bliže grmu. Odvrnem kratku žicu, sve se lakše odvrće. Još samo malo i žica će na ruci biti sasvim odvrnuta. Već smo blizu grmlja. Čelo kolone zalazi u grmlje i živicu. Tu je tijesno, uzan seljački, šumski put kojim se s jeseni jedva provuku seljačka kola, kad seljaci izvlače drva. Možemo samo dva po dva da prođemo, pa ustaše sa strane kolone zaostaše na začelju. Žica na ruci odvrnuta. Obe ruke su mi slobodne. Okrenuh se prema začelju da osmotrim ustaše, da ne bih skrenuo njihovu pažnju na bjekstvo. Rekoh Mići Joviću:

“Mićo, da te još jednom vidim za života.”

Jednim pogledom osmotrim teren. Lijevo mala nizbrdica. Sad ili nikad! Bućnuh u grm, glavom u živici probih put, bacih se naglavce nekoliko puta i prevrnuh niz strminu do sljedećeg grma. A onda opet. Ispočetka tišina. Jedan ustaša pljesne rukama:

“Uteće!...”

Zatim psovke, pa jedan metak, dva, tri. Nastade pucnjava. Zrna pršte oko glave. Ja trčim, posrćem, padam. Odmakao sam već od

zločinaca, kad me opet presretne čistina. Šta ću sad? Čučnuh pod jedan grm. Vidim sa druge strane ustaše vode drugu grupu Srba na streljanje. Hoće li me oni primijetiti? Legoh u neku brazdu, koju je ko zna ko i zašto zaorao, i počnem puzati preko čistine. Nađoh se opet u gustoj paprati. Ispravih se i potrčah do nekog vinograda. Legoh pod loze i pritajih se. Osluškujem. Tišina. Nema nigdje nikoga. Pokušam da se orijentišem: gdje sam? Iziđem na vrh vinograda. Blizu sam željezničke pruge i ceste. Radnici opravljaju prugu i cestom promiču ustaše. Sačekah da cesta bude prazna i prebacim se preko pruge i ceste.

Malo seoce Poljani, nedaleko od Kostajnice. Sretoše me dvije žene. Ne znam ko se kog više prepaao: ja njih ili one mene. Skamenio ih je moj izgled. Sav sam izgreban, krvav, u ritama, bos i blatnjav. Dadoše mi vode da se malo operem i napijem. Okrepih se malo iako je voda bila mlaka. Zahvalih se ženama i krenuh dalje.

Kuda? Dalje od ceste, u šumu. Čuo sam da se priča da se u Šumarici nalaze neki ljudi koje vodi Vasilj Gaćeša, ustanici, koji okupljaju sve oko sebe – Srbe i Hrvate koji hoće da se bore protiv fašista i ustaških krvopija. Pođoh k njima.

Kad sam došao u Šamaricu, u prvi partizanski odred na Baniji, tek tada sam osjetio da sam se ponovno rodio...”

Razgovarao sam sa Simom 15. maja 1961. godine. Svjedočanstvo objavljeno u Ilustrovanoj politici broj 39, 1959. godine, str. 34 i 35.

Dušan Banjac
Strigove
Kozara

Veliku ofanzivu pokrenuo je neprijatelj na Kozaru i Prosaru 1942. godine. U njoj je učestvovalo 40.000 njemačkih i 21.000 ustaško-domobranskih vojnika. Cilj im je bio uništiti Kozarački partizanski odred, sve srpsko stanovništvo pobiti, opljačkati imovinu i spaliti naselja.

U direktivi za borbu 718. njemačke pješadijske divizije, Operativno odjeljenje I-a, Pov. br. 650-42 od 20.2.1942. godine, pored ostalog stoji:

“Sa svima Srbima muškarcima postupati tako, kao da su uhvaćeni sa oružjem u ruci protiv nas. Srpska naseljena mjesta koja leže s obje strane nastupnog drumu – ukoliko ne bi bila više potrebna za smještaj njemačkih trupa – spaliti.”¹⁷ Ustaško-domobranske direktive za srpski narod bile su daleko pogubnije. To se vidi iz izjave ministra vanjskih poslova Nezavisne Države Hrvatske dr. Mladena Lorkovića jednom od poslanika NDH u inostranstvu kome ministar govori o problemu postojanja NDH i o potrebi da se unište Srbi u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj, pa nastavlja: “Evo, ja sam se ovih dana vratio s područja Kozare, 60 km dugo i gotovo isto toliko široko područje, koje je bilo naseljeno isključivo Srbima, danas je prazno garište... A sada prelazimo na Grmeč...”¹⁸

Upravo u zimsko i proljetno vrijeme 1942. godine učinjena su mnogobrojna zvjerstva nad srpskim narodom Kozare i njene šire okoline. Više od 25.000 srpskog stanovništva pobijeno je ili otjerano u logore Stara Gradiška, Jasenovac, Sisak i druge gdje je većina pobijena. Bilo je potpuno uništenih porodica ili ostalih sa jednim ili dva člana iz samo nekoliko općina sa područja Kozare više od 800. Od mnogobrojnih žrtava ustaše i domobrani su za vrijeme ove ofanzive na Kozaru, dovele na Baniju kod Kostajnice 600 srpskih seljaka, muškaraca, žena i djece i pobili ih u Bajić jamama. O tom zločinu ostavio je svoje svjedočenje jedini od njih 600, **Dušan**

17 Arhiv VII, kut. 9, fasc. 15-a, dok. 16.

18 Studija, “Ustaštvo”, A. VII-U.O. (10-br.reg.2/3-I-216) str. 54.

Banjac iz sela Strigove s Kozare koji je u svojoj sirotinjskoj kući u zaseoku Banjci, 30. augusta 1976. godine, Peri Drakuliću ispričao svoje jezive doživljaje s masovnog pokolja Srba u Bajić jamama, 1942. godine.

“...Nećete mi vjerovati, ali vam kažem da sam iskreno poželio smrt, a ostao sam živ.”

Tako je počelo svjedočenje Dušana Banjca.

“Smrt bi sigurno bila spas od onih muka koje sam preživio. Ruke su mi bile vezane žicom. Mučili su nas i ponižavali. To su bile prave muke. Počela je neprijateljska ofanziva na Kozaru. Došli smo u ruke Nijemcima. Našli smo se opkoljeni od njemačkih vojnika koji su zajedno s ustašama i domobranima čistili Kozaru i srpska sela u Potkozarju. Nijemci su bili lijepo obučeni i odlično naoružani. Mi nismo mogli nikuda bježati, jer bi nas ubili. Nisu nas tukli. Jedan je Nijemac počeo govoriti našim jezikom. Rekao je da ćemo morati na rad u Njemačku. Brojili su nas. Dobro sam čuo da nas je oficir nabrojio 600. Postrojili su nas u kolonu i povelj preko unskog mosta prema Hrvatskoj Kostajnici. Na mjestu gdje je veterinarska stanica ugledali smo logor ograđen bodljikavom žicom. Pomislio sam da to nije za one koje će otpremiti na rad u Njemačku. Počeli su nas surovo gurati, tjerati i udarati. U toj žici ostali smo dva dana s onima koji su tu već bili. Čuvali su nas domobrani. Oni su nam zabranili da razgovaramo. Jela ni vode nisu davali. Vladala je atmosfera iščekivanja i predviđanja. Ušao je k nama jedan civil s grupom domobrana. Nijemci su im davali neke upute, ali mi nismo imali pojma o čemu se radi. Civil se popeo na klupu, a domobrani su nam naredili da pažljivo slušamo. Onda je civil nekako strogim glasom povikao: “Tko je bio na Kozari, neka stane na ovu stranu!”

Civil, očito neki ustaški oficir-funkcioner, čas je gledao nas, čas Nijemce. On je očekivao kako će se ljudi početi izdvajati. Nitko se nije pomakao. Ljudi su slutili zlo. Ispod oka su gledali civila i Nijemce. Situacija je postala napeta. Civil je ponavljao svoj nalog da se Kozarčani izdvoje, a oni su ostali u stroju. Ali, sad je s boka došao vod njemačkih vojnika koji su u rukama držali šmajkere. Civil se konzultovao s oficirima, a zatim je još jednom povikao: “Još

jednom vam kažem da iziđu oni koji su bili na Kozari ili će vas Nijemci sve pobiti!”

Postalo je opasno. Kroz tijelo su mi prošli trnci. Osjetio sam strah. Vojnici su na komandu jednog oficira uzeli šmajsera na gotovs, a to je značilo da mogu svaki čas – tren otvoriti paljbu. Cijevi su bile uperene u nas.

Tada se dogodilo ono šta nisam pretpostavljao. Iz stroja je izašao Jovo Tubić. Pošao je na mjesto koje je pokazao onaj ustaša u civilu i tu stao. Odmah je za njim pošla veća grupa. Išli su ljudi vjerujući da moraju. Smrt je prijetila. To treba razumjeti.

Mislio sam na trenutak šta da činim, ali sam brzo odlučio da i sâm idem s ljudima s kojima sam bio u zbjegu na Kozari. Nekako bi me bilo stid ostati. Ne znam koliko nas se izdvojilo, ali pamtim da nas je bilo mnogo.

Sada je onaj civil – ustaša prišao k nama i od jednog starca uzeo štap na koji se ovaj bio naslonio da lakše stoji. Počeo ga tim štapom strahovito tući. Prosto je slomio štap o starčevo tijelo i glavu. Poslije je to uradio još nekima, tako da su ljudi počeli bacati svoje štapove. Teško smo stajali, ali nam nisu dali da sjednemo.

To bacanje štapova razbjesnilo je onog ustašu u civilu i on je sa zemlje dizao štapove i s njima nemilosrdno tukao. Izgledao je kao lud. Naslađivao se time što je na starim ljudima lomio njihove staračke štapove. Tukao je sve dotle dok mu jedan Nijemac nije naredio da prestane. Civil je nešto razgovarao s njemačkim oficirima i onda otišao. Napustili su nas i oni njemački vojnici sa šmajserima, a ostali su domobrani. Nas s Kozare odvojili su u drugi dio logora.

Čuvali su nas Pavelićevi domobrani. Oni su vrlo surovo postupali s nama. Kad bi ih netko nešto pitao ili tražio vode psovali su nam majku mutlačku i majku komunističku. Ujutro, bio je utorka u naš su logor ušle ustaše. Pjevale su neku pjesmu. Gledali smo ih sa strahom i očekivali zlo. Ustaše su u rukama nosile snopove žica, dužine od pola metra, otprilike. Iza ustaša je došao onaj zloglasni civil, onaj batinaš koji je na starcima lomio njihove štapove. Taj je već pokazao tko je i šta mu je zadatak. On se stalno sastajao s njemačkim oficirima i nešto razgovarao.

Dok su se oni, ustaše, Nijemci i domobrani, dogovarali i za nešto spremali, mi smo sjedili i gledali. Ja sam ustao i okrenuo se prema svojoj Uni i preko nje gledao Kozaru. O, kako mi se tog jutra činila lijepom i nedostižnom. Gledao sam naš Balj koji se kao neki div nadvija nad Kostajnicom kao da gleda nas Kozarčane u nevolji i žicama. Preko Balja moje su misli odlazile u Strigovu, u moja brda i moje doline. Tamo gdje je bio moj život. Osjećao sam se kao kad se opraštam od nekoga. Možda sam to doživio baš u času pred veliku opasnost koja je bila tu.

Prenula me galama domobrana i ustaša koji su pojurili prema logorašima koji su ostali iza Kozarčana. Tukli su ih i tjerali u red, a zatim su ih otjerali iz logora. Mi smo tužno gledali kako ih odvođe. Znali smo da će se poslije njihovog odvođenja i nama nešto tako dogoditi. Ali, šta?

Nakon toga u logor je ušla grupa Nijemaca koje do tada nismo vidjeli. Jedan od njih imao je u ruci neki papir. To je bio oficir. Vojnici su otišli prema ulazu u logor. Ustaški i domobranski oficiri prišli su svojim grupama. Izdali su naredbu, a ovi su s uperenim puškama krenuli k nama. Stali su i naredili četvorici Srba da izađu. Pokazali su koji to trebaju biti. Ovi su ustali i stali na određeno mjesto. Iza svakog od njih stale su četvorica ustaša. Jedan od njih je u rukama držao komad žice, drugi je uhapšenika snažno povukao za ruke natrag i zatim su ruke čvrsto svezali žicom. Iza toga su ruke drugom žicom vezali za mišiče. Strašno. Neki su padali u nesvijest. Uхватила ih je slabost. U to vrijeme neke su ustaše i domobrani batinali ljude. Onu su četvoricu vezanih otjerali na suprotnu stranu logorske žice. S njima su ostala dvojica domobrana. Tako je počelo odbrojavanje i vezanje ljudi. Očito ustaše i domobrani su spremali likvidaciju. Naredili su nam da legnemo. Bilo nam je teško ležati. Ni sam ne znam kako je došlo do toga da nisam čuo kada je na mene došao red, tj. kada je ustaša odbrojio da i ja krenem. Baš tad sam pokušao sjesti da promjenim položaj, ali me je na red podsjetio udarac kundaka u glavu. Osjetio sam da me netko divljački povukao za kosu, a začuo sam i riječi:

“Majku ti vlašku, ustaj! Na tebi je red!”

Bio sam zbunjen. Ustao sam. Kraj mene je stajao moj komšija

Ostoja Banjac, a kraj njega sin Mile, dok je dalje na kraju stajao moj rođeni brat Đuro. Nisam se odmah odazvao kad mi je ustaša naredio da pružim ruke unazad. On mi je zbog toga naglo trgnuo ruke. Odmah sam osjetio jaku bol, a zatim me stegla žica. Od boli sam jaukao. Žicu su stegli kliještima, a zatim su vezali i mišice i žicu za Ostoju. Ostoju su vezali za njegova sina, a njega za moga brata.

Dobro sam zapamtio lice domobrana koji nas je natjerao da ovako svezani sjedimo. Imao je izbezumljeno lice, bijesno, bio je nalik na jazavca. Imao je njušku baš kao jazavac koga sam nekad uhvatio u žicu kada je pošao u krađu kukuruza...

Prvi je sjeo moj brat Đuro. On nas je povukao na zemlju. Padali smo na leđa. Okolo su bila tužna i uplakana lica, čuo se i plač, pa i jauk nekih ljudi. Ja sam pao u nesvijest, ali me domobran – jazavac udario kundakom po glavi, od čega sam opet shvatio gdje sam i šta se to događa.

Onda su stizale nove vezane četvorke i tužna se gomila povećavala.

Dan je prošao u odbrojavanju i vezanju. Ljudi su popadali po zemlji. Neke su ustaše našle za potrebno da ih tuku opasačima i cijevima pušaka. Vode nam nisu htjeli dati, već su nam prijetili, psovali srpsku majku i ponižavali nas onako svezane i nemoćne.

Tada je došla noć. Straže su pojačane. Mi smo se oslanjali jedni na druge da olakšamo položaj u kojem smo se našli. Onako stegnuti žicom nismo nikako mogli naći zgodan položaj u kojem bismo zaspali ili bili budni u toj strašnoj i proklesnoj noći. Došao je i novi dan. Kraj željezničke stanice kretali su se ljudi, domobrani i ustaše. Mi smo umirali od bolova, gladi i žeđi, od čekanja onoga šta su nam spremili zlikovci. Straže su se mijenjale. Sunce je nemilosrdno palilo. Žedni i gladni, patili smo od žeđi. I opet je došla noć. A noći smo se bojali više od dana. Činila nam se duga za rane na rukama, za jauke. Kad bi koji od bolova jauknuo, domobran bi ga našao i još više ga udarao svojim prokletim kundakom. Noć je tekla polako kao da ne misli proći, kao da nas želi zadržati u neizvjesnosti do kraja.

Ipak, zora je došla i u usku dolinu. Dolazio je novi dan i nova nada da će se nešto važno dogoditi.

Osjetili smo da u logor dolazi više ustaša i domobrana. Prosto sam se stresao od nekog straha i iznenađenja kad je neposredno kraj nas zaorila ustaška pjesma: "Puška puca, a top riče..."

Ne znam šta je dalje bilo. Onesvijestio sam se. U prvi mah mi se učinilo kao da sam pao u provaliju iz koje se nisam mogao sâm izvući. Koliko je to trajalo? Ne znam, ali sam osjetio udarac vojničke cipele u glavu. To me vratilo u stvarnost. Sad sam ugledao neke nove ustaše. Imale su nekakva žuta odijela, a pogled im je bio krvnički. Slutio sam zlo. I ono je uskoro došlo.

Pala je komanda da ustanemo. To je išlo teško. Ljudi su padali, ustajali i opet padali. Ustaše su nemilosrdno tukle one koji svazani nisu mogli ustati i stati u redove. Nekako su nas svrstali. Kolona je krenula prema izlazu iz logora, a zatim k željezničkoj stanici. Pomislio sam da ćemo zaista na rad u Njemačku. Ali, zašto nas tako vežu?

Pred stanicom mnogo naroda. Koračamo teško. Mile je objesio glavu kao da će svaki čas pasti. Prestrašeni smo. Hrvati i Hrvatice nas gledaju, mi posmatramo njih i idemo dalje. Neki nas grde, bacaju kamenje po nama i nazivaju nas banditima i zlikovcima. Napadaju nas hrvatski vojnici u žutim uniformama. I to su bile ustaše. Nekako smo prošli kraj mase hrvatskih civila. Skrećemo prema ciglani. Zapamtio sam taj put u smrt. Ustaše su dijelile batine. Nemilosrdno su tukli domobrani i ustaše svakog tko je pao ili sjeo. Daleko se čuo jauk. Nije mi bilo jasno zašto su nas baš tada tako strašno batinali kad smo već bili osuđeni na smrt. Dovedi su nas u dolinu Bajić jame. Naredili su da moramo sjesti na zemlju. I tad su se čuli bolni krici. Boljele su ranjene ruke kad ih je prilikom sjedenja zategla žica. Oko nas je bilo mnogo ustaša i domobrana. Vidjeli smo kako su izdvojili prvu četvorku i potjerali uz malu uzbrdicu. I njih su tukli. Ljudi su išli pod udarcima kundaka i jaukali. Nisam znao šta su radili s tim ljudima. Ako je streljanje, morali bi čuti pucnjavu. No pucnjave nije bilo. A ljude su po grupama odvodili. Nikoga nisu vraćali. Shvatili smo da ih kolju i bacaju u jame.

Mnoštvo dovedenih počelo se naglo smanjivati. Svi smo čekali svoj red. Tako četvorka po četvorka i došao je red na moju grupu.

Digli smo se teško i pošli. Pljuštali su udarci. Približavali smo se jamama. Odjednom sam ugledao strašnu sliku. Pred nama na zemlji ležali su mrtvi ljudi. Mrtvi i krvavi. Izbodeni noževima i izranjavani pušćanim zrnima. Nikoga nisam prepoznao. Nisam se prepa! Izgleda da za to nije bilo ni vremena ni potrebe. Iza nas su bile tolike muke pa se i smrt činila kao spasilac.

Pomirio sam se sa sudbinom. Morao sam umrijeti zajedno s bratom Đurom i mojim Kozarčanima.

Čuo sam oštar glas: "Lezite, majku vam srpsku!"

To je bila nepotrebna komanda jer smo popadali od silnih udaraca. Izgubio sam vezu sa stvarnošću. Počeli su klati. Začule su se i puške. To su pucali po ljudima. Na desnoj strani lica osjetio sam neki plamen. Nešto je liznulo, vrelo i kratkotrajno. Čuo sam kako Mile krči, teško je disao, a onda se smirio. Ljuban i Ostoja su izgleda za čas bili mrtvi. Njih nisam čuo.

Ja sam sve osjećao. Znam da sam glavu pritisnuo k zemlji i kao da nisam disao. Oko mene su pucale puške. Čuo sam ljudske glasove. To su ubojice razgovarale o obavljenom poslu. Pomislio sam da su došli da me ubiju. Bilo mi je lakše kad sam čuo kako se dogovaraju da s Mile skinu kožni kaput. Jedan je rekao da četnik ima dobar kaput i da ga treba skinuti. Počeli su se svadati kome će kaput. Spominjali su još jedan ali konstatirali su da je taj star.

Usta sam jako pritisnuo u zemlju da sakrijem dah. Osjetio sam da me netko dotaknuo rukom. To su sa mrtvoga Mile skidali kaput. Vidjeli su da pokojnik ima i dobre hlače pa su ih skinuli. U tom su navlačili Milino tijelo i ostavili ga na meni. Sad mi je bilo još teže, a nisam se smio pomaknuti. Bojao sam se da me ne primijeti koji koljač.

Imao sam pravo. Ona dvojica pljačkaša su se vratila. Jedan je pretraživao moje džepove. Nisam disao. Smrt je bila kraj mene i u meni. Ustaša mi je iz desnog džepa izvukao praznu duhansku dozu. Još sam čuo kako je rekao da će to nekome pokloniti. Izgleda da su pretraživali sve mrtve i pljačkali što im je bilo po volji.

Povremeno sam čuo glasove. Nisam se ni malo pomakao. Tako sam želio podići glavu da vidim ima li još tko živ, kako izgleda to groblje mojih Kozarčana, ali me strah prikovao za zemlju i sve sam

izdržao. Moja je trojka bila mrtva i opljačkana, a ja sam živ čekao da se nešto dogodi, da dođe smrt ili da pokušam spas. U tom čekanju došla je noć.

U to vrijeme bio sam jak. Imao sam 47 godina. Ruke su me boljale, ali je u tom trenu još bilo snage da rastrgam čvrsto stegnutu žicu. Poslije toliko godina sjećam se da sam i Boga pozvao da mi pomogne iako nikad nisam znao ima li ga ili nema, mada je bilo jasno da se sve pomiješalo kad su došla ovakva vremena klanja i ubijanja nevinog naroda.

Trgao sam žicu i ruke. Bilo je važno osloboditi se žice koja mi je tri dana zadavala užasne boli. Imao sam čudnu neku snagu. Osjećao sam kao da se borim s nekim tko je vrlo jak, ali ja sam ga morao pobijediti ili umrijeti. Borba je trajala dosta dugo. Bolovi su bili nesnosni, ali sam dalje pokušavao sve dok odjednom žica nije popustila, a ruke su pošle naprijed. Od napora i bolova pao sam u nesvijest. Probudila me moja lijeva ruka koja je užasno boljela. Na njoj je ostala čvrsto stegnuta žica koju sam sada pokušao skinuti, ali nisam uspio jer mi je desna ruka bila oduzeta. Opet me obuzeo nagon trganja. Potrgati žicu ili ruku. Morao sam probati. Osjećao sam se kao u ludilu. To ne znam opisati. Možda mi je u tom pomoglo sjećanje na vojsku. Kao mladić sam učio kako se treba u teškim časovima pokušati spasavati. To sam činio.

Bio sam slobodan. Slobodne ruke. Nigdje nisam bio ranjen. Samo mi je u glavi užasno šumjelo od onog bliskog pucnja koji me je trebao ubiti. Pogledao sam na mrtve oko sebe. Snaga mi je porasla. Odabrao sam pravac i počeo puzati. U jednom trenu spazio sam čovjeka kako kleči. Stao sam i čekao. Vjerovao sam da on mene čeka, ali se prilika nije micala i ja sam nastavio puzanje. Onda sam vidio da to nije bio čovjek nego običan niski grm.

Umirio sam se i čekao. Iza grma sam dočekao svanuće. Ugledao sam kako dolaze domobrani. Netko je pjevao. Jedan je išao od mrtvaca do mrtvaca i pucao u leševe. Netko je na njega vikao da troši municiju bez potrebe. Ugledao sam kako je onaj što je pucao došao i do mjesta gdje sam i ja ležao. Sad bi možda i u mene pucao!

Otišli su! Onda sam ustao i počeo bježati od toga prokletog mjesta. Bojao sam se smrti i svega što sam preživio od hapšenja do

sada. Jurio sam jednim pravcem i osjetio da sam blizu šume. Pošao sam još pedesetak koraka u šumu i mrtvo umoran sjeo na zemlju koja me privukla da se opružim i smognem snage za nove korake u život. Na paprati sam zaspao i spavao dubokim snom. Prepao sam se svjetlosti dana. Potražio sam novi zaklon da me netko slučajno ne bi otkrio. U toj sam šumi proveo tri dana. Uхватила me neka slabost i nisam imao snage da nastavim bijeg, da tražim put spasa. Uхватила me neka groznica, tresla me drhtavica, a zatim sam dobio povišenu temperaturu. Pokušavao sam ustati, ali sam padao na zemlju. Šest dana nisam jeo, a bojavao sam se da me ne bi sreo čovječiji stvor. Htio sam samo šumu. Ona mi je jedina trebala jer je davala zaštitu i nadu da ću ostati živ. Što dalje od ljudi! Nisam mogao zamisliti sastanak s bilo kim iz moga kraja, ali sam bio svjestan da u šumi ne mogu vječno ostati. Morao sam pokušati izvući se.

Tamo, na krvavom razbojištu ostali su moji Kozarčani, a ja bez snage, ranjenih ruku i nemoćnih nogu, gladan i žedan, prestrašen i usamljen kao zvjerka u šumi tražim spas i bojim se ljudi...

Tako je to bilo poslije bijega s Bajića jame, prokleta im ime bilo!... “

Dušan Banjac je rođen 1895. godine u siromašnom selu Strigova. Kao dvadesetogodišnjak mobiliziran je u austrougarsku vojsku. Rado je iznosio detalje iz tog do tada najvećeg rata u kojem su mnogi Srbi poginuli. Dušan je kraj ratnog vihora dočekao u Albaniji. Iz Albanije je prešao u Boku Kotorsku i Zelenik, a onda preko Sarajeva i Broda stigao svojoj kući. Tu je radio na poljima, a jedno vrijeme bio se zaposlio u rudniku ugljena u Lješnjanima.

Mobilizacija starojugoslavenske vojske njega je mimoišla jer je bio starije godište. Rat je počeo, a Dušan je ostao u svom selu kod kuće. U izbjeglištvu od ustaša uhvatili su ga njemački fašisti na Kozari 1942. godine. Predali su ga s drugim pohvatanim Kozarčanima ustašama i domobranima. Pobjegao je sa streljanja s Bajić jama kod Kostajnice.

Danas 1975. godine kao osamdesetogodišnjak živi u svom selu Strigovi. Njegovo svjedočanstvo zabilježio je Pero Drakulić i objavio u knjizi: Korak do smrti, 1977, Spomen-područje Jasenovac, str. 50-64.

Milka Ilibašić
Šegestin
Dvor na Uni

U selu Šegestinu na području Dvora na Uni ustaše su 29/30. januara 1942. godine pobile 189 i odvele u logor smrti Jasenovac 22 Srbina, muškarca, žene i djecu.

O tom zločinu svjedočanstvo je zapisala Milka Ilibašić, kćerka Anđelije i Radovana Ilibašića koja je tada imala 20 godina. Ona je 18. maja 1945. godine ispričala:

“29. januara 1942. godine iz Unčana, Divuše i ostalih hrvatskih sela koja su uz rijeku Unu, oko 300 ustaša, domobrana i oružnika izmiješanih sa civilima Hrvatima pod zapovjedništvom satnika Bećirevića, rodnom iz sela Unčani, opkolili su naše selo Šegestin.

S majkom Anđelijom, 53 godine i bratom Nikolom, 16 godina, bila sam u kući. Došla su dvojica nepoznatih ustaša i pitali gdje su nam muževi, da se ne bojimo, a zatim otišli. Opet su došla dvojica drugih ustaša i ispitivali nas. U to je naišao ustaša Dragan Knežić, 40 godina, iz sela Divuša, vodeći sobom Despota Ilibašića, 62 godine, i odmah ga iz puške ubio na cesti ispred naše kuće. Knežić je došao do kuće Dmitra Ilibašića i pitao ga gdje je oružje. Čula sam kada je Knežić pitao Dmitra voli li dati oružje ili glavu, a Dmitar je odgovorio: “Slobodno glavu, ja oružja nemam.” Na to mu je Knežić iz karabina ispalio zrno u glavu. Dmitar je na mjestu ostao mrtav. Knežić je zatim došao u naše dvorište. Majka i ja stajale smo na pragu kuće. Pitao je majku gdje joj je čovjek, majka je odgovorila tu negdje. Na to je izišao moj otac Radovan, 61 godina, digao ruke pred Knežićem i rekao: “Predajem se.” Hajde sa mnom, ne boj se ništa. U isto vrijeme dvojica nepoznatih ustaša istjerali su majku i mene iz kuće. Kad smo pošle, moj brat koji je ležao bolestan, zaplakao je i rekao majci da ne ide. Na to je majka rekla meni da ja idem. Još je otišlo puno žena i djevojaka iz našeg sela.

Ja sam izletila van, pratila su me dvojica ustaša, i dok sam oblačila kaput u dvorištu, moj je otac bio daleko od mene 5-6 koraka, a uz njega je stajao Knežić. Pustio je oca ispred sebe 5 koraka i ispalio mu zrno u glavu. Otac je ostao mrtav. Ustaše su me potjeralo, ja sam se opirala, a Knežić je uperio pušku u mene da me ubije.

U tom času naišla je putem Evica Nožinić, dvadeset sedam godina, sa dvoje djece, jedno 3 godine, jedno 2 godine, uplašena pucnjavom u selu. Knežić ju je zapitao gdje joj je kuća i kuda bježi. "Moja je kuća zidana, bježim da ne poginem", rekla je ona. Knežić joj je opsovao srpsku majku uz riječi: "Ti hraniš četnike, a ta tvoja djeca bit će četnici."

Zatim je ispalio na Evicu jedno zrno iz puške. Kad je pala mrtva, djeca su jako plakala, a Knežić je na to ispalio u muško dijete jedno zrno, a u žensko tri metka i tako ih jadne male ubio. Produžila sam kroz selo, a Knežić je ušao u kuću Mile Janjića. Nisam vidjela šta je tamo radio, ali sam čula plač i zapomaganje. Mene su ustaše otjerale sa još 44 žene i djece i 12 muškaraca u Zrinj. Putem su nas tukle ustaše kundacima, a Sofiju Adamović, 50 godina, kada je pala, gazili su nogama. U Zrinu su žene i djecu izdvojili od muškaraca. Muške su zatvorili u jednu učionicu u školi, a nas u jednu sobu u općini, gdje su nas čuvali dvojica ustaša.

Prvo jutro došli su k nama dvojica zlikovaca krvavih noževa u rukama i šinjela. Držali su u rukama jedne čarape, od jednog Srbina koji je s nama doveden iz Šegestina. Nešto su međusobno šaputali i smijali se. Jedan od njih je rekao: "Kad sam ga maznuo u leđa nožem odmah mu je krv špricnula, samo viče joj, joj". Tu smo bili tri dana. K nama je navraćao ustaški časnik Bećirević i govorio: "Narode, vidite šta ste dočekali da nevini stradate radi raznih beskućnika." Tada su nas pustili kući.

U Šegestinu su tada spalili 22 kuće i 15 štala, a svu rogatu stoku i živežne namirnice su opljačkali. Za 12 ljudi koji su s nama dotjerali u Zrin, nije nam poznata njihova sudbina, niti smo kasnije šta čuli o njima. Mi smo zaključili da su ih ustaše iz Zrina poklale onu noć kada su sutradan u jutro, krvavih noževa došli k nama i donijeli čarape u rukama. Njih je nestalo zauvijek.

Arhiv Hrvatske, broj ZK-RZ Zx 14 998.

Imenički popis žrtava vidi Zbornik Dvor na Uni, Beograd, 1991, str. 376-439.

Joža Horvat

“...Čudno me gledaš svetica. Ne znam da li ti je više tuđa moja bol ili želja. Da, dugo se vidjeli nismo, i već dugo ti nisam šaputao nikakve riječi. Zato me sada slušaj, Lucijo, a ja ću ti govoriti onako iskreno i pobožno, onako toplo, prostodušno, kako sam nekoć s tobom razgovarao u davnim danima moga djetinjstva.

Skoro će biti četiri godine kako u sebi osjećam neki čudni tugaljivi osjećaj, što me uvijek nanovo obuzme kada negdje na putu sretnem osamljenu ženu, majku, Srpkinju, ili kad naiđe na putu maleno srpsko siročće. Da ne učestvujem u borbi, da skoro cijeli naš narod ne sudjeluje u borbi, izgorih od stida. Znam, svaki narod ima svojih izroda pa tako i naš hrvatski narod. No desilo se tako da cijelo ovo vrijeme, što učestvujem u borbi, nikada nisam svojim očima vidio zverstva četnika nad muslimanskim ili hrvatskim življem. Ja znam da ona postoje i da su krvava i strašna, ali eto, ja sam dosad živio neprestano i gotovo isključivo u srpskim selima, bio sam živi svjedok tolikih paljenja i tolikih smrti staraca, žena i djece! Doživio sam mnoge ofanzive. Vidio sam tolike zbjegove, tolike neiskazive patnje naše braće Srba, da ih nikad zaboraviti neću. I ne samo to. Dok živim, svi oni požari, sva ona klanja gorjet će u meni kao živa i nikad zacjeljiva rana. I onda još nešto: neka svatko gleda prvo svoj rod i svoje ime, to je najbolje.

Reci, da li ti je sada bliža, da li ti je sada razumljivija ova moja želja?

Ah, svetica draga, jesi li ikada čula za selo Šegestin? Bilo je to veliko i bogato srpsko selo na Baniji, a jednoga dana dođoše ustaše iz Zrinja, popališe selo i zapališe sve živo u njemu. Stotinu i osamdeset devet leševa, raskrvavljenih od ustaških noževa, ležalo je smrznuto na snijegu, a svuda oko njih još su se dimila zgarišta njihovih kuća. Psi i svinje rastrgoše im utrobe, a ptice isključivaše oči i razvukoše crijeva. Na raskršću, usred sela, ležalo je u hrpi dvadeset i sedmero nejake djece. U snijegu, nekoliko koraka od njih, vidjeli su se još tragovi stopala onoga prokletog puškomitraljeza i pored stopala prosute čahure onoga rafala kojim je to čudovište pobilo ovu dječicu. Dugo sam ostao na zgarištima toga sela, gledao

mrtve i puštao namjerno, da mi se njihova lica, lica svih onih iznakaženih mrtvaca, utisnu što dublje u sjećanje. Još i danas nosim ih u sebi i o svakom onom morao bih ti pričati dugu jezovitu priču. Kad god se sjetim Šegestina, u meni se javlja stid i neumoljiv osjećaj odgovornosti neiskupljenog duga.

Vjeruješ li mi, sveta Lucijo, i da li barem sada razumiješ moju želju? Da mi srcu bude teže, ostat će mi, dok živim, u sjećanju još jedan lik, lik srpske starice majke, koju sam sreo na Kalniku, u selu Mala Rijeka, u kasnu jesen 1942. Došli smo tada prvi put u to selo, a mrak se već spuštao, kad smo ulazili u kuće. S još jednim drugom ušao sam pod krov ove starice, kojoj nisam upamtio ime. Prepala se, nije sirota znala da li smo ustaše ili partizani. I dok smo se mi raspitivali za neprijatelja, njena kćerka, žena već u godinama, drhtala je ne znajući što bi odgovorila. Onda je starica istupila naprijed, prišla k meni, podigla svjetiljku i pogledala mi ravno u oči. Zatim se nasmijala i rekla veselo: "Ne boj se kćeri, naši su." A kad sam ja zapitao po čemu ona zna da smo mi njeni, odgovorila je: "Zato, jer si Srbin, jer si naš."

"A što majko, ako se varaš?", upitao sam je kroz smijeh pomalo jetko, a ona je ponovno podigla svjetiljku i gledajući me u oči govorila tiho: "Ne varaj me, sinko. Srpska te majka rodila, srpskim te mljekom dojila, srpske si knjige učio."

Možeš li zamisliti, svetica, šta sam tada osjećao? A kada sam joj rekao da sam ipak Hrvat iz Međimurja, da sam rođen u Kotoribi, nju je zahvatio grčevit smijeh, tresla se čitavim tijelom i u onoj napola mračnoj sobi, s onom svjetiljkom u ruci izgledala je strašno i sablasno. Probljedio sam pun kajanja za svoje riječi misleći da se u njoj od straha grč smrti pretvorio u grčevit smijeh. Oh, kako mi je bilo milo, kad sam osjetio da sam se prevario! Ne, nije se prestrašila. To se ona samo od sveg srca nasmijala neobičnom imenu moga rodnog sela. Još isto večer ona je milovala moje obraze i stalno pitala: "Kako si ono reka, iz Kotoribe?"

Uvijek odonda, kad bi naša kolona prolazila njenim selom, izlazila bi starica na ulicu i pitala drugove da li je tu onaj iz Kotoribe. Prala mi je rublje i vodila o meni brigu kao o rođenom. A i ja sam u njoj našao lik svoje drage majke, i bili smo jednako sretni kod sva-

kog susreta. Nisam je vidio već godinu dana i ne znam da li je još živa, ali kad god pomislim na nju, uvijek me obuzme radost pomiješana s nekom neizrecivom tugom.

U onoj mojoj želji sadržan je i lik ove starice, sveta Lucijo. Znaš, nije to sve. Ti si svetica, crkva ti je sigurno bila mjesto gdje ti je duša bila najbliže Bogu. I mene dok sam još bio malen, privlačila je ckrva, a najviše o Božiću. Uvijek sam motrio jaslice pastira s bijelom bradom, okićene borove, a iznad oltara papirnate anđele raširenih krila, koji, jer nisu umjeli pjevati, drže u rukama trake s ispisanim riječima: "Mir ljudima dobre volje..." A ti sigurno nisi bila na Kordunu? Ako te slučajno kadgod dovede put u Čemernicu ili u koje obližnje selo, pa ako negdje sretnoš dijete, zastani načas i upitaj ga gdje mu je otac? Ono će ti odgovoriti da mu je otac "oša na pokrst" – i to će ti kazati tako jednostavnim mirnim glasom kao da je rekao da mu je otac otišao u grad kupiti stvari ili u šumu nasjeći drva. Ti bi se možda radovala kad čuješ da mu je otac u crkvi, ali kad bi znala koliko je na tom "pokrstu" u glinskoj crkvi poteklo ljudske krvi pod noževima ustaških koljača, ti bi još većma rastvorila svoje velike svetačke oči, sjetila bi se one moje jedine želje i možda bi se usrdnije molila Bogu da mi je ispuni...¹⁹

19 Ulomak iz "Svete Lucije", Zagreb 1946. godine. Joža Horvat napisao u Lici, decembra 1944. godine.

Ante Antunović
Mašaluk
Gospić

Svoju Izjavu o hapšenju i ubijanju Srba u gospićkoj kaznionici Okružnog suda u Gospiću i logoru Jadovno na Velebitu dao je Ante Antunović u Gospiću 6. jula 1952. godine.

“Za vrijeme Jugoslavije bio sam stražar kod Centralnog zatvora Okružnog suda u Gospiću. Tu sam ostao i uspostavom Nezavisne Države Hrvatske, sve do 1943. godine. Mjesto dotadašnjeg upravitelja zatvora Nike Rukavine zauzeo je 1941. godine Mijo Staraček, prijatelj po idejama Jurice Frkovića, samo malo kasnije Velikog župana za Veliku župu Gacka i Lika sa sjedištem u Gospiću. Odmah još u aprilu uslijedilo je hapšenje Srba u Gospiću i okolini. Već u junu pohvatale su ustaše oko 100 Srba, od kojih je odmah iz zatvora kamionom odvezeno njih 40 noću u šumu u Ličkom Lešću i tamo su pobijeni.

Uslijedilo je masovno hapšenje Srba, muškaraca, žena i djece. Dovažani su iz raznih krajeva NDH-a. Napunila se kaznionica i dvorište. Staraček i njegovi Ivan Kovačević, Tomo Šarić, Nikola Milinković i drugi stražari postupali su s njima na najzvjerskiji način.

Ulijetali su u ćelije i na razne načine tukli i mrcvarili pohapšene Srbe. Ljudi su pod batinama umirali. Svojim sam očima vidio kada su mučili i ubili u ćeliji Milivoja Zeca. Gledao sam kada je Pudić zaklao jednog Srbina kome se ne sjećam imena. Krajnović Nikola, starac od 70 godina došao je u Gospić da si kupi duhana, uhapsili su ga Tomo Šarić i Nikola Milinković. Zvjerski su ga u zatvoru mučili, odrezali su mu uši i nos a tek onda ga ubili iz puške. Ubijali su ih svakodnevno, odvozili na Velebit i tako ubijali nad bezdanim jama. Gotovo koliko su ih dnevno odvozili iz Gospića na Velebit, toliko su dovozili novih zatočenika. O ubijanju se nije vodila nikakva evidencija. Noću su ih ubijali u ćelijama i iznosili, te ih zakopavali negdje vani ili ih odvozili i bacali u prirodne jame u okolici Gospića. Sjećam se razgovora stražara Nikole Frkovića i Mije Staračeka u hodniku. Frković je upitao upravitelja, šta bi s dvije babe koje

mu smetaju u stanu. Staraček je smijući se rekao: "Naša je zgrada široka, imaju se gdje smjestiti i lako ih je likvidirati." Te dvije žene već istu noć dovedene su u zatvor i bile ubijene. Jedna od njih zvala se Mirić, drugoj je bilo ime Zlata, a mužu njenom Nikola. Mirićka je tek nedavno bila došla iz Amerike. Bile su bogate i dobivale su novaca iz Amerike. Njihova tijela bila su pokopana, zatrpana tek s malo zemlje nedaleko samog zatvora. Imovinu su im opljačkali ubojice: Nikola Frković, Ivan Kovačević, Nikola Pavičić i drugi.

U srpnju 1941. otišle su ustaše i s njima Ivan Kovačević i Tomo Šarić u Smiljan po naređenju upravitelja Staračeka. Nije ih bilo od 10 do 15 dana pa sam upitao Staračeka gdje su oni. Drsko mi je odgovorio da se to mene ne tiče gdje su oni, da on zna kuda ih je poslao i rekao da su oni više učinili za ovo 10 dana, nego ću ja za 50 godina svoje stražarske službe. Našao sam se uvređen i zapitao ga, šta su oni toliko učinili, a on mi je odgovorio, da su počistili čitavo selo Smiljan od srpske gamadi. Ubrzo sam saznao da su ustaše i naši stražari izvršili masovni pokolj Srba u selu Smiljanu. Poklali su muškarce, žene i djecu.

Odmah nakon toga izvršili su pokolj srpskih seljaka u selu Smiljansko Polje. Dovedli su u zatvor Simića Lemajića i još nekoliko Lemajića, njih su s drugima otpremili u Jadovno i tamo likvidirali. Kad sam jednog dana upitao Staračeka kuda odvoze tolike zatvorenike i šta rade s njima. Rekao mi je da ih odvoze na Velebit, a da bi i ja trebao da vidim šta se od njih tamo radi i da vidim kakvi trebaju biti ljudi koji su za današnjicu, misleći na ustaše koji ubijaju zatočenike. Na upit šta se tamo radi, rekao je da se pohapšeni dovode k jami i udara ih se macolom ili nožem i tko živ, tko mrtav pada u jamu.

Poslije ovoga razgovora prijavio me Mijo Staraček Velikom županu Jurici Frkoviću, koji me je pozvao na odgovornost, rekavši mi ako mi se ne sviđa služba, da je napustim..."

Ante Antunović s.r.

Historijski arhiv u Karlovcu, kutija – zločini.

Jelena Basarić Gospić

“Godine 1941. bila sam u 19. godini života. Završila sam školovanje na Gimnaziji u Gospiću. Na sam dan proglašenja Nezavisne Države Hrvatske 10. aprila 1941. godine na ulicama Gospića pokazale su se ustaše, rukovođene trgovcem Juricom Frkovićem. Već sutradan 11. aprila uhapsile su ustaše Srbe: trgovca Nikolu Dukića, trgovca Nikolu Obradovića, upravnika kaznionice u penziji Božu Plećaša, činovnika Iliju Plećaša, advokata Bogdana Stanića i nekoliko desetaka drugih čijih se imena ne mogu sjetiti. Zatvorili su ih u gospićku kaznionicu. Tu su ih mučili 15 dana te ih odveli na Velebit i ubili.

Ustaše su se podijelile i krenule u dva pravca na lov po gradu Gospiću i okolnim srpskim selima. Svakodnevno su dovodile kolone Srba, tukle, zatvarale i mučile u ćelijama i dvorištu kaznionice. Odvozili su ih kamionom na Velebit i ubijale. Gledala sam kada su vodili i tukli: trgovca Nikolu Vojvodića, trgovca Miloša Pjevača, Stojana Obradovića, željezničara Iliju Obradovića, gostioničara Miletu Makana, željezničare Janka Dimića i Stevu Plećaša, seljaka Đuru Počuča i domaćicu Mariju Teslić. Vođeni su sa nekoliko desetaka drugih Srba povezani žicom prema kaznionici i dalje u logor Jadovno na Velebitu. Upale su ustaše u gostionicu Dragice Plećaš, čijeg su supruga Vasu ubile, te se opijale cijelu noć, pa ubile i Dragicu, a gostionicu opljačkale. U selo srpsko Lipe upale su ustaše 1. augusta 1941. godine i poklale sve srpsko stanovništvo koje nije uspjelo pobjeći smrti. Kuće su opljačkale i zapalile. Idućeg dana na Ilindan, 2. augusta 1941. hvatale su ustaše Srbe po Gospiću. Ubile su učenika 7. razreda Gimnazije Dmitra Teslića u njegovoj kući. Odvele porodice, Janka Dimića, Steve Plećaša, Počuče, Novakoviće, Glediće i mnoge druge. Zatvorile ih u ćelije kaznionice, te odvezli s mnogim drugim u logor Jadovno i tamo bacile u bezdane jame.

Ja sam toga istoga dana kao još neki Srbi uspjela pobjeći sa svojim ocem Dmitrom, majkom Perom, sestrom Sofijom, bratom Jovom, snahom Anicom i njihovom djecom Vladom, 9 godina,

Brankom 8, i Bogdanom 6 godina starim na Velebit. U šumu gdje smo u zbjegu zatekli već mnogo srpskog stanovništva.

Nakon četiri dana mučeničkog života u šumi, moj otac se odlučio da se vrati kući u Gospić. Govorio je da on nije nikom ništa i nikada loše učinio. Nitko mu nije odobravao povratak, a naročito ga mama preklinjala da ne ide nikuda. On je krenuo a i ja s njim. Nisam ga mogla sama pustiti da ide. Išli smo cijelu noć i stigli do sela Divosela koje je bilo u plamenu. Ustaše su pucale. Otac nije htio da se vrati, već je nastavio put za Gospić. Ja sam ostala s Milicom Obradović, starom 20 godina. Ujutro smo i nas dvije krenule mojoj kući u Gospić koja se nalazila kod željezničke stanice Gospić. Prozori i vrata od kuće bili su polupani. Sve opljačkano i odneseno. Oca nismo našle. Tu nismo mogle ostati, a na Velebit se više nismo mogle vratiti. Krijući se kroz žita došle smo na željezničku stanicu talijanskim vojnicima. Molili smo ih da nas prime i pomognu da odemo u Italiju. Znale smo da su Talijani tako pomogli nekim Srbima da ih hrvatske ustaše ne ubiju. Sporazumijevala sam se s njima malo talijanski, malo francuski. Oni su se nad nama sažalijevali i htjeli nam pomoći. Milicu su ubacili u jedan kamion koji je otišao. Htjeli su i mene ubaciti u slijedeći, ali je naišao jedan ustaša, udario me kundakom i rekao da sam uhapšena. Odveo me u zatvor kaznionice u Gospiću.

To je bilo 5. augusta 1941. godine. Jednoga dana pogledala sam kroz prozor ćelije u dvorište i vidjela sam posljednji puta svoga oca Dmitra. On me opazio i rukom mi pokazao da je gladan. Vidjela sam kako su hrvatske ustaše moga oca Dmitra vezale žicom kao mnogo drugih Srba, a potom ih spojili lancem i odvezli kamionom na Velebit u logor Jadovno. Svaki dan do podne i po podne, vezale su i tukle ustaše Srbe, te odvozili na Velebit u bezdane jame. Punih 15 dana prala sam s drugim Srpkinjama krvave podove i zidove u ćelijama i hodnicima kaznionice u Gospiću.

Ustaše su užurbano dovozile, vezale i odvozile Srbe kamionima na Velebit 20. augusta 1941. godine bila sam u koloni s mnogim Srbima, ženama i muškarcima vođena prema željezničkoj stanici Gospić. Sjećam se dobro: Marije Vujnović, njene sestre Milice, Rade Vasiljević, Ankice Baste i Zore Ivanović, činovnice 'Šipada' iz Sara-

jeva, Milice Krajnović i Dragice Barać, kako smo se bolno kretale u toj žalosnoj koloni gladne i izmučene. Potovarile su nas ustaše u stočne vagone uz obljubljeni njihovo kundačenje po našim ogoljelim tijelima. Odvezle su nas u ustaški logor Jastrebarsko. U jednoj vlastelinskoj zgradi smjestili su naše Srbe muškarce u podrumske prostorije, a Židove, muškarce i žene sa Hrvatima, te nas nekoliko Srpkinja na 1. kat te zgrade. Ustaša zvani "Milica" iz Pazarišta – Perušić, tukao je gdje je stigao Srbe pendrekom, kako putem tako i ovdje u Jastrebarskom.

Nakon deset dana, mi Srkinje i Židovke smo otpremljene u ustaški logor u Kruščicu kraj Travnika. Tamo smo stigle nakon dva dana putovanja bez hrane i vode. Mi Srkinje smještene smo u neku baraku, gotovo bez krova, punu blata. Na drugu stranu barake gdje su bile daske smještene su Židovke. Nakon nekoliko dana Židovi su popodili daskama i naš dio barake. Gotovo nisu nam davale ustaše ništa za jesti. Bile smo gladne. Mnoge su zatočenice padale u nesvijest od gladi. U hodu smo se prosto ljuljale. Neke su brale zelenu travu i lišće od bundave i to na vatri kuhale, ali su i to ustaše zabranile, ili su već tako pripremljenu hranu nogom udarale i prosipale. Nečistoća, mnogo ušiju. Ustaše ni nama nisu dale da se brinemo za čistoću onoliko koliko bi mi mogle. Nisu nam dozvoljavale da na obližnjem potoku operemo rublje. Ako bi koju zatekle da ga pere, bacale su rublje u vodu, a zatočenicu tukle i tjerale u baraku. Zabranjivale su i trebljenje ušiju iz naše gotovo nikakve odjeće. Postupale su prema nama brutalno i nečovječno. Ustaše su šamarale i kundacima udarale po nama. Po noći su izvodile zatočenice na tobožnji rad, a tamo su ih silovale. Gledala sam kako su mučile i tukle Jelku Kurilić.

Nakon mjesec dana odvezli su nas u logor u Loborgradu kraj Zlatara. Upravu logora vodili su njemački vojnici i upravnik bio je Nijemac iz Zagreba Karlo Heger. Ovdje nam je bilo bolje. Ja sam s drugim Srkinjama 19. decembra 1941. godine otpremljena iz Loborgrada u logor u Gornjoj Rijeci kraj Novog Marofa. I ovdje je upravnik logora bio Nijemac Karlo Pelc iz Zagreba, pa i njemački vojnici. Iz ovog logora mogle smo se i dopisivati s našima. Tako sam i dobila pismo od moga brata Jove. Javio mi je da su ustaše

pobile naše najmilije: pored oca Dmitra i majku Peru, sestru Sofiju, snahu Anicu, maloga Vladu (9), Branka (8) i Bogdana (6) godina starog.

Pored svih muka i patnji ja sam ostala živa. Mene i nekoliko drugih srpskih mučenica spasili su njemački vojnici. Otpremili su nas iz logora u Gornjoj Rijeci, 30. marta 1942. godine u Zemun, a zatim sam dospjela i ovdje u Beograd. Nijemci su nas iščupali iz ustaških zločinačkih kandži.”

U Beogradu, 17. aprila 1942. godine
Arhiv Jugoslavije, Beograd, fasc. 922.

Jelena Basarić s.r.

Mane Čanak
Ostrvica – Kuzmanovača
Lički Osik
Gospić

“Slom i kapitulacija Kraljevine Jugoslavije zatekla me na odsluženju vojnog roka u Šibeniku. Pet dana nakon toga nekako sam uspio doći kući u Kuzmanovaču. Odmah sam saznao da hrvatske ustaše patroliraju selima i da hapse Srbe, i da su već u Širokoj Kuli pohapsile više od 10 ljudi. Samo osam dana nakon moga dolaska kući dolaze komšije ustaše: Mile Rukavina Baćak, Ivan Obućina Mušlija i neki Nikola iz Perušića. Tražili su da im predam oružje i vojnu opremu. Oružje nisam imao, a vojnu opremu nisam htio predati, sakrio sam je i rekao da sam došao kući u civilu. Pretresli su kuću i našli vojničke cipele i dvije košulje. Mene su svezali žicom i povelu, a nađene cipele i košulje ponio je jedan od njih. Moja supruga koja je ležala u krevetu poslije poroda, ustala je i krenula za nama kukajući i moleći ih da me puste, jer smo tada imali troje djece. Vodili su me tako svezanog oko 2 kilometra, a moja je žena išla stalno za nama i preklinjala ih da me puste, jer nisam nikom ništa skrivio. Najednom su zastali, odvezali me i pustili.

Međutim, nedugo iza toga, već na sam Vidovdan, 28. juna 1941. godine, pošao sam komšiji Staniši Čoviću. Sa mnom je išao i Ilija Vujnović Bracija. Srele su nas ustaše, isti Mile Rukavina i Ivan Obućina i uhapsili nas. Nisu nas vezali već su nam rekli da smo uhapšeni i da nas vode u Janjče, udaljeno oko 50 kilometara. Kad smo ih upitali zašto nas vode tako daleko kad imaju bliže ustaške vlasti – u Perušiću. Sjećam se da nam je tada Mile Rukavina rekao da bismo se u Perušiću loše proveli, a da će nas iz Janjče već sutradan pustiti kući. Jako sam se uplašio jer sam ranije čuo da na Janjči ima bezdana jama gdje ustaše ubijaju Srbe i bacaju ih u bezdanušu.

U Janjči ustaše su nas zatvorile u podrum žandarmerijske stanice u kom je već bilo zatvoreno 30 Srba iz sela: Borčića, Uzelaca, Pejnovića, Štakića i drugih čijih se imena ne sjećam. Među zatočenicima bio je i jedan Srbin s Korduna koga su ustaše uhapsile negdje na putu. Nakon 5 do 6 sati u podrum je ušlo nekoliko naoružanih ustaša koji su nas povezali lancima, izveli iz podruma, potovarili u kamion koji je došao iz Zbirnog ustaškog logora u Gospiću. Pratile su nas ustaše i naredili nam da polegnemo. Tako su nas dovezli u dvorište kaznionice u Gospiću, a zatim zatvorili u ćeliju na drugom spratu. Prilikom zatvaranja evidentirali su nas u neku knjigu. U ćeliji smo proveli punih šesnaest dana. U ćeliji su svaku večer oko 19 sati ulazile ustaše, stari oko 25 godina i tukli nas kundacima i drugim predmetima koji su im se našli pri ruci.

Negdje sedamnaestog dana boravka u kaznionici izvele su nas ustaše u dvorište u kom se nalazilo 200 do 250 Srba. Tu sam vidio nekoliko poznanika iz Vreпча: Branka Cetinu, Savu Zoroju, zatim mornaričkog podnarednika Đekića iz Divosela, Jovu Vlajsavljevića, Milu Vučkovića, Glišu Novkovića i još više drugih čijih se imena više ne sjećam.

Ustaše su nam naredile da izvučemo kaiševe iz hlača, i tko je imao bolje cipele, ili neki drugi bolji komad odjeće, također je morao skinuti. Za to vrijeme sa prozora kaznionice gledali su nas talijanski vojnici i bacali nam neke male kruške. Tu u dvorištu odvojile su ustaše jednu grupu od 30 do 40 Srba, među kojima sam bio i ja, nevezane utovarile u jedan autobus i prozvali nas iz one knjige u koju su nas upisali prilikom zatvaranja. Dovezli su nas u hrvat-

sko selo Trnovac i istovarili ispred trgovine, podno jednog uzvišenja na kojem je katolička crkva. Po izlasku iz autobusa ustaše su nas vezale lancima za ruke, dvojicu po dvojicu, i zadržali nas tako sve dok nisu i se ostale iz dvorišta kaznionice dovezli do nas. Povezane su povezali i jednim uzdužnim lancem i povelili nas bosa po onom kamenjaru oko 13 sati uz Velebit prema selu Jadovno. Sa mnom je bio povezan Glišo Novković, rodom iz nekog sela kod Studenaca.

Pred logor smrti Jadovno smo stigli nekom šumskom stazom u predvečerje. Pratili su nas ustaše u oficirskim uniformama Jugoslavenske vojske s ustaškim oznakama. Jedan od pratnje bio je Pave iz Brušana koji je bio sa mnom na odsluženju vojnog roka, ali me nije htio prepoznati.

Vezane uveli su nas kroz jedan uži otvor u žicu kojom je bio ograđen logor i odriješili nas. Tu nam je komandant logora, ustaša Rude Ric održao govor. Da se on tako zvao, rekao mi je Glišo Novković, kao i to da je prije rata bio učitelj u Podlapači. Ric nam je rekao da se u prvo vrijeme za jelo poslužimo porcijama logoraša koje smo tu zatekli i da napravimo ležajeve od mahovine i lišća u vidu sova.

Srbi logoraši koje smo zatekli, imali su neka drvena korita iz kojih su jeli, a Židovi i Hrvati neke limenke i lavore. U logoru sam ponovo susreo nekoliko poznatih Srba, među kojima i Branka Cetinu iz Vrebca. Mene je prepoznao jedan ustaša kojeg sam upoznao prije rata. Prišao mi i upitao od kuda sam, a kad sam mu rekao, onda me udario nekoliko puta kundakom. Bilo je tu ljudi iz raznih krajeva, čak iz Bosne i Hercegovine – od Bugojna, Petrovca, Krupe, Vlasenice, Sarajeva, Mostara i čak iz Foče. Sjećam se i jedne skupine Dalmatinaca, odjevenih u nekakva plava radnička odijela. Njima nije smio niko prilaziti, a imali su, koliko sam mogao primijetiti, i neki posebni tretman i prave porcije za jelo. Bili su to Hrvati, koji su ubrzo pušteni, ali ne svi.

Logor se nalazio u nekoj uvali na Velebitu i bio je ograđen bodljikavom žicom visine oko 2,5 metra. Na sredini logora nalazila se jedna vrtača oko koje su logoraši navozili zemlju. Vrtčača je služila kao zahodska jama za logoraše.

Oko logora bila je postavljena ustaška i domobranska straža, raspoređena tako da je otprilike na svakih deset metara bio jedan

stražar. Straža je bila raspoređena izvan logorske žice. Na svakom ulazu u logor bila su po dva stražara, a sa svake strane bila je postavljena slika Ante Pavelića. Nedaleko od ulaza bila je neka nadstrešnica, pokrivena limom, u kojoj bi odmarala smjena straže. Nedaleko od nje bile su dvije drvene barake: u jednoj je bila kancelarija Rude Rica, a u drugoj su spavale ustaše i domobrani. Kako i gdje su se ustaše hranile, nije mi poznato, a mi logoraši kuhali smo nekakvu hranu (ili, bolje reći, vodu od pasulja) u samom logoru, nedaleko ogradne žice.

Dok sam bio u logoru, ustaše su izvodile skupine od 20 do 30 logoraša da sakupljaju granje i mahovinu od čega bi u logoru pravili 'sove' za spavanje. Ove grupe uvijek su pratile po dvojica ustaša.

Istoga dana, kada su dovele moju grupu u logor, navečer sam sa još jedanaesticom išao sa nekim kazanima po vodu. Pratila su nas dvojica naoružanih ustaša, a kad smo stigli do izvora, tamo su nas tukli i pri povratku u logor tjerali da pjevamo četničke i komunističke pjesme. Sjećam se da su tada ustaše natjerale Savu Zoroju iz Vrebca pa pjeva: "Paveliću, živila ti ruka, što ti ubi srpskoga hajduka".

Drugog dana sam, u grupi od oko trideset Srba, tri puta izlazio iz logora na sakupljanje granja i mahovine, uz pratnju ustaša. Kada smo se treći put vraćali u logor, dvadeset do trideset metara od ulaza, ja sam se odlučio da pobjegnem. Skočio sam u stranu, preskočio neku kamenu ploču i potrčao. Jedan od ustaša ispalio je dva metka za mnom. Nastavio sam da trčim u pravcu zapada i izbio na najvišu čuku Velebita, odakle sam ugledao more i zaključio da se nalazim negdje istočno od Karlobaga.

Na tom predjelu nije bilo šume pa sam se malo povratio natrag, a zatim krenuo kroz šumu i izašao između Trnovca i Pazarišta. Približio sam se jednoj kući i čuo razgovor muža i žene, koju je on zvao Luja. Nisam im se javljao, bili su Hrvati, već sam se ponovno orijentirao prema brdu Oštra, prešao preko bara i tri puta preko neke vode koja je jako vijugala. Na barama sam naišao na neki tori, pošto je već bila blizu noć, a i kiša je padala, uvukao sam se u kućicu za psa i u njoj zaspao.

Pred zoru probudio me razgovor nekih ljudi koji su sa sjekirama išli u pravcu šume. Po njihovom govoru zaključio sam da su Srbi i da sam negdje blizu Divosela. Ljudima se nisam javljao, već sam došao do neke kuće pred kojom je stajala jedna ženska. Pitao sam je kako ću najlakše stići u Počitelj. Ona mi je pokazala put. U Počitelj je bila udana moja sestra. Stigao sam kod nje i ona mi je dala oputare da obujem. Ubrzo je u kuću ušla njena kćerka i rekla da su ustaše došle u selo. Ona me izvela iz sela u njive gdje je kosio njen otac, a on mi je pokazao put za Vrebac. Kada sam prešao željezničku prugu, naišao sam na Danu Dragosavca koji mi je pokazao pravac za moje selo Kuzmanovaču. Negdje pred noć došao sam svojoj kući. Najeo se, uzeo ćebe i otišao u šumu gdje sam se skrivao do ustanka. Otišao sam u prvi partizanski odred... “

Mane Čanak je poginuo kao hrabri partizanski starješina u borbi za slobodu svoje domovine Jugoslavije, godine 1944.

Svjedočanstvo zapisala Komisija za ratne zločine 1944. godine.

Branko Cetina
Vrebac – Medak
Gospić

“Odmah nakon proglašenja Nezavisne Države Hrvatske, 12 do 14 ustaša dolazi u naše srpsko selo Vrebac i uspostavljaju svoju hrvatsku vlast. Smjestili su se u naš Sokolski dom. Ustaša iz Gospića Zvonko Pezelj, bio im je vojni starješina, a idejni i duhovni vođa Tomo Župan Tomiša iz hrvatskog nam susjednog sela Barlete.

Ubrzo po dolasku u selo ustaše, pod raznim izgovorom, počinju da hvataju prvo uglednije domaćine, Srbe intelektualce, sveštenike, učitelje, viđenije mladiće i radnike; koji su se u ratnom metežu vratili svojim kućama. Uhapsili su i moga oca i odveli, te ga ubili u logoru Slana na otoku Pagu. Od dolaska u Vrebac, pa sve do mog hapšenja, stalno su pratili moje kretanje i pratili, a imao

sam tek nepunih 18 godina. Dana hapšenja tačno se ne sjećam. Bilo je to negdje pred kraj juna 1941. godine kada sam pošao u trgovinu da kupim cigarete i još neke stvari. Pred samom trgovinom presrela me ustaška patrola, uhapsili su me i odveli u zatvor koji se nalazio preko puta – u podrumu kuće Save Dragosavca, oca Dušanova. Istoga dana zatvorile su ustaše i Milu Mandarića iz Vreba i Savu Zoroju iz Pavlovca, a iz Mogorića dotjerale su i zatvorile Milju Vučkovića i Jovu Maljkovića Mačkića. U zatvoru su nas držali sedam dana i za to vrijeme nisu nas tukli. Sedmi dan po naređenju Tomiše Župana pustili su iz zatvora Milu Mandarića, a nas četvoricu vezali nekim kanapom dva po dva, utovarile u zaprežna kola ovdašnjeg seljaka Mane Božića i odvezle u ustaški Zbirni logor u Gospiću. Kad smo stigli u Gospić ustaška pratnja, predala nas je ustašama u gospićkoj kaznionici. Strpali su nas u jednu ćeliju na prvom spratu gdje je već bilo zatečeno desetorica Srba iz okoline Ličkog Petrovog Sela i Bihaća. Nakon tri dana premjestili su nas u drugu ćeliju, s prozorom okrenutim prema dvorištu, koja je bila nešto prostranija. U ovoj ćeliji smo prvi dan mogli i da legnemo na patos, ali već drugi dan dotjerale su ustaše veću grupu Srba i nekoliko Hrvata iz Zagreba. Iz te grupe sjećam se Stjepana Kučića (mislim da sada živi u Zagrebu).

Već slijedećeg dana ustaše su dovele jednu veću grupu Srba s Dvora na Uni iz Banije i jedan broj njih nagurale u našu ćeliju. Ovi su ljudi jedva stajali na nogama, a po tijelu i licu imali su mnogo krvi i krvavih ožiljaka po čemu se vidjelo da su ih hrvatske ustaše prethodno mnogo tukle i mrcvarile. Negdje predvečer istoga dana u našu ćeliju upali su naši mučitelji – ustaše. Bili su to mlađi ljudi, negdje između 20 i 30 godina. U rukama su imali štapove dužine oko pola metra i njima počeli nemilosrdno da mlate koga su gdje stigli, a najviše Banijce, pošto su bili prvi do vrata. U ovoj ćeliji bilo nas je 25. Bili smo nabijeni jedan do drugoga i morali smo stajati i danju i noću jer nije bilo mjesta da sjednemo. Sutradan su nas izveli na dvorište i dok smo šetali u krug, ustaše su nas udarale nogama, nekoga šakom, a nekoga drvenom toljagom. Jednoga Banijca udarali su po glavi tako da je pao obliven krvlju. Ustaše su ga odvukle pod česmu u dvorištu i polile vodom. Vraćajući se u ćeliju

nosili smo ovog premlaćenog Banijca, uz njegove jauke i teške boli. Navečer su ovoga i još nekoliko Banijaca odveli iz ćelije i više ih nismo vidjeli, a više nas ni u šetnju nisu izvodili.

U kaznionici su nam davali jednom dnevno jesti – naizmjenu: jedan dan malo pasulja, a drugi dan kašu. U ćeliji se nalazila i kibla za vršenje nužde tako da iz ćelije nitko nije mogao izlaziti. Svako večer su ustaški banditi ulazili u ćelije i batinali zatvorenike, a da se ne bi čuli jauci i zapomaganje žrtava, na dvorištu su ustaše zvonile nekakvim zvonima ili snažno udarale po težim metalnim predmetima, što je prigušivalo jauke zatočenika. Poslije tih premlaćivanja u dvorište kaznionice dolazio bi kamion, a onda bi iz ćelije izvodili zlikovci grupe zatvorenika, tovarili ih u kamion i odvozili za nas tada u nepoznatom pravcu, ali se nisu vraćali. Kako se to uglavnom odvijalo noću čuo sam uvijek kako su ustaše urlale: “Ulazi!” i “Penji se!”.

Jedanaesti dan boravka u gospićkoj kaznionici sve nas iz moje ćelije ponovo su izvele ustaše u dvorište, u šetnju. Tek što smo napravili jedan krug, a u dvorište su ušli kamion i jedan manji autobus. Ustaše su vezale dvojicu po dvojicu i gurale nas u kamion. Kad su napunile kamion, ostale su ubacile u autobus. Dok su vezale Srbe i gurali ih u kamion, jedan ustaša prišao je jednom stasitom Banijcu, izrazito brkatom i isčupao mu brk. Čovjeka je oblila krv, a kada se počeo brisati, ustaški krvnik ga je udario nekoliko puta šakom u nos i u stomak. Autobus je vozio nama poznati Hrvat, Luka Polić, sin Frane Polića, trgovca iz Gospića. Zapitao sam ga, kuda ćemo? Međutim, on je okrenuo leđa i nije mi htio ništa reći.

U kamion i autobus, tom prilikom, utovarile su ustaše između 70 i 80 Srba. Kamion i autobus pratile su namrgođene ustaše, nama neki dobro poznati nam komšije. Krišom sam primijetio da se krećemo Kaniškom ulicom, u pravcu Karlobaga.

Nakon nešto više od pola sata vožnje stigli smo u hrvatsko selo Trnovac. Iznad katoličke crkve, na okuci puta koji se penje u pravcu Velebita i hrvatskog sela Jadovnog, ustaše su nas iskrcale. Tu nas je dočekala povećća grupa ustaša koji su odmah priskočili onima koji su nas dopremili i pomogli im da nas povežu nekom crnom

žicom dvojicu po dvojicu, a onda jednim lancem čitavu kolonu po dužini. Tako povezani čekali smo oko dva sata vremena sve dok ustaše nisu autobusom i kamionom dovezle i drugu grupu iz gospičke kaznionice, povezali ih kao i nas i povelili po onom kamenjaru prema logoru smrti Jadovno na Velebitu. Ispred sela Jadovnog smo stajali petnaestak minuta, a za to vrijeme ustaše su Hrvati ovoga sela častili rakijom. Nakon ovoga "odmora" krenuli smo u Velebit prema logoru smrti Jadovno nazvanog po ovom spomenutom selu.

Bio sam vezan sa Savom Zorojom i dok smo išli u šumu, mislili smo da će nas u njoj pobiti. Nekako istovremeno pomišljali smo i na bjekstvo. Nas dvojica namjeravali smo to učiniti još na putu iz kaznionice u Gospiću. Kroz šumu su nas vodili šest do sedam kilometara, a zatim skrenuli šumskom stazom udesno od puta. Nakon petsto-šesto metara hoda stazom začuli smo žamor ljudi, a zatim smo ugledali logor. Bio je ovalnog oblika i opasan sa tri ili četiri reda bodljikave žice koja je djelomično bila prikovana za stupove, a djelomično za živa stabla. Ulaz u logor bio je u stvari prolaz kroz bodljikavu žicu, širine 1 – 1,5 metar. Ispred samog ulaza u logor dočekao nas je upravnik logora Rude Ric s još jednim ustašom. Kako je kolona prilazila, njih dvojica su nas popisivala – ime i prezime, godina rođenja i mjesto odakle je tko. Takav popis ustaše su vršile i onda kada su nas zatvorile u kaznionicu u Gospiću. Pošto su popisale podatke, odriješile su nas i ugurale u logorsku žicu. Kada su nas sve strpale u logor, bilo je već tri sata poslije podne. Čitavog dana nismo dobili ništa za jesti. Po mojoj procjeni u logoru smo zatekli nešto više od 500 ljudi Srba i Židova iz Zagreba, Karlovca, Bihaća i drugih mjesta ND Hrvatske. Izgledalo mi je da je logor tek osnovan, možda prije desetak dana, pošto su još bili svježiji tragovi ograđivanja i drugih radova u njemu. Već u prvi sumrak čuli smo iz pravca kojim smo došli podužu pucnjavu. Pobile su ustaše treću grupu koju su vozili u logor još na putu, jer su kamioni došli u sumrak prazni i krvavi do logora.

Na sredini logora zatekli smo poveću gomilu kamenja koju su, najvjerojatnije, prethodnih dana po logoru sakupljali zatočeniци. Lijevo od ulaza u logor, izvan žice, nalazila se poveća vrtača – udubi-

na, a nedaleko nje bila je jedna drvena baraka u kojoj su boravile i spavale ustaške zvijeri. Malo dalje od te barake, također lijevo od ulaza nalazila se nadstrešnica, pokrivena uglavnom granjem, u kojoj se u početku kuhalo za ustaše, a kasnije i za nas logoraše.

Za vrijeme mog boravka u logoru, po naređenju ustaša i domobrana, mi logoraši smo na gradu logora dodali još nekoliko reda bodljikave žice tako da je njena visina dosegla više od dva metra. U krugu logora sjekli smo stabla i iznosili ih izvan logora. Od drva napravili smo, također, van žice dvije stražarske osmatračnice: jednu na južnoj, a jednu na sjevernoj strani logora. Unutar logora nije bilo nikakve barake niti nadstrešnice pa smo mi logoraši boravili pod vedrim nebom, na zemlji, kori drveta, ili običnoj grani sjedili i spavali. Drugog dana boravka u logoru po deseterica Srba dobila je od ustaša jednu sjekiru i svaki od njih komad drveta. Naredili su nam da napravimo drvena korita iz kojih ćemo jesti. U ta korita dobivali smo jednom dnevno nešto malo kaše, a logoraši Židovi i Hrvati primali su kašu u nekakve šerpice i limenke.

Logor su obezbjeđivali ustaški i domobranski stražari, raspoređeni na četiri stražarska mjesta i to: na svakoj osmatračnici po jedan i jedan na ulazu. Ukupno obezbjeđenje logora, dok sam ja bio u njemu, činilo je tridesetak ustaša i domobrana. Iz logora su svaki dan izvodili po jednu grupu od 10 ljudi u pravcu sjeveroistoka, pod pratnjom stražara, po vodu. Gdje se tačno nalazila voda, nije mi poznato, pošto nikad nisam išao po nju. Također svakodnevno, iz logora su ustaše izvodile grupu Srba u šumu da sjeku drva i tešku građu koju su onda donosili u logor da bi od nje pravili neke objekte – barake.

Predvečer, drugog dana mog boravka u logoru, ustaše su prozvale oko 30-40 ljudi podijelili ih u manje grupe od 8-10 i pod pratnjom odvele ih stazom kojom smo dovedeni. Nakon sat do sat i pol vremena, čula se pucnjava, ali od zapadnog pravca od logora, negdje iz smjera skretanja šumskog puta ulijevo (gdje su nas skrenuli na stazu kojom smo došli u logor). Nedugo poslije prestanka pucnjave ustaše su se vratile u logor. (Pobile su ih uz put iznad bezdana na Grginom brijegu).

Znali smo da ubijaju i da će nas sve pobiti. Niko se svejedno nije odlučivao na pojedinačni ili masovni bijeg od sigurne smrti. Ljudi su bili ko ovce, mirni, trpjeli su i nadali se mogućem životu.

Svaki put kad bi ustaše formirale grupu logoraša za sječu drva, ja i Sava Zoroja gurali smo se što bliže kako bismo uspjeli izaći van logora. Trećeg dana ja sam se ugurao u grupu, ali pošto nije uspio Sava i ja sam se povukao iz grupe za izlazak nazad u logor.

Toga dana logor je obišao veliki župan, krvnik Like i Gacke, Jurica Frković s još dvojicom ustaša i jednom ženom. Svih četvero bili su u ustaškoj uniformi, a u pratnji Rude Rica, koji im je nešto objašnjavao, prošetali su logorom. Do ulaza u logor s njima su došla još dvojica ustaša i tu ostali u razgovoru sa stražarima.

U jednom trenutku, dok su ovi šetali logorom, nešto su zastali i Sava ih je zamolio da mu dadu cigaretu, pa je jedan ustaša izvukao cigaretu i bacio mu onako cinički. Žena koja je bila sa županom, sjećam se da je bila srednjeg rasta i široke glave. Ustaše su svakog dana dovozile nove žrtve i svakog dana ih odvodile iz logora i ubijale. Pucnjava nije prestajala. Za vrijeme mog kraćeg boravka u logoru Jadovno nije još bilo žena i djece. Samo nakon tjedan dana boravka u logoru, Sava i ja smo uspjeli da se uguramo u grupu koja je određena za sječu drva. Povele su nas ustaše na istočnu stranu logora i dale svakoj dvojici po jednu sjekiru, pa smo na smjenu sjekli. Čuvala su nas dvojica naoružanih zločinaca – ustaša, a u neposrednoj blizini bio je stražar koji je s te strane obezbjeđivao logor. Oborili smo jedno drvo i počeli kresati granje. Ustaše su u tom času nešto pričale i pripravlale cigarete, a pošto nas je krošnja oborenog drveta zaklanjala od njihovog pogleda, bacili smo sjekiru i dali se u bijeg.

Bilo je to oko deset sati prije podne, jednog lijepog sunčanog ljetnog dana, koga do smrti neću nikad zaboraviti. Trčeći kroz šumu i bujad prešli smo oko 300 metara a da stražari nisu primijetili da nas nema. Tek tada smo čuli iza nas veliku galamu i pucnjavu na što smo još ubrzali trčanje samo da se što više udaljimo od logora smrti i ustaških koljača.

Tek nakon jednog sata trčanja kao zvijeri kroz šumu zastali smo, orijentisali se i krenuli u pravcu vrha Velebita i Karlobaga. Na

vrh Velebita izbili smo oko 12 sati. Odatle smo uočili put kojim smo dovezeni u logor i hrvatsko selo Jadovno. Tako smo se ponovo orijentisali. Tražili smo vodu, bili smo jako žedni i, kad je nigdje nismo našli, grizli smo list da bar malo ublažimo žeđ. Spuštali smo se niz Velebit, ka selu Trnovcu. Ispred Trnovca primijetili smo jedan izvor i naizmjenično u par navrata popili po malo vode, pokvasili lice i u šumi se malo odmorili. Bilo je oko 3 ili 4 sata poslije podne.

Pošto smo morali obići ustaško selo Trnovac i preći dosta dug put do Divosela, nastavili smo da se krećemo donjim rubom šume, osmatrajući sela. Idući tako šumom naišli smo na starijeg muškarca i mlađu ženu koji su sakupljali suvi list. Mi smo se uplašili njih, a oni nas. Žena je počela dozivati muškarca pa smo pobjegli u pravcu sela Brušana. U prvi sumrak prešli smo preko bara između Ličkog Novog i Velebita i negdje kasno u noći došli u Divoselo – u kuću Janka Rajčevića. Ispričali smo mu tko i od kuda idemo, pa smo ga zamolili da nam dade nešto za jesti i pusti nas da odspavamo kod njega nekoliko sati, do pred zoru, Janko i njegova majka dali su nam jesti, a zatim nas je on poveo na štalu gdje smo spavali dok nas nije razbudio u prvo svanuće, a onda nam je dao doručak, nakon čega smo produžili u pravcu sela Ribnika. Kako je bila magla ispred sela Ornica, naišli smo na kuću Paje Ciganina, ustaše. Od njegovih pasa branili smo se kamenjem. U tom momentu Pajo je izašao iz kuće psujući nas, a kad je vidio da smo se dali u bijeg, opalio je nekoliko zrna iz puške za nama.

Kad se magla podigla, zatekli smo se na prostoru između Bila-ja i Ribnika. Ispred nas se ispriječila rijeka Lika. Preplivali smo je i izbili na cestu, za trenutak sačekali dok su prošli talijanski kamioni, a potom je pretrčali. Ostalo nam je još da pređemo željezničku prugu, ali smo se već bili malo opustili, usporili hod i razgovarali. Odjednom je među nas s leđa upao jedan vakman na biciklu. Ne silazeći s bicikla pitao nas je tko smo i zatražio nas isprave. Sava se u tom momentu brzo snašao i iz okreta udario ga šakom u glavu, tako da se ovaj odmah strovalio na zemlju, zajedno s biciklom. Pokušali smo da mu uzmemo pištolj. Odjednom se začula vika, velika galama i, kad smo se osvrnuli u tom pravcu, vidjeli smo gru-

pu seljaka iz hrvatskog sela Bilaja koja je pošla na kosidbu. Ponovno smo pobjegli i u vrlo kratkom periodu pretrčali prugu. Tek kad smo se udaljili, legli smo da osmotrimo šta se dešava iza nas. Seljaci su i dalje bili u gomili oko vakmana, ali nitko nije trčao za nama.

Tu smo se Sava i ja rastali uz dogovor da se sutradan nađemo u planini na Čardaku. Sava je krenuo desno prema Pavlovcu, a ja pravo u svoje selo u Vrebac. Znao sam da bi mi bilo opasno otići u selo pa sam na prilazu selu zamolio jednu djevojku, koja je čuvala stado, da mi donese nešto hrane. Djevojka je otišla i uskoro mi je njena majka donijela jelo. Dok se ona čudila otkud sam ja tu, jer je znala da su me odvele ustaše, u selu se začuo zvuk kamiona, a ubrzo i pucnjava kod moje kuće. Ustaše su u selu ubijale pse koji su lajali na njih. Odmah sam zaključio da su podigli potjeru za mnom, pa sam ovim dvjema mojim komšinicama rekao da nikome živom ne govore da su me vidjele, i ja sam pobjegao ka rijeci Jadovi gdje sam se sklonio u jedan džbun i tako proveo dan.

Tokom noći sam se prebacio u planinu. Ustaše su opkolile moju kuću i držale zasjedu punih 10 dana i noći. Čitavo to vrijeme mojim sestrama i baki nisu dozvoljavale da se udaljavaju iz kuće.

Do početka ustanka, Sava i ja skrivali smo se u planini, a ustaše su raspisale potjernicu za nama i ponudile visoku nagradu u Vrepcu onome tko nas uhvati ili ubije. Danas sam penzionisani pukovnik NOV Jugoslavije i nosilac Partizanske spomenice 1941.

Danas, ove 1988. godine, moj doktore Đuro, plašim se naše dalje sudbine...”

Svjedočanstvo Branka Cetine zapisao sam na Velebitu, na mjestu ustaškog logora Jadovno maja 1988. Pričao mi je opširno i pokazivao dijelove logora i bezdane jame uz sami logor, gdje su ustaše ubijale zatočenike i bacale u bezdanuše. Opširnije vidi: Dr. Đuro Zatezalo, Kompleks ustaških logora smrti Jadovno.

O zločinu u Brakusovoj Dragi, zaseoku između Zalužnice i Vrhovina u Lici, 12. juna 1944. svjedoče:

Sofija Uzelac, rođena Brakus, Stevo Gece Brakus i Žarko Uzelac.

Odlaskom Šeste ličke proleterske divizije "Nikola Tesla" krajem 1943. godine na borbeni zadatak u Bosnu, Crnu Goru, Sandžak, za oslobođenje Beograda i završne borbe za konačno oslobođenje zemlje, kao što su borbe na Sremskom frontu, pa sve do završnih bitaka za glavni grad Hrvatske, Zagreb, u njihovoj rodnoj Lici smanjena je borbena snaga partizanskih jedinica.

Taj period njenog odsustva, od 1943-1945. godine, a naročito 1944, iskoristile su njemačke okupacione i ustaške kvislinške snage. One su ponovno zaposjele sve važnije komunikacije u otočkom i brinjskom kotaru te znatno ojačale na području Gospića odakle su upadale na dotad oslobođena srpska sela i uništavale sve što još do tada nije bilo uništeno.

Srpska naselja na teritoriji kotara Otočac i kotara Brinje ostala su gotovo nezaštićena i izložena potpunom uništenju.

Ustaške jedinice 19. Mesićeve bojne nenadano su upadale u dotad oslobođena srpska naselja i vršile pojedinačne i masovne pokolje srpskog življa, neviđenih razmjera.

U zaseokuu Divjaci, u Škarama, početkom aprila 1944, ustaše Mesićeve bojne nožem su masakrirale 17 muškaraca, žena i djece. Gotovo istovremeno opkolile su zaseoke Bige, Gulane i druge u okolini Donjeg Babinog Potoka i poklale 128 seljaka, većinom žena i djece, a 30 ranile koji su bježali iz toga užasa i svojih zapaljenih kuća. Tom prilikom su "junaci" Mesićeve bojne porodicu Bude Bige od osam članova zatvorile u njihovu vlastitu kuću, poklale ih, polili benzinom i zapalili.

Istovremeno, samo stotinjak metara dalje, "vitezovi" iste ove bojne izveli su iz njihove kuće porodice Nikole i Bude Erera od jedanaest članova te ih pred njihovim domovima redom noževima izmasakrirali a potom mrtve složili jedne na druge. Zaklanu djevojčicu Milicu, staru devet mjeseci, stavili su na grudi mrtve majke Marte rugajući se i tako njihovoj zločinački skrojenoj zloduhoj životnoj sudbini.

U Sječivici, zaseoku Turjanskog, zaklale su ustaše 30 srpskih seljaka i zapalile sve njihove kuće. Ivan Arbanas Vanja je u Zborniku Kotar Gospić i kotar Perušić u NOR-u, 1941-1945, na strani 372. i 373. zapisao: "Godine 1944. u kosinjskoj općini ustaše su u lipnju i srpnju organizirale pravu hajku na srpsko stanovništvo Krša, Mlakve, Studenaca i druge zaseoke. Iznenada su upadale u sela i sve, koje bi pohvatale, odmah su ubijale, trpale u kuće i palile... pljačkale su imovinu i spaljivale sve što je gorjelo. Radile su to sistematski kao i augusta 1941. godine namjeravajući da ta područja potpuno očiste od srpskog stanovništva... Tako su u Studencima, u zaseocima Sitvuka i Pražića, pobile i poklale 18 srpskih seljaka, uglavnom žena i djece. U Dulibi i Kršu ubile su 38 Srba. Pobjijene u Dulibi spalile su u kući Petra Munjasa.

Istrebljivanje ustaše su sistematski provodile čitave te godine. Ustaše su 14. prosinca 1944. opkolile Docin Gaj i još nekoliko susjednih zaselaka i u njima pohvatale i pobile 67 srpskih civila..."

U posljednjoj godini Drugog svjetskog rata ustaše su samo na području općine Gospić i općine Perušić pobile 867 srpskih seljaka od kojih su februara i marta 1945. njih 116 nakon mučenja objesile u Gospiću. Tako su i u posljednjoj godini antifašističke borbe nestajala srpska naselja i svirepo ubijano njihovo stanovništvo kako u Lici, tako na čitavom području Nezavisne Države Hrvatske, poglavara Ante Pavelića.

O tom genocidu zapisao sam 2. augusta 1990. godine svjedočenje preživjelih mještana iz zaseoka Brakusova Draga, smještenog između Zalužnice i Vrhovina u Lici, do 1944. lijepog malog naselja sa 17 domaćinstava, a sada, 2002. godine, nepostojećeg.

Prema izvornim arhivskim dokumentima i svjedočenju preživjelih, Brakusovu Dragu opkolile su ustaše već spomenute 16. ustaške bojne zapovjednika Mesića ujutro oko osam sati 12. juna 1944. godine. Zatekle su gotovo sve žene, muškarce i djecu kod njihovih kuća, osim nekoliko pastira koji su već bili izveli stoku na pašnjake u okolini svoga sela.

Išle su ustaše, među kojima i poznate komšije iz susjednih hrvatskih naselja iz okolice Brinja, od kuće do kuće i sazivale

mještane Brakusove Drage da dođu u prostranu drvenu kuću Branka Brakusa, gdje će im, kako su govorile, održati govor i dati im važne obavijesti. Kada su se stanovnici sela okupili u kući, ustaše su oko iste postavili mitraljeze da ne bi netko mogao pobjeći a zatim su upadale među nemoćne, prestrašene i izbezumljene, kundačili ih, klali i boli svojim specijalno izrađenim i podešenim noževima za takva razbojstva.

Nastao je plač djece, gromoglasan jauk majki, očajno zapomaganje baki, djedova... Zatim tišina. Tek pokoji znak izdišućeg života.

Kada su se dovoljno nasladili tuđim patnjama, ustaše donesoše slamu, naslađajući se oko kuće a vrata zaključaše i prozore zatvoriše. Tada su zapalile kuću i iz mitraljeza pucali po istoj, po iznakaženoj živoj ili još poluzivoj djeci, njihovim majkama, očevima i djedovima. Njih 57. Gotovo svi stanovnici zatečeni u selu izgorješe u jednom danu zajedno s kućom Branka Brakusa Đide. Opljačkaše srpska imanja, stoku pohvataše i odagnaše. Uvjereni da su svoj "posao" uspješno "viteški" izvršili i da nitko nije preživio zapališe sve kuće u selu i odoše pjevajući.

Međutim, troje ih je uspjelo preživjeti i ispričati o monstruoznom zločinu.

Sofiju Uzelac, rođenu Brakus, staru 78 godina, našao sam u njenoj skromno obnovljenoj kući u Brakusovoj Dragi 2. augusta 1990. godine. Sada u starosti, ali još od te svoje mladosti odjevena u crninu, sa suzama u očima kao da se sve to zbiva ovoga trena, priča tihim drhtavim staračkim glasom: "Oko 9 sati ujutro 12. juna 1944. godine došle su ustaše i opkolile selo, Brakusovu Dragu. Jedna grupa je išla kroz selo i pozivala ljude neka dođu da će biti sastanak. Pošto puška goni morali smo ići. Narod istjeran iz svojih kuća sakupio se kod kuće Branka Brakusa Đide blizu ceste. Sa mnom su bila moja djeca-sinovi, Čedo i Jovo, otac, stric Dane, strina Maša i cura moga brata Nikole.

Kad su nas natjerali u kuću 10 do 20 minuta nismo znali šta je i čekali smo sastanak. Jovo Uzelac je pogledao kroz prozor i vidio što nam se sprema jer su oko kuće ustaše postavile mitraljeze. Najprije je među nas upala jedna grupa ustaša i bila nas noževi-

ma, a poslije toga su počeli pucati po nama i bacati bombe. Kako je koga zakačilo, padao je, ne znaš gdje ti je dijete a ne znaš ni gdje si. Kuću su zapalili kad su čuli da se niko više u njoj ne pomjera. Prije toga je bilo sunce, a tada je počela kiša kad je kuća počela goriti. Bila sam ranjena na 14 mjesta, ali pri svijesti i dosta jaka (imala sam 32 godine), nisam htjela dozvoliti da me uguši dim ili da živa izgorim u vatri. Izašla sam, a ni sama ne znam kako, kroz jedan prigradak kuće. Djeca mi i rođaci ostaše u zgarazi. Nikad ih više nisam vidjela. Rano moja. I drugi ljudi su pokušavali pobjeći, ali malo ranije, ali su bili ubijeni od ustaša koji su pucali iz postavljenih mitraljeza. Onako ranjena i krvava, dovukla sam se do ispod ceste kod nekog kamena i tu čekala. Negdje navečer oko jedanaest sati našla sam se s ocem koji se iz zapaljene kuće lakše ranjen sa Stevom Brakusom uspio izvući. Otišli smo uz teške muke u Zalužnicu kod Steve Uzelca. Ja sam bila smještena kod žene Ljube Popovića dva dana. Tamo mi je Dara Bobić ošišala krvavu kosu i previla rane. U Zalužnici sam ostala sve do oslobođenja, sve dok mi se muž nije vratio iz Njemačke s robije. Kad sam malo prizdravila otišla sam do mjesta na kom su nas ustaše ubijale...”

“Reci mi, teto Sofija, kakvu pomoć primete od države?”

“A šta me pitate? Za pobijenu djecu nikada nisam primala nikakvu pomoć, a tek od 1977. godine primam neku invalidninu – mizeriju i čekam samo da umrem. Jedino me smrt može izliječiti od svih tih muka sjećanja strašnih doživljaja iz moga napaćenog života. Predugo je to trajalo, dijete moje...”, završila je starica sjetnim tonom.

Stevo Gece Brakus se dobro sjeća preživjelih muka i kao da se sve zbililo jučer priča:

“Ujutro 16. juna 1944. godine, ustaše su u naše selo došle kroz tunel. Kod tunela su čobani čuvali stoku. Jedan od njih je bio Žarko Uzelac. Živ je, možete i s njim razgovarati. On je bio izranjavan. Čim su došli, opkolili su selo. Za to vrijeme, ja, Vojkan i Vlado Brakus smo čuvali ovce malo dalje. Sa mnom u naručju bilo mi je najmlađe dijete, sin Đuro star tri godine. Našli su nas u blizini željezničke pruge i povelj govoreći da ćemo ići otkopavati mine kojima je navodno cesta bila minirana. U selu smo našli već saku-

pljen narod i tada nam je rečeno da ćemo ići u logor, a kuće će zapaliti. Kad smo došli do pred kuću Branka Brakusa Đide, počela je padati kiša. Rekli su nam da uđemo u kuću jer nas napolju ne mogu popisivati. Narod je ulazio u kuću, a zadnji je bio Jovo, brat Žarka Uzelca, koji je vidio pripremljene mitraljeze. On nam je rekao da ćemo sigurno svi biti pobijeni. Ja sam držao svoje dijete u rukama, a nešto stariju djecu su u kuću dovele moja žena i moja majka. Kuća je bila građena od tankih brvana pa to nije bila prepreka za mitraljeske rafale. Čim su počeli pucati, dijete mi je klonulo u naručju, bilo je pogođeno, oblila me dječja topla krv. Ljudi su preko mene padali, sav sam bio uprskan krvlju i mozgom Vlade Brakusa. Pao sam u nesvijest. Nakon pucnjave bacile su ustaše bombe i tad me malo zakačilo u nogu, evo ovdje, vidite i sad se dobro pozna. Onda su donijeli slamu i zapalili kuću i u njoj mrtve i polužive ljude. Osjetio sam da je preko mene neko koraknuo, prepoznao sam Mićana Brakusa. Kad nas je dim počeo gušiti, Mićan je iskočio kroz prozor. Ispravio sam se i ja, pa kako više nije bilo pucnjave, krenem za njim. Kroz kapak kuće (otvor za podrum) pored nas uspjele su se izvući: Milica, starica Isaljuša i Anka Brakus sa Nikolicom, djetetom u naručju (sada pravnik, živi u Zrenjaninu), tada je imao nepune tri godine. Napolju sam čuo ustaše kako se jagme koji će više napljačkati i pobjegao u drenjik gdje sam našao starog Mićana kako se zavukao u grmlje, samo mu se noge vide. Čuli smo ustaše kako idu cestom, gone našu stoku i pjevaju svoje pjesme. Tada sam Mićanu rekao da mi život više ne vrijedi i da ću ići u selo neka me ubiju. Povukao me i nije mi dao ustati govoreći kako me ustaše neće odmah ubiti, nego će me najprije mučiti i kopati oči. Sklonili smo se, a suton se pomalo počeo hvatati. Malo dalje se još pucalo, a oko kuće više ne. Selo su zapalili. Gledao sam kako padaju žljebovi sa moje kuće. Sve kuće s gospodarskim zgradama bile su zapaljene, a bilo ih je sedamnaest. Bježeći otišli smo u Žarkovu dolinu i čuli da jauče neka žena. To je bila njegova, Mićanova kći Sofija-Soka, sva krvava kakav sam bio i sam. Bila je ranjena na više mjesta. U vatri kuće su joj ostala dva sina. Starom sam rekao ko je ona, a on se uhvatio za glavu ne znajući kud i kamo bi s njom. Kako se uhvatila noć, a zločinci otišli, vratio sam se u selo da vidim ima

li još netko živ. Nisam čuo nikoga. Rastao sam se od Mićana i Soke koji su krenuli onako krvavi i jadni u pravcu Zalužnice, a ja u zaselak Čelinu. U Čelini sam našao Žarka Uzelca prislonjenog na jednoj ogradi kako jauče i zove ujaka. Od rana se jedva micao. Pričao mi je kasnije da je bio kod goveda kraj tunela i da su preko njega ranjenog i krvavog prešle ustaše misleći da je mrtav jer je pao u aptovinu. S njim je bilo nekoliko čobančića i sve su zlikovci pobili, a on se dovukao do ujakove kuće u Čelinu onako ranjen.

Ja sam otišao kod svog ujaka u Škare gdje sam ostao duže nego što sam mislio. Nakon izvjesnog vremena sam se vratio da vidim zgarišta zajedno s mojim zetom Brankom Vlaštanicom. Došli smo ispod šume jer su okolo bile ustaške zasjede (čuvali su cestu i željezničku prugu). Primijetili su nas i zapucali, ali smo mi pobjegli. Branko i ja smo nakon mjesec dana iskoristili pogodnu priliku i platili jednom kalajdžiji da izvadi sve kosti iz jame u koju su ustaše pobacale i zatrpane mrtva tijela onih koji nisu izgorjeli, kao i kosti sa zgarišta onih koji su u kući spaljeni. On je napravio jedan veliki sanduk i u njega položio kosti. Sanduk smo zatim natovarili na kola, odvezli na groblje u Zalužnicu i sahranili.

Mjesto gdje su kosti naših najmilijih sahranjene ničim nije ni do današnjeg dana obilježeno. Mi preživjeli, kojih nas je ostalo malo, nemamo novaca, a naše države nije ni briga, pa se tako za mjesto naših mrtvih naprosto ne zna. Ustaše koje su počinile ovaj stravični zločin bile su uglavnom iz naših susjednih hrvatskih sela i mjesta. Tako sam jednoga od ustaša koji su nas ubijali samo zato što smo Srbi prepoznao poslije rata. Rodom je bio iz Kompolja, a zvao se Nikola. Poginuo je na traktoru 1989. Prijavio sam miliciji u Otočcu da je on bio u grupi ustaša koji su nas masakrirali i u kući zapalili, ali su mi oni rekli da o tome nikome ne govorim i da ne bi bilo dobro da se sad raspiruje nacionalna mržnja i tako je ostalo. A šta možemo, možda je to i bolje.

Dodite, moj doktore i pogledajte. Evo ovdje na mjestu zločina do danas je ostalo zgarište spaljene kuće. Ničim nije obilježeno. Moguće i zato što je blizu ceste pa bi prolaznicima bilo i uočljivo. A ovako tu raste jedan jasen i nešto džbunja koje nikoga ne podsjeća na naše patnje i stradanja. Istina evo ovdje kraj ceste podignuto je

jedno obilježje, za koje smo sakupili novčana sredstva. Loše je urađen. Pravo ruglo. Na njemu su napisali i laž da su taj zločin učinili njemački okupatori i ustaše. Ma kakvi okupatori. Oni u ovim krajevima nikada tako nešto ni slično nisu učinili. Njemački liječnici su našim mučenicima previjali rane koje su im učinile ustaše baš ovdje u našem selu. Zaliječili su rane Soki i Branku pa i nekim drugim pobjeglim s mjesta ustaškog zločina. Umjesto ovakvog spomenika, puno bi ljepše bilo da su samo mjesto zločina uredili i obilježili, napisali istinu, a na cesti postavili putokaz gdje je, jer je samo 100 metara od ceste pa bi netko sišao i vidio mjesto našeg stradanja. To bi bila istina koja bi odgajala za budućnost..."

"Stevo, ispričaj nam što i kako je bilo poslije rata?"

"...Poslije rata zaposlio sam se u radionici u Vrhovinama, a kada je rasformirana, vratio sam se na svoje zgorište da uredim neki prostor za sebe za stanovanje, jer je sva moja porodica poklana. Najprije sam napravio jednu sobu. U tom poslu su mi ljudi malo pomogli. Od države sam dobio samo nešto crijepa za štalu. Sve ostalo je djelo mojih ruku. Kada sam podigao to malo krova nad glavom, oženio sam se s udovicom iz Zalužnice, Julikom Karleušom. Bila je prava žena. Ona mi je rane zaliječila. Izrodili smo troje djece i sve smo ih školovali. Najstariji sin mi je završio oficirsku školu. Sada je po činu major. Živi u Zaboku, a na službi je u Brežicama. Oženjen je Hrvaticom. Ima jedno dijete i prilikom ženidbe mu nije smetalo što su hrvatske ustaše njegovu malu braću poklale i spalile, a našu Brakusovu Dragu u crno zavile i sa zemljom spravile. Nismo djecu učili da mrze nikoga pa ni one koji su nam takva velika zla nanijeli. Kćer nam je izučila krojački zanat u Otočcu. Dobila je neke papire i otišla u London uz pomoć jednog svog kolege koji je već ranije tamo otišao. Nije mi bilo drago, ali što je tu je.

Drugi sin mi je poginuo u saobraćajnoj nesreći ubrzo nakon kćerinog odlaska, a žena mi je umrla prije osam godina. Opet sam ostao sam. A šta se može, valjda je to morala biti moja sudbina.

U Londonu mi se kćerka udala za jednog Makedonca, dobrog čovjeka. Imaju dvoje djece koja uče našu školu. Ona mi iz Londona prije dođe nego sin iz Zagorja. Vjerovatno ima bolju volju. Jedne prilike sam bio kod nje u Londonu i to kad mi je poginuo sin. Išao

sam da se malo smirim, pa kako nisam naučen na gradski život, jedva sam izdržao tri nedjelje.

Na kraju našeg razgovora ja bih još nešto rekao o današnjem i budućem vremenu.”

“Hajde, Stevo, samo reci!”

“Mislim da se opet sprema zlo. Čujem što se priča u narodu. Kažu da u Hrvatskoj mogu živjeti samo Hrvati. Ja sam malo vremena bio u Engleskoj pa sam vidio i čuo da tamo živi zajedno hiljadu nacija, a zakon je za sve isti što bi nam moglo biti putokaz kako naprijed. Ljude koje srećem također su uplašeni. Samo mislim da se danas narod ne bi dao voditi kao ovce na klaonicu, kao mi nekad. Ipak, mladi nijesu upamtili rat, pa ko će ga znati kako bi se ponašali.

Ovo selo ima mene, dakle nema budućnosti, a osim moje, pokriveno je još par kuća, ali stalnih stanovnika nema.”

Žarko Uzelac, sjeća se dobro toga dana, 12. juna 1944. godine:

“Čuvao sam stoku u blizini željezničke pruge. Tu su još sa mnom bili Dušan i Petar Brakus, Grozda i Slavka Brakus te Anka i Jelka Brakus (preživjela masakr). Kada su vidjele vatru u selu, djevojčice su potrčale kućama i tamo ih ustaše pobiše na najstravičniji način. Igrali smo se kod samog tunela u Dragi i čuli kako se puca iz mitraljeza. U tom času naišle su ustaše i pozvale nas k sebi. Bilo je oko 9,30 sati u jutro, a kiša je lagano padala. Došli smo blizu njih, i oni su nas pitali ima li partizana u tunelu, na što smo odgovorili da nema. Onda sam upitao: Gdje su naši roditelji? Rekli su nam da su otišli u Otočac i da stoku trebamo goniti za njima, što smo mi i učinili. Kad smo došli do glavnog prelaza preko željezničke pruge rekli su nam da sa stokom krenemo kroz usjek. Na kraju usjeka jedan stariji ustaša je zaustavio drugoga koji je nosio puškomitraljez tražeći ga da nas pobije. Ovaj je to odbio rekavši neka ubija onaj kome se to radi, a on neće. Na to je puškomitraljez primio jedan ustaša nižeg rasta i zapucao. Pobjeći se nije moglo jer je usjek bio dug oko 150 i visok 100 metara. Ispred mene je trčao Dušan a za mnom Petar. Pao sam potrbuške i glava mi je bila zaklonjena iza jednog kamena pokraj pruge. Kad me ustaša ranio u

nogu, osjetio sam kao da mi se u nogu zabilo nekoliko eksera i drugo ništa. Čuo sam kako neko lupa po pragovima pruge. To je ustaša trčao za Dušanom jer sam poslije naišao na Dušana mrtvog u krvi. Čuo sam rafal i kamenje kako pršti iznad moje glave. Ustaša se poslije prugom vratio nazad, zaklali su naše blago i odagnali prema Vrhovinama. Ranjen sam bio na šest mjesta i to: kičmu, lijevu nogu na tri mjesta, desnu nogu i ruku. Na nogu nisam mogao gotovo ništa, vidjele su se žile. Kad je sve utihnulo, pomakao sam se i smrčilo mi se pred očima. Malo sam odmorio, došao k sebi i ustao. Negdje oko 20 metara od mene ležao je Petar presječen rafalom preko prsa, a glava mu je bila sva u prašini. Došao sam do njega i kad sam mu stao na nogu pao sam kraj njega. Ležao sam više od pola sata i nisam mogao ustati. Da je Petar uspio napraviti samo još dva koraka, uspio bi pobjeći iz usjeka niz put. Ja sam ipak krenuo niz brdo. Išlo je nekako, ali kad je nastala uzbrdica, stalno sam padao na leđa. Kako sam odlučio da idem u Čelinu kod ujaka, a ne našim kućama, to ne znam objasniti.

Cestu sam prešao oko dva sata popodne. Sunce je grijalo i padala je lagana kiša. Nekih pet metara po prelasku ceste legao sam kraj jednog telefonskog stuba. Na jednom kamenu, udolici, našao sam vode i popio. Cestom su prošla dvojica kola ustaša. Pjevali su i veselili se. Nisu me primijetili. Tada sam se spustio pod kamen jer sam imao još toliko snage. Čuo sam zvona na stoci i pomislio kako se stoka rasula, pa će me na taj način ustaše pronaći. Izvukao sam se ispod kamena, ali sam pao potrbuške. Nijesam se mogao pomaći jer sam izgubio mnogo krvi. Na jednom sam se kamenu napio vode i zavukao u džbun u blizini putića za Čelinu. Ustaše su u selu, čuo sam, gonili stoku, vikali i pucali. Blizu kuća u Čelini stigao sam na zalasku sunca. Trebao sam preći još samo jednu ravnicu, ali dok sam je prelazio, morao sam muke mučiti i polijegati više puta.

Bilo je oko devet sati uveče kad sam se dovukao do ujakove kuće i zvao u pomoć. Međutim, nitko se nije odazivao iako sam čuo da u kući netko priča. Zvao sam ponovno ujnu i tada su opazili da netko zove. Odjednom je preda me izašao Stevo Brakus (koji se izvukao iz zapaljene kuće), uto naiđe ujak i polusestra mi Mileva. Oni su me donijeli u kuću, previli me, dali mi varenike da popijem, zak-

ljučali vrata i otišli da se sakriju, tako da sam noć proveo sam. Ujutro mi je druga polusestra zakucala na prozor pitajući jesam li živ. Svi su znali da su moji svi pobijeni i izgorjeli u zapaljenoj kući, otac, braća i sestre, ali mi zbog stanja u kom sam se nalazio nisu rekli. Ujutro su me na konjskim kolima povezli u Brlog kod Nijemaca i to tako što me ujna povezla cestom, a ujak sišao prečicom i sačekao nas malo dalje. Odmah na putu susrela su nas dvojica ustaša i pitala šta mi je. Ujna im je rekla da sam se kod ovaca ranio bombom i tako smo prošli. Da su nas pitali od kuda smo, i da su saznali istinu, sigurno bi nas zaklali. Nakon što me ujak preuzeo, ujna se istom prečicom vratila natrag. U Brlogu je kod Švaba tumač bio Dušan Šepurina, ujakov poznanik iz Zalužnice. Njemački liječnik me pregledao, previo, pitao ujaka tko je to meni učinio, i poslao nas uz pratnju u Brinje. Putem ka Brinju smo išli kroz pravoslavna srpska sela, a u Brinju su bile ustaše i Nijemci. Kad su me unijeli u jednu zgradu, dali su meni i ujaku supu da pojedemo, malo sam lakše pogledao. Odnijeli su me iz te zgrade u pratnji ujaka u bolnicu, koja je bila malo dalje i do nje smo stigli u pet popodne. Doktora tu nije bilo, a bilo je dosta ranjenih ustaša i Švaba. Kad je liječnik došao, najprije je potrgao s mene sve zavoje kojim sam bio previjen u Brlogu. Rekao je da trebam ostati u Brinju i da mi ujak nađe stan dok mi se ne zaliječe rane. Ujak nije ni pokušao da traži stan, jer je to hrvatsko naselje i pored Nijemaca puno ustaškim vojnicima. Kada bi saznali tko smo, znate što bi nam učinili. Ujak me preuzeo iz bolnice i odvezao natrag u Brlog. Tamo me smjestio kod jednog svog poznanika. Tu sam bio blizu liječnika njemačke vojske. Sjećam se da sam tamo jeo palentu i zelenu salatu. U Brlogu kod njemačkog liječnika su bile i dvije žene koje su se ranjene izvukle iz zapaljene kuće u Brakusovoj Dragi, Isaljuša i Kaja Đidina. Njih su ispitivali njemački oficiri i nešto zapisivali. Ja sam nešto htio reći, ali mi nisu dali. Odatle su nas Nijemci nakon nekog vremena uputili u bolnicu u Gospić. Vratili smo se u Zalužnicu kući ujaka Dmitra. Ujak je otišao u Čelinu da traži lakša zaprežna kola od jednog čovjeka, ali mu ovaj nije htio dati, bojeći se da će ostati bez njih i da će nas tamo ubiti ustaše. Kako nismo otišli u Gospić, uputili smo se ponovno u Brlog. Ujak Dmi-

tar me smjestio u kuću dobrog čovjeka, Marka Bjelobabe, gdje sam proveo osam dana. Švapski liječnik dolazio je svaki drugi dan da mi previje rane. Donosio je i cigarete mom ujaku, a meni suve šljive i bombone. Ponovno su me iz Brloga uputili u bolnicu u Brinje. Tamo sam u bolnici našao Radu Pantelijinog koji je bio u Brinju operisan na bruh. Tamo sam proveo tri mjeseca i lijepo prizdravio, pa su me odvezli ujakovoj kući u Čelinu. Više nisam išao nikuda.

U proljeće 1945. godine, kad smo oslobođeni, bratić Božo Brakus mi je napravio drvenu sandalu na visoku petu koju sam nosio da otegnem žilu, što mi je znatno pomoglo.

Kako su svi moji najdraži i najmiliji pobijeni i izgorjeli u zapaljenoj kući i to: otac Vujo (55 godina), sestra Vida (22 godine), brat Jovo (16 godina) i brat Mićo (9 godina), ostao sam sam i živio kod ujaka Dmitra u Čelini sve do 1949. godine. Tad sam se oženio, vratio se u Brakusovu Dragu i tamo napravio kuću za koju sam od države dobio jedino crijep. Žena mi je rodom iz Zalužnice. Od njene porodice, ustaše su joj ubile djeda Petra. Ubile su ga ustaše koji su prije rata bili s njim u prijateljskim odnosima.

Invalid sam 40%, ne primam nikakvu invalidninu, jer sam, kako kažu, u redovnom radnom odnosu. Valjda to tako mora biti.

Ali u vrijeme sadašnje dešavaju se kako čujem i vidim gadne stvari. Svakakve izjave mržnje slušamo s televizije i radija. Govore ih sa žarom kao i oni Pavelićevi 1941. godine, oni čak i u koje smo godinama vjerovali, koji su nas učili da sve zaboravimo, oni koji su i stvarali ovu zemlju mira i slobode. Kako je krenulo, moglo bi biti gore nego što je bilo ukoliko se opet međusobno zakačimo. Mišljenja sam da se Srbi više ne bi dali prevariti. Ja dok mogu, nikom se ne bih dao živ u ruke da me onako muči, radije bih se sam preklao. Mada, nikoga ja ne mrzim, sa svima sam dobar, nikada do sada vama nisam ništa pričao o mojoj i mojih suseljana tragediji.

Moj životni princip je uvijek bio da gledam u čovjeku čovjeka, bez obzira na vjersku ili nacionalnu pripadnost. Ne znam u što će se sve ovo izroditi?..."

U zaseoku Brakusova Draga smještenom između Zalužnice i Vrhovina u Lici, ustaše su masakrirale i u jednom danu, 12. juna 1944. godine, žive spalile u kući Branka Brakusa Đide 57 Srba, žitelja toga sela: muških 22, ženskih 35, od kojih djece u starosti do 16 godina 33 ili 58%.

Prezime, ime oca, ime i godina starosti žrtve:

1. Brakus Branka Marta	12 godina
2. Brakus Branka Dušan	6 godina
3. Brakus Branka Mile	4 godine
4. Brakus Branka Pera	9 godina
5. Brakus Petra Vojkan	44 godine
6. Brakus Vojkana Boja	42 godine
7. Brakus Gece Kata	56 godina
8. Brakus Marka Staka	32 godine
9. Brakus Steve Mira	8 godina
10. Brakus Steve Kaja	6 godina
11. Brakus Steve Đuro	5 godina
12. Brakus Steve Rade	3 godine
13. Brakus Ise Jovo	13 godina
14. Brakus Nikole Vlado	58 godina
15. Brakus Vlade Savka	15 godina
16. Brakus Vlade Slavka	10 godina
17. Brakus Vlade Radojka	9 godina
18. Brakus Vlade Mira	7 godina
19. Brakus Gece Staka	34 godine
20. Brakus Branka Dragica	11 godina
21. Brakus Branka Rade	6 godina
22. Brakus Filipa Marica	29 godina
23. Brakus Mile Milivoj	44 godine
24. Brakus Steve Đuro	3 godine
25. Brakus Mile Maša	41 godina
26. Brakus Milivoja Grozda	9 godina
27. Brakus Dušana Ankica	6 godina
28. Brakus Veljka Anka	42 godine
29. Brakus Milivoja Staka	39 godina

30. Brakus Milivoja Ankica	8 godina
31. Brakus Milivoja Mile	5 godina
32. Brakus Milivoja Mira	4 godine
33. Brakus Milivoja Jeka	2 godine
34. Brakus Rade Pera	34 godine
35. Brakus Rade Dušan	15 godina
36. Brakus Rade Petar	10 godina
37. Brakus Rade Lazo	8 godina
38. Brakus Rade Dragica	5 godina
39. Brakus Laze Dušanka	27 godina
40. Brakus Nikole Dane	44 godine
41. Brakus Mane Kata	12 godina
42. Brakus Nikole Dragica	14 godina
43. Brakus Mile Pera	43 godine
44. Brakus Nikole Dušan	44 godine
45. Brakus Mane Latinka	59 godina
46. Brakus Đurana Julka	42 godine
47. Brakus Mile Marija	59 godina
48. Brakus Mile Anka	22 godine
49. Popović Milana Milan	4 godine
50. Uzelac Dane Marija	56 godina
51. Uzelac Sofije Čedo	8 godina
52. Uzelac Sofije Jovo	6 godina
53. Uzelac Đure Vujo	55 godina
54. Uzelac Vuje Vida	22 godine
55. Uzelac Vuje Jovo	16 godina
56. Uzelac Vuje Mićo	9 godina
57. Uzelac Mile Ana	21 godina

Milica Radović Počuča
Krš – Gradina
Kosinj

Ustaše su izvršile masovni pokolj srpskog naroda u selu Mlakva 6. augusta 1941. godine i već sutradan 7/8. augusta iste godine u šumi Obljaj poklaše 47 muškaraca, žena i djece. Svjedočenje Milice Radović Počuče o tom i drugim ustaškim zločinima zapisao je Dane Lastavica u Kosinju 24. jula 1985. godine. Milica je ispričala:

“Kada je bio opći pokolj Srba u Mlakvi 6.8.1941. godine neko je povikao “Bježimo”... Odmah smo pobjegli iz kuće zgrabivši na brzinu neke najnužnije stvari. Otišli smo u Dragu Lastavičinu, gdje smo i prenoćili. Sjutradan smo krenuli u Dragu Pavlovića, pa smo i tu jednu noć prenoćili. Ujutro je oko nas nastala pucnjava i u bjekstvu kroz šumu našli smo se ja i mama s porodicom Steve Lemića. Kad smo došli do iznad Obljajca u jednu jamu sakrili smo moju mamu, Stevu i Jeku Lemić i zatrpali ih nekim granama i šušnjom. Ja, Bočo Lemić, Milan Paripović – Vujakanov i još više njih krenuli smo iz Obljajca, kraj kuće Lemić Dane Sovrina i došli u Šutnicu, gdje smo našli Đuru Cvijanovića (umro kao pukovnik JNA 1953.), Branka Cvijanovića (poginuo 24.2.1944. kao predsjednik Općinskog NOO-a Kosinj) i druge Zabarljane. Oni su nam ispričali o pokolju srpskog naroda u Mlakvi i o ubistvu Luke Cvijanovića (oca Đure, Branka i Alekse). Noćili smo tu, a sutradan opet krenuli prema Obljajcu da vidimo da li je tko ostao živ u Obljaju i Obljajcu.

Na putu smo bili preko dana u Dragi Brnčevoj pokraj ceste gdje smo lako mogli vidjeti kako ustaše progone srpski narod iz Krša i njegovu imovinu: robu, namještaj, krupnu i sitnu stoku. Bilo nas je u zbjegu 28 duša, žena i djece najviše. Bježeći, naišli smo na vrh Obljajca na Vasiliju Lemić, suprugu Petrovu, majku troje djece. Ustaše su joj odsjekle obje dojke, postavile je na kamen kao da sjedi, a na njeno krilo joj postavili malu Mariju tek rođenu bez gornjeg dijela glave, od nosa pa gore, a uza nju još živu, krvavu i u suzama sjedi njen muž Petar i otac izmasakriranog im djeteta i plače. Petar je ranjenu suprugu i usmrćeno dijete odvezao kući, a pred kćom je našao zaklanog oca svoga, Milu.

Ranjenu Vasiliju su odvezli talijanski vojnici u bolnicu u Otočac, od kuda se nije nikad vratila.

Mi smo se svi vratili iz Obljajca u Pavlović Dragu. Krenuli smo dalje u zbjege ali su nas pohvatale ustaše kod Grgića u Kosi. Povelili su nas prema Janču. Prolazili smo pored jedne jame i netko nam reče da su u nju ustaše pobacale Srbe Uzelce iz Kose. Dovedli su nas na Janče i zatvorili u žandarmerijsku stanicu. Tu smo zatekli više našeg naroda među kojim Milku Paripović, Milkicu Paripović i moga đevera Dušana. Nakon nekog vremena po nas su došle ustaše iz Kosinja. Kada su nas povelili neki ustaša Nikola je rekao: "Vi idete u jednu p... materinu danas, a mi ćemo u drugu sutra"... U taborništvu u Gornjem Kosinju dočekalo nas je mnogo ustaša. Kada su u hodniku zgrade žene ugledale komšiju Josicu Fadljevića zaplakaše i upitaše ga: "...gospon Joso šta ćemo mi?" "Idete za Staru Srbiju, tamo već imate sve gotovo..." Molimo da nas pusti kući po još kakvih stvari, a on odgovori: "Sad je gotovo sada". Kada Josica tako reče, ja kažem: "Da, da, kao onim juče..." , on me samo pogleda i nakelji se. Žene su zatvorili u jedne ćelije a muškarce u druge. S nama je ostao Mile Počuča – Radinov. Ja i Anka Momčilović, koja je tu imala oca i dva brata, bile smo odrasle djevojke. Bile smo uz vrata ćelije, tako da smo mogle gledati sve šta ustaše rade na hodniku u kojem su gorjele lampe sa gasom. Negdje oko pola noći mi smo gledale kroz ključanicu brave kako izvode iz ćelije jednog po jednog muškarca i odvođe u jednu sobu. Tamo su ih kao toboš "preslušavali" ali su ih vrlo brzo iz sobe izvodili, svučene gole sve do gaća, te ih u istu ćeliju vraćali.

Zatim su ponovno izvodili jednog po jednog muškarca. Prvog su izvele ustaše Moću Lemića. Udariše ga nožem u leđa, pa u vrat. Krv šiknu po hodniku i zidovima. Boća se od uboda nožem raskrivi, pa sve tiše i tiše. Tako su izvodili sve i jednog probadale noževima. Mi smo jadne sve to gledale.

Svakoga smo znale i prepoznavale po glasu. Čim je Mile Počuča – Radinov koji je ostao s nama ženama čuo kako i na koji način ustaše ubijaju on se objesio na svoj kajiš u ćeliji našoj. Međutim Mile nije još ni bio mrtav, a zločinci ga iznesoše i pred nama na samom pragu zaklaše nožem. Onaj koji nožem udari Milu glasno reče da i mi čujemo: "...Sada mu je lakše..."

Mi, žene smo sutradan ribale onaj hodnik i brisale krv naših najmilijih djedova, očeva i braće. Nas nekoliko žena pustio je iz zatvora načelnik Petrović. Išle smo kući iz Gornjeg Kosinja, preko Broda bez i jedne riječi. Samo su se onako nijemo brisale suze koje su kapale kao kapi kiše iz naših očiju. Kada smo došle u naše selo našle smo samo kosture od naših kuća. Sve šta smo imali odnijeli su naši susjedi Hrvati, robu, posteljinu, žito pokućstvo, čak vrata i prozore. Sve te zločine, rane, pljačku, žaruću mržnju ustašku gledala sam svojim očima. Neka se nikad i nikom ne dogodi ono što su nama ustaše činile i učinile.... “

Kosinj, 24.7.1985.

Radović, rođena Počuča Milica s.r.

Nevenka Glumičić Lastavica

Kosa – Mlakva – Kosinj

Perušić

Ustaše su 6. augusta 1941.godine pohvatale iz sela Mlakve i susjednih zaselaka 286 Srba: muškaraca, žena i djece pod izgovorom da ih sele u Srbiju. Odvele su ih ustaše kojima je zapovijedao Rude Ric, komandant logora smrti Jadovno u zaselak Kosu, udaljen od Mlakve 4 km, smještenog u jednom “kotlu” od kuda nije bilo lako pobjeći. Tu su u srijedu, 6. augusta 1941.godine u prostranim kućama Jove i Stevana Glumičića pobile, poklale i spalile 286 srpskih seljaka od kojih 191 dijete u starosti do 15 godina: 122 djevojčice i 69 dječaka.

Žurile su se ustaše da što više pobiju srpskog naroda u okviru kompleksa logora Jadovno na Velebitu prije dolaska talijanske vojske koja im je zabranjivala masovna ubistva civilnog stanovništva. U tu svrhu masovnih zločina i etničkih čišćenja srpskog naroda došao je u Kosinj i ideolog progona ministar Ante Pavelića, Mile Budak 26. jula 1941. u vrijeme najvećih masovnih pokolja Srba u logoru Jadovno na Velebitu. Razjarene ustaše, Hrvati komšije srp-

skih naselja išle su od kuće do kuće i hvatali žene i djecu, s očevima i djedovima i odvodili ih na masovno stratište. Kuće i stoku su im pljačkali i još se i međusobno svađali tko će više upljačkati teško stečene imovine.

Iz svoje vlasite kuće s masovnog pokolja i vatre uspjela se izvući Nevenka Glumičić, Jovina kći tada stara 17 godina. Njeno svjedočenje zapisao je nen suprug Milan Lastavica 1955. godine. Nevenka je ispričala:

“...Bilo je to u srijedu 6. augusta 1941. godine. Žito je već bilo dozrelo čekajući žetelice da ga uz pjesmu i tamburice počnu saviјati u snopove. Tih tužnih dana nitko nije ni mogao slutiti što domaće komšije Hrvati – ustaše spremaju. Svi odrasli muškarci još ranije napustili su svoje domove i otišli u zbjegove Dulibatskih kosa. Kako i ne bi, kada su već do tog vremena napunjene bezdane jame Dumana, Šušnja, Jadovnog i drugih sa najuglednijim Srbima Kraša Mlakve i Lipovog Polja.

Dan je osvanuo vedar i sunčan. Domaćice koje su ostale sa svojom djecom kod kuće počele su ustajati u ranim jutarnjim časovima. Cijelu noć nisu ni mogle spavati: muževi, očevi i braća, gdje su? Šuma, a ležaj, hrana, ljetina, blago. A šta raditi danas?

Tog kritičnog dana bila sam kod svoje sestre Boje u Javorinskoj Dragi. Spremale smo se žeti žito. Uputile se u Mlakvu i kada smo izišle na vozniк, vidimo ispod sela gdje narod grne u koloni. Ni kraja čuđenju. Šta li je ovo? Kada se kolona približavala prepoznajemo naše mještane. Sve žene i djeca, starci i starice te poneki čovjek. Vidimo razjarene ustaše s puškama uperenim u narod. Neki su Hrvati i bez uniforme, mnoge poznajemo, a kako i ne bi kad smo prve komšije. Mi iz Mlakve, a oni sa Šušnja, Gornjeg i Donjeg Kosinja i Pazarišta. Komšija Pajo sav zajapuren što 75-godišnja starica Milica, sa zavežljajem u ruci zaostaje. Vidimo i Jeku sa vučijom pod rukom. Eno i Bojke sa petoro svoje djece. Šta li je to danas? Eno i moje kolegice Vide, Anke, Danice i drugih.

“Gdje ćete to Milica, kuda vas vode”, upitah ja. Taj glas presječe glas ustaše: “Ne razgovaraj u stroju, majku vam milu” i od bjesa udari babu Soku kundakom.

Strah me poduze i počeše koljena klecati. To primijeti Boja i šaptom mi reče. “Kažu da nas sakupljaju i vode na Kosu, da će govor držati”. Malo sam se povratila i Anđa dobaci neku riječ, ja se malo nasmijala, a Ankača me gurnula šakama u leđa i reče: “Šta se smijete sviju će nas pobiti”. Sjeti se da su tako i tatu odveli i više nikada... Jeli to moguće?

Kolona je sve više rasla. Pošto su ustaše stjerale narod iz svih zaselaka Mlakve, kolona nastavlja pokretom. Vijugava staza seoskog puta koji vodi na Kosu nije nikada do tad primila toliku grupu naroda, pa ni u sprovodu babi Marti.

Približavali smo se Kosi. Čelo kolone već je izbilo do kuće tetka Stevana. Tu je zaustavljena. Narod je zbijen na uzak prostor. Sve odraslo bilo muško, bilo žensko u kuću tetka Stevana.

Mjesto očekivanog govora, počeše snažno raditi kundaci, i udarci nogama i drugim predmetima, zatim pretnjama: “Tko pokuša bježati bit će ubijen... “ Nasta strašna vreva iz više od 280 glasova, a dječji glasovi izvijaju iznad svih ostalih. Stala sam kraj kruške, ispod prozora. Na vratima stadoše četiri ustaše sa kolutima žice u rukama i počeše vezati. Prvu grupu od deset duša odvedoše, a kuda? Kroz kratko vrijeme grunu plotun iz pušaka i zaglušni uši. Nikola glasno povika: “Ubijaju”. Nasta dreka, bugarenje (lelek), komešanje. Kroz čudan i plačljiv glas reče baba Marta: “Muči sunce bakino, ta neće nas stare i nejake.” Ovo povrati malo daha i nade u život mnogima, ali to samo za sekundu. Zatim se scena poče ponavljati. Vezanje druge grupe, odvođenje, pa plotun, samo za razliku što su krvnici – ustaše bili krvavih ruku od prve partije pobijenih naših ljudi.

Ja sam bila na redu u trećoj grupi. Obaviše me snažno žicom oko lijeve ruke i stisnuše uza desnu ruku Milice Jejićeve. Povedoše nas za tih nekoliko koraka do smrti. Ispred mene korača Milan Mandin, isto tako svezan sa jednim čovjekom, kao ja i Milica. Uguraše nas u moju vlastitu kuću, kroz predsoblje u veliku sobu. Kakav prizor: Hrpa naroda ukrvio leži, jecanje i borba sa posljednjim dahom...Zidovi sobe zaliveni krvi. Patos se nije ni vidio od leševa i lokve krvi. Žica kojom sam vezena daleko se urezala u samo meso oko ruke. Ovaj tužni prizor presiječe plotun iza leđa. Povezan snop

Ljudi pade. U padu nekako se snop nasuka na mene. Osjetila sam neku tegobu u lijevom kuku. Poslije plotuna radili su ustaški noževi. Svaku žrtvu zlikovci su boli nožem. Osjećam udarce noža po leđima. Svijest sam počela gubiti. Tada me povrati Milica, koja je bila samnom vezana. Ona progovori, dubokim glasom: "...Jesi li živa..." "Ja joj se javim, ona reče da su ustaše izašle po drugu partiju i da bježim, ako morem. Za sebe reče da su joj obadvije noge prebijene i da ne može. Pravim pokret sa sobom i osjetim se da mogu. Drugom rukom nekako odreših žicu i sa time se oprostih od moje drage Milice. Koja osta u krvi. Da pokušam, a kuda? Ugledam ljestve koje vode na tavan. Pognem malo glavu, ali ne vidim ništa na lijevo oko. Manem rukom, protrljam krv koja se nalila sa patosa. Osjetim da mi netko leži preturen preko leđa. Nekoliko bolnih trzaja i izvučem se i iziđem na tavan pod krov. Tu sam ostala sve dok nisu potpalili zločinci kuću vatrom. Slušam dolje klanje, pucanje, jauk, zapomaganje i krčanje ranjenih i naklanih. A kako pobjeći, provirim kroz crijep od krova, okolo ustaški stražari. Čujem glas koji je dolazio preko rijeke Like. "Eno vam bježe kroz kukuruze." Nastaje pucanje i pretraživanje, a potom ubijanje. Odjednom naglo se sruči jaka kiša, popraćena grmljavinom. U najvećem padu kiše odmaknem jednu dasku i otisnem se s visine od nešto 6 metara i kroz kukuruze sletim ka obali rijeke Like, tako počnem bježati uzvodno koritom Like, a potom uz Kosu, ustaše me nisu odmah primijetile, pošto su se sklonile od kiše. Tek uz Kosu kada sam se vukla a ne trčala, osjetim gdje se zrna oko mene zabadaju. Još nekoliko trzaja i zašla sam u zaklon iza Kose. Ustavila se nisam nigdje, već izbijem u Dulibu – Debelu Glavicu. Tu sam sjela na kamen i osjetila nesvjesticu, a naročito mi je slabo bilo kada sam pogledala po sebi, sva od krvi, nešto moje a nešto od mojih mještana, kolegica i kolega koje sam ostavila u onoj krvi u mojoj rodnoj kući, iz koje se gusti i veliki dim izvijao. Kosa mi se sljepila. Noć se spuštala i onako u onoj nesvjestici krenem i išla sam, ne znam ni kuda. Tek kada je svanulo došla sam malo k sebi i vidim da sam u nekoj kolibi. Iziđem napolje i prepoznam da su to Pejanović kolibe. Sjetih se kako su ljudi pričali da ustaše svaku noć drže zasjedu kod tih koliba, kako su nekog od naših ljudi uhvatili, ali eto te noći na moju sreću nisu bile.

Nekako se orijentišem i krenem pravac Duliba. Idući kroz onu gustu bukovinu iznenada se sretnem sa Milom Kljapom. Zagledao se i on sav uplašen kada me onako vidi nestade. Ja progovorih: “Ima li itko još gdje živ?...” On odnekuda iz daleka reče: “Eno komšija kod Karinovca.” Produžim i stignem otprilike u jednu dolinu gdje sam pretpostavljala da se naši ljudi kriju. Zovnem kroz tužan mi glas: “Ima li itko gdje živ?” Kod mene izide prvi Dane Cvijanović – Đukelin, kada me pogleda jauknu i stade zvati sve ljude. Ja sam gledala proplanak, a oko mene se odjednom nakupilo 15-20 ljudi.

Pitanja su padala brzo i razna. Otkuda ti Nevenka? Gdje si ranjena? Ja čuh kako netko reče: “Joj, vide joj kose, kako su krvi natopljene.” Kada sam ispričala šta je sve bilo i kako je naš narod na Kosi pobijen, nastao je tajac. Svak se za svoju porodicu raspitivao. Ja sam odgovarala koga sam vidjela. Odjednom podignem glavu, pogledam oko sebe, nigdje nikoga. Dođe najgore. Šta sad i kuda, osta tu ležati i razmišljati, ali kroz jedan sat kod mene dođe Mićilo Mileusnić, kojem su tada u Kosi zlikovci ubili ženu Boju i petero njihove djece. Donio je s još jednim čovjekom vode i nekih krpa i ukazaše mi prvu pomoć. Dadoše mi nešto jesti i ja se malo povрати. Otišla sam u Poljan, svu su me gledali i molili: “Bježi kuda znaš, ustaše će cijelo selo zbog tebe pobiti!”, jer su rekle ako se ko primi iz Mlakve, da je sve selo pobijeno i spaljeno. Dali su mi nešto jesti i krpa za previjanje. Opet sam otišla natrag kod naših izbjeglica. Tu su mi opet mnogo pomogli Mićilo Mileusnić i Dane Đukelin.

Eto tako sam pukim slučajem preživjela ovaj pokolj našeg naroda, koji me i danas steže u grudima, kada ga prepričavam, ili kada ga se sjetim iako je od tada prošlo 20 godina.”²⁰

20 HAK, Okružni sud Gospić, br.K-48. Na sudu je svjedočila o izvršiocima genocida i navela nekoliko njihovih imena i prezimena.

Imenični popis poklanih i spaljenih žrtava sela Mlakva, vidi zbornik 20, Kotar Gospić i kotar Perušić, HAK, Karlovac, 1989. str. 976-1046.

Radović Smilja
Krš – Kosinj
Perušić

S masovnog pokolja srpskog naroda nad jamom Nezdravka više Donjeg Kosinja 10. augusta 1941. pobjegla je tada djevojčica Radović Ilije Smilja koja je tada imala 13 godina, 4 mjeseca i 4 dana života. Svoje svjedočanstvo o genocidu ispričala je u Okružnom sudu u Gospiću 1948. godine na suđenju ustaškim zločincima Ivanu Babiću i Marku Vukeliću Žutiji, jednima od izvršioca stravičnog zvjerstva nad srpskim seljacima, muškarcima, ženama i djetecom.

“...10. augusta 1941. godine žela sam skupa sa ocem Ilijom i više suseljana na našoj zemlji u polju koje se nalazi nedaleko Mosta u Kosinju. Predveče smo se vraćali svojim kućama i tada su nas na samom Mostu presrele domaće ustaše, Hrvati naše komšije. Među njima nalazili su se Marko Vukelić Žutija i Ivan Babić koje sam poznavala i sada ih vidim. Ovaj Babić je odmah pošao mom pokojnom ocu Iliji i uperio u njegova prsa pušku, viknuvši da odbaci oružje. Moj tata nije imao nego samo kosu, pa je u čudu zapitao sada optuženog Ivana, da kakvo oružje on to ima? Našto mu je Babić odgovorio da baci kosu. Otac je u tom momentu htio pobjeći, ali ga je ovaj Marko Vukelić Žutija uhvatio i izvadivši lance svezao mu ruke. Druge su ustaše pohvatale nas druge žeteoce. Bilo nas je ukupno tada 13. Odvele su nas ustaše u podrum obližnje kuće Đure Varićaka, i to muškarce u jednu, a žene u drugu prostoriju. U momentu hapšenja i upravo kad smo bili već praćeni u pravcu kuće pomenutog Varićaka, ustaše su ubile trojicu Srba koji su s nama želi pšenicu na polju. Sjećam se da su ubili Nikolu Momčilovića, a ne sjećam se kako su se ona dvojica zvali. Poznavala sam ustaše koji su ih ubile, ali im se imena ne sjećam.

Naveče oko 21 sat bili smo svi izvedeni iz podruma i preko sela Vukelića otpraćeni do jame “Nezdravka” u šumi iznad sela. Sjećam se da su među ustašama koji su nas pratili bili i ova dvojica. Ja sam bila vezana sa Maricom Radović, koja je moja sestra, stara 20 godina. Kad su nas dovele ustaše u neposrednu blizinu jame “Nezdrav-

ka”, sestru su moju od mene odvezali i povelj je malo u stranu iza jednog grma. Za njom su otišle ustaše, čega se dobro sjećam. Otišli su i ova dvojica... Mene i ostale srpske seljake čuvao je samo jedan nešto postariji zločinac. Čula sam kao i drugi povike i jauke moje pokojne sestre Marije-Marice. Nju su silovale ustaše. Smijali se i izivljavali. Ona je stalno jaukala i plakala, dozivala “Joj, majko moja”. Još i sada su mi u ušima odzvanjale njene riječi, koje su mi se duboko usjekle u pamet kada je jaukajući vikala “Ubijte me, a nemojte to od mene raditi...”

Vidjevši i čuvši što zločinci, naše komšije Hrvati, rade od moje jadne sestre, ja sam pošto su mi bile vezane samo ruke i nisam bila vezana više s nikim drugim iskoristila nesmotrenost onog starijeg ustaše i pobjegla u šumu. Sve njih i više drugih pohvatanih Srba ustaše su te noći poklale i bacile u jamu “Nezdravku”, među njima moga oca Iliju i sestru Mariju-Maricu... Bježeći uspjela sam svojim zubima na jednoj ruci žicu pregristi, a na drugoj ruci je žica ostala da visi jednim krajem. Zatekla me i druga noć u pustinji. Drugi dan hoda prepoznala sam da sam došla u Pod Obljaj, a zatim i u svoje selo Krš. Na meni su bili ostaci dječje haljinice oko prsiju i leđa. Noge bose, krvave, otekle i crne od udaraca i izgrebotina. Kad sam došla malo k sebi, ispričala sam majci svoje muke i ubistva tate Ilije i sestre Marije-Marice... “

HAK, Spis Okružnog suda Gospić broj: K-48/48, oznaka spisa 1207/48.

**Jeka Šakić, udana Uzelac
Klenovac – Studenci
Perušić**

Jeka Šakić imala je 1944. godine deset godina. Nju i njenu majku Martu (46), sestru Mariju (9) i brata Branka (4) zatekle su ustaše u zbjeгу kasne jeseni 1944. godine. Sakrili su se u jednoj dolini između puta, koji vodi iz Mezinovca u Dulubu u Debeloj

glavici. O svom povratku iz smrti ispričala je u Lipovom Polju 14. decembra 1986. godine, a u svojoj 52. godini života...

“Rat me zatekao 1941. godine kao sedmogodišnju djevojčicu u brojnoj porodici mojih roditelja Jove i Marte, rođene Uzelac. Tatu su odveli u njemačko zarobljeništvo, a mama je ostala sama sa nas desetero djece. Sve pokolje i užasne strahote od 1941. do 1944. godine preživljavali smo mama, braća i sestre krijući se od ustaških zlikovaca po gudurama Debele glavice – Dulibe i Mlakve. Bilo je hladno, spavali smo u onoj dolini. Ujutro smo izašli na jedan proplanak da se malo ogrijemo na izašlom suncu. Malo smo ponovno na suncu i zadremali. Prekinuo nas je oštar glas: “Šta radite tu?” Trgla sam se iz sna i vidjela oko nas ustaše golih glava. Kape su zatakli za opasače. Tad se mi djeca svi zbijemo oko mame, koja je bez riječi zapanjeno gledala u krvnike. Prišli su blizu nas, a zatim jedan upita:

“Imate li kuna, zlata, prstenja?”

Mama zavlaci ruku u njedra i vadi nešto i njima dava. Ne znam šta je bilo, sigurno nekih malih skromnih novčanica. Odjednom, nakon što ih se skupi mnogo oko nas, svi odoše, a ostaše njih trojica sa nama. Po njihovom naređenju krenusmo iz te doline u neku drugu dolinu. Dok smo išli mami ispade češalj iz njedara, ona se sagnu da ga uzme. Jedan od zločinaca gurne je i udari kundakom govoreći: “Šta ga uzimaš, više ti neće trebati...” Ona se nekako zaplete, ali ne pade. Stalno nas psuju, a mi ćuteći idemo. Dođosmo u jednu dolinu, tada uslijedi naređenje: “Sjednite!” Mama sjednu, a mi djeca oko nje. Mama gleda u njih, a mi djeca mamu. Sljedilo je novo naređenje i već uperene puške nama u lice: “Ležite potrbuške!” Mama je legla potrbuške licem okrenutim prema zemlji, a ja, mala Marija i još manji Branko isto tako pokraj majke. Odjednom prasak pušaka se prolomi. Ja osjetim nešto vrućo prođe mi kroz vrat i lijevo rame. Zatim ne znam ništa, niti se kuda mičem, ali odjednom čujem riječi: “... Da nije živa, majku joj srpsku...” Okrenuše mamu na leđa i opet odjeknu puška, zatim ih nestade. Ja sam ležala u krvi, ne znam koliko dugo, ali kada sam pogledala, mama je bila sva u krvi i krčala je, brat i sestra ležali su nepomično. Podignem glavu, vidim možem sa sobom. Ustanem, krenem nekim

putem, sva krvava. Bježim, a ne znam kuda. Tako izađem na put koji me je doveo do kuće Jurić Kulaša u Mezinovcu, kod naših komšija. U kući nađem ženu od Jurića i njenu snaju. Kažem im kako su ustaše moje pobili. One okrenu plakati. Operu mi ranu na vratu i lijevom ramenu. Skriju me u jednu malu sobicu. Kasnije me premjeste kod Brace Šešine, gdje se krio i moj brat Đuro. Došla je i moja sestra i ujak Đuro Radović – partizani i odvedu nas u pećinu kod Mlakvene grede. Tu smo se skrivali i ja sam se sama previjala. Nakon nekog vremena partizani su nas odveli iz kuće Mikice Mileusnića iz Kosinja u Liku (Bunić, Šalamunić, Mekinjar), gdje smo dočekali oslobođenje zemlje i vratili se na svoje izgorjelo ognjište.

Eto tako sam se vratila iz smrti u desetoj godini starosti, oprapaštajući se od moje majke Marte, brata Branka i sestre Jeke. Ubiše ih hrvatske ustaše na najokrutniji način u našem rodnom kraju...²¹

Vojislav Mileusnić
Mišljenovac
Donji Lapac

Vojislav Vojo Mileusnić pobjegao je ustašama s mjesta masovnog gubilišta srpskog naroda od bezdana na Kuku 26. juna 1941. godine. Njegovo svjedočenje sam zapisao maja 1983. godine. On mi je kazao:

“Moj otac Vujadin, moj brat Dušan i ja skrivali smo se od ustaša kao i svi drugi Srbi u vrijeme uspostave Nezavisne Države Hrvatske 1941. godine. Krenuli smo sva trojica 26. juna 1941. godine kroz šumarke ka brdu Međeđak prema Ličkim Osredcima. Na jednom puteljku, otac se okliznuo i posrnuo. Pridržavali smo ga, a Dušan to iskoristi da napravi šalu stilom iste narodne pjesme: “Ne posrći, stari Vujadine!” Kad smo već poodmakli, otac se prisjetio neke

21 Vidi opširnije u knjizi, Dane Lastavica, Genocid nad srpskim narodom sreza Perušić, Beograd, 2002, str. 306-310.

robe iz svoje trgovačke radnje, koju nije dobro sakrio i tražio da se vrati. Nas dvojica smo ga dopratili do Podgajuše, starog porodičnog imanja, gdje je roba bila sakrivena.

Bez njega smo nastavili prema Ličkim Osredcima, bosanskom stranom preko Dolova, računajući da je taj put bezbjedniji. Uperili smo na kuću Dušana Rađenovića Popova. Umjesto domaćina, dočekala nas je ustaška zasjeda. Pet ustaša do zuba naoružani. Inače oni su došli radi pljačke, pa kad su osjetili da se neko približava, povukli su se iza velike ograde i napravili zasjedu u koju smo uljetjeli. Dočekali su nas s puškama na gotovs, uperenih cijevi. Bježati se nije moglo, pa smo na njihovu komandu stali i digli ruke uvis. Dvorište je bilo prostrano i čvrsto ograđeno. Odmah su nas pretresli i vezali. Meni su uzeli novčanik sa oko 14.000 dinara, koje sam sakupio prodavajući robu iz vlastite trgovine. Skinuli su mi sat, prsten i pokupili druge sitnice iz džepova. Čim su nas vezali, dobio sam bjesomučan udarac kundakom u leđa. Oblio me hladan znoj od bola i posrnuo sam. Kad sam se malo povratio, ponovo sam dobio još jedan preko leđa, od koga mi se zamutilo u glavi. Otimajući se nesvjestici, prvo sam mislio da sanjam, a zatim sam čuo uvrede i psovke upućene nama Srbima i komunistima, Dušana nisu dirali, jer je bio dosta prurušen, obučen u staro radničko odijelo, posuđeno od strica Đuje.

Ustaše su naredile Stevi Zoriću da na zaprežna kola natovari opljačkane jaganjce i drugu robu i odveze to njima u Srb. Trojica zlikovaca su krenula dalje u pljačku po srpskim kućama i već pred komšijskom kućom ubili Danu Miljuša. U slijedećoj kući ubili su domaćina Rađenovića zvanog "Šubica". Nama je vrijeme prolazilo u čekanju i razmišljanju. Važno je bilo ne preduzeti ništa nepromišljeno i ne ljutiti ustaše. Videći da se dvojica ustaša, koji su čuvali Dušana i mene, zabavljaju opljačkanom robom, a da je jedan nesmotreno prislonio pušku uz kola i okrenuo leđa, približio sam se Zoriću i očima mu dao znak da mi nožem presječe vez na rukama. Mislio sam da zgrabim odloženu pušku i ne bi bilo problema da razoružam i onog drugog zlikovca. Preplašeni Zorić je još više probljedio i dao znak glavom da ne smije. Kada je Zorić uz pomoć drugih ukućana natovarao sve što su ustaše opljačkale,

konjskom zapregom je krenuo po naredjenju ustaša u Srb. Nama su naredili da pođemo pred njima najkraćim putem. Ukućani nisu smjeli ni pisnuti.

Na putu za Srb nijesmo se držali njihovog naređenja da idemo najkraćim putem, jer smo vidjeli da ne poznaju teren. Zato smo ih vodili onim stazama gdje smo pretpostavili mogućnost i šansu da pobjegnemo. Još pri polasku oštro su nam zaprijetili da će pucati bez upozorenja na onog koji pokuša da bježi, ali i na svaki drugi naš sumnjiv pokret. Dušan je uz put, budući da su mu ruke bile vezane sprijeda, uspio da se odriješi. Na prelazu preko potoka Drage, pogledom sam dao znak Dušanu da bježi. Na prvoj zgodnoj krivini on je to iskoristio i naglim skokom preko potoka jurao i koristeći zaklone zamakao iza vrbika. U tim trenucima, ustaše su stvarno bile neoprezne i nisu očekivale takav razvoj događaja. Jedan je čak zaostao oko 80 metara brojeći novac kojeg su meni oduzeli. Drugi, koji je bio pored nas, samo je viknuo: "Pobježe", a cijev je mahinalno uperio u mene i rekao: "Samo mrdni, i glava ode!" Onom zaostalom trebalo je tren vremena da novčanik strpa u džep pa da dotrči i tek tada zapuca za Dušanom, koji je već bio nestao u šumi.

Bilo je jutro i lijep sunčan dan. Misli su mi brzo letjele kada ću i ja iskoristiti šansu i šta će biti sa mnom. Išao sam šutke pred zlikovcima. S vremena na vrijeme, gurkali su me puščanim cijevima ili kundakom da ubrzam. Korak po korak, bolno od udaraca i tužno i teško zbog situacije, dotjerali su me u Srb. Jedina utjeha i zadovoljstvo, bili su što je brat Dušan pobjegao. Pri ulasku u Srb, narod je provirivao kroz odškrinuta vrata ili na prozore, uplašen i nezvjeran. Uveli su me u jednu sobu. Tu su me tukli kundacima, pesnicama, bokserima. Stoički sam to izdržavao, sve do udarca nekom drvenom polugom preko lijeve mi šake. Tada sam od bola pao. (Kasnije mi je ta ruka bila oduzeta četiri mjeseca.) Tako izubijano, gurnuli su me u jednu drugu prostoriju šumarijske zgrade u kojoj je već bilo 12 uhapšenih Srbljana i to: Đuro Vojnović, Milan Vojnović, Ilija Škorić, Ilija Vojnović, Stevo Rajak, Ilija Keča, Dane Ognjanović, Dragan Ožegović, Mile Joičković, Mile Grbić i Stevo Vještica. Kasnije su doveli još trojicu – Petra Desnicu, Simu Kalinića

i Dušana Ugriću. Sve su to bili moji poznanici. Tužno su me gledali onako isprebijanog. Uveče oko 20 sati začuo se zvuk motora ispred zgrade. Samo desetak minuta poslije u zatvor je upalo desetak ustaša i umjesto saslušanja kako su bili obećali kod logornika, počeli su tući sve odreda kundacima, batinama i bokserima, psujući nam srpsku majku. Ležali su moje komšije oko mene kao da je grom u njih udario pa ih sasjekao i po onoj prostoriji razbacao. Uvjerene ustaške zvijeri da su uvod u ubijanje dobro obavile i da među nama nema više onih koji bi bili kadri pobjeći bez tuđe pomoći, ustaše su nas počele vezati mekom paljenom žicom. Ta glatka žica pri stezanju se urezivala u kožu kao nož, prodirući u tkivo do samih kostiju. Bili su to teški bolovi i nije se moglo očekivati ništa dobro. Rane su se otvarale i krv lila iz šaka, iznad laktova i gležnjeva. Kad su nas povezali, postezali i okovali, počelo je izvlačenje i ubacivanje u kamion. Vukli su nas najčešće za noge, jer je tako bilo najpogodnije, a ponekoga i za glavu. Dovlačeni tako pojedinačno iz zatvora do kamiona, tovarili su nas kao kakav materijal koji treba nekud odvesti i baciti. Bio sam okrenut potrbuške u donjem redu. Glave postavljene prema kabini, ležali smo jedan preko drugog. Preko nas su postavili veliku ceradu, a po njoj su se razmjestili naši dželati, kako je kojem odgovaralo. Oni gornji, kundačeni su kroz ceradu pri svakom pokretu. Vožnja je trajala dugo. Nitko od nas nije znao, niti je mogao otkriti u kojem pravcu idemo. Uz zujanje motora čuli su se samo krici i jauci izmučenih i izranjanih ljudi. Pri svakom trupkanju, žica i lanci su se usjecali u noge i ruke što je izazivalo još intenzivnije bolove i jače jauke. Teško je slušati i žene kad kukaju, a muškarce još teže. Pogotovo kada dozivaju nekaku dječicu i roditelje spominjući čitav rod i porod. Ustaše su, sjedeći na svojim žrtvama, pjevali ustaške pjesme da bi neutralisali zapomaganje iz pokrivenog kamiona. Kamion se propinjao i truckao kao da idemo najgorim planinskim putevima, a vrućina u njegovoj karoseriji postajala sve užarenija i veća. Najzad, nakon nama beskrajno duge vožnje, kamion se zaustavio. Čist planinski vazduh i vjetrić koji nas je zapuhnuo, osvježio nas je i povratio. Činilo se da donosi neke nove nade. Skidali su po četvoricu s kamiona, odriješili žicu s nogu i tako odvodili dvojica ustaša

po jednog svezanog. Kad smo čuli prve pucnje, odmah nam je bilo jasno da su nas dovezli na strijeljanje, jer smo bili, tako nam se činilo, negdje duboko u planini. Na tom mjestu, odnosno na prvim usponima ceste Donji Lapac – Udbina nalazio se bezdan na Kuku. Naša zajednička grobnica bez grobova. Bila je udaljena oko 80 metara od ceste na kojoj se zaustavio kamion.

Odvodili su nas po četvoricu, strijeljali i bacali u bezdanu jamu. Prilikom jednog povratka čuli smo prepirku između dželata i čudnovatu prijjetnju: “Boga mu, ti si ga pustio! Tebe treba strijeljati mjesto njega!” To je samo potvrdilo naše pretpostavke o sudbini, ali smo mi preostali istovremeno shvatili da je netko pobjegao. Dalo mi je to još više snage misli koja me je neprekidno držala da pokušam pobjeći. Postao sam nestrpljiv. U mene je nadolazila neka čudna snaga. Šapnuo sam Stevi Rajaku, koji je ležao pored mene, da ću i ja bježati. Na to mi je on odgovorio: “Kako, jadna ti majka, ovako vezanih ruku i nogu.” Ništa mu nisam odgovorio, ćutao sam, ali s nadom.

Red je došao i na zadnju četvoricu među kojima sam bio i ja. Svukli su nas s kamiona i počeli da razvezuju noge. Svakog od nas držao je po jedan zlikovac a drugi je razvezivao žicu i lance s nogu. Ispred su stajala šestorica ustaša s uperenim puškama dok je jedan baterijskom lampom osvjetljavao prostor ispred nas. Bilo ih je petnaest, osim onih u kabini koje nismo mogli vidjeti.

Kada me onaj koji mi je skidao žicu s nogu prihvatio s moje lijeve strane rekao sam mu: “Vidim da ubijate, ali ako imate i malo kršćanskog i ljudskog u sebi, dajte da se prije smrti napijem vode.” Ustaša s desne strane je odgovorio: “Majku ti srpsku, neće ti više trebati” i pri tome me udario. U tome momentu napravio sam nagli trzaj, pa kako su me ustaše držale ispod miške, jedan je odmah pao. Skočio sam između njih i ispred pušćanih cijevi i u dva tri koraka preko osvjetljenog prostora poletio. Za tren sam bio izvan osvjetljenog kruga. Optrčao sam kamion i produžio krajem ceste pored šume. Zaštita su mi bili još uvijek mrak i kamion. Pušćana paljba i zujanje metaka oko glave brzo su me nagnali da krenem lijevo niz padinu, kroz gustu sitnogoricu. Nedaleko sapleo sam se i pao, ruku vezanih na leđima, glavom okrenutom nadolje. Upleten u grmlje kao da je ono upravo takvo oko mene i po meni izraslo.

Nijesam imao snage ni moći da se podignem i pokušam dalje bježati. Svjestan situacije i priseban, ostao sam nepomičan dugo vremena. Ustaše su se uz povike i pucnjavu dale u potragu. Dvojica od njih su potrčali u pravcu mene i pretraživali grmlje osvjetljavajući ga baterijom, čak su i prošli pored mene na par koraka. U meni je snažno udaralo, disao sam ubrzano. Na momente zaustavljao sam dah i pritiskivao srce na zemlju, strahujući da me ne čuju. Jednog momenta pomislio sam da će me ipak pronaći i da mi je pokušaj bježanja bio uzaludan. U tome trenutku, nedaleko od mene, jedan od njih je glasno opsovao: "Uteče i ovaj, sunce mu krvavo." To je značilo da su se pomirili sa činjenicom i da će potragu obustaviti te me više neće tražiti. Ipak se dugo nisam pomicao i ležao sam tu dok ustaše sve Srbe nisu postrjeljale i otišli.

Imao sam velikih problema i mnogo naprezanja da se dignem iz položaja u kome sam se našao. Osjećao sam strašnu žeđ. Usta više nisam mogao otvarati niti glas od sebe dati. Stajao sam i osluškivao razmišljajući i ne vjerujući u sve ovo čudo. Oko mene se zora polako budila i čulo ono prvo usamljeno jutarnje pjevanje ptica. Kada sam se uvjerio da više nema neposredne opasnosti, zaputio sam se lokvi vode, ali onako vezanih ruku, nisam uspio da se napijem. Oko vode je bilo rijetko duboko blato pa sam se bojao ako bi preko njega pokušao doprijeti da bih se onako vezanih ruku na leđima utopio ili udavio. Krenuo sam uz brdo prema cesti s koje sam pobjegao. Prešavši cestu, zašao sam na neki šumski put i produžio duboko u planinu. Put je prolazio u neposrednoj blizini bezdana u koji su bačeni Srbi sa mnom dovedeni. Ne znajući kuda išao sam trpeći veliku žeđ i bolove. Iznenada mi se otkrio izvorčić pored puta koga je mjesečina u praskozorje dobro obasjavala i još više isticala. U vrelcu, prema mjesečini, vidjelo se mnoštvo sitnih crvenih crvića, ali mi to nije smetalo. Kleknuo sam i naslonio grudi na ogradicu i pio sve dok mi se na nos nije počela vraćati voda. Tumarajući sve dalje i dalje, iznenada sam osjetio malaksalost, veliki zamor i bolove po cijelom tijelu. Plašeći se da bih u toj velikoj šumi mogao stradati, vratio sam se istim putem na cestu da tamo, na nekom pogodnom mjestu, sačekam dan i nekog prolaznika, koji će mi moći osloboditi ruke. Ne znam koliko sam se dugo

vraćao na cestu, ali sam dobro zapamtio da je počelo svanjivati kada sam ponovno prolazio pored bezdana, gubilišta srpskog naroda. Potpuno se razdanilo i ljudi su već počeli izvoditi stoku na pašu.

Stojim i gledam kako se dan širi, to i pogled sve dalje seže. U meni zaikri radost. Prepoznao sam Donji Lapac i sela oko njega. Vidio sam ceste koje su povezivale Lapac sa Bihaćem i Srbom, a ja sam na cesti prema Udbini. Stajao sam tako na mjestu zaklonjen u grmu i čekao da netko naiđe jer se nisam smio udaljiti od šume.

Dan me prilično ohrabrio, ali su me noge i ruke, i svi dijelovi tijela boljeli, a ruke bile još uvijek okovane. Izišao sam na čistinu ispred šume i ugledao jednog čovjeka kako cestom prema Kuku goni goveda na pašu. Sklonio sam se u grmlje za svaki slučaj jer je govedar nailazio ravno prema meni, s motikom na ramenu. Stotinjak metara niže on je ostavio goveda da pasu i uputio se u dražicu pored ceste, na njivu zasijanu krumpirom. S udaljenosti od dvjesto metara dugo sam posmatrao tog čovjeka, dok je okopavao krumpir, pokušavajući procijeniti ko bi to mogao biti i da li bih mu smio prići i zatražiti pomoć. Znao sam da u Lapcu i okolini ima ustaša, njihovih agenata Hrvata pa sam se plašio da ne naletim na njih. Izmoren, neispavan i pohrvan od bolova, teško sam mogao jasno ocijeniti što bi valjalo uraditi. Ipak krenuo sam prema čovjeku. Prilazio sam mu sa strane, pa me nagnut za motikom, nije ni primijetio sve dok mu nisam nazvao dobro jutro. To ga je preplašilo i trgnulo kao da je nečim udaren, a tek je postao zbunjen kad je pred sobom vidio čovjeka grozno okrvavljenog i u zgužavnom odijelu. Motika mu je ispala iz ruku. Videći njegov strah, i bojeći se da ne počne bježati, a ja ostanem u žičanom okovu, rekoh: "Ne boj se, čovječe, vidiš li da sam pobjegao sa strijeljanja." Tek tada se malo pribrao i smirio. Prišli smo jedan drugome, ali je on stalno pogledavao na cestu, bojeći se da ne naiđu ustaše. Ja sam mu okrenuo leđa i zamolio da mi odveže žicu. Namučio se dosta, jer je žica bila duboko urezana u tkivo, a on se trudio da mi ne pravi nove rane. Oslobođene ruke nekontrolirano su se spustile niz moje tijelo, kao dvije teške gvozdene poluge. Nisam mogao da ih pomaknem. Na brzinu sam objasnio šta mi se sve dogodilo. Još jednom mi je pogledao u ruke i rekao: "Pobogu, brate, kako su ovako pocrnjele kao

da su ugljenisane”, i da mu je drago što takvom mučeniku pomaže, pa da ne zaboravim, ako ostanemo živi Jovu Bosnića, kovača iz sela Oraovca. Još više sam se zagledao u njega i stvarno, tek tada, prepoznah Bosnića i sjetih se odakle se poznajemo. Zatim sam mu rekao da savjetuje Srbima da čuvaju oružje i da se skrivaju od ustaša. Uputio me šumom iznad sela, pa dalje Zuleševicom u pravcu Dobrosela i Brezovca.

Čim sam se udaljio od Bosnića par stotina metara, naiđoše dvije žene koje su bile istjerale stoku na pašu. Bio sam ponovo neizdrživo žedan i zamolio sam ih da mi donesu vode. Jedna od njih bila je mlada, a druga poodmaklih godina. Kuće su im bile blizu i one su mi rekle da sačekam. Za svaki slučaj sam se sakrio u grmlje, gledajući kako brzo odoše. Ta starija žena imala je neki čudan naglasak, pa nisam bio siguran da sam dobro postupio. Povukao sam se još dublje u šumu i posmatrao da neće koga dovesti. Kad sam vidio da dolaze same, vratio sam se na mjesto susreta. One su na leđima nosile krošnje za sijeno i list za stoku, da bi time zamaskirale svoj odlazak u šumu. Osim vode, žene su donijele kruha i varenike, nudeći da jedem. Videći da vlastitim rukama ne mogu prihvatiti ni vodu ni hranu, nahranile su me i napojile kao malo dijete. Ženama sam se duboko zahvalio, zaboravivši da ih pitam za ime i produžio sredinom sjeverne padine Zuleševice. Kasnije sam čuo od Ilije Rašete da su to bile Stana i Marija Zobenica.

Idući tako podno šume, iznad Oraovca, ugledao sam kod jednog izvora čovjeka koji mi je bio poznat. Prepoznao sam Mirka Đukića, pa sam mu prišao. Bio je jako iznenađen susretom, a naročito mojim izgledom, ali je znao da ustaše terorišu, hapse i nekud odvođe Srbe u nepoznato. Ispričao sam mu kako sam juče ujutro pao u ruke ustaških zlikovaca, pa šta se sve sa mnom zbivalo do bježanja sa jame na Kuku i kako su sve druge Srbe dovedene postrijeljale i bacile u jamu.

Dalje sam nastavio opet kroz šumu, presijecajući kosu i drage ove planine. Idući tako, iznenada su me, iznad Gornjeg Lapca presrela dvojica ljudi, naoružani lovačkom jednocijevkom kapseljačom. To su bili otac i sin Vučkovići iz Boričevca, izbjegli od ustaša i sakriveni u šumi. I njima sam ispričao šta mi se dogodilo.

U Dobroselo sam stigao oko 14 časova do kuće dr. Gojka Polovine, organizatora ustanka i otpora ustašama.”²²

Rade Radaković
Doljani – Bujanj
Donji Lapac

Samo u tri dana, od 1. do 3. jula 1941. ustaše su u selima Donja Suvaja, Osredci i Bujanj ojačane domobranima iz 22. pohodne bojne iz Gospića (ukupno 400 vojnika NDH) ubile 257 srpskih seljaka, muškaraca, žena i djece. Imovinu su opljačkali i naselja zapalili. Ostvarile su se misli i naređenja Andrije Artukovića od 5. maja 1941. izgovorene u Slavanskom Brodu: “Kod nas nema milosti. Mi znamo da velika Hrvatska može opstati samo onda ako do korijena, još u kolijevci, istrijebimo sve ono što je srpsko...” i Juce Rukavine 12. juna 1941. godine u Drnišu, kad je rekao: “Sve što je srpsko pretvorićemo u oganj i pepeo. Nema i ne može biti mira sa Srbima. Uništimo njihove domove, prije nego što oni unište hrvatsku državu...” Na malom prostoru kotara Donjeg Lapca živote je izgubilo 3.267 ljudi od kojih 500 djece u starosti do 15 godina. Samo u selu Doljani život su izgubila 303 seljaka od kojih je poginulo u borbi protiv fašizma 132, a 171 su ubile ustaše i domobrani, od kojih 38 djece. U zaseoku Doljanski Bujanj ustaše su poklale 3. jula 1941. godine 72 srpska žitelja, imovinu im opljačkali i naselje zapalili.²³ Svjedočanstvo Rade Radakovića o masovnom pokolju srpskog naroda u njegovom selu Bujanj 3. jula 1941. zapisao sam maja 1983. godine. On je kazao:

“Svoju trinaestu godinu zapamtio sam po najvećim mukama i patnjama koje sam imao u životu.

22 Opširnije vidi u Zborniku 14, Historijski arhiv Karlovac, 1985, Kotar Donji Lapac u NOR-u 1941-1945. str. 848-587.

23 Imenični popis poklanih Srba u selu Bujanj 3. jula 1941. godine vidi u Zborniku 14. Historijskog arhiva u Karlovcu, Karlovac 1985, str. 1101-1104.

Bio je 3. jula 1941. selo Bujanj, u lapačkom kotaru, vatrom, bajonetama i puškama poharale su ustaše i domobrani. Ustaše su svoj posao počele rano u jutro i moglo je biti oko 10 sati kad su stigle do naših kuća. Koga su god zatekli ubijali su, klali, pa i bacali u zapaljene kuće. Nisu u svom zvjerskom nagonu poštedjeli ni žene niti djecu.

U mojoj kući su zatekli krvnici: moju majku, mlađu sestru, strinu i mene. Svima su nam naredili da legnemo. Sve vrijeme dok su one lijegale razmišljao sam kako da pobjegnem. To su ustaše primijetile pa su mi zaprijetile krvavom bajonetom na puški te sam i ja morao leći. Po nama prosuše kišu kuršuma, ali mene je samo jedan pogodio u lijevu ruku. Majka i strina su odmah izdahnule, a sestra je onako ranjena jaukala pa je iznad nje prišao jedan ustaša i bajonetom joj nekoliko puta prosjekao glavu. Drugi je prišao meni i zario mi bajonetu u lijevu plećku. Izdahnula je moja mala sestra. Ja sam se pretvarao da sam mrtav. Onda ustaše odoše iz kuće. Ustanem i pokušam otvoriti vrata već zapaljene kuće. Evo ih opet. Ponovo legnem. Poviriše u kuću i jedan reče: "Lako je majci za ove", i odoše.

Brzo sam skočio, istrčao onako krvav na dvorište i vidim gori naše cijelo imanje. Onako u strahu pobjegnem u Bakrač i tamo naiđem na Bosiljku Šarcovu i njenu pastorku Milku. Svi zajedno smo odatle otišli u Dobroselo. S ostalim preživjelim otišli smo u bjekstvo u Mazinsku planinu. U zaseoku Polovina očistili su mi i zavili rane, ali nakon nekoliko dana ja sam otiša iz tog zbjega u šumu Kozjaču ne bih li saznao nešto o ocu i svojoj drugoj braći. Tamo sam našao grupu naoružanih ustanika među kojima sam prepoznao Milutina Radakovića i Petra Petrovića. Prihvatili su me, previli rane i poručili po moga oca. Otac je došao i odveo me u Kamenito Poljice kod mog strica, gdje sam zatekao sestru i dva brata koji su ranije izbjegli iz sela. Sutradan me otac odveo u Vakuf kod liječnika koji mi je previo rane i rekao da idućeg dana ponovo dođem na previjanje. Međutim, otac više nije smio ići u Vakuf pa me drugi dan trebao odvesti tetak iz Gečeta. No kako su ustaše blokirale Vakuf, tetak i ja smo se vratili u Gečet i on je odmah pobjegao od kuće u šumu. Za kratko vrijeme došla su pred kuću dvoji-

ca ustaša i istjerali sve ukućane na dvorište. Druge ustaše i domobrani su sav srpski narod pohvatali iz Gečeta i tu okupile. Ja sam i ovoga puta nekako iz te gomile uspio pobjeći kroz kuću i zaći u neki šumarak odakle sam gledao kako ustaše sav taj narod tuku kundacima i nekim štapovima i odagnaše ko stoku cestom, meni u nepoznatom pravcu. Kasnije sam čuo da su ih sve pobili.

Bježeći naišao sam na jednog dječaka koga sam poznao i ispričao mu kako sam pobjegao s pokolja mojih najmilijih iz sela Bubnja. Rekao sam mu da su ustaše popalile i naše selo. Naišli smo na jedan zbjeg, gdje mi je tetka ispričala da su tetak i njegov brat Rade, kad su vidjeli da ustaše gone sav srpski narod, izašli iz obližnjeg gaja pa su ih zlikovci opazili i ubili. Kad sam se malo oporavio i nešto porastao uključio sam se u NOP... “

Vučen Repac Meljinovac Donji Lapac

Samo u jednom danu, 28. jula 1941. godine ustaše su pohvatale i pobile 92 srpska seljaka iz sela Meljinovca općine Donji Lapac. Njih su pohvatali kod njihovih kuća i odveli na gubilište nedaleko Zavolja gdje su ih pobili iz vatrenog oružja, poklali noževima, a neke i žive, sve bacili u Delić jamu – bezdanušu, nedaleko Zavolja. O tom zločinu ustaša iz sela Boričevca i nekih drugih susjednih hrvatskih sela nad svojim komšijama Srbima ispričao mi je maja 1983. godine jedini preživjeli Vučen Repac koji je uspio pobjeći iz ustaških kandži. U ovu bezdanu Delić jamu ustaše su dovodile ili dovozile ne samo Srbe muškarce već žene, djecu i starce, još tokom juna pa sve do augusta 1941. godine, sve dok je nisu napunile i u nju bacile 894 srpska civila iz okolnih sela i Ličkog Petrovog Sela. O pokolju 92-jice Srba 28. jula 1941. godine i bacanju žrtava u Delić jamu, Vučen Repac je kazao:

“Prije rata živio sam u rodnom selu Meljinovcu i preko sezone radio u Zavolju kao šumski radnik. Dana 28. jula 1941. najbolje se

sjećam od svih dana svoga života. Toga dana pobjegao sam s gubilišta Delić jame nedaleko Zavolja. Iz grupe u kojoj sam ja doveden pokušalo nas je pobjeći četrnaestorica od kojih je osam poginulo u bijegu, a nama šestorici to je uspjelo. Od ove šestorice četvorica su kasnije poginula u partizanima, a u Apatinu još živi Pajo Solać.

Osvanuo je vedar i topao julski dan. U naše selo došla je grupa dobro naoružanih ustaša. Razjurili su se po selu i pokupili sve odrasle muškarce koje su zatekli u kućama. Povelili su nas prema selu Skočaj. Tu su nas malo zadržali i rekli nam da nas vode na Velebit na rad u šumi. Odveli su nas prema Zavolju i tu nam priklijučili još 20 Srba koje su istoga dana pohvatili u okolnim selima. Zatvorili su nas u krug žandarmerijske stanice. Nakon sat i pol došli su u krug sa žicom i kliještima. Počeše nas vezati. Ljudi se malo uskomešali, traže da nas ne vežu, ali nije pomoglo. Visoke zidine, pobjeći se ne može, a ustaše naoružane. Povežu nas u kolonu po četvorica, dva i dva, pa onda uzduž žicom niz svaku dvojnu kolonu. Kad su povezali nas svih sakupljenih 116, povelili su nas u pravcu sela Baljevac. Išli smo tako jedno vrijeme cestom, a onda skrenuli poljskim putem desno prema Zavolju. Idući tako oko dva kilometra stigli smo do Delić jame te nam ustaše rekoše da ćemo tu malo odmoriti dok ne stigne još jedna kolona.

Bio sam svezan s bratom na čelu kolone i kad smo nas dvojica sjeli, čitava kolona se jednostavno prevalila jer je bila povezana i uzduž. Kada smo posjedali, ustaše istupiše ispred nas na jedno petnaestak metara, njih oko 60. Svi osjećamo strah da će nas tu pobiti i ljudi počeše vikati: "Nemojte nas tući!" U tom momentu jedan se čovjek uspio otrgnuti i dade se u bijeg. Dvojica ustaša trgoše puške i opališe za njim. On pade, a ova dvojica pritrčase k njemu i kundacima ga razmrskase. Kada se povратиše, kažu nama: "Nije trebao bježati pa ga ne bismo ubili." Osjećam da će nas sve pobiti i dok sam mislio na to, vidim kako iz grupe ustaša istupa jedan oružnički narednik. Tek što je istupio, komanduje: "Paljba!" – i kiša kuršuma prosu se po nama. Kako sam se naglo trgao, pukla je žica i ja se dam u bijeg. Ustaše su za mnom pucale i jedno zrno me malo okrnulo. Bježao sam niz blagu padinu prema šumi, u

pravcu Žegara, i kad sam dotrčao do ceste, da ne bi izišao na čistinu, zavučem se u kupinu i bujad pored ceste. Čujem bat vojničkih čizama. Malo provirim i vidim idu dvojica ustaša. "Evo jednoga", reče jedan. Ja pomislim da je vidio mene i lagano savijem nekoliko struka bujadi nad glavu i gledam prema njima. Međutim, oni nisu vidjeli mene nego jednog drugog čovjeka koji je također pokušao pobjeći s gubilišta ali ga je tu stigao krvnički ustaški metak. Tu malo postaješ pa drugi zlikovac reče: "Vidi, majku im jebem srpsku, ni jedan nije živ. Dobro smo gađali ove šta su bježali i tu nemamo šta tražiti. Idemo pobiti one što se vraćaju, a sutra ćemo zaći u selo pa ćemo ih pokokati kao pse da im se i sjeme zatre."

U svom zaklonu blizu Delić jame, gdje su ustaše još četiri puta dovodile kolone muškaraca, žena i djece iz okolnih srpskih mjesta, te Ličkog Petrovog Sela, sve dok je nisu napunili bacivši u nju 894-ricu Srba, ostao sam sve do 10 sati navečer.

Kad se unoćalo i paljba prestala, polako se izvučem iz svog skloništa, izađem na cestu i krenem u Bjelopolje, jer mi je žena bila otuda, a poznavao sam tamo i nekoliko ljudi. Idući tako odjednom začujem bakat vojničkih cokula, a pošto je bila vedra noć i mjesečina, osvrnem se i vidim dvojicu ustaša kako idu od Baljevca prema Zavalju. Sklonim se u jedan džbun, i kad oni odmakoše, vratim se na cestu, izujem cipele i nastavim u čarapama. Ubrzo skrenem u pravcu šume. Kroz šumu sam išao četiri do pet kilometara. Šumski putevi su mi bili dobro poznati ali umoran sam i žedan. Naiđem na jednu gotovo presahlu lokvu i pokvasim malo usta onako blatnjavom vodom. Povučem se iznad puta i legnem pod jednu jelu. Zaspem odmah i probudim se pred zoru pa nastavim put prema Korenici. U samu zoru izbijem u selo Ponor, iznad jedne kuće. Pridem bliže i vidim čovjeka kako iz tora pušta ovce i koze. Primiti on mene i vidim uplaši se. Malo se bolje zagledam i prepoznam da je to Veljo što je sa mnom služio vojsku. Kad sam mu nazvao "Dobro jutro, Veljo", prepoznao je i on mene i onako uplašen reče: "E, boga ti, šta je to s tobom?" Bio sam gologlav, poderan i krvave ruke. "Da li je istina da su jučer utaše pobile sve Srbe u Miljenovcu?" Kažem ja njemu da jest istina. Na to on, spustivši glavu, zabrinuto reče: "Tako će biti i našim." Ja upitah, gdje su vaši? On mi ispriča

da su ustaše zašle u selo i pohvatale sve ljude i odvele u Korenicu, pa da će ih onda otpremiti negdje na rad. Ja mu kažem kako su tako pohvatale i nas pa umjesto na rad odveli na klaonicu, a da sam ja pobjegao kroz kišu ustaških pušćanih zrna pa će tako biti i ovima vašim iz Korenice i sigurno ni jedan neće uhvatiti za lopatu.

Tu u Ponorima poznao sam i Peju Korugu pa sam otišao do njegovih. On je s ostalima bio u zatvoru u Korenici, a preko dana su im u posjetu dolazile žene donoseći im hranu. Njegova žena me je ubjeđivala da ih neće ustaše pobiti, da se to ne smije nevine ljude ubijati. Kada sam joj ispričao šta se dogodilo kod nas, umijesila je kruh i u njega zamijesila poveći nož pa ga odnijela Peji u zatvor. Iste večeri u njihovu su ćeliju došli jedan ustaša i jedan oružnik da ih povežu. Pejo je brzo trgnuo nož iz rukava, preklao ih obadvajicu i svih dvanaest zatočenika uspjelo je pobjeći... Trebao sam vam još toga ispričati, ali mi oprostite. Nisam sada više sposoban da bilo šta vam još kažem. Obuzela me tuga i vrti mi se malo u glavi. Sve me podsjeća na onu tragediju stotina naših seljaka, koji ostaše u Delić jami za vijeke vjekova...²⁴

Dane Gnjatović Danica
Rasoja – selo Gnjatović
Lovinac – Gračac

Rasoja – selo Gnjatović nalazi se jugozapadno od Lovinca u kotaru Gračac. U njemu su živjeli pravoslavni Srbi od 1712. godine. U martu 1941. godine selo je imalo 150 stanovnika koji su živjeli u 25 domaćinstava, od kojih 21 u selu Rasoji, 3 u mjestu Lovincu i 1 u Sv. Roku. Sva domaćinstva imala su zajedničko porodično prezime Gnjatović. Samo osam dana nakon proglašenja Nezavisne Države Hrvatske u selo su došle ustaše iz susjednih hrvatskih naselja: Lovinca, Ličkog Cerja, Ričica – Zdunića i Matijevića. Njima je rukovodio Mate Zdunić Matešin i Jure Skorup. Zabranili su svojim

24 Imenični popis žrtava vidi u Zborniku 14, HAK, Kotar Donji Lapac u NOR-u 1941-1945, Karlovac 1985, str. 1095-1142.

susjedima Srbima da se udaljavaju iz svojih kuća bez propusnica koje će im izdavati nove ustaške vlasti u Lovincu. Ustaše su počele zalaziti u selo i pljačkati srpsku imovinu, prije svega stoku. Srbi su se počeli sklanjati, a neki su uspjeli otići i u Srbiju. Položaj srpskoga naroda bivao je sve teži iz dana u dan. Kulminacija je bila 10. juna 1941. kada je u Lovinac došao zloglasni Mile Budak, rodom iz susjednog sela Sv. Rok. S njim je iz Zagreba doputovao već po zločinima poznati gospićki ustaša Mima Rosandić. Okupile su se domaće ustaše 11. juna 1941. i masa hrvatskih seljaka kojima je Budak govorio o čistoći hrvatske nacije i položaju Srba u Hrvatskoj. Bio je veoma jasan i odlučan: "...Što se Srba tiče nije dosta drvo posjeći, treba mu i žile iščupati..." U vezi s tim na sastanku su s ustašama data i neposredna uputstva. Istoga 11. juna 1941. ustaše su već poslije podne pohvatale 18 Srba, a zatim ih hvatali pojedinačno da bi ih u vremenu od 29. jula do 2. augusta iste godine pohvatali 109 i sve pobili 2. augusta 1941. godine u njihovim kućama i na njivama. Tako je u ovom selu za kratko vrijeme postojanja NDH ubijeno gotovo sve srpsko stanovništvo, kako ono pokršteno tako i ono koje se nije htjelo odazvati katoličkim župnicima da se dođu pokrstiti i život će im biti pošteđen. Od aprila do augusta 1941. godine ustaše su ubile 127 od 150 stanovnika sela Gnjatović. Njihovu imovinu su opljačkale, većinu domaćinstava popalile, a u nekoliko srpskih kuća uselili Hrvate: Pavičiče, Blaževiće i Dragičeviće. Nestalo je Srba i srpskog naselja, koje se nikad nije obnovilo. Selo je pretvoreno u groblje. Pokopani su Srbi svuda gdje su i ubijani.

S prvog masovnog pokolja Srba 11. juna 1941. godine pobjegao je jedini Dane Gnjatović Danica koji je tada imao 23 godine života. Na putu do mjesta zločina ispod Gradine u Raduču u pokušaju bijega ubijen je Gnjatović Đure Dmitar Čako.

Svjedočanstvo Dane Gnjatovića zapisao je 1983. Nikola Gnjatović, a ono glasi:

"... Poslije pokušaja bjekstva i ubistva Dmitra Čake, kod njive Barišinke, ustaše su sa uperenim puškama odjednom pobješnjele, počele su psovka i prijetnjama govoreći da i nama spremaju "kolač". Sprovele su nas za Lovinac. Kod stare pijace na ulazu u Lovinac po dvojicu su nas vezali i počeli udarati kundacima.

“Nemojte, braćo, kumim vas bogom”, govorio je Simo Nikole Gnjatović, star 70 godina. Psovke i udarci su padali kao kiša. Udarali su kundacima, cijevima od pušaka i tjerali nas da što brže idemo. Starog Manišu, Gnjatović Save Manu, starog 84 godine nekoliko puta su obarali udarcima, dizali ga i tako ponovno. Kada smo prišli žandarmerijskoj kasarni, on je povikao: “Ne dajmo se, braćo, u kasarnu, tamo smo gotovi!” Ali je sve bilo kasno, ništa se nije moglo poduzeti, jer smo bili izmučeni i povezani. Uveli su nas naši domaći Hrvati – ustaše u kasarnu i onako po dvojicu vezanih gurnuli niz stepenice u podrum. Jedan za drugim padali smo glavačke, na leđa, potrbuške kako je koga zadesilo. Teška gvozdена vrata se zatvoriše i nastala grobna tišina. U podrumu žandarmerijske stanice nastalo je mučno razmišljanje. Strah se uvlačio u kosti, tjeskoba u srce, a teške slutnje u misli. I kao obično ljudi kada dopadnu muka, razmišljaju zašto ih je to snašlo... Svaki od nas je razmišljao, tražio je “svoju krivicu” zbog koje je ovdje došao. Nisu se ranije svađali s tim svojim komšijama Hrvatima, koji ih sada hapse, tuku i zatvaraju, čak su s njima prijateljski živjeli. Nisu pripadali ni jednoj političkoj stranci da bi im se zamjerili.

Toliko beznačajnih pitanja prolazilo nam je kroz glavu, ali niko nije nalazio pravog razloga zbog koga se, eto, gubi glava.

Već je pala noć i nije nam ostalo mnogo vremena za razmišljanje. U podrum se sjurila grupa pijanih razbojnika. Pored ruku vezaše nam i noge te redom stadoše tući kundacima, nogama, šakama, čime su prije stizali. Žestoko je Kaneta udarao starog Manišu, a ovaj je samo ječao. Udarci su letjeli sa svih strana. Prostorija je bila mala i polumračna. Razbješnjele ustaške zvijeri nisu gledale kuda udaraju. Razaznao sam glas jednog ustaše koji je govorio: “Nemoj udarati po meni, udri svinje srpske!” Nastala je opća gužva, digla se prašina, ljudi su jedva disali. Jauci i stenjanje sve su se više pojačavali, a udarci nisu prestajali. “Gospodo, pa što smo vam skrivali? Nemojte ako boga znate”, zaklinjali smo, ali džabe. “Majku vam srpsku, krv ćete propišati”, derale su se ustaše i još žešće udarale.

Ljudi vezanih ruku i nogu bili su nemoćni i jedino im je preostalo da jedan ispod drugoga zavlauče glave. Stari Maniša i Simo

više se nijesu pomjerali. Osjećalo se samo da teško dišu. U ovoj općoj gužvi i polutama zavukao sam se ispod njih i tako se uspio zakloniti da što manje dobijem udaraca.

Zlikovci su se već umorili tukući i samo su kriješćali psujući sve što im je padalo napamet. Odjednom se pojavila druga grupa ustaša. Čula se komanda: "Izidite i odmorite se... mi ćemo nastaviti." Ponovno je počelo žestoko udaranje. Ovi su sa sobom donijeli kolce i tukli su po nama kao po vrećama. Sve je manje bilo jauka. Bili smo premlaćeni već toliko da se čulo samo stenjanje. Tako su se redali od pada mraka pa do iza ponoći. Odjednom su zlikovci napustili prostoriju. Poslije ovakve torture postalo je svima nama jasno da nemamo nikakve "krivice", osim činjenice da smo Srbi i da nam treba kako je uputio svoje ustaše Mile Budak "i žile isčupati..." Očistiti Hrvatsku od srpskog naroda.

Ubrzo iza toga u podrum je ušao Krešo Drezga, ustaški zapovjednik i odmah počeo pretresati džepove i čemere pretučениh Srba. Pronašao je nešto novca, a zatim napustio podrum. Čim je izašao, ponovno se pojavi grupa ustaša. Pomislio sam da će nastaviti mučenje. Međutim, počeli su da nam skidaju vezove s nogu i odjednom je pala komanda: "Napolje, svinje!" Samo neki od nas mogli su da se kreću. Simi je bila slomljena ruka, a Mili Crnji jedna ruka i jedna noga. Stari Maniša davao je samo znake života. Svi ma su bile glave krvave i podbuhle od batina. Jedva smo se međusobno raspoznavali. Većina se nije mogla kretati. Vukli su nas kao stvari i prosto bacali na zaprežna kola špediter. Nepokretne su bacali na kola kao vreće, a nas ostale preko njih. Ustaše su posjedale preko nas. Kola su krenula prema željezničkoj stanici, a odatle skrenuli prema Raduču. Još u oružničkoj postaji osjetio sam da su mi, u onoj gužvi i tučnjavi, vezovi na rukama popustili. Gajeći tračak nade da pobjegnem, mirno sam ležao na špediteru. Ispod mene je bio stari Maniša. Stigli smo do kapele "Jovića Kadina" u Raduču. Kola su odjednom skrenula pod Gradinu i zaustavila se u potoku. U momentu kada su nas skidali s kola izvukao sam ruke, skočio u vrbak pa u potok. U glavi mi je sinulo da ću ostati živ, pa sam takvom snagom trčao da nikada to više ne bih mogao ponoviti. Zora je svitala i vidljivost još nije bila sasvim dobra. Nastala je

pucnjava. Zločinci su jurili za mnom i vikali: "Pucaj, pobježe!", a ja sam tako trčao preko njiva kroz žita koja su me zaklanjala. Još uvijek sam čuo gustu pucnjavu, ubijali su ostale moje Gnjatoviće. Još jedno vrijeme čuo sam zvižduk zrna iznad svoje glave i pucanje iz nekoliko pušaka. Zaplašen bježao sam svom snagom iako više nisam čuo pucanje. Goniči su mi izgubili trag i odustali su od daljnjeg gonjenja. Pošto sam stigao u Mogorička polja, možda nisu smjeli da me dalje gone, i najprije sam se javio čobanima. Dok sam ispitivao djecu kakvo je stanje u Mogoriću, iz grma se pojavio Perica Rošić s lovačkom puškom. Ranije ga nisam poznavao, uplašio sam se i opet počeo bježati. Čobani su mu rekli da bježim s masovnog pokolja. Oni su čuli pucnjavu i vjerovali su mi, pa me Rošić pozvao da se vratim govoreći mi "naši smo". Sve sam mu ispričao što se desilo sa Srbima iz sela Gnjatovića, a zatim smo otišli kod njegove kuće. Stavio mi je slane obloge po glavi i tijelu. Nahranio me i tu sam ostao cijelu noć. Ponudio mi je da ostanem kod njih da me kriju od ustaša, ali ja sam težio da odem do Gračaca. Majka mi je rodom iz Štikade i otud mi je bliže da nešto saznam o ostaloj porodici koja je još ostala iza mene u selu Gnjatovića. Tako sam se skrivao po Resniku i Crnopcu do ustanka kada sam otišao u prve redove da se borim protiv fašizma i ustaških krvoloka..."²⁵

Nikola Gnjatović
Rasoja – selo Gnjatović
Lovinac – Gračac

"Drugog augusta 1941. u selu je bilo malo Srba muškaraca. Osamnaest su ih već pobile ustaše 11. juna 1941, a sedamnaest ih je prije nekoliko dana pobjeglo u obližnje šume i u Srbiju. Sila ustaškog oružja ovog jutra će se oprobati nad ženama, djecom i starcima. Upadali su u kuće i naređivali: "Van!". Drugi su sačekiva-

25 Opširnije vidi u Zborniku 13, Kotar Gračac u NOR-u 1941-1945. HAK, Karlovac 1984, strana 409-425. Nikola Gnjatović i Bude Gnjatović, Ustaški zločin u selu Rasoji. Vidi i imenični popis žrtava genocida.

li u dvorištu i postrojavali uza zid muško i žensko, staro mlado. Za djecu dignutu iz kreveta, još neobučenu, majke su molile da ih obuku. To im nije vrijedilo. Surovo i grubo, uz udarce kundakom, žene su sa golišavom djecom izlazile na dvorište svojih kuća i postrojavale se. Kuće su ostale otvorene, bez čeljadi i još toplih kreveta. Hrvatske su ustaše stajale s uperenim puškama. Narod je bio toliko prestravljen da ni glas nije puštao. Djeca su razrogačenih očiju, ukočenog pogleda, zurila u razbojničke puške. Vrijeme je užasno sporo prolazilo, a ustaše su nešto čekale. Odjednom se čula puška nasred sela, a zatim je otpočela pucnjava kod svih kuća. Nezapamćeni vrisak žena i djece nastao je po cijelom selu. Ali za kratko. Ustaški zapovjednici izdali su stroga naređenja da svjedok ne smije ostati. Riješili su poubijati sve do posljednjeg djeteta i starice. Sve je to striktno, predano i vjerno izvršeno, baš onako kako im je stajalo u idejnom programu Nezavisne Države Hrvatske.

Po srpskim dvorištima je tekla krv srpskih seljaka. Majke su djecu zaklanjale svojim tijelima, zamotavale u suknje i tako pogođene ustaškim puščanim zrnima padale preko svoje djece. I odrasli su se hvatali jedni za druge tražeći spas, ili im se javljala želja da i u smrti budu zajedno. Ko zna? U samrtnom grču stezali su jedno drugo. U svakom dvorištu završavali su se posljednji trzaji života.

Pera Ljudina porađala se na dvorištu. Žene su molile ustaše da im dozvole porodilju uvesti u kuću. Nisu dozvolili. Smijali su se. Porodila se tu na dvorištu. Marica je priskočila i pomogla. Jedan ustaša je upita: "Što je rodila?" "Muško", odgovorila je Marica. "Ubij pašče", naredio je komšija, ustaša Marko Balen Zula, koji je nadaleko bio čuven po zločinima.

Pucanje se utišalo. Djeca koja još nisu bila pogođena, zaklonjena majčinim tijelima, počela su plakati i dozivati svoje majke i bake. Druga su se gušila pritisnuta tijelima roditelja. Ustaše već omamljene krvlju, zađoše po dvorištima i noževima uz istovremeno pucanje dovršavale su svoj zlikovački posao. Tako se gasio i posljednji život u svakom dvorištu i kući sela Gnjatović. Jedan ustaša ponesen zločinom, zapalio je stog sijena. Zapovjednik Zula strogo je naredio da se prestane paljenjem. Seoski starješina Matešin

Zdunić je dodao: “Zašto paliti kada je sad to naše.” Tako je paljenje obustavljeno.

U domaćinstvu mojih roditelja bilo je trinaestero čeljadi. Mog oca Dmitra ustaše su ubile još 11. juna 1941. godine s još 17 drugih naših komšija. Moj brat od strica Jovčina, pobjegao je u aprilu 1941. iz Beograda gdje je radio od 1937. godine i došao kući. Ovoga jutra, 2. augusta stajali su iza zid u dvorištu: moja majka Đuka (49), brat Mićo (17), brat Bogdan (9), sestra Soka (29), sestra Marica (21), sestra Ankica (19), dvoje djece moje starije sestre Soke: Dara (3) i Darko (2), te strina Milica (54). Tu u kući bila je i moja baka Milica (84) i ja, četrnaestogodišnji dječak, još smo ležali u babinoj sobi. Probudilo me komešanje, psovke i bat cokula po dvorištu. Odjednom je nastala tišina. Iz kreveta kroz prozor vidjelo se dvorište. Porodica je bila postrojena iza zid štale. Mama je držala u naručju neobučenog unuka Darka. Bogdan joj se priljubio uz suknju. Soka je držala kćerku Daru. Ostali oko njih. Svi su ćutali, priblijedjeli i od straha premrli. Ustaše, Pavao Matijević Milin, Frane Jadričin i još jedan, koga nisam poznao, držali su puške s bajonetama uperene prema njima. I oni su ćutali. Čuo se samo dječji glasić: “Mama, nosi me odavde...” Ćutanje je trajalo beskonačno. Čuo sam pušku u komšiluku. Ustaše se uznemiriše. Ustaša Frane Jadričin izdvojio je sestru Ankicu, a onda je počela pucnjava. Ranije je Ankici udvarao pa ju je, vjerovatno, zbog toga izdvojio. Topla ljudska krv razlijevala se po popločenom dvorištu naše kuće. Poslije jauka čulo se stenjanje i krkljanje. Plotuni nisu prestajali. A onda, jedan se ustaša prisjetio. Otvorio je vrata babine sobe u kojoj sam bio i ja. S praga plamen je liznuo, jednom, drugi put. Soba je stravično ječala, činilo mi se tako dugo. Osjetio sam svoju toplu krv po rukama. Čaršav je bio krvav. Nisam shvatio koliko sam ranjen, samo sam osjećao da sam živ. Još se nisam usudio da se pomjerim. U dvorištu je nastala tišina. U toj jezivoj tišini čuo se dječji glasić, “Mama”, a zatim zvjerski glas ustaše: “Smiri ga, vidiš da ti pruža ruke. Nije ti valjda žao metka.” Puška se oglasila i dječji glas se smirio. A onda su ustaše žurnim koracima napustile dvorište. “Jesi li živ?”, upita me moja baka Milica. “Jesam, živ sam, ali sam krvav.” Ona se nije pomicala, samo reče da nije pogođena. U isti mah dok

smo se ja i baka jedno drugom javljali, u sobu utrča moja sestra Ankica. Na njeno pitanje jesmo li živi, spazio sam ustašu Franu Jadričina kako žureći ulazi u dvorište. Ankica je bez glasa istrčala, s ustašom se susrela na vratima kuće. Osorno je viknuo: "Izlazi van!" Pucao joj je u leđa iz blizine, koliko je puška dugačka. Čulo se ječanje, onda još dva pucnja i kraj. Zatim je zlikovac utrčao u drugu sobu. Bajonetom je otvorio škrinju u kojoj je stajala djevojačka roba, nakit i očev zlatni sat koji je donio iz Amerike. Kratko se zadržao i trčećim korakom napustio dvorište. Po selu se čuo još poneki pucanj i zavijanje pasa. Ubijali su vezane pse. Nevezani su se razbježali od pucnjave. Zatim je nastala tišina. Ustaše su, vjerovatno, sabirale utiske svoje "akcije". Pomjerio sam se u krevetu i ustanovio da nisam teže ranjen. Imao sam dvije rane na rukama i jednu ogrebotinu na desnom kuku. Pomjerajući se nisam osjećao bol. Vjerovatno je strah bio jači od bola u ranama. Ja moram pobjeći. Ta me misao sve jače obuzimala. Nagonska želja za životom u meni se sve više pojačavala. Skočio sam iz kreveta i baki rekao: "Ja bježim." "Nemoj, sinko, što ćeš ti kada niko nije ostao živ." To su posljednje riječi koje sam čuo od članova porodice moga oca Dmitra. Vrata od kuće i naših soba bila su širom otvorena. I pored toga iskočio sam kroz prozor. Na dvorištu su ležala izukrštena mrtva tijela Dmitrašinove čeljadi. Njih desetero. Mićo je pokušao da pobjegne pa su ga razbojnici ubili na izlazu iz dvorišta. Majka je potrčala k njemu. U naručju je držala unuka, a s drugom rukom povukla je i sina Bogdana. Bogdan joj je bio najmlađi – osmo dijete. Ni devet godina nije imao. Prvo dijete – Soku, rodila je 1912, a njega tek 1932. godine. Bio je tako krupan, tako lijep, da se majka njime ponosila. Drugo ustaško zrno kroz njena leđa usmrtilo je i unuka Darka. I Bogdan je ležao mrtav pokraj majke. Soka nasred dvorišta, kćerka prekrivena njenim tijelom. Strina Milica na vratima štale. Marica pred ulazom u podrum, a Ankica premješana preko kućnog praga. Baba se nije pomjerala iz kreveta. Zidovi kuće i štale bili su poprskani krvlju. Krv je zacrvenila svaki kamen u dvorištu. Da li je još neko od njih živ? Ne, nije. Njih se moralo napustiti i bježati što dalje. Kuda? Tamo nekud, ko zna kuda. Bez cilja, bez nade u povratak. Bježati od tih stravičnih prizora, od tih ustaških

razbojnika koji su posijali i siju smrt srpskom narodu. Bježati, bježati, bježati bez ikakve nade u ponovni susret sa svojim najmilijima.

Preko te krvi, između tih leševa potrčao sam bos i samo u košulji. Trčao sam prema brdu Gušavica. Čulo se nekoliko pušaka, a onda vriska i pjesma ustaških razbojnika. Nekuda su odlazili. Mislio sam da me gone i trčao sam bez duše. Trčao sam u gusto šipražje Gušavice i zastao. Snage mi je ponestalo. Sada sam vidio da su mi i noge krvave. Pomislih da sam i u njih ranjen. Ne, to nije bila moja krv. To je bila krv moje porodice. Preko njih mrtvih i krvavih sam prešao u kućnom dvorištu. U džbunju svaki sušanj u meni je pojačavao strah. Na pašnjacima okolnih hrvatskih sela: Ličkog Cerja, Matijevića, Prpića, Šunića, Zdunića i pod Cvitušom čobani su pasli stada. Odjekivala je uobičajena pjesma momaka i djevojaka. Hrvati su se kretali po dvorištima i njivama. Svuda se život normalno odvijao. Samo u selu Gnjatovića više se nitko nije kretao. Bila je grobna tišina. Samo su tu po dvorištima, ležala srpska ukrućena i krvava tijela. Krv njihova sušila se na dvorišnom kamenju.

Ustaše, obavivši svoj posao, napustile su selo. Nad mrtvom Rasojom cijeli dan vladala je tišina, samo su goveda mukala, ovce blejale i koze meketale. Ni živina nije napuštala svoja skloništa. I životinje kao da su razumjele užas koji se dogodio nad njihovim domaćinima. Uveče sam se primakao bliže kućama. Još uvijek me držala nada da je netko ostao živ. Nad selom Gnjatovića vladala je nijema tišina. Našao sam sklonište pod okapinom u Volarici i uporno naprezao sluh i vid u nadi da čujem ili vidim makar koga živoga. Ništa se nije vidjelo ni čulo. Odjednom je počelo zavijanje pasa nad mrtvim tijelima njihovih domaćina. Obuzeo me užasan strah. Drthao sam cijelim tijelom. Srce mi je udaralo da mi se činilo da pećina odjekuje od njegovih damara. U jednom trenutku sam se izgubio. Ne znam kada su psi prestali zavijati. Kada sam se prenuo, oko mene je sve obavila tamna noć.

Lavež pasa privukao mi je pažnju ka selu Zdunići. Očito da je neko prolazio kroz ovo hrvatsko selo. Zatim se čulo nekoliko

pušaka na raznim krajevima sela. Malo kasnije pojavila se vatra, čula pjesma i pucnjava. Matešin Zdunić se sa svojim ustašama veselio “uspjehu” jučerašnje akcije. Razmišljajući o beznadežnosti, tamna noć je beskonačno trajala. Groznica me nije napuštala. U selu Zdunića još uvijek je gorjela vatra. Pekli u janjce iz torova pustog srpskog sela Gnjatovića. Pjevali su zlikovci u znak zadovoljstva i pucali iz pušaka. U neko doba sve se stišalo. Još sam bio budan. U toj grobnoj tišini strah se do bezumlja pojačavao. Sve mi se više utiskivala misao da spasenja životu nema, a isto tako se sa tom mišlju borila želja za životom. Ali, izlaz iz takve situacije niotkuda se nije nazirao. Beznadežnost je prevladavala. Izgubio se osjećaj za vrijeme. U takvom magnovenju sam zaspao, ne znam kada. Probudilo me dovikivanje ljudskih glasova. Sunce se već ponovo izdiglo iznad Visočice. Mrtva pitoma dolina Rasoje, do juče u to jutarnje vrijeme bila je puna života, pjesme i veselja. Gladna stoka čula je ljudske glasove i javljala se iz zatvorenih torova.

Od Cerja preko Klanca dolazila je grupa hrvatskih seljaka. Od Lovinca i Zdunića ulazile su u naše selo Gnjatovića druge grupe. U svakoj je bilo naoružanih ustaša, ali više onih bez oružja, muškaraca, žena, a i djece. Razilazili su se po našim kućama. Tačno se vidjelo da su organizovani. Znalo se ko na čije srpsko domaćinstvo Gnjatovića “ima svoje pravo”. U mojoj kući čula se puška. To je bio jedini pucanj u ovome danu. Ubili su osamdesetčetverogodišnju moju baku Milicu koja je jučer, kada sam pobjegao, ostala živa. Vjerovatno se starica cijeloga dana i noći nije pomjerala iz kreveta. Po našim dvorištima su uprezane konjske i volovske zaprege i na kola su tovareni leševi. Nedaleko od moje kuće kopan je pijesak. Jama je bila dosta duboka i široka. Sa svih strana iz sela leševi su dovezeni i bacani u jamu. Moje skrovište je bilo nedaleko od jame. Užasno je bilo posmatrati kako s kola lopatama kotrljaju leševe po zemlji i slušati njihovo stropoštavanje u jamu. Mrtvu našu djecu su uzimali na lopate i jednostavno bacali u jamu. Nešto mi se smotalo u grudima kao grč. Pojačavalo mi je disanje. Bojao sam se da me ne osjete, a i zbog svega drugog. Napunili su jamu i preko leševa polili rastopljeni živi kreč, a onda nabacali trnje, kamenje i zemlju.

S istim našim zapregama razišli su se po dvorištima i kućama. Nastala je pljačka uz smijeh i pjesmu. Pljačkali su sve što su mogli pokrenuti. Prva natovarena kola su odlazila i ponovno se vraćala. Drugi su odgonili stoku, stada ovaca, goveda, koza i čopore svinja. Po dvorištima i njivama je nastala jurnjava za živinom. Pljačkali su sve što su Gnjatovići sticali godinama i vjekovima. Sunce se spuštalo na zalazak, kada su Hrvati pljačkaši napustili naše selo. Ponovno je zavladala mrtva tišina.

Ovaj dan bio je najduži u mom životu koji sam proveo u okapi ni iznad svoje kuće. Nisam se smio pomaknuti, jer bi me zlikovci opazili. Činilo mi se da je sunce nad Resnikom stalo i da nikada neće sići na počinak.

Već dva dana i noći nisam ništa jeo ni pio. Kada se spustila noć, sišao sam kući. Pustoš je bila jeziva. Kuća, štale, torovi, zjapili su otvoreni. Po kući je bila rasuta perušina iz blazina-slamarica. Drugog ničega nije bilo. Zahvatila me panika i istrčao sam kao bez duše i pobjegao opet u Volaricu. Cijelu noć sam lutao kozjim stazama, a da nisam znao kuda i zašto. Zora me zatekla s lovinačke strane Volarice i tu sam našao skrovište. Svuda u okolnim hrvatskim selima život je počinjao s novim danom, samo je selo Gnjatovića bilo mrtvo i opustošeno.

Ovog trećeg dana počeo sam razmišljati kuda dalje bježati. Plašio sam se svakog čovjeka, žene pa i djeteta. Prošli su i treći dan i noć, a još nisam odlučio gdje ću i kuda ću. Žeđ sam ublažavao žvačući ljeskov list i neke trave. Četvrtog dana oko podne nebom se navukao crni oblak kao božje pokaranje na svu ovu krv i zločin. Krenuo sam niz Volaricu Sunjića, pored Cvituše u pravcu Zira. Hrvati su bježali s njiva od kiše i grādi i meni je dobro došlo da na nekoga od njih ne naletim. Naišao sam na čobane iz Kruškovače. Spazili su me u vešu i kako trčim, pa su pobjegli. Uputio sam se kući Stevice Kuprešanina, koja je bila u polju. Na ognjištu je gorjela vatra, ali je narod bojeći se ustaša pobjegao. U strahu pobjegoh i sam iz kuće dalje u polje. Prema Ploči i Mogoriću čobani su mirno napasali stoku.

Razmišljanje je naviralo kuda dalje, a odjednom iz grma imenom me zovnu Marko Gnjatović, šurjak Stevičin i priđe mi s

puškom u ruci. Uplašio sam se i njega. On je to primijetio pa reče: "Ne boj se, mi smo digli ustanak, ne treba se više bojati." Nisam razumio ono o ustanku, ali se više nisam plašio. Povelili su me u kuću i Stevica mi je odmah oprao rane i stavio zavoje. Dali su mi i šolju mlijeka. To mi je bilo prvo što sam pojeo na kraju četvrtog dana mojih patnji. Usput su mi ispričali da je prije dvije noći i Markova majka pobjegla iz sela. Baba Soka, stara preko sedamdeset godina, onoga jutra kada su ustaše ubijale srpski narod u selu, sklonila se u trap i u njemu predanila. Kada je pala noć, izvukla se iz trapa i u zoru stigla kod kćerke Pere, supruge Stevičine. Kazivala mi je šta je sve čula dok su ustaše ubijale žene i djecu, ali da je samo vidjela kako je Nina Markićev počeo bježati, kako je pogođen na trku i još živ pao u lokvu gdje se ugušio, a ona se sklonila u trap.

Od Stevice Kuprešanina sam otišao u partizane i postao borac NOV i POJ. Vodio sam ratove protiv fašizma, vidio mnogo mrtvih i ranjenih, ali sve je to bilo u borbi između naoružanih i suprotstavljenih snaga. Pa je i bilo drugačije.

Ali ono hvatanje žena, djece i staraca po njihovim kućama i dvorištima od naoružanih zlikovaca, njihovo izživljavanje nad žrtvama koje nisu ništa nikome krive, već samo zato što su druge vjere i nacije. To je nešto sasvim drugačije...²⁶

Petar Pavlica
Selo Ploča
Lovinac – Gračac

Zaseoci Gornja i Donja Ploča čine selo Ploču. Ono je smješteno na području općine Lovinac u srezu Gračac. Imalo je 1941. godine 285 domaćinstava s 1700 stanovnika srpske nacionalnosti. U centru sela Ploča nalazila se Srpska pravoslavna crkva, škola, dvije trgovine, tri zanatske radnje, dvije birtije, dva parna mlina i žandarmerijska stanica. Njih 107 stanovnika zatekao je rat 1941. godine

²⁶ Popis žrtava i opširnije vidi u Zborniku 13, Kotar Gračac u NOR-u 1941-1945., HAK, Karlovac, 1984, str. 482-486. i str. 968-1014.

u drugim krajevima Jugoslavije, gdje su pohađali škole ili radili. Neki su se početkom rata vratili svojim kućama. Selo su tokom postojanja Nezavisne Države Hrvatske ustaše popalile, opljačkale imovinu i najveći broj stanovništva pobile. Samo u jednom danu, 31. jula 1941. godine ustaše su pobile u selu Ploča i spalile u njihovim kućama 79 muškaraca, žena i djece. U jednom ustaškom kamionu toga dana bilo je više od 20 Srba, među kojima i Petar Pavlica. Njih su vozili na stratište u logor Jadovno. Iz ovog kamiona smrti uspio je pobjeći jedino Petar Pavlica koji je svoje svjedočenje ispričao 1983. godine. On je kazao:

“Bilo je to 31. jula 1941. godine. To je dan koji mi se urezao u sjećanje, pa ga često i noću sanjam. Doživljam osjećaj straha. Padam u agoniju kao da se i danas, poslije toliko vremena, nalazim u kamionu s ustašama. Osjećaj, ideš na klanicu kao stoka. Eto, kako je to bilo. Kamioni puni stigli ranom zorom u naše selo Ploču. Ustaše se rasporedile po zaseocima i ubijaju srpske seljake kod Kljajića, Petkovića, Štulića, Dukića i u našem zaseoku Pavlica. Krstare po njivama gdje je narod već radio i koga god uhvatiše dovedoše u selo. Mene nađoše pod Zečićom na njivi i potjeraše me ispred sebe u kasarnu, bivšu žandarmerijsku stanicu u Ploči. Oca i još dva brata našli su također na njivama i dotjerali ih k nama drugima u kasarnu. Dotjerali su nas oko 20. Pored mene, tu su Đuro i Ilija, moja braća i otac Bude, zatim Đuro Pavlica Đurapan, Jovo Kljajić, Ilija Pavlica, Trivun Pavlica, Jovo Potkonjak iz Metka, kovač u Ploči, njegova žena Milica, Boja Pavlica, Simo Petković iz Drage i još neki iz Kika.

U kasarni nas tuku kundacima po tijelu i glavi, ne birajući gdje će udariti. Strah je ušao u sve nas. Neko kaže da bježimo. A gdje, kuda? Treba skratiti muke da nas više ne biju. Neka nas odmah pobiju. Nikome nije jasno zašto nas hvataju na njivama i biju. Ne smiješ pitati nikoga ništa, ako neko i upita, njega ponovo još žešće biju. Viču: “Lezi i čuti!” Došle nam žene i donijele preobuku i nešto hrane. Misle da idemo na rad u Velebit kako su govorili, pa će nam trebati. Ustaše im kažu: “Ovi su nahranjeni, njima više ne treba ni jelo ni piće.” Žene počеше da kukaju. Jedan ustaša se izdera na njih: “Kući dok i vas nismo strpali u kamione.” Žene pobjegoše.

Kasno u noć stigoše kamioni s ustašama koji su ubijali po selu. Hvale se šta su radili s djecom, koliko su pobili i u kućama spalili. Kažu: "Sve sami starci, žene i djeca, a odrasli pobjegli. Naćemo ih drugi put u vršinama." Nas hvata jeza. Nemaš kuda. Neko pobježe, ne znam ko. Nasta paljba iz pušaka i automata. Strpaše nas u kamion. Nismo vezani. Razmišljam kako da pobjegnem za vrijeme vožnje. Ali, natjeraše nas da legnemo na pod, a zatim se u kamion ukrca oko 30 ustaša. Krenusmo cestom za Gospić. Ustaše pucaju iz kamiona. Vesele se i gaze po nama. Tuku nas kundacima i cijevima pušaka. Viču: "Lezite, paščad srpska, sada ćemo stići u Gospić pa će vam biti bolje!" Stigli smo u Medak. Tu se ustaše dogovoriše s onima u Metku. Nasta neko veselje i pucanje. Idemo dalje. Kada smo između Bilaja i Ribnjaka stigli u predio Dupčan, kamion zbog uzbrdice ili nećeg drugog počeo da zastaje a ustaše stadoše da viču na šoferu. Taj moment iskoristim, iskoćim iz kamiona i počnem bježati. Čuh kako neki ustaša zavika: "Jedan pobježe, majku mu jebem srpsku." Kamion stade. Pucaju za mnom. Zrna padaju oko mene ali srećom nijedno me ne pogodi. Primijetih da jedan ustaša trči za mnom, skoro da me stigne. Puca, kao da ne želi da me pogodi. Okrenem se i vidim da me može ubiti jer je blizo. Malo zastanem da prikupim dah. Okrenem se i vidim da moga gonioca ubi drugi ustaša. Čujem ga gdje viče: "Ti si kriv, mogao si ga ubiti." Ja drhtim, da li od straha, od umora ili od sreće što sam uspio pobjeći. Trćim dalje, ali malo laganije. Pređem željezničku prugu i uputim se prema selu Vrepcu.

Čujem da i dalje pucaju na cesti. Ustaše su preostale istjerale iz kamiona i sve pobili pokraj ceste. Tu su ih sahranjivali mještani, koji su kasnije kazivali da su plakali kada su vidjeli izubijana lica i sasjećena ljudska tijela.

Još je noć. Kada sam izmakao daleko, sjednem da se odmorim. Razmišljam zašto sam pobjegao, a tamo ostavio oca i dva brata, te ostale sve drage i dobre prijatelje, svoje komšije. Nazivam sebe kukavicom. Mislim da sam ih izdao. Ne. Njima je svejedno, bilo bi isto da sam i ja s njima. Mi smo bili određeni da budemo ubijeni. Roje mi se misli po glavi. Sutra će me ustaše tražiti ponovo doći po mene. Neće me više uhvatiti. Uzeću porodicu i sakriti se u neku spilju u Vršinama. U takvom razmišljanju doćekam dan na polju

ispod sela Vrepca. Čobani istjerali već stoku na pašu. Ja u jednom grmu. Ne smijem se pokazati. Mislim da me ustaše još traže. Naide jedan stariji čovjek s ostalim čobanima. Ja izađem iz grma i priđem im. Pričam ko sam i šta je bilo sa mnom. Dadoše mi malo kruha i ja se okrijepim. Vidješe da govorim istinu, jer sam sav izubijan po licu i s iscjepanom odjećom koja je ostala na meni.

Došao sam u Ploču. Ne smijem kući. Molim neke mještane koji su ostali živi da mi dovedu porodicu i rodbinu pa da bježimo bilo gdje. Neko mi reče da mi je porodica ostala živa i da se nalazi u zbjegu u Debeljači. Uputim se preko polja i nađem svoje. Pričam im sve što se dogodilo a narod okupljen počeo da kuka. Rekoše mi da je počeo ustanak, da se okupila velika masa ljudi s oružjem i da su otišli dalje u selo. Ja se još ne usuđujem da se priključim ustanicima. Hvata me strah, ali nije mi mjesto među ženama. Nakon kraćeg vremena priključim se ustanicima i stupim u Pločansku partizansku četvu, koja je kasnije postala 3. četa 3. bataljona "Mirko Štulić". U toj četi sam dočekaao boreći se protiv fašizma i kraj rata, maja 1945. godine.

Kad se sjetim spomenute noći, 31. jula 1941. godine, pokolja mojih mještana, moga oca, moje braće, žena i djece, samo zato što su bili Srbi, po nekoliko dana sam nesposoban za bilo kakav rad. Sve one muke lebde mi u mislima i pred očima..."²⁷

Aleksa Knežević Krljac
Ljubovo – Bunić
Korenica

"... Došli su onoć, 25. jula 1941. godine po mene. Bio je to Mejo Marković i Meštrović, ne znam kako mu je bilo ime, iz Bunića, i Toman Rastić, naš komšija iz Ljubova. Bilo je prvo ponoći. "Izlazi iz štale", zavikali su. "Idemo u Bunić." Gdje ja spavam dobili su saznanje u kući, jer su me prvo tamo tražili. Rekla im je moja nevjes-

27 Vidi imenični popis žrtava, Zbornik 13, Kotar Gračac u NOR-u 1941-1945. Histo-rijski arhiv Karlovac, Karlovac 1984., str. 968-1014.

ta Miličica da ponekad spavam i u štali. Kad sam čuo poziv, a poznao sam glas Tomanov, pokušao sam se prikriti. Nije mi to uspjelo. Povelj su me. Uza se nisam imao nikakvih stvari. Druge grupe ustaša su po selu pokupile ostale Srbe i svi smo se zajedno našli u žandarmerijskoj stanici u Buniću. Osvanuo je 26. juli 1941. godine.

S Ljubova su istu noć dovedeni u Bunić: Vukmirović Jovo Jolega i njegov brat Dmitar, Vukmirović Petar Pekusija, Vukmirović Petar Perić, Vukmirović Lukine Bude (Bućo). Oni su svi s Lipove glavice (zaselak Ljubova) i Dane Vukmirović Bratan, isto s Lipove glavice. Zatim Opsenica Janko (Đureline), Mirić Spasenije Petar, Mirić Dušan Vajkov, Knežević Dušan Krljac (Maksimčev), Knežević Dejan Dodin i Knežević Gojko Dodin. Bili su još povelj Danu Kneževića Dodina, ali im je on na putu za Bunić iskočio iz kola u Ajdukuši i pobjegao.

Isto jutro u žandarmerijsku stanicu dovedeni su Srbi i iz drugih buničkih sela. Bilo nas je oko 80. Čuvari su nam bili: Nikola Njegovan Bunjevac, Steviša Šimunić, Petar, Nikica i Miran Rastić (Tonešini). U žandarmeriji smo ostali dva dana. Niti su nam davali jesti, niti su nas dirali. Nisu nas ni vrijeđali. Govorili su nam da idemo dva mjeseca na rad i da će nam porodica biti u miru. Nitko nije pobjegao, a mogli smo svi. Spavali smo u žandarmerijskoj štali i po podovima u samoj stanici, bez neke osobite budnosti stražara.

Iz Bunića smo krenuli pješice u Korenicu 28. jula poslije podne. Pratilo nas je oko desetak ustaša. Među njima bio je Tona Grgin Mutavi i Ilija Nikole Ciganskog. U Korenicu smo stigli oko 8 sati navečer. Smjestili su nas u veliki magazin. Bila je to velika kućerina koja je srušena poslije rata. Među buničkom grupom poznao sam mnoge. Sjećam se iz Bunića ovih: Dušan i Milan Zaklan, Petar, Sava, Jocika Hrnjak, Milan Hrnjak Kuran, Sava Banjeglav i Bikan Banjeglav. Iz Kozjana su bili Mile Knežević Gabavi i još njih 7-8 drugih. Iz Debelog Brda: Mile Marković, Nikola Čušić, Bikan Hinić, Marko Čortan, star 70 godina, Jovo Grahovac Čaruga i još neki.

Kad smo došli u Korenicu, očekivali smo da će nas uputiti na rad i da će s nama postupati kao i u Buniću. Bilo je drukčije. Magazin nije bio sabirni punkt, već je pretvoren u zatvor. Tu smo već zatekli koreničke Srbe. Njih 12 su odveli u sudsku zgradu i tamo ih

smjestili u tri ćelije. Među njima bio je i Petar Koruga Pejo. U magazinu nas je bilo te večeri 118 zatvorenika, sutra još dvadesetak više, i onih 12 u sudskim ćelijama, tako da se broj zatvorenika popeo na 142 ili 143.

U Korenici smo ostali u zatvoru 29. i 30. jula. Držali su nas tamo bez ikakvog posla. Nisu nam davali ni jesti. Nikoga nisu ni puštali iz magazina. Vezani nismo bili, a nisu nas ni fizički zlostavljali. Čuvali su nas talijanski vojnici i ustaše. Naši sprovodnici iz Bunića vratili su se kući, zapravo, ja ih više nisam vidio jer se u magazinu kroz ta dva dana nisu pojavljivali. U ta dva dana zatvorenicama Koreničanima dolazile su žene i rodbina u posjetu. 30. jula 1941. godine, oko 3 ili 4 sata poslije podne, započeli su prozivku, ali drukčiju od poznatih prozivki. Jednog po jednog su zvali iz mase i magazina i odvodili u susjednu kuću. To je bila Kusina kuća. Nikome ništa nisu govorili zbog čega ga zovu. Išli smo jedan po jedan bez otpora i znanja što se zapravo zbiva. Od svih pozvanih niko se više nije vraćao u magazin među ostale. Razmak između pozivanja i odvođenja nije bio dulji od 2 do 3 minute.

Kad sam ja došao na to saslušavanje, na taj poziv, ugledao sam u sobi 5 do 6 ustaša. S uperenim puškama dvojica su ustaša stajala kraj vrata, a ostala 3 ili 4 iza stola. Zapisivali su u spisak: ime i prezime i odakle si. Zatim su pristupili vezanju ruku. Vezali su mi ruke na leđa špagom obične debljine. Vrlo stegnuto, s dva do tri namotaja oko ruku. Ja sam mislio da mene samoga vežu, jer o drugima koji su otišli prije mene po prozivu u tu sobu nisam ništa znao. Prilikom vezanja nisu ništa govorili. Zatim su me iz te sobe gurnuli u drugu sobu gdje sam našao i one druge svezane. Tako nam je bilo svima. Vezivanje svih ljudi iz magazina potrajalo je do pola noći 30. jula 1941. godine.

Oko ponoći su nas 10 po 10 izvodili iz sobe i trpali u već pripremljena zaprežna kola. U kolima se našlo 10 zatvorenika, 8 ustaša i kočijaš. Kola je bilo dovoljno, uglavnom koreničkih, ali je bilo kola i iz Bunića i drugih sela. S Ljubova su bila troja kola i to Vukmirska. Ustaše su ih naručile za 30. jula, a pristizala su već dok smo vezani. U vrijeme smještaja u kola ustaše su, nekoliko njih otišle povezati onih 12 u sudskim ćelijama. Otišli su: ustaški na-

rednik Kostelac, rodom iz Otočca, 2 financa, nekoliko ustaša i još neki. U sudu je bio podvornik Kosta Prica Kojo. Bio je šepav, invalid iz Prvog svjetskog rata. On je čuo za vezanje nas iz magazina i kroz prozor je javio onima u ćelijama suda da se ne daju vezati. Javio je samo jednoj ćeliji, drugima nije mogao. Ustaše su u sudu povezale upravo one iz dviju ćelija koji nisu znali šta se zbiva, a zatim su ušli u ćeliju gdje su znali šta se događa. U toj ćeliji je bio Pejo Koruga koji je imao uza se nož. Donijela mu ga žena u kruhu. Pitao ih je zašto ga vežu kad nije ništa kriv, a da on i tako ide s njima nevezan. U tom momentu je ubo nožem Kostelca u trbuh. Narednik se srušio, a druge ustaše iz njegove pratnje su ga ostavile i pobjegle. Dotrčale su k našim kolima vičući: "Ubiše Kostelca, boga im njijeva." To sam dobro zapamtio, kao da sada to čujem.

Nas iz kola, uz povike i tuču kundacima, potjerali su ponovno u magazin. Ostali su jedino u kolima kočijaši. Pejo Koruga nije bio vezan pa je otvorio one dvije ćelije i to tako šta je porušio zidnu peć koja je grijala dvije sobe i svih 12 Srba iz suda pobjeglo je prema Plješivici. Tamo su se sami odvezali. Ovo je već bio 31. jula oko 1 sat iza ponoći.

U magazinu je ponovno obnovljena prozivka, zapravo novo pojačano vezanje. Uzimali su deset po deset svezanih, odvodili ih na dvorište i ponovo vezali, ali tako da su dva po dva vezali lancem ispod pazuha, pa tako istim lancem svih deset i ponovo ih vraćali u kola. Ja sam u magazinu čekao tu novu prozivku. Bio sam sasvim pri kraju stisnut s ostalima uz zid. Dakle, trebao sam biti među zadnjima svezan lancem. U toj zadnjoj grupi, nepovezani lancima ostalo nas je 21 Srbin.

Jedan ustaša prezimenom Devčić, koji je ranije bio poštanski radnik, žicar, kako smo mi to zvali, dobro me poznao. Ja sam bio cestar, a on žicar, pa smo se često susretali i jedan drugoga častili po birtijama. On je prišao toj našoj zadnjoj grupi u magazinu i izvlačio ostalih 10 za vezanje. Imao je u ruci džepnu bateriju. Kad je došao do mene, osvijetlio me i prepoznao rekavši "sjedni". Odveli su tih zadnjih 10. Ostalo nas je u magazinu još 11. Po nas nisu više došli, ali smo lancem bili povezani. Nisu imali dovoljno ustaša, jer su poslije pogibije Kostelca pojačali straže u samom mjestu.

Kroz prozor smo gledali kako su ostale utrjavali u kola. Tko je mogao brzo ići, išao je, a tko nije, bacali su ih bez reda i to brzo.

Otišli su u dva sata poslije ponoći iz Korenice, a ustaše su se vratile u svanuće sunca 31. jula. Kad su došli čuli smo ustaške povike "Ajoj", "Ajme". Odmah smo znali šta se dogodilo. Oponašali su nesretnike. U kolima smo vidjeli neke komade kolja (kolce), batove i krvave lance. Znali smo da su ustaše pobile naše ljude negdje blizu Korenice, jer odlazak iz Korenice i povratak u Korenicu potrajao je svega 2 i po sata. Tako je i bilo. Mjesto zločina bila je bezdana jama kraj Prijeboja, 12 km udaljena od Korenice. Još sam ranije bio kod te jame i vidio da je put prokrčen, vjerovatno je bilo već ranije sve pripremljeno za masovni pokolj Srba.

Nas jedanaest ostali smo svezani u magazinu samo još jedan užasan dan. Tu su nas nemilice tukle ustaše, čime su stigle. Milanu Hrnjaku Kuranu prebili su bajunetu na leđima. Bili smo modri od udaraca. Dali su nam neko presoljeno meso za jesti, a vode nam nisu dali. Pili smo svoju mokraču. Kroz nekoliko dana uspjele je Nikoli Skokniću pobjeći iz zatvora. Utekao je niz cijev od nužnika. U zatvoru sam ostao do 11. augusta 1941. Toga dana dozvolio mi je stražar da izađem i predam posuđe Mići Derikravi. Čim sa izašao napolje, utekao sam u Mrsinj. Tih dana buknuo je i ustanak. Ustaše su i ostale zatvorenike uz propusnice pustili kući. Tih svih detalja toliko se dobro sjećam, jer su mi svaki dan pred očima. Ne ponovilo se više nikad i ni za koga..."²⁸ završio je svoje kazivanje Krkljac.

28 Svjedočanstvo je zapisao 29. februara 1976. Dušan Knežević, pod nazivom Ustaški genocid u Ljubovu. Aleksa Knežević Krljac je bio nosilac spomenice 1941. Umrro je u 80-oj godini života, 3. maja 1977. u svom selu Ljubovo u Lici.

Paripović Sime Mane – Manister Janče – Otočac

O ustaškom zločinu i jami-bezdanu “Orešković Stanovi” Mane je ispričao:

“... Kao radnik ja i moj komšija Milan Radović išli smo na rad na željezničku prugu kod željezničke stanice Ličko Lešće. 6. maja 1941. godine. Idući cestom došli smo na mjesto zvano “Orešković Stanovi”. Čuli smo na cesti neki podmukli glas... Naglo stanemo i samo što smo stali, čujemo nerazumljiv ljudski glas, koji je dopirao do nas iz doline pokraj ceste. Dogovorimo se na brzinu i Milan ostane na cesti pazeći da neko ne naiđe, a ja se počnem spuštati ispod ceste prema jami kod “Orešković Stanova”, za koju sam ranije znao.

Spuštajući se od ceste prema jami vidim: vlaku uvaljana, sva mašina i šušanj, izmiješano, krvavo, vidim odjevne predmete: šeširi, komadi krpa od odjeće, košulja, kašika, nekih papira i ne znam više šta sam sve tu vidio. Vidim trava sva uvaljana gdje su se kamioni zaustavljali... komadi krvavih drvenih kolaca, neki oguljeni i krvavi.

Dođem do nad jamu, čujem samo neko ječanje, ali kad sam prišao blizu smognem snagu i poluglasno upitam: “... Ima li tko dolje?...” A, ono iz jame više glasova, koje sve i ne razumijem šta su mi kazali, ali samo nešto razumijem kada mi kazaše: “Ajme spašavaj... Ovdje Stevo Popović iz Zalužnice”. Uz još glasova čini mi se da sam i čuo glas Mile Grubora iz Brloga. Više se glasova javilo, tako da nisam sve razumio. Ukočim se, stojim nad jamom i više ne znam šta da radim, ili šta da im kažem, a pomoći im ne možem. Dok stojim onako zbunjen i ukočen nad jamom, začu glas moga komšije Milana, koji mi kaza: “Bježmo Mane odavljen, naći će nas netko...” Smognem snage i izađem uz tu malu tratinu na cestu kod Milana, sav ubledio i ne znam šta da kažem Milanu. On je nešto čuo, ali nije sve šta sam ja čuo i vidio – doživio. Odemo do željezničke stanice te uzmemo alat i naša partija se vrati prugom do vaktarnice br. 54, opet više te jame. Negdje oko 10 sati naišla je jedna grupa Hrvata koji su išli ugalj paliti. Kad su došli cestom pored jame

(između nas i jame) jedan glasno povika: “O, ljudi, evo četnika, pošli klati hrvatski narod i pali u jamu, a sada traže spas...”

Završilo se i to radno vrijeme, kad smo se razilazili rekao sam grupovođi – desetaru Ivici Žarku: “Sutra neću doći na posao, idem u Slavoniju tražiti kukuruza za porodicu...”

Više nisam dolazio na taj posao. Počeo sam se sakrivati. Tada nam je Tomo Rupčić kazao kako je Vujica Uzelac, lugar iz Lipovog Polja, bačen u jamu “Kod Macole” i živio tri nedjelje, da su mu čobani bacali u jamu hranu. Pričao je da je Vujicu iz jame htio izvući Jure zvani Vurba. Vurba je došao nad jamu i rekao Vujici, ajde spasit ću te, evo ti konopac bacam, pa ću te izvući. Vujica mu je odgovorio: “Znaš da sam svezan i noge mi polomljene, ne mogu nikud.” Dalje mi je Tomo pričao da je Jure pošao spuštati se u jamu, ali je doletio Stipe Marković Macola po kome je jama i dobila ime (Jurin brat od strica) i ubio Juru pored jame. Kada ga je ubio, odletio je u selo i proglasio:

“Eno Juru ubiše četnici. Čuvajte se hrvatski narode, eto četnika, idu vas klati...”

Za vrijeme sklanjanja iza brda Goljak naišao sam i na jamu “Ugljenača” u koju su ustaše također bacale pobijene Srbe, muškarce, žene i djecu. Dok sam se krio po šumi oko Janča, Obljaja i Obljajca, gledao sam kako ustaše u kolonama dovode srpski narod do ovih jama i tamo ih ubijaju i bacaju u bezdanuše.

Krio sam se u šumi sve do 6. augusta 1941, do masovnog pokolja Srba u Mlakvi. Tog dana na večer privukao sam se svojoj kući da vidim šta je s mojom suprugom i djecom. Našao sam pustu kuću. Sve opljačkano: stoka, žito, roba, vrata i prozori polupani. Nigdje mi supruge niti djece. Sve su pohvatale ustaše i odvele s ostalim pohvatanim narodom u Pejnoviće na stratište i tamo ih poklale s ostalima u jednoj dolini.

Toga dana, 6. augusta 1941. ustaški zlikovci su zaklali u Pejnovićima blizu moje kuće moju suprugu Mašu staru 41 godinu, kćerku Sofiju staru 12, kćerku Danicu staru 9, sina Danu stara 6 i sina Simeona stara 2 godine.

Ostao mi je samo sin Milan koji je tada imao 18 godina života. Uspio je pobjeći zločincima da i njega ne ubiju. Uzeo sam moga

jedinca, sina Milan, i zajedno smo otišli u partizane. Otišli smo da se borimo protiv fašizma, protiv zla, a za slobodu svih ljudskih bića. Eto slučajno smo obojica preživjeli taj grozni i krvavi rat. Vratili smo se na pusto ognjište. Evo idemo da vam pokažem bezdanu jamu kod "Orešković Stanova"..."²⁹

29 Opširnije vidi u knjizi: Dane Lastavica, Genocid nad srpskim narodom sreza Perušić 1941-1945. i 1991. Beograd, 2002, str. 72-74.

Mato Šljarić
Čanak
Korenica

Na groblju Duboki istočno od sela Duboki, ustaše su 2. augusta 1941. godine poklale 78 Srba: muškaraca, žena i djece, sve stanovnike sela, njih 77 prezimena Borčić i jednu ženu prezimena Petrić. Od njih 77 masakriranih bilo je 43 djece u starosti do 15 godina života. O svom učešću u genocidu na suđenju u Okružnom sudu u Gospiću 1948. godine, Mato Šljarić rođen 1919. godine u Čanku po zanimanju kovač je kazao:

“...Dolaskom ustaša na vlast 1941. godine radio sam po direktivama ustaških organizatora Joce Njegovana i Miće Šljarića. Išao sam u akcije 1941. godine na pravoslavni narod u srpska sela Kozjan, Međugorje i druga. Kad sam išao u akciju u Kozjan i Međugorje, nijesam bio naoružan ničim, a sjekira se je kod mene slučajno tada zadesila jer sam išao u šumu kresati list za janjce. Ja nisam bio predviđen za ovu akciju (2.8.1941), već kada su naoružani ljudi (ustaše iz hrvatskih sela: Janjačka Kosa, Perušića i Janče) prošli pored mene, onda su me Luka Ivanušić i ostali pozvali da idem s njima, što sam ja i učinio. Većina učesnika ove akcije bila je naoružana puškama... bilo nas je 40-50 ljudi. One četiri ženske koje sam ja u Kozjanu ubio, bile su otprilike dvije oko 40 godina, jedna je imala oko 50, a jedna je imala oko 20 godina. Sjećam se da su ove četiri ženske bile iz zaselka Hinići i Svilar. Ja sam s naoružanim Lukom Ivanušićem bio na nekoj dolini prema zaseoku Jurkovići. Najprije su nam neki naoružani ljudi doveli jednu žensku, koja je bila stara oko 20 godina i kazali su nam da je vodimo sa sobom. Luka Ivanušić mi je tada kazao da ja tu žensku ubijem sjekirom, jer da je šteta trošiti municiju. Ja nijesam ni pokušao da se suprotstavim tome, već sam uzeo sjekiru i tu žensku onako na stojeći udario ušicama sjekire po čelu, od kojeg udarca se ona srušila, a zatim dok je ona tako ležala bez svijesti na zemlji, udario sam je snažno oštricom po vratu od čega je odma potekla krv i vidio sam da joj je vrat prerezan, ali glava ipak nije bila potpuno otkinuta od tijela. Tu ubijenu žensku ostavio sam na tom mjestu i sa Ivanušić Lukom otišao sam malo dalje. “

Nakon jedno 10 minuta ponovo su meni i Ivanušić Luki doveli one tri druge ženske, pa mi je Ivanušić ponovo rekao da ih ubijem sjekirom. Te tri ženske su posjele na jedan kamen uz nas, ja sam najprije udario prvu od njih ušicama od sjekire po čelu, a zatim kada je pala na zemlju presjekao joj vrat oštricom sjekire. Na ovaj isti način ubio sam i one druge dvije ženske. Ove žene su nas moli-le da ih ne ubijemo i plakale su. I u ovom slučaju ja se nijesam niti pokušavao da oduprem izvršenju ovog teškog zločina.

Nakon ovoga otišli smo s drugima u selo Međugorje. Tamo smo zatekli naoružanog vilama Jocu Jurkovića, zvanog Tosija, koji je prije toga maločas u jednoj kući izbo vilama tri žene i jednu djevo-jčicu od oko 10 godina, a zatim je u tu kuću unio slamu i zapalio je tako da je ta kuća već bila planula kada sam ja došao. U tom mo-mentu ova djevojčica iskočila je kroz prozor te kuće i kako je već bila od Tosije izbodena vilama nije mogla bježati, već je nakon par koraka posrnula i pala. Tosija mi je tada rekao da ovu djevojčicu bacim u kuću, šta sam ja i učinio i bacio tu djevojčicu u podrum kuće, koja je već bila sva u plamenu. Zadržao sam se tu neko vri-jeme, kuća je bila drvena i brzo je gorjela. Nisam vidio da je djevoj-čica izašla. Vjerovatno nije imala više snage, jer je bila sva izbode-na vilama. Ona je s ostalim izorjela u kući. Sutradan otišao sam u Kozjan do mjesta gdje sam ubio one žene, pa sam ih tamo na licu mjesta i zakopao, dok onu koju sam prvu ubio nijesam zakopao jer je bila nešto dalje od ovih... Poslije toga otišao sam kući. Zatim sam stupio u domobrane te u oružnike. S njima sam ostao sve do proljeća 1945. godine kada sam se povlačio prema Sloveniji, gdje sam bio uhvaćen od jedinica JA, a zatim postao vojnik JA sve do demobilizacije 1946. godine. Došao sam kući i radio svoj seljački i kovački posao...³⁰

30 Historijski arhiv u Karlovcu, Spis o suđenju u Okružnom sudu u Gospiću broj K-59/48. Imenični popis žrtava na groblju Duboki (2.8.1941) vidi: Dane Lastavica, Genocid nad srpskim narodom sreza Perušić, 1941-1945. i 1991. Beograd, 2002, str. 261-262.

JAME BEZDANKE, MASOVNE GROBNICE, SUROVA GUBILIŠTA ŽIVOTA SRPSKOG NARODA NA PODRUČJU KORDUNA, LIKE I BANIJE 1941-1945. GODINE

Jama, bezdan, jemurka ili zvekara poznate su riječi za prirodne jame u zemlji i jame – provalije na kamenitom terenu.

Jama je vertikalna pukotina ili kosi kanal različite dubine i širine. U njima prevladavaju okomite ili stepenasto položene strane različitih dimenzija, kako na samom ulazu tako i u njenoj dubini.

Veličina otvora može biti samo tolika da se može mjeriti s dužinom od samo jednog metra do širine od nekoliko desetaka metara pa i više.

Jame – bezdani, naziv koji narod više upotrebljava, za čovjeka su najtajanstveniji i najstrašniji podzemni kraški oblik. Ima ih tako dubokih da se pad bačenog kamena u istu ne može čuti kada padne na dno. Za ovakav bezdan ili jamu zato se i kaže jama bezdanuša. Kada se u nju baci kamen, čuje se kako njegovo odbijanje ječi i ječi, a onda postaje sve tiše i tiše, da bi odjednom sve umuknulo, pa se u narodu čuje i naziv: jama bez dna.

Nesaglediv strah u ljudima izaziva cičanje šišmiša u tim jamama, naročito u sumrak kada izlijeću iz dubina jama, kleparajući krilima i budeći avetinjski osjećaj straha kod ljudi a posebno kod djece koja su nekada čuvala stado u njihovoj blizini.

Jama na području Like i Korduna ima mnogo, za razliku od Banije gdje ih je neusporedivo manje.

Za vrijeme postojanja Nezavisne Države Hrvatske, 1941-1945. godine, obzirom na njihovo korištenje, imale su posebnu ulogu i značaj.

Najviše bezdanuša na području Like i Korduna poslužilo je zlikovcima dr. Ante Pavelića, za masovno ubijanje – kao grobnice srpskog naroda, odnosno za ozakonjeni zločin genocida čitavo vrijeme od 1941. do 1945. godine. Tu nisu korištena novčana sredstva za izgradnju ustaških koncentracionih logora i njihovo održavanje.

Jednostavno su nad njih ustaški dželatli masovno dovodili ili dovozili pohvatani srpski živalj u njegovim selima ili poljima, jednako muškarce, žene i djecu, te ubijali noževima, batovima, ponekog i iz vatrenog oružja, i bacali ih u ove hladne bezdane većinom žive ili polužive.

Od brojnih ovdje navodim osnovne podatke samo za 121 bezdanu jamu i 216 mjesta, masovnih stratišta – grobnica srpskog stanovništva na Kordunu, Baniji i Lici, tokom postojanja Nezavisne Države Hrvatske, 1941-1945.

Ukupno 337. No njih je daleko više. Ovdje su navedene samo one bezdanuše i stratišta – masovne grobnice do kojih sam uspio doći ili o njima saznati u dugogodišnjem istraživanju, kako na terenu tako i u izvornoj arhivskoj građi.

Ovdje nisu navedene brojne kuće u ovim popaljenim srpskim naseljima, koje su bile masovna stratišta, kao ni mnogi zatvori, školske zgrade, Srpske pravoslavne crkve, gospodarske zgrade i razna davno zaboravu predana druga mnogobrojna mjesta. Neka su još u toku rata, 1941-1945. godine ustaše zatrpale ili zabetonirale, a neke su jame i grobnice i u Socijalističkoj Republici Hrvatskoj poravnate, zatrpane balvanima, kamenjem i pokrivene zemljom. Danas su gotovo sva ova mjesta ustaškog zločina nepristupačna i neobilježena. I ona koja su bila skromno podignuta i obilježena uglavnom sakupljenim novčanim sredstvima potomaka ubijenih, srušena su u vremenu od 1991-2000. godine. Tokom 50 godina postojanja Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije, gotovo ni iz jedne bezdane jame kosti žrtava nisu ekshumirane i dostojanstveno sahranjene.

Kod ovih navedenih bezdanuša, masovnih mučilišta i gubilišta srpskog naroda rijetko su gdje održavane komemoracije, a posjeta državnih delegacija nije bilo gotovo nigdje.

**JAME – BEZDANKE, MASOVNE GROBNICE SRPSKOG NARODA
NA KORDUNU**

1. Popova jama, bezdan u Hrvatskom Blagaju (Veljunski pokolj), 520 Srba muškaraca.
2. Špejarka, u Oštarskim stanovima (Slunj), duboka 100 metara. 30. jula 1941. ustaše su ubile 106 Srba i jednog Hrvata i bacile u nju.
3. Jama u Oštarskim stanovima, udaljena od Špejarke 300 metara. Istog dana, 30. jula ubijen 71 Srbin, samo jedan sat kasnije.
4. Jama Vrtača, u Taborištu, sjeverno od Slunja, 500 metara bočno. 31. jula 1941. ubijeno i bačeno u nju 78 Srba.
5. Jama Stolina pećina, u lijevom kanjonu rijeke Korane, između Kordunskog Ljeskovca i Bugara. Na ulazu u pećinu ustaša je sjekinom ubio Evicu Rastovac, staru 38 godina, zato što je sprečavala bacanje bombi na srpske izbjeglice koje su se bile sklonile u istu 21. jula 1942. godine.
6. Rupčića bezdan, kod Rakovice, Slunj. Ubijeni i bačeni Srbi iz sela Grabovca i Sadilovca 6. i 15. augusta 1941. Klani noževima i prisiljavani sami živi skakati u jamu.
7. Varićakova jama, pećina, kod Jamarja, Rakovica, Slunj. Ubijeni i bačeni u jamu srpski civili među kojima: Kukić Stevana Marija 69 godina i Kukić Dragića Mićo, star jednu godinu.
8. Savić jama, pećina kod Cetingrada. Ustaše zaklale i bacile u jamu 8/9. marta 1942. godine 200 Srba iz sela Bogovolje i Savić Sela.
9. Gračanova jama, 300 m od Slunja, u blizini groblja. Četvrtog augusta 1941. ubijena 83 Srbina iz sela Zečeva Vareš, općina Primišlje. Zapovijedao poznati zločinac, ustaški bojnik Ventura Baljak.
10. Jama kod Furjana, Slunj. Ustaše noževima usmrtille 22/23. marta 1942, 47 srpskih seljaka i bacile u istu.
11. Jama u Tržačkoj kosi, Kordunaški Ljeskovac, duboka 8 metara. Nađene kosti četiri djeteta i jedne odrasle žene. Istražena 2. septembra 1986. (Društvo za istraživanja i snimanja kraških

fenomena DISKF iz Zagreba.) Nisu ni ovi ekshumirani ni dostojanstveno sahranjeni.

12. Jama Kraš, u blizini Slunja. U nju su 15. jula 1941. godine ustaše bacile nekoliko desetaka Srba, muškaraca, žena i djece iz okoline Slunja i jamu zatrpali.
13. Jama Budinka, kod Slunja, 30. jula 1941. godine ustaše batovima i noževima usmratile 72 srpska civila.
14. Jama u šumi Kobiljača. Tokom jula i augusta 1941. bačeno 90 srpskih seljaka iz Bihaća i pograničnih srpskih sela slunjskog kotara.
15. Jama pod brijegom Krivaja, na putu između Rakovice i Slunja, jul i august 1941. godine.
16. Jama na brdu Bakić Glavica, kraj Cetingrada, iz koje se nekad vadila ruda za željezaru Majdan kraj Topuskog, Poklani ili batovima ubijeni srpski seljaci i bačeni u istu od 5. do 19. jula 1941. Iz jame se živ izvukao Pavao Pjevac.
17. Jama Rudanovac, Čakširanova dolina, kod Kordunskog Ljeskovca. 18. jula 1942. ubijeno i bačeno u jamu 250 Srba, muškaraca, žena i djece.
18. Bezdani Lopača, u Sivniku kod Saborskog, Plaški. Ustaše, žive ili nedotučene krampovima, pobacale srpske seljake 4. jula i 8. augusta 1941. godine iz sela: Cerovnika, Ličke Jesenice i Blata.
19. Jama Špoljarka kod Slunja. Bačeni poklani Srbi 30. jula 1941.
20. Jama Balinka, kod Plavča Drage.
21. Jama Resa, kod Josipdola.
22. Klečka jama kod Ogulina, u Klečkim dragama. Tu jamu zvale su ustaše "željeznička pruga" jer su u nju bacale mnoge željezničare Srbe iz Srpskih Moravica, Hreljina, Brestovca, Donjih i Gornjih Dubrava.
23. Đulin ponor, Ogulin, Frankopanska kula, bacanje žrtava u ponor. Godina 1941-1945.
24. Jama u šumi Krpelj, kod Ogulina, juna, jula i augusta 1941. ubijeni srpski civili i bacani u nju. Pobjegao s jame, mjesta zločina Rade Pešut iz Plaškog.

**JAME BEZDANKE, MASOVNE GROBNICE SRPSKOG NARODA U
LICI 1941. DO 1945. GODINE**

1. Šaranova jama, Velebit, Jadovno. Od maja do kraja augusta 1941. ubijeno batovima i noževima i u nju bačeno oko 15.000 žrtava: Srba i Židova.
2. Jama na Grginom brijegu, Velebit, Jadovno. Udaljena od Šaranove jame 7 i od logora Jadovno 1,5 km. Jun – august 1941.
3. Jarčja jama, kod Risove glave, Alanak, u blizini sela Divosela. U njeno grotlo je 6. augusta 1941. bačeno 78 Srba, muškaraca, žena i njihove djece.
4. Dvije jame, 40 m od samog logora Jadovno, Velebit. Maj – kraj augusta 1941. godine.
5. Jama Badanj na Popratnjaku, sjeverozapadna strana Velebita kod sela Stupačinovo. Jul-august 1941. oko 10.000 žrtava.
6. Jama Bliznica, u predjelu Stupačinova, prema Karlobagu, Križac. U vremenu jun – august 1941, oko 450 Srba ustaše ubile noževima i bacile u njenu provaliju.
7. Jama na Pločama, Stupačinovo, Baške Oštarije. U nekoliko navrata tokom juna do augusta 1941. ustaše bacile oko 2000 Srba.
8. Jama Kijavac, 7 km udaljena od Karlobaga, u pravcu Velebita. Oko 200 Srba izmasakrirano i bačeno od ustaša u istu augusta 1941.
9. Maratovska jama, kod Kistanja. Ustaše su 6. juna 1941. mučile, poklale i bacile 550 – 600 Srba, muškaraca, žena i djece.
10. Vranzina jama, također kod sela Stupačinovo, u predjelu Velebita. Jul-august 1941. ustaše izmasakrirale i bacile u istu 250 muškaraca, žena i djece.
11. Jama Jasenovac, iznad zaljeva Križac, udaljena od Karlobaga oko 7 km sredinom augusta 1941, ustaše pobile i bacile u istu 150-200 Srba.
12. Jama na otoku Pagu, u predjelu Furnaža, u Paškom kanalu. Od juna do augusta 1941. u nju su ustaše bacile nekoliko hiljada izmasakriranih srpskih civila.

13. Jama Jamina, iznad Tribunja, kod zaseoka Ljubotić. U junu i julu 1941. ustaše poklale i u istu bacile 188 srpskih seljaka.
14. Ševića jama, kod sela Vranovine, u Pazarištima, prema Budžaku ili bivšem srpskom naselju Kruščici, koje je potopljeno za potrebe akumulacionog jezera "Kruščica". Poklano i bačeno u jamu 2.000 Srba, muškaraca, žena i djece. Žrtve potopljene. Nisu eshumirane ni dostojanstveno sahranjene.
15. Jama na Kulaševoj strani, u predjelu Razbojište, pored ceste Gospić – Otočac. U julu 1941. u nekoliko navrata ustaše pobile i bacile u istu 155 Srba.
16. Jama Orešković stanovi, u blizini željezničke stanice Ličko Lešće, uz cestu Gospić – Otočac. Tokom maja, juna i jula 1941. ustaše ubile i bacile u nju 200 muškaraca, žena i njihove djece.
17. Macolina jama, prozvana po zlikovcu, ustaškom satniku Marković Stipi Macoli. Nalazi se u blizini ceste Gospić – Otočac, između Janča i Ličkog Lešća. Od aprila do kraja augusta 1941. godine i maja 1945., u istu ustaše poklale i bacile 2.700 srpskih civila, pretežno žena, djece i staraca.
18. Jama Ugljenača, u blizini Ličkog Lešća. U julu 1941. ustaše usmrtili i bacile u nju 1.600 Srba, muškaraca, žena i djece.
19. Jama Peratove drage, nalazi se nedaleko Macoline jame, kod Ličkog Lešća. U jamu su ustaški zločinci bacili 380 Srba.
20. Jama Duman, nalazi se u šumi između Janča i Ličkog Lešća. Od aprila do sredine augusta 1941. ustaše pobile i bacile 520 srpskih civila.
21. Jama Sv. Ana, nalazi se nedaleko katoličke crkve u Gornjem Kosinju. Od maja do augusta 1941. iz srpskih kosinjskih sela ustaše su masakrirale i bacile u njenu provaliju 200 Srba, većinom žena s djecom.
22. Jama Pavkuša, Janjačka kosa, 2. augusta 1941. bačeno u istu 170 Srba.
23. Jama Nezdravka, nalazi se uz put više Donjeg Kosinja i Vukelića. 10. augusta 1941. ustaše zaklale i bacile u jamu 190 Srba.
24. Jama Duliba, kod Baških Oštarija, na Velebitu, u julu i augustu 1941. ustaše pobile i bacile 500 srpskih civila.

25. Jama Cotinka, nalazi se na putu od Perušića prema Janjačkoj kosi.
26. Jama Ošporača ili Ošepovača, kod Široke Kule.
27. Jama Golubnjača, Kuzmanovača
28. Jama Snježnjača, Kuzmanovača
29. Jama Kvarte, kod Perušića.
30. Jama Runjevac
31. Jama Dupčan, kod Ribnika
32. Čošić jama, kod Konjskog Brda
33. Jama Križanovo brdo, u Dražici
34. Jama u Barić (Devčić Dragi)
35. Jama u Bužinu, selo Bužin
36. Ponor jarak, Zablate
37. Katina jama br. 1
38. Katina jama br. 2
39. Katina jama br. 3
40. Jama na Kizi (K-1274)
41. Krška vrtača, na Velebitu
42. Jama na Miškulin brdu
43. Jama na Sadikovcu, na Velebitu
44. Sladovačka jama, Velebit
45. Surlina jama, Medačka plantaža
46. Jama u Šupljoj glavici
47. Bezdan u Trnovcu, ispod Velebita
48. Jama Biljevina, Kosinj
49. Jama Klančiću, nalazi se na ulazu u Kosinjski Bukovac.
50. Levarov ponor, u Donjem Pazarištu. Obišla je 20. augusta 1941. talijanska sanitetska komisija V. talijanskog armijskog korpusa, piše u njenom izvještaju od 1.9.1941. Ustaše u nju bacale zatočene Srbe dovođene iz logora Gospić.
51. Jama Šimin Grič, Janjačka kosa.
52. Tašina jama, Pazarište, nedaleko od Šević jame.
53. Jama kod zgrade općine u Gornjem Kosinju.
54. Jama Šegotinka, između Otočca i Kosinja, blizu sela Crnog Jezera.

55. Jama kod sela Metka, Gospić. Ustaše ubijale i bacale u jamu Srbe prije nego bi ih doveli u logor Gospić.
56. Jama Jasikovac, kod Gospića, u junu i julu 1941. masakrirani Srbi.
57. Jama Tučić, ponor, Gračac. Nalazi se između željezničke stanice Gračac i sela Štikada kod naselja Vrace. Udaljeno od Gračaca 1 km. U nju su ustaše bacale Srbe iz Gračaca i okoline. Od 27. jula do 1. augusta 1941. masakrirale i bacale u jamu 500 žrtava.
58. Jama Plana, iznad Budžaka, Klanac, Perušić.
59. Jama Jelar, kod Štikade, Gračac. Ustaše usmratile i bacile u nju 2. augusta 1941. godine 60 Srba, muškaraca, žena i njihove djece iz sela Podkosa i njegovih srpskih zaselaka.
60. Jama Modrinka, na Kavrikama. 4. augusta 1941. ustaše pobile i bacile nekoliko desetaka srpskih seljaka, kod Krčića na barama.
61. Jama Jamurka, na Kavrikama, Gračac. Računa se da u njoj i Modrinki ima oko 600 srpskih žrtava. Hladnim oružjem, noževima i batovima, pobijeni i bačeni u jame.
62. Jama pod brdom Mandić
63. Jama u Panjevićima, Gračac
64. Jama Rupa, Briješće, Gračac
65. Jama u Obradović gaju, u Bruvnu
66. Jama na Stalaću, Gračac
67. Mratova jama, u Promini, Gračac
68. Jama u Resniku, Gračac
69. Jama u Štikadi, Gračac
70. Jama Jasenar, ispod Tupala. Ubijeni srpski seljaci i bačeni u jamu augusta 1941.
71. Jama Provalija, Vratnik na Vraniku, Gračac
72. Jama Ponori u Krivaku (tri jame) kraj puta ka Gračacu. Tokom jula i augusta 1941. godine ustaše su ubile i bacili u jame 220 srpskih civila.
73. Jama na planini Kuk. Jedna na usponu ceste Donji Lapac – Udbina, udaljena od ceste 80 metara, i druga na Javniku, iznad sela Orahovac. Pokolj Srba 19. i 26. juna 1941. S mjesta zločina pobjegao Vojislav Mileusnić.

74. Jama Jasenovača – Jasikovača, Bujanj kod Boričevaca, Donji Lapac. 20. juna i 3. jula 1941. ustaše su pobile nekoliko desetaka Srba, muškaraca, žena i djece i bacile u jamu.
75. Deliće jama u Zavalju, kod sela Skočaja, između Bihaća i Nebljusa (na starom putu), ubijeno i bačeno u istu 27. i 28. jula 1941. 862 srpska civila iz susjednih srpskih sela Bosne i Like, od kojih iz sela Miljinovca 82, Ličkog Petrovog Sela 20. Pobjeglo je iz jame nedoklanih šestorica Srba, muškaraca.
76. Jama Kačetina, selo Lički Osreci, Donji Lapac, 2. jula 1941.
77. Jama kod Cazina, ubijeni i bačeni u nju Srbi iz sela Birovača, općina Donji Lapac.
78. Jama Ajdukuša, iznad sela Bunića, Korenica.
79. Zelena pećina, na Ljubovu, Korenica, jun 1941. Pokolj srpskih cura.
80. Jama Golubnjača, kraj Prijeboja, nedaleko Plitvičkih jezera, 12 km od Korenice, blizu kuće Čorak. Ustaše su 31. jula 1941. godine pobile i bacile u jamu 119 muškaraca, žena i djece s Ljubova i u još nekoliko navrata 900 srpskih seljaka iz više sela i zaselaka koreničkog kraja.
81. Jama Bezdanuša, na Dumanu.
82. Jama u Radosovcu, br. 1, Korenica.
83. Jama u Radosovcu, br. 2, Korenica.
84. Jama u Bajnovcu, Korenica.
85. Jama u Kozjoj dragi, kod Visuća, Korenica.
86. Kelčeva jama, blizu ceste Udbina – Lovinac.
87. Pekina jama, u Šarić krčevini, između Prijeboja i Ličkog Petrovog Sela.
88. Bezdani kod Crnog jezera
89. Jama u Jandrić dragi
90. Jama – ponor Ruljevac
91. Jama Gluvaja
92. Siljal jama, Dubrave
93. Jama Šegotinka, Kutarevo.
94. Jama u Prokikama, Otočac
95. Jama u Lipovlju, Velebit.

96. Delkova jama. Prozvale je same ustaše po imenu zlikovca Delka Bogdanića. Nalazi se kraj Lešća, nedaleko Otočca, na putu prema Gospiću. U nju su dovozili i dovodili Srbe iz logora Gospić i ubijali noževima.
97. Jama Škramnica, Kutarevo, na vrhu šume Škramnica, nedaleko Brinja. Ustaše su 25. juna 1941. godine sjekirama i noževima usmrtili i bacile u istu 16 Srba, među kojima i sveštenika Skendžića i sudskog zvaničnika Radu Rajčevića.

**MASOVNE GROBNICE KAO SUROVA GUBILIŠTA SRPSKOG
NARODA NA PODRUČJU KORDUNA, BANIJE I LIKE
1941-1945. GODINE**

KORDUN I BANIJA:

1. Hrvatski Blagaj, Slunj, dolina između zgrade škole (mučilište) i katoličke crkve, 6. do 8. maja 1941. ustaše poklale ili usmrtili sjekirama i maljevima 520 Srba – muškaraca. Poznati Veljunski pokolj.
2. Glina – Hađer, 11. i 12. maja 1941. godine ustaše poklale ili ubile iz vatrenog oružja 375 glinskih Srba.
3. Glina – Srpska pravoslavna crkva “Rođenja Bogorodice” – Glinski pokolj. 29. jula do 3. augusta 1941. ustaše poklale 1564 Srbina.
- 3a Tri masovne grobnice – stratišta između glinskog Novog Sela i Marindola (Glina – Petrinja). Ustaše masakrirale Srbe, 29 – 30. jula 1941.
- 3b Stari grad u Kostajnici, mjesto silovanja i mučenja srpskog življa 1941 – 1942. godine
- 3c Šuma Gajevi pored sela Hrastovice – Petrinja. Ustaše masakrirale jula 1941. godine Srbe, željezničke radnike rodom iz Bačuge Gornje. S njima su ubijeni i Đuro Malić, pisar iz Petrinje, Stanko Janjanin, Janko Prečanica i Miloš Prečanica. Po izjavi ustaše Steve Matijevića Srbi su sami sebi morali kopati jamu 3,5x1x1 m. Ubijeni su metkom u potiljak. Posuli su ih

krečom Mato Sekulić i Ivan Augustinović. Nakon dva dana jamu su otkopali ustaše emigranti: Josip Rakić, Stevo Matijević, Mato Sekulić i Ivan Augustinović, jer su čuli da se kod Đure Malića nalazi 20.000 dinara, ali novaca nisu našli.

4. Luke – bare – Garavice, kraj Ličkog Petrovog Sela, u blizini Bihaća. 10. juna, 28. juna, 24. jula i 29. jula, pa do sredine augusta 1941. godine, ustaše poklale ili na druge načine izmasakrirale 12.000 srpskog življa iz sela: Vaganca, Komadina, Kesića, Banjaca, Grubića, Vignjevića, Došena, Cvijanovića, Domazeta, Ličkog Petrovog Sela, i drugih brojnih kordunaških, ličkih i bosanskih srpskih mjesta i sela.
- 4a Šumica Poljice, 2 km od Vrnograča, pokraj ceste na putu za Bužim tri jame – stratišta gdje su glinske ustaše jula 1941. godine poklale 900 Srba iz sela Vrnograča, Glinica, Bosanske Bojne, Zborišta, Stabandže, Crvarevca i iz Vareške Rijeke. Žrtve su posuli krečom i zatrpali. Iz jame se izvukao prije posipanja krečom i zatrpavanja: Nikola Vujašin iz Bosanske Bojne i Rade Sekulić iz sela Glinice.
5. Mehino stanje, na granici Slunjskog i Kladuškog kotara. Ranije iskopani rovovi jugoslavenske vojske za odbranu domovine poslužili su ustašama Nezavisne Države Hrvatske za masovno gubilište srpskog naroda. U vremenu od 30. jula do 14. augusta 1941. godine ubijeno je na ovom stratištu 7.000 Srba, muškaraca, žena i djece. Samo iz sela: Komesarca, Savić Sela, Bogovlje, Maljevca, Buhače, Crnog Potoka, Glinice, Gojkovca, Šiljkovače, Krstinje, Široke Rijeke, Jagrovca, Svinjice, Ruševice, Delić Poljane, Pašin Potoka, Žravnice, Kuplenskog i Selišta ubijeno je 4.000 srpskih seljaka.
6. Velika Kladuša, Srpska pravoslavna crkva, mučilište i gubilište Srba, njih više od 2.450 u vremenu od 30. jula do 14. augusta 1941. godine.
7. Lađevački Jelvik, udaljen 2 km jugoistočno od Lađevca, Slunj. Ubijen 30. jula 1941. godine 131 srpski seljak s područja Primišlja i Slunja.
8. Ivanović jarak, kod Krnjaka, 29. jula 1941. ustaše ubile na najokrutniji način 380 Srba s područja Vojnića, Krnjaka i kotara Vrginmost.

9. Babić obala, kod Topuskog, masovno gubilište srpskih seljaka, 28. jula 1941. godine.
10. Dugačka luka, kod Topuskog, 30. jula 1941. ustaše usmrtille 256 muškaraca, žena i djece iz Starog Sela, Vorkapić Sela, Crnog Potoka, Čemernice, Golinje, Kirina, Katinovca, Perne, Ponikava, Topuskog i njegovih srpskih zaselaka.
11. Brežuljak, kod sela Krivaja, udaljen 2 km od Rakovice, Slunj. Ustaše su poklale nekoliko desetaka srpskih civila iz sela Rakovice i Drežnik Grada 31. jula 1941. godine.
12. Gnjilovac, kod Cazina, na granici s Kordunom, ustaše su ubile 1.500 Srba, 31. jula 1941. godine.
13. Maljevac, između Velike Kladuše i Cetingrada. 29. jula 1941. ustaše masakrirale 84 srpska seljaka.
14. Tješnjak, na putu od Mlinoge prema Petrinji, 2. augusta ustaše poklale 30 Srba iz Mlinoge i sela Klinca. Romi ih pokopali.
15. Petrinja, pravoslavno groblje. Ustaše su 7. januara 1941. na pravoslavni Božić poklale 49 Srba iz sela Komogovine, Joševice i Moštanice.
16. Joševica, kod Petrinje. Kuća Pejanovića Luke. Ustaše su 22. januara 1942. zaklale 80 srpskih seljaka, od kojih 15 spalile u Lukinoj kući.
- 16a Selo Brezova Glava, Tušilović, 14. aprila 1942, 27. januara 1943. i 17. augusta 1943.
- 16b Tušilovački Cerovac, 21. januara 1942. godine.
- 16c Selo Bukovica, općina Utinja, 10. maja 1942. i 3. jula 1943.
- 16d Šaulske luke kod sela Kuplensko, Vojnić, 3. augusta 1941. godine.
- 16e Selo Vojišnica, Vojnić, u kućama Stanka Kneževića, Mile Novakovića, Milice Đurić, Dragana Kneževića, Stevana Kneževića i u štali Kate Škrgić ustaše 14. maja 1942. godine poklale 189 srpskih seljaka od kojih 93 djeteta u starosti do 14 godina.
- 16f Krivaja, Vojnić, 22. mart 1942.
- 16g Šuma Vračaruša kod sela Živković Kose, 18. maj 1942.
- 16h Pajić brdo, Petrova gora, 3. januar 1942.

- 16i Luke kod Kalića Vrela, blizu sela Batnoga, Cetingrad, šumica Latički ustaše poklale 3. augusta 1942. Srbe muškarce, žene i djecu iz sela Begova Brda.
- 16j Selo Gornje Primišlje, Slunj, ustaše jula 1942. silovale te zaklale i spalile 14 Srpkinja s njihovom djecom, 2. juna 1942.
- 16k Selo Gornje Primišlje, Slunj, ustaše 22. januara 1942. silovale te poklale i spalile 25 Srpkinja s njihovom djecom.
- 16l Šuma Orlova, Vrginmost. Ustaše 22. januara 1942. godine masakrirale 64 Srbina: muškarca, žene i djecu iz sela, Staro Selo.
- 16m Selo Katinovac, zaselak Debela Kosa, kod vrela (izvora) Razbojac, ustaše 10. aprila 1942. masakrirale 21 Srpkinju s djecom. Izbodena nožem izvukla se ispod mrtvih Pava Malobačić.
17. Sisak, Teslićeva staklana i barake dalje prema rijeci Savi, mučilišta srpskog naroda 1941. do 1945. U noći 17/18. aprila 1945. godine u logoru Sunji ustaše su izmasakrirale 108 Srba i u logoru Sisak 4/5. maja 1945. mučile i usmratile 450 Srba.
18. Sisak, tvornica kisika, Teslić, masovno mučilište i stratište Srba.
19. Sisak, Teslićevo jedno kupalište, masovno mučilište i stratište Srba.
20. Sisak, stari nasip rijeke Save, masovno mučilište i stratište Srba.
21. Sisak, novi nasip rijeke Save, masovno mučilište i stratište Srba.
22. Sisak, iza zgrade Posavske štedionice i ženskog trga, stratište Srba.
23. Banski Grabovac, Petrinja, 24, 25. i 26. jula 1941. godine ustaše i oružnici masakrirali 1.200 Srba. Poklane Srbe ustaše zatrpale zajedno s pobijenim psima.
24. Sisak, rijeka Sava. U decembru 1944. u tri kamiona ustaše odvezle 150 srpskih žena s djecom iz logora Sisak, pobile i bacile u rijeku.
25. Sisak, osnovna škola u Novom Sisku, mučilište i gubilište Srba.
26. Sisak, solana Reis, mučilište i gubilište Srba 1942.

27. Sisak, zgrada Jugoslavenskog sokola, mučilište i gubilište Srba 1942.
28. Sisak, ženski samostan Sv. Vinka, mučilište i gubilište Srba 1942.
29. Bajić jame, kod Kostajnice, ustaše usmrtili 800 Srba. Samo 29, 30. i 31. jula 1941. poklale 280 srpskih seljaka.
30. Selo Slabinja i selo Utolica, Kostajnica. Krajem jula 1941. ustaše ubile 600 srpskih seljaka: muškaraca, žena i djece.
31. Brdo Galge, između sela Otoka i Ogulina. U julu 1941. i decembra 1944. ustaše ubile 500 Srba.
32. Pravoslavno groblje u selu Janjčići, Plaški. Krajem maja i 7. jula 1941. godine ustaše ubile 82 Srbina i jednu ženu Srpkinja, Savu Janjčić.
33. Srpska pravoslavna crkva "Mlada Neđelja" u Vojniću. Mučena i ubijena 64 srpska seljaka, aprila 1942. godine. Crkva opljačkana i devastirana.
34. Srpska pravoslavna crkva u Topuskom, jul 1941. Mučeno i ubijeno nekoliko muškaraca, žena i djece, među kojima Milutin Kordić i njegov maloljetni sin, Nikola Kordić, 78 godina, nije mogao hodati, pa su ga ustaše dovezle zaprežnim kolima u crkvu i ubile, Dušan Zlokas 14 godina. Žene i djevojke silovali.
35. Šuma Loskunja, Petrova gora, maj 1942. masovno stratište srpskih civila.
36. Tancerova fabrika u Petrinji. Od 12. jula do augusta 1941. godine ustaše mučile i pogubile 750 srpskih žitelja iz Blinskog Kuta, Moštanice, Blinje, Bestrme, Madžara, okolice Petrinje i Gline pod vodstvom logornika Face Srnaka.
37. Srpsko pravoslavno groblje Sovinjak, u Gornjem Taborištu, kod Gline, ustaše poklale 299 srpskih civila 28. decembra 1941.
38. Šuma Brezovica, Sisak, na obalama Save i Kupe srpski leševi ili živi srpski civili bacani u rijeke, dok su druge srpske žrtve ustaškog zločina – genocida zakopavane u šumi.
39. Dujić gaj kraj Rakovice, Slunj, 2. augusta 1941. ustaše ubile 380 Srba, muškaraca, žena i njihove djece.

40. Donji Kremen, Slunj, 3. augusta 1941. ustaše zaklale 29 Srba.
41. Graberje, blizu srpskog pravoslavnog groblja kod Slunja, na njivi Ive Gračana, 4. augusta 1941. ubile ustaše 135 Srba.
42. Rudinke, kod Slunja, 4. augusta 1941. ustaše izmasakrirale 800 srpskih seljaka. Na mjestu zločina bio je podignut veoma skroman spomenik žrtvama na kojem je pisalo: "4. augusta 1941. godine sunce je zalazilo, nebo se crvenilo, noć se spuštala, a trava na Rudinkama, ispred Slunja, zalijevana je krvlju nevinih i nemoćnih. Vrisak djece, plač izbezumljenih majki i jauk umirućih ispunili su suton toga tužnog dana... Dan je završavao, a s njime i životi 800 srpskih seljaka, muškaraca, žena i djece iz Slunja i okolnih srpskih naselja." Spomenik ovim žrtvama, kao i drugima u Republici Hrvatskoj srušen je augusta 1995. godine. Žrtve su po drugi puta ubijene nakon 55 godina.
43. Bakić glavica (brdo), 2 km od Cetingrada, prema Krstinji, 5. augusta 1941, ustaše ubile nekoliko desetaka srpskih žitelja.
44. Šuma povrh sela Saborsko, Plaški. Ustaše 6. augusta 1941. godine zaklale 43 Srbina: muškarce, žene i djecu.
45. Zgrada oružničke stanice u Cetingradu, Slunj, mučilište i gubilište, augusta 1941.
46. Begovo brdo, 19. augusta 1941. Ubijeno 28 Srba.
47. Brežuljak, zvani Glavica, blizu šume Lepušnjak, kraj Ruševice (pokopani pobijeni Srbi u Cetingradu).
48. Dolina kod Latića gaja, u blizini Slunja, gubilište Srba, august 1941.
49. Pod Čukurom, kod Krnjaka, 2. decembra 1941. ubijeno 40 Srba.
50. Šuma Kobiljača, 31. jula ustaše zaklale 70 srpskih žitelja iz sela Bučice, Slatine, Donjeg i Gornjeg Taborišta.
51. Dragotina, selo kod Gline, u julu 1941. ustaše poklale 7 žena i jedno dijete i zapalile u kući Evice Galjen i u kući Milke Sladović. Iste godine, 24. i 25. jula pohvatale su ustaše 157 muškaraca i ubile u logoru Jadovno na Velebitu. Pri tome popalile sve kuće i gospodarske zgrade.

52. Selo Šljivovac, Vrginmost. U vlastitim kućama 22. decembra 1941. godine ubijeno i spaljeno nekoliko desetaka Srba: muškaraca i žena s njihovom djecom.
53. Dolina ispod Sabljakova brda u Drežniku, kod Rakovice. 3. septembra 1941. ustaše ubile 90 srpskih civila.
54. Dolina ispod kuće Mihajla Bande, u selu Snos. Iz sela Snos i Dunjaka 10. aprila 1942. ubile ustaše 100 Srba.
55. Šuma Radonja, na putu od Biljega prema željezničkoj stanici Slavsko Polje, u jarku, uz put. 8. maja 1942. godine poklale ustaše i domobrani više od 250 srpskih civila.
56. Njiva Savić Josifa u blizini sela Luke. 2/3. marta 1942. godine poklale ustaše i domobrani 75 srpskih seljaka iz sela Begovo Brdo i drugih srpskih zaselaka.
57. Savić Selo, zaselak Komesarac, kod Cetingrada, 21. marta 1942. ubile ustaše i domobrani 80 srpskih seljaka.
58. Selo Brezovac, 23. marta 1942. ubijeno 39 žena i njihove djece. U kući izgorio Milan Popović sa 14 članova svoje porodice, a u štali ustaše zaklale 5 Srba muškaraca i zapalile, kao i čitavo naselje opljačkale i popalile.
59. Dolina, 100 metara udaljena od školske zgrade u Furjanu, kod Slunja. 23. marta 1942. godine ustaše ubile 52 srpska civila od kojih 22 djece.
60. Šuma Latička, kod Batnoge – Cetingrad, 3. aprila 1942. ustaše pobile maljevima i noževima 119 Srba, muškaraca, žena i djece.
61. Šuma Mašvina, ustaše masakrirale 21. jula 1942. godine 67 Srba od kojih 32 maloljetne djece.
62. Rakovica. U Oštarskoj štali 23. jula 1942. godine ustaše i domobrani zaklali 53 srpska seljaka.
63. Sadilovac, Rakovica, Slunj. 31. jula 1941. ustaše masakrirale 582 srpska seljaka od kojih 473 u Srpskoj pravoslavnoj crkvi. Među njima 271 dijete, od kojih 24 djeteta u kolijevci.
64. Grabovac i Irinovac, sela kod Rakovice. 15. augusta 1942. u kućama ustaše poklale i spalile 166 srpskih seljaka od kojih samo u kući Ilije Kovačevića 20.

65. Drežnik, 30. augusta i 3. septembra 1942. godine ustaše masakrirale nekoliko desetaka Srba iz sela Grabovac, Lipovača.
66. Dolina, 50 koraka istočno od katoličke crkve u Cetingradu. 15. septembra 1942. godine ustaše noževima ubile 138 Srba, muškaraca, žena i njihove djece.
67. Jarak Metaljka, u Petrovoj gori. Od 9. do 14. maja 1942. ustaše i domobrani poklali 57 žena i djece.
68. Petrova gora, jarak zvan Lisičjak, masovno gubilište Srba – žena i djece, aprila 1942.
69. Petrova gora, jarak Jarčevac, masovno stratište Srba, aprila 1942.
70. Petrova gora, Petrović jarak, masovno gubilište Srba, muškaraca, žena i djece aprila 1942.
71. Petrova gora, u predjelu Kalovi ustaše su poklale 13. maja 1942. 28 žena i djece.
72. Petrova gora, Mračajski jarak, ustaše su 18. aprila 1942. godine masakrirale 18 srpskih izbjeglica.
73. Gornji Kirin, Vrginmost, jarak Džaperovac, 19. aprila 1942. godine ustaše poklale žene i njihovu djecu izbjegle iz njihovih opljačkanih i popaljenih kuća.
74. Rakovica, općinska štala, jul 1942. godine, mučilište i gubilište 326 srpskih seljaka iz sela Kordunskog Ljeskovca, Bugara i njihovih zaselaka. Ustaše ih zatrpale u jamu koju su izbjeglice morali sami iskopati, blizu Rakovice.
75. Donji Krnjak, kuća Miloša Mikulića i kuća Milete Mikulića, poklale ustaše i spalile mještane sela.
76. Veljun, školska i žandarmerijska zgrada, 6. maja 1941. godine, mučilište srpskih civila.
77. Veljun, Srpska pravoslavna crkva, stratište srpskih seljaka iz Veljuna, Srpskog Blagaja i Ljeskovca. 3. augusta 1941. godine ustaše mučile i poklale 200 muškaraca, žena i djece.
78. Hrvatski Blagaj, zgrada osnovne škole, 5. do 8. maja 1941, mučilište srpskog naroda Veljuna, Perjasice i okolnih srpskih sela.
79. Slunj, zgrada zatvora, mučilište Srba 1941. do 1943. godine.
80. Slunj, kod Štrkove lokve 4. augusta 1941. godine ustaše pok-

- lale i ubile batovima 200 – 210 srpskih seljaka iz sela Mrzlo Polje, Zečeve Varoši i drugih srpskih zaselaka.
81. Slunj, Borik, gubilište srpskih seljaka, jul i august 1941. godine.
 82. Selo Štakorovica, 2. maja 1942. godine ustaše zaklale 22 Srbina.
 83. Gornje Primišlje, Slunj. Kuća Dane Čačića, ustaše poklale i spalile 2. juna 1942. godine 13 žena Srpkinja s njihovom djecom.
 84. Gornje Primišlje, Slunj, zaselak Milankovići, kuća Đurana Milankovića, ustaše zaklale i spalile 25 Srpkinja s djecom na Duhovni utorak 1942. godine.
 85. Gornje Primišlje, Slunj, kuća Sofije Čubra, ustaše zaklale i spalile 28 srpskih seljaka.
 86. Domačaj lug, u šumi Mlađe, kod Lipja, Skakavac, 6. i 7. januara i 10. maja 1942. ustaše masakrirale 68 Srba, muškaraca, žena i djece.
 87. Željeznički vagoni kod željezničke stanice Skakavac, na otvorenoj pruzi pored šume Mlađe (Domačaj lug), 10. maja 1942., ustaše su noževima masakrirale Srbe muškarce, žene i njihovu djecu.
 88. Srpska pravoslavna crkva Sv. Petka na Kolariću kod Vojnića, 26. aprila 1942. godine ustaše poklale i zapalile zajedno sa crkvom 104 muškarca, žene i djece. Žene i djevojke prije silovane u crkvi a inventar opljačkali.
 89. Ratković strana, kod Čemernice, Vrginmost, 20. januara 1942, na sv. Jovana, Krsnu slavu, ustaše noževima usmratile 74 Srpkinje s njihovom djecom. Žene i djevojke prije toga mučile i silovale.
 90. Selo Katinovac, kod Topuskog. 21. marta i 10. aprila 1942. ustaše pobile 375 Srba, a u kući Petra Žigića, Ilije Obradovića, Mane Orlića i Stojana Oreščanina pobili i spalili 111 muškaraca, žena i djece. Prije zločina majke i njihove kćeri mučene i silovane.
 91. Selo Crni Potok, kod Topuskog, 17. aprila 1942. ustaše ubile 64 Srbina.

92. Selo Trepča, Vrginmost, 22. decembra 1941, ustaše ubile 132 Srbina.
93. Selo Batinova Kosa, Vrginmost, 21. januara 1942. ustaše ubile 30 srpskih seljaka.
94. Blatuša, Vrginmost, 6. augusta, 16. i 18. septembra 1941. godine ustaše su poklale i zapalile u kućama sela 162 srpska seljaka.
95. Selo Bović, Vrginmost. Ustaše su 28. decembra 1941. i 21. januara 1942. u vlastitim kućama masakrirale i spalile 26 Srba.
96. Kod vrela Razbojac, kod Bučice, Vrginmost, iz zaseoka Debla Kosa, 10. aprila 1942. ustaše su zaklale 21 Srpkinju. Prije ih mučile i silovale. Izbodena nožem preživjela je Pava Malobabić.
97. Šuma Orlova, 22. januara 1942. ustaše ubile 64 Srbina i Srpkinju iz Starog Sela, Vrginmost.
98. Selo Trstenica kod Vrginmosta. 27. decembra 1941. godine i 7. januara na pravoslavni Božić 1942. ustaše pobile 118 Srba: muškaraca, žena i djece.
99. Zgrada osnovne škole u Josipdolu, Ogulin. Mučilište i gubilište srpskih civila, august 1941. godine.
100. Crevarska Strana, Vrginmost, između željezničke stanice i ceste, u vrbiku, 11. augusta 1941. godine ustaše poklale 18 srpskih mladića, koji su si sami morali iskopati jamu.
101. Ponikve, Gornje Dubrave, Ogulin. 31. januara 1945. godine, sve žitelje sela koje su zatekle ustaše kod kuće, poklale su i spalile u kućama. Njih 30, žena, muškaraca i djece.
102. Srpska pravoslavna crkva Sv. Petka u Gornjim Dubravama. Na zgarištu crkve, u njenim opaljenim zidinama, mučilište i gubilište. 15. decembra 1944. godine. Žene silovane od ustaša pa poklane. Mučen i zaklan Đuro Mikašinić, star 65 godina.
103. Selo Bogovlja, Slunj, 18. i 20. marta 1942. godine ubijena 64 srpska seljaka, muškarca, žene i djeca.
104. Skakavac, Vrginmost. 6. januara 1942, na pravoslavni Badnji dan, ustaše masakrirale 240 Srba i Roma (Cigana).
105. Selo Štakorovica, Vojnić. U sjeniku ustaše poklale i zapalile, 2. maja 1942. godine 27 Srpkinja s njihovom djecom.

106. Šuma Brezje, Lasinja, Vrginmost. Ustaše 21. decembra 1941. godine iz sela Prkosa i Dugog Sela poklale ili iz vatrenog oružja usmratile 482 Srbina: muškarca, žene i djecu.
107. Dvor na Uni. Na nekoliko mjesta od 1941. do 1945, ustaše na najokrutniji način usmratile 2.016 srpskih seljaka.
108. Selo Sadilovac, Slunj. U štali Nikole Grgića, zvanog Barabica, ustaše zaklale i spalile 80 Srba: muškaraca, žena i djece izbjeglih iz sela Bugara.
109. Selo Irinovac, Slunj. U podrumu kuće Dane Rakića, 15. augusta 1941. ustaše poklale sve članove porodice: Rodić, Bosnić, Bajić, Roknić, Varićak, Stanišić i druge.
110. Volinja na Rovinama, Dvor na Uni. Julu 1941. godine ustaše ubile 91 Srbina iz sela Kuljani, među kojima 18 žena i 14 djece.
111. Unski most, Dvor na Uni. Ustaše ubile 24 Srbina iz sela Matijevići. Izranjavane žrtve bacile s mosta u Unu i poslali, kako su zločinci za takve govorili, "u majku Srbiju".
112. Selo Šegestin, Dvor na Uni. Ustaše ubile, poklale 29/30. januara 1942, 242 srpska seljaka. Bila je to "Noć krvavih noževa".
113. Zrin, 20, 25. i 26. decembar 1941, ustaše masakrirale nekoliko desetaka srpskih muškaraca, žena i djece.
114. Selo Gage, Dvor na Uni. U kući Đurića, na krsnu slavu Sv. Nikolu, 19. decembra 1943. godine ustaše zaklale i spalile 15 Srpinkinja i njihove djece. Među njima i jedno novorođenče staro tek dva dana, još bez imena, majke Ružice Đurić i oca Pere.
115. Zgrada osnovne škole, Dvor na Uni. Mučilište i gubilište Srba, april i maj 1941.
116. Šuma Rastovača, Dvor na Uni. 27. augusta 1942. godine ustaše ubile 25 Srba iz sela Ostojića i Žirovca.
117. Gornje Taborište, Bučica, Vrginmost. 31. jula 1941. godine ustaše zaklale 188 Srba. S mjesta pokolja pobjegao Lazo Stanojević.
118. Selo Trojvrh, Plaški. 7. augusta 1941. godine ustaše ubile macolama i noževima 30 Srba.
119. Vajin Vrh, Josipdol, Plaški. 7/8. augusta 1941. godine ustaše zaklale 12 Srba.

120. Selo Janja Gora, Plaški. 27. februara 1945. godine ustaše masakrirale 25 srpskih seljaka.
121. Bosnićev podrum, Ogulin, ustaše mučile i masakrirale Srbe Ogulina i vlasnika kuće jun, jul i august 1941. godine.

LIKA:

122. Kaznionica Okružnog suda u Gospiću, Zbirni ustaški logor 1941. do sredine 1945. godine. Mučilište i gubilište Srba.
123. Ustaški logor Jadovno na Velebitu. Masovno mučilište i gubilište Srba i Židova 1941. godine.
124. Ustaški logor Slana na otoku Pagu. Masovno mučilište i gubilište Srba i Židova 1941. godine.
125. Ustaški logor Metajna, na otoku Pagu. Masovno mučilište i gubilište Srba i Židova 1941. godine.
126. Ustaški logor "Ovčara", Maksimovićeve štale u Gospiću. Masovno mučilište i gubilište Srba 1941. godine.
127. Ustaški logor Stupačinovo, Baške Oštarije, Gospić, Velebit. Mučilište i gubilište Srba 1941. godine.
128. Ograđeni prostor bodljikavom žicom na željezničkoj stanici u Gospiću (logor), mučilište Srba i Židova.
129. Srpska pravoslavna crkva Svetog Arhangela u Šibuljini (Velebitsko podgorje). 8. augusta 1941. ustaše noževima i macolama usmrtili 66 izbjeglica, srpskih seljaka iz Divosela i Čitluka.
130. Uvala Kruškovače pod Velebitom, 5. augusta 1941. ustaše usmrtili noževima 256 srpskih izbjeglica iz sela Divosela, Čitluka i Oranica.
131. Divoselo, Gospić. 5. augusta 1941. Ustaše zaklale i spalile 17 Srba.
132. Selo Čitluk, Gospić. 5. augusta 1941. godine ustaše poklale 48 srpskih seljaka.
133. Selo Lipe, Gospić. Sredinom 1941. ustaše ubile 49 Srba.
134. Selo Bogdanić, Smiljan, Gospić. Ustaše noževima i macolama masakrirale 103 srpska civila, 2. augusta 1941. godine.
135. Smiljansko Polje (Pavlinov stan), Gospić. Ustaše zaklale i spalile 70 srpskih seljaka 3. augusta 1941. godine.

136. Smiljansko Polje, Gospić (Dudina kuća). 4. augusta 1941. godine ustaše zaklale i spalile 18 Srba.
137. Smiljansko Polje, Gospić. 10. augusta 1941. godine ustaše žive spalile 32 srpska seljaka iz zaseoka Selište.
138. Selo Zablate, Smiljan, Gospić. 2. augusta 1941. ustaše zaklale i spalile 62 srpska civila u kući Milkana Katića, Petra Lemačića i drugima.
139. Široka Kula – Klenovac, Lički Osik, 1. do 8. augusta 1941. godine ustaše zaklale 222 muškarca, žene i djece i većinu spalile u njihovim kućama.
140. Selo Medak, Gospić. Ustaše 5. novembra 1944. pobile i spalile 40 srpskih seljaka.
141. Vrebačka Staza, Lički Osik. Ustaše su 3. augusta 1941. masakrirale 75 srpskih civila iz sela Ostrvice.
142. Ostrvica, Lički Osik. 2. i 4. augusta 1941. godine ustaše zaklale 25 Srba, žena, muškaraca i njihove djece.
143. Ostrvica, Lički Osik. 15. augusta 1941. godine, ustaše u civilu, pobile 81 srpskog seljaka iz sela Ostrvica, Široke Kule, Čukovca, Kuzmanovače i Barleta.
144. Čekretske bare, Široka Kula. 2. augusta 1941. godine, na Svetog Iliju, ustaše su srpske civile koji su došli na njihov zahtjev na pokrst iz Kuki Dola, poklale i to porodice: Đure Račića, Mane Račića Maniše, Mane Rakića i nekoliko drugih.
145. Srpsko pravoslavno groblje u Dubokom, istočno od sela Duboko, Perušić. 2. augusta 1941. godine, na Svetog Iliju, ustaše masakrirale 87 srpskih seljaka, od kojih 43 djeteta.
146. Dolina u selu Pejnovići zvana "Dolina smrti". 6. augusta 1941. godine ustaše ubile 51 Srbina od kojih 37 ženskih i 14 muških.
147. Šuma Obljaj – Obljajac, Kosinj. 7. i 8. augusta 1941. godine ustaše ubile 47 Srba: 37 ženskih i 10 muških iz sela Krša i sela Mlakve.
148. Šuma Zelenkovac, u Mlakvi. Ustaše 1. januara 1942. ubile 11 Srba.
149. Dolina Litica na Vjencu – Krš. 7. augusta 1941. ustaše ubile 6 Srba muškaraca.
150. Šuma Imovina, kod Metka, Gospić, jula 1941. godine ustaše masakrirale 40 srpskih seljaka.

151. Selo Smiljan (rodno selo Nikole Tesle). 1. augusta 1941. godine ustaše poklale 66 muškaraca, žena i djece i spalile u njihovim kućama pod vodstvom Rude Ritza (učitelj, zlikovac, komandant ustaškog logora Jadovno na Velebitu), Adžije Jose i Dragana Devčića.
152. Selo Mlakva, Kosinj. 6. augusta 1941. godine ustaše poklale i spalile 286 Srba, muškaraca, žena i njihove djece. Mnogi su živi spaljeni u kući Jove Glumičića i drugim njihovim kućama u selu.
153. Ledenice na Kršu. 26. jula 1941. godine ustaše poklale porodicu Paripović Mile od 8 članova, te suprugu i dijete Paripović Dane.
154. Konjsko Brdo, Perušić, 15. jula 1941. godine ustaše zaklale 47 Srba.
155. Janjačka Kosa, Perušić, 17. jula 1941. godine ustaše ubile 42 Srbina.
156. Križanovo Brdo, Perušić, 20. jula 1941. godine ustaše ubile 42 Srbina.
157. Duliba, Perušić. U kući Munjas Petra ustaše poklale i spalile 15. juna 1944. godine 21 Srbina: 15 muških i 6 ženskih.
158. Docina Draga – Brujići, Donji Kosinj. U kući Mile Paripovića Kokina ustaše 10. decembra 1944. zaklale i spalile 49 Srba: 31 ženu i 18 muškaraca.
159. Staza i Dolac, Rastovača, nedaleko "Doline smrti". Jula 1944. ustaše zaklale 47 srpskih seljaka.
160. Selo Kuzmanovača, pokraj Široke Kule. Pod vodstvom zločinca Jurice Frkovića i Stjepana Oreškovića ustaše su ubile 160 srpskih civila, augusta 1941. godine.
161. Gospić, 15. februara 1945. godine na električne i telefonske stubove u Bilajskoj ulici ustaše objesile 10 Srba.
162. Smiljan (rodno selo Nikole Tesle) Gospić. Ustaše 5. marta 1945. godine objesile 30 Srba na putokaze i okolno drveće na raskršnici puteva u Smiljanu. Dovele ih ustaše iz zatvora, kaznionice Okružnog suda, prije samog oslobođenja Gospića. Masovna grobnica na mjestu gdje je izvršen zločin. Obilježje ovo kao i druga porušeno godine 1991.

163. Selo Suvaja, Donji Lapac. Ustaše su 1. jula 1941. godine ubile i nožem usmratile 243 srpska civila od kojih 118 djece, 75 žena i 50 muškaraca.
164. Selo Bujanj, Donji Lapac. 3. jula 1941. godine ustaše zaklale 182 srpska civila od kojih 35 djece.
165. Dobroselo, Donji Lapac, 3. jula 1941. godine ustaše ubile i spalile u njihovim kućama 38 Srba: muškaraca, žena i djece.
166. Selo Bujanj, Donji Lapac, ustaše masakrirale 3. jula 1941. godine 64 srpska seljaka iz sela Doljani.
167. Selo Osredci, Srb 2/3. jula 1941. godine ustaše zaklale 25 Srba.
168. Doljanski Bujanj, Donji Lapac, 3. jula 1941. godine ustaše zaklale 13 Srpkinja, šestero njihove djece i jednog starca.
169. Draga, zvana Kečetina, 2. jula 1941. godine ustaše zaklale 32 srpska seljaka iz sela Osredaka.
170. Zatvor u Boričevcu, Donji Lapac. Mučilište i gubilište srpskog življa.
171. Zgrada osnovne škole, Donji Lapac, u podrumu mučilište i gubilište srpskog stanovništva od 19. juna do sredine jula 1941.
172. Selo Bujanj, Donji Lapac, 12. jula 1941. godine, ustaše mučile, silovale i zaklale 12 srpskih djevojaka.
173. Veliki magazin, Korenica. Mučilište 118 Srba iz Korenice i okolnih naselja. Srušen poslije rata.
174. Sudska zgrada, Korenica. Mučilište i gubilište Srba, jul 1941.
175. Selo Bunić i Korenica. U julu 1941. godine ustaše poklale i zapalile u kućama 64 Srbina: muškarce, žene i djecu. Potpuno nestale porodice: Hinići, Karani, Miljkovići, Panjkovići, Kneževići, Serdari, Zaklani, Žakule. Samo Begovića ustaše zaklale i u kući spalile 29.
176. Zgrada žandarmerijske stanice u Buniću, Korenica. Ustaše mučile i masakrirale u podrumima 26. jula 1941. godine 80 Srba, muškaraca, žena i djece.
177. Srpsko pravoslavno groblje u Buniću, kod Korenice. U julu i augustu 1941. godine ustaše poklale više desetaka srpskog življa.

178. Srpska pravoslavna crkva u Ličkom Petrovom Selu, mučilište i stratište srpskog stanovništva ovog i okolnih srpskih zase- laka.
179. Ljubovo, između Korenice i Gospića, mučilište i gubilište srp- skog naroda 3. augusta 1941. godine.
180. Selo Debelo Brdo, Korenica. Ustaše 28. marta 1942. godine pobile i spalile srpske seljake koje su zatekle u selu.
181. Plitvice, Korenica. Ustaše zaklale 16 Srba: žene, muškarce i djecu.
182. Zavalje kod Bihaća. Masovne grobnice srpskog stanovništva 1941. i 2. septembra 1942. godine.
183. Selo Mekinjar, Podlapača. 15. februara 1943. godine ustaše poklale i spalile u kućama i štalama 32 Srpkinje s djecom.
184. Svrčakovo Selo, Podlapača. Ustaše zaklale i spalile 18. juna 1944. 41 Srbina: žene, muškarce i djecu.
185. Selo Trnovac, na Dumanu, Korenica. Ustaše su 4. marta 1945. godine masakrirale 33 srpska seljaka.
186. Selo Homoljac, Korenica. Ustaše su 14. marta 1945. ubile i spalile u kućama 47 srpskih civila.
187. Selo Kalebovac, Korenica 17. i 18. marta 1945. godine ustaše su poklale i spalile u kućama i sjenicama 40 Srba prezimena: Funduk, Orlić, Vukadinović i Veinović.
188. Selo Jošan, Udbina. Ustaše su 18. septembra 1942. godine poklale i većinu spalile u kućama, stajama i sjenicama, 289 srpskih žitelja sela i po drugi puta 29. septembra iste godine 49 srpskih seljaka. Ukupno 338 civilnih lica. Nekoliko djevo- jaka i njihovih majki su ustaše povezale žicom oko stogova sijena, silovale pa zapalile.
189. Srpsko pravoslavno groblje kod Udbine. Ustaše zaklale 2. au- gusta 1941. godine 12 Srba muškaraca.
190. Dolina u Pločanskom klancu, Udbina. Prvog augusta 1941. godine ustaše zaklale nekoliko desetaka Srba iz okolnih za- selaka od kojih samo iz sela Komića 20.
191. Brdo Sinjal, kod Švice. Ustaše su 3. augusta 1941. godine ma- sakrirale nekoliko desetaka srpskih seljaka iz sela Gorići i sela Švice.

192. Selo Komić, Udbina. 14. decembra 1942. godine ustaše su od ukupno 49 srpskih mještana pohvatale i zaklale 25 muškaraca, žena i djece.
193. Selo Visuć, Udbina. Ustaše su 3. decembra 1942. godine od ukupno 125 stanovnika poklale i spalile njih 62.
194. Duman, skrovita dolina u srcu Velebita. 25/26. jula 1941. godine ustaše su u dvorištu kuće Đure Marčetića Vugonje zaklale 48 Srba.
195. Briješće, Gračac, 200 metara od kuće Đure Marčetića, trgovca, sredinom jula 1941. godine ustaše su u jednoj dolini – rupi masakrirale 130 srpskih civila, muškaraca, žena i djece.
196. Gornja Ploča, Lovinac. 31. jula 1941. godine ustaše poklale i spalile 80 srpskih seljaka.
197. Krivak, kod Sv. Roka. Ustaše su 29. jula 1941. godine ubile i masakrirale 57 srpskih civila.
198. Selo Vodoteč, Otočac. 12. novembra 1944. ustaše su pobile i spalile 128 Srba: žena, muškaraca i djece.
199. Zaselak Brakusova Draga, između Zalužnice i Vrhovina. 12. juna 1944. godine ustaše su poklale i spalile u kućama 57 srpskih seljaka od kojih 33 djeteta. Zaselak je ostao pust. Sve opljačkano i selo spaljeno.
200. Ispod Gradine u Raduču ustaše su 11. juna 1941. godine ubile krampovima i noževima 17 Srba muškaraca.
201. Njive u selu Gnjatovići, Lovinac, Gračac, postale su groblje pobijenih Srba. Ustaše su 29. jula i 2. augusta 1941. godine od ukupno 150 stanovnika poklale 125. Selo životom zapustjelo. U nepopaljene kuće ubijenih Srba ustaše uselili Hrvate iz Rudopolja, Jasenova i Golića.

NAPOMENA:

Zahvaljujem se svima koji su mi na bilo koji način pomogli u prikupljanju podataka o bezdanim jamama, stratištima, masovnim grobnicama srpskog naroda na području Korduna, Banije, Like i Gorskog kotara u vrijeme postojanja Nezavisne Države Hrvatske 1941-1945.

Posebno se zahvaljujem: Petru Zinajiću Pepi, Dani Lastavici, Branku Cetini, Vojislavu Mileusniću, Đoki Jovaniću, Petru Kleutu, Ivanu Miljkoviću Senji, Mići Jelači, Radi Vurdelji, dr. Đuri Stanisavljeviću, dr. Nikoli Rapajiću, Dušanu Vlajsavljeviću, Radi Grkoviću, Jakovu Blaževiću, Dušanu A. Kneževiću, Dmitru Zaklanu, Nedi Džakuli, Franji Zduniću Lavu, Juri Iveziću, Slavku Magdiću, Srećku Manoli, Budi Grahovcu, Đorđu Orloviću, Ivanu Rupčiću, Đuri Dropcu, Nikoli Gnjatoviću, Vladimiru Maričiću, Ignjatiji Labusu, Ivanu Arbanasu Vanji, Gojku Matiću, Dušanu T. Grahovcu, Budi Grahovcu, Jovanu Babiću, Todoru Radoševiću, Mani Borčiću, Milanu Kuprešaninu, Stanku Opačiću Čanici, Većeslavu Holjevcu Veci, Ignjatiji Periću Gnjacu, Milutinu Košariću, Nikoli Fuštaru, Vladi Novakoviću, Hermanu Furlanu, Juri Drvodeliću, Borisu Balašu Boci, Ivi Butkoviću, Joci Miljkoviću, Ljubanu Miljkoviću, Loši Miljuševiću, Dušanu Opačiću, Jovi Lavrnji, Milošu Gojaku, dr. Savi Zlatiću, dr. Ivanu Kralju, Milošku Šaši, Milovanu Topiću, Milanu Adžibabi, Milanu Vujaškoviću, Dušanu Rkmanu, Nikoli Vidoviću, Branku Mamuli, Stanku Koprenici, Dušanu Livadi, Đuri Sremcu, Dušanu Vergašu, Branku Nikolišu, Peri Miliću, Jovi Balčinu, Dušanu Balčinu, Jovi Bižiću, Ljubanu Jednaku, Đuri Roksandiću, Peri Drakuliću, Miliću Stojiću, Slobodanu Bjelajcu, Ranku Mitiću, Draganu Mitiću, Đuri Todoroviću, Ljubanu Đuriću, Đuri Ostojiću, Radi Grmuši Rari, Ljubanu Janjaninu, Jovici Lončaru, Stanku Gabriću, Dušanu Mišljenčeviću, mojoj supruzi Jeleni Zatezalo rođenoj Galjen i svim svjedocima, koji su ostali živi – nedoklani, čija svjedočanstva objavljujem u ovoj knjizi.

Karlovac, 21. jul 2001.

Dr. sc. Đuro Zatezalo

Prilozi

PROVJERENI PODATCI IZ PODLAPCA
12.VIII.1941.godine.

Stvari koje se događaju u mojoj župi i njenoj okolini su neopisivi, nečovječni, a ja nemam snage da ih opišem radi rastrešenih živaca. Samo nekoliko primjera.

a/ Moj župni stan pretvorili su u zatvor i tu doveli Danicu Lemaić pravoslavnu /muž joj je zarobljen u Njemačkoj/ sa četvero djece - 2 god., 4 god., 9 i 10 god. curice. Po noći je došao Dane Bunčić /bivši robijaš/ i tukao je - te jedva smo nekogi spriječili da je ne ubije i djecu pokolje. Zatim su ih odveli u konobu, što je sada sa njima neznam;

b/ Dovedli su služavku Soku.....pravoslavku, djevojku od 19-20 godina. Po noći je došao jedan od "divliih ustaša" - metnuo joj nož pod vrat - i morala mu se pustiti - to mi je sama plaćici priznala;

c/ Organiziraju se po petorica i odu sa kolima u srpska sela te opljačkaju najviše robu - te dovuku u sela i dijele;

d/ Konja, krava, marve su dovukli svu silu i jednostavno podijelili;

e/ Sami pravoslavci su mi pripovjedali - nesjećam se imena - gdje su im vaš novac odujeli i satove pokrali;

s/ U zatvoru dovedene pravoslavce tako isprebijaju da ih ne mogu na stratište voditi - što znam tako ih je ubijeno oko osam - i to dvije žene, jedna djevojka i dijete;

g/ Jednom su pozvali oko 20 Mekinjaraca /selo kraj Podlapce/ - odveli ih u šumu i postreljali - nebi imao ništa protiv toga - samo me boli način na koji su to oni učinili, jer su došli na vjeru. U principu nemam ništa u radu oko rasčišćavanja pravoslavnog življa - samo da to provodi redovna vlast Ustaška i oružnička - ali ne domaći življ koji vidim mislim i radi o pljački.

Ako čovjek nešto kaže, pokara i pouči - ustaju protiv i odmah im je čovjek "četnik".

Ja sam bio naoružan puškom lovačkom svojom i odobrenjem od ustaške...

avaznog povjerenika iz dužine - i to su mi Oduzell.
Upravo čovjek se čudi postupku i ponašanju ljudi - i ne mogu da znam od kuda nastaje ta psihoza, koja nikako na dobro ne vodi. Treba sa vremena uvesti zapovjedništvo tako da nebi "poslednja bila gora od prve".

Za Dom spreman

Juraj Matjević v.r.

Točnost prijepisa ovjerava:

Zapovjednik bojnik:

Juraj

Na osnovi poroga sticao sam Del. lupanin.
Del. lupanin obično je borovinski Pročepac sa svojim
pravim ustajama. Za umirenje kudekha redovno
je pingles (u priloga)

Gen. J. Matjević
Juraj

I oni su radili svoj posao — FOTO SVJEDOČANSTVA

I oni su radili svoj posao — FOTO SVJEDOČANSTVA

I oni su radili svoj posao — FOTO SVJEDOČANSTVA

Bilješka o autoru

Duro Zatezalo je rođen 21. jula 1931. godine u Donjim Dubravama, tada općine Gornje Dubrave, sada općina Ogulin. Sin majke Marte i oca Rade koji su imali 10 sinova i 3 kćeri. Osnovnu školu završio je u Donjim Dubravama, a učiteljsku školu u Karlovcu 1951. godine, vanredno, uz rad, trogodišnju višu pedagošku školu u Zagrebu 1958. godine.- grupa predmeta: povijest, hrvatsko-srpski jezik i jugoslavenska književnost, zatim filozofski fakultet u Sarajevu, grupa: historija naroda Jugoslavije i opšta historija . 11. februara 1964. postdiplomski studij na Institutu za historiju države i prava Pravnog fakulteta sveučilišta u Zagrebu iz oblasti državno-političkih nauka gdje je magistrirao 5.11. 1969. godine. Tu je 1. jula 1977. obranio i doktorsku disertaciju pod naslovom: Nastanak, razvitak i organizacija narodne vlasti na Kordunu, Baniji i Lici u razdoblju od 1941-1945. godine.

Radio je kao učitelj u Kruškovači i Oštarijama, nastavnik i profesor na Ekonomskoj školi u Karlovcu, prosvjetni savjetnik za srpsko-hrvatski jezik i historiji na zavodu za školstvo kotara Karlovac, sekretar Komisije za historiju kotara Karlovac 1960. Od tada isključivo radi na prikupljanju i obradi arhivske građe, publiciranju izvorne građe, objavljivanju studija.

Pokretač je i utemeljitelj Historijskog arhiva u Karlovcu te izgradnje i savremene arhivske zgrade, jedine novoizgrađene u Hrvatskoj, čiji je direktor bio punih 30 godina, do penzioniranja 1994. godine.

Ima zvanje naučnog i arhivskog savjetnika.

Autor je 15 knjiga, više od stotinu stručnih i naučnih radova, organizator i učesnik niza naučnih skupova s tematikom iz vremena 20. vijeka, a najviše iz perioda NOB od 1941-1945. godine. Glavni je i odgovorni urednik više desetaka monografija, studija i zbornika u izdanju Historijskog arhiva u Karlovcu i nekim drugim institucijama.

Nosilac je brojnih priznanja za naročite zasluge i postignute uspjehe u radu, među kojima Orden rada sa zlatnim vencem, Nagrada za životno djelo općine i grada Karlovca, Povelje ZAVNOH-a i drugih.

IZADAVAČ **SKD "Prosvjeta", Zagreb, Berislavićeva 10**
ZA IZDAVAČA **Čedomir Višnjić**

GRAFIČKI UREDNIK **Ruta**
KOREKTURA **Jovan Čorak**

www.skdprosvjeta.com